

การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500

นางสาวดารุณี สมศรี

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE CONSTRUCTION OF CHIANG MAI'S BEAUTIFUL IMAGE, 1921-1957

Miss Darunee Somsri

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500

โดย

นางสาวดารุณี สมศรี

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

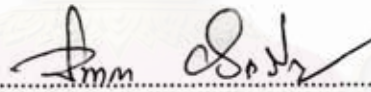
รองศาสตราจารย์ พิพาคา ชังเจริญ

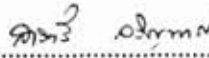
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

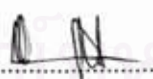

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. ชีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ จลอง สุนทรวาณิชย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ พิพาคา ชังเจริญ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี เจริญพงศ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อติศร หมวกพิมพ์)

นางสาวดารุณี สมศรี: การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ. 2464-2500.
(THE CONSTRUCTION OF CHIANG MAI'S BEAUTIFUL IMAGE, 1921-1957),
อาจารย์ที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์พิพาดา ยังเจริญ, 175 หน้า.

การศึกษาเรื่อง "การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500" มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเหตุปัจจัยและกระบวนการที่ก่อให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ใน 3 ประเด็น คือ ความงามทางธรรมชาติ ความงามทางวัฒนธรรมและความงามของผู้หญิง ภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเชียงใหม่ตั้งแต่สมัยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา อันเป็นผลมาจากนโยบายของกรุงเทพฯ ที่ต้องการสร้างเอกภาพในประเทศ เมื่อเปิดเดินรถไฟกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ใน พ.ศ.2464 เชียงใหม่อึงโกล้ชิดกันยิ่งขึ้น สังคมเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลของกรุงเทพฯ อย่างสูง โดยเฉพาะในหมู่นักชั้นสูงและชนชั้นกลาง หลังเปลี่ยนแปลงปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายส่งเสริมเอกภาพและความมั่นคงของชาติอย่างจริงจัง รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำนโยบายชาตินิยมซึ่งเน้น "ความเป็นไทย" ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่มีแนวคิด "รวมเผ่าไทย" เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ให้ประเทศ ด้วยเหตุนี้ภาคเหนือและเชียงใหม่จึงได้รับการส่งเสริมให้เป็น "ถิ่นไทยงาม" ซึ่งหมายถึงดินแดนที่อุดมไปด้วยวัฒนธรรม บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ผู้คนจิตใจดี นอกจากนั้นจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ เชียงใหม่ยังได้รับการส่งเสริมจากกรมรถไฟให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ปัจจัยเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยกลุ่มคนต่างๆ ทั้งในส่วนกลาง ผ่านการแสดงละคร เพลงและการแสดงรูปแบบอื่นๆ ซึ่งเต็มไปด้วยเนื้อหาที่ว่าด้วย "ความงาม" ของเชียงใหม่ จนคำว่า "ถิ่นไทยงาม" เป็นที่ยอมรับจากสังคมทั่วไป ส่วนในท้องถิ่น กลุ่มนักธุรกิจและชนชั้นกลางของเชียงใหม่ก็ตอบสนองนโยบายการท่องเที่ยวและการเป็นเมืองวัฒนธรรมของรัฐโดยกระบวนการต่างๆ เช่นกัน ผลจากการดำเนินกระบวนการเช่นนี้ทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่น ภาพความงามของเชียงใหม่จึงถูกผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอ จนมีอิทธิพลให้เชียงใหม่เกิดภาพลักษณ์ความงามทั้ง 3 ประการ ได้แก่ ความงามทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และความงามของผู้หญิงเชียงใหม่

ภาควิชาประวัติศาสตร์.....

สาขาวิชาประวัติศาสตร์.....

ปีการศึกษา 2549.....

ลายมือชื่อนิสิต.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

สมศรี ดารุณี
Dr. P. P. P.

4680135922 : MAJOR HISTORY

KEYWORD: PERCEPTION/IMAGE/IDENTITY/PROCESS

DARUNEE SOMSRI: THE CONSTRUCTION OF CHIANG MAI'S BEAUTIFUL IMAGE, 1921-1957.

THESIS ADVISOR: ASSOCIATE PROFESSOR PIPADA YOUNGCHAREON, 175 pp.

This thesis, "The Construction of Chiang Mai's Beautiful Image, 1921-1957" will examine the process in making Chiang Mai a beautiful region of modern Thailand. By doing this, the city's beautiful image is identified in 3 different aspects: beauty of nature, uniqueness of culture, and women's beauty.

The study shows that the forming of Chiang Mai's beautiful image derives from the change of Siam's policy towards Chiang Mai since the reign of King Chulalongkorn. Siam's attempted to integrate Chiang Mai into her system of politics, economics and society. When the railway project between Bangkok - Chiang Mai was completed in 2464 B.E., Chiang Mai became greatly influenced by Bangkok, especially in economy and modern culture. The Thai government after 2475 B.E. focuses on the policy to unite Chiang Mai as northern region of Thailand. Under Field Marshal Piboonsongkram's leadership, a nationalist policy was introduced, in which "Thainess" was promoted in terms economics, society, culture. Apart from that, a political idea of "Pan Thai" was reinforced, in order to establish powerful Thailand. Hence, the North and Chiang Mai were promoted as "Beautiful Thai region" which means the region of high culture, fertile land, and friendly people. Furthermore, The Royal Thai State Railway also kept introducing tourism in the Chiang Mai area, in order to encourage its income. All of these factors enabled the construction of Chiang Mai's beautiful image to be processed by various group of people, from both Bangkok and Chiang Mai. In Bangkok, promoted the "Beauty" of Chiang Mai was promoted in play, novels, and other sorts of writings. Songs, films and other contemporary performances usually mentioned Chiang Mai and its beauty. Locally, both businessmen and middle class Chiang Mai people helped promote tourism and presenting an image of Chiang Mai as a cultural city. The management from both Bangkok and Chiang Mai sides went along well. Being repeatedly reproduced, the three Chiang Mai's beautiful images remain in public perception. This is why the statement: "Beautiful Thai region" is widespread recognized in Thai society.

DepartmentHISTORY.....
Field of studyHISTORY.....
Academic year.....2006.....

Student's signature.....
Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือของหลายท่าน ขอขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณกรรมการวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่เมตตาให้วิทยานิพนธ์นี้สอบผ่านมาได้ และอาจารย์ที่ปรึกษา รศ.พิพาดา ยังเจริญ ซึ่งช่วยเหลือให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จออกมาได้

ขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นทุกคนที่ช่วยเหลือให้เยี่ยมเอกสารต่างๆ คอยส่งข่าวคราวและช่วยแก้ไขวิทยานิพนธ์ รวมทั้งสมชายที่ช่วยอ่านแก้วิทยานิพนธ์ให้

ขอบคุณแหวน ที่ให้ข้อคิดทั้งเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์และปัญหาส่วนตัว ช่วยสร้างเสียงหัวเราะ และรอยยิ้มให้เพื่อนคนนี้เสมอมา ถ้าปราศจากผู้ช่วยคนนี้อะไรๆ คงเลวร้ายกว่านี้มาก รวมทั้งฝั่งที่คอยห่วงใยถามข่าวคราวและช่วยเหลือเสมอมา ปัดนา มอ ไนต์ สำหรับความห่วงใย

ขอบคุณกอล์ฟที่เอื้อเฟื้ออุปกรณ์และทุกสิ่งทุกอย่าง

ท้ายที่สุดขอกราบขอบพระคุณครอบครัวที่เข้าใจและให้การสนับสนุนมาตลอด

ดารุณี สมศรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	5
1.3 สมมติฐานของการศึกษา.....	5
1.4 ขอบเขตในการศึกษา.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
1.6 ทบทวนวรรณกรรม.....	6
1.7 คำชี้แจง.....	11
บทที่ 2 การรับรู้เชิงใหม่ของสยาม.....	12
2.1 การรับรู้เชิงใหม่ของชนชั้นนำสยามช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ถึง พ.ศ.2464.....	13
2.1.1 การรับรู้เชิงใหม่ในฐานะประเทศราชของสยาม.....	16
2.1.2 การรับรู้เชิงใหม่ในฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยามตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ.2464.....	21
2.1.2.1 การรับรู้เชิงใหม่ของพระบรมวงศานุวงศ์สยาม.....	24
2.1.2.2 การรับรู้เชิงใหม่ผ่านงานเขียนของข้าราชการสยาม.....	25
2.1.2.3 การรับรู้เชิงใหม่ผ่านงานเขียนของชาวตะวันตก.....	33
2.2 การรับรู้เชิงใหม่ พ.ศ.2464-2500.....	37
2.2.1 การรับรู้เชิงใหม่ในฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยาม.....	37
2.2.2 การรับรู้เรื่องเชิงใหม่ในฐานะเมืองท่องเที่ยว.....	44

บทที่ 3 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่	59
3.1 นโยบายสร้างความกลมกลืนของคนในชาติและนโยบายชาตินิยมของรัฐบาล.....	59
3.1.1 การสร้าง "ชาติ" ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์.....	59
3.2.1.1 การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาติ.....	60
3.2.1.2 การสร้างความรู้จักกันในชาติ.....	63
3.1.2 นโยบายการสร้างชาติและชาตินิยมของรัฐประชาธิปไตย.....	72
3.1.2.1 การเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตยและการสร้าง ความชอบธรรมให้รัฐบาลใหม่.....	74
3.1.2.2 นโยบายชาตินิยมและวัฒนธรรมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม.....	78
3.2 การส่งเสริมการท่องเที่ยวและการค้าของกรมรถไฟ.....	88
3.3 การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ในการปรับปรุงดนตรีและนาฏศิลป์เชียงใหม่.....	95
บทที่ 4 กระบวนการการภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่	108
4.1 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยสื่อบันเทิงต่างๆ.....	108
4.1.1 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ โดยการแสดง.....	109
4.1.2 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยเพลง.....	119
4.2 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยสิ่งพิมพ์ต่างๆ.....	126
4.2.1 สิ่งพิมพ์ส่วนกลาง.....	127
4.2.2 สิ่งพิมพ์ท้องถิ่น.....	133
4.3 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเพื่อการค้า.....	138
4.4 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยการฟื้นฟูศาสนา ของท้องถิ่น.....	145
4.5 ภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่.....	154

บทที่ 5 บทสรุป159

รายการอ้างอิง.....163

ประวัติผู้เขียน.....175

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

เชียงใหม่เป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยดำรงสถานะเป็นศูนย์กลางของล้านนามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 จนกระทั่งการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ราชสำนักกรุงเทพฯ ดำเนินการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง สลายความเป็นรัฐของล้านนาให้เป็นมณฑลหนึ่งของสยาม อย่างไรก็ตามเชียงใหม่ยังคงมีความสำคัญอย่างมากในทางการเมือง โดยเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลพายัพ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าแม้สถานภาพทางการเมืองของเชียงใหม่จะเปลี่ยนแปลงไป แต่ผู้ปกครองกลุ่มใหม่ก็ยังให้ความสำคัญกับเชียงใหม่อยู่

เนื่องจากการรวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามในระยะแรกประสบความสำเร็จเฉพาะด้านการเมืองการปกครองเท่านั้น ในด้านความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนและวัฒนธรรมยังไม่เกิดขึ้น เชียงใหม่ยังถูกมองอย่างต่ำต้อยกว่า ซึ่งเป็นผลมาจากการตกเป็นประเทศราชของสยามมานานกว่าหนึ่งร้อยปี นอกจากนั้นผู้คนและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ยังได้รับการดูถูกโดยผ่านคำเรียกว่า "ลาว" ซึ่งความเป็นลาวถูกกำหนดจากวัฒนธรรมของเชียงใหม่ที่แตกต่างจากสยามสองประการคือ การแต่งกายและการบริโภคอาหารโดยเฉพาะข้าวเหนียว นอกจากนั้นยังมีการกล่าวถึงผู้หญิงเชียงใหม่ในด้านความใจง่าย ซึ่งปรากฏทั้งในวรรณกรรม เช่น *ขุนช้างขุนแผน* และในเอกสารของเจ้านายสยาม เช่น *จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง* ของพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท *รายงานเรื่องการปราบเงี้ยว* เป็นต้น แม้รัฐจะมีมาตรการอื่นๆ ที่ช่วยสลายความรับรู้ เช่น การขยายการศึกษา แต่การดำเนินการดังกล่าวไม่ค่อยประสบความสำเร็จนัก จากการศึกษาของเดือนใจ ไชยศิลป์ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ.2443-2476" พบว่าภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ที่ได้รับการดูถูกคงอยู่จนกระทั่งแม้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว

การรับรู้ดังกล่าวขัดกับภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ในปัจจุบันเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญของไทย ตั้งแต่การก่อตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อ.ส.ท.) เมื่อ พ.ศ.2503 (และเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหรือ ท.ท.ท.ใน พ.ศ.2522) เชียงใหม่ได้รับการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวมาตลอด โดยเหตุผลที่เชียงใหม่ได้รับเลือกให้เป็นจังหวัดแรกในภูมิภาคที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวอันดับสองรองจากกรุงเทพฯ เพราะ “เชียงใหม่มีการคมนาคมสะดวก มีอากาศเย็นสบาย มีโบราณสถานวัตถุให้ชมมาก มีสินค้าพื้นเมืองหลายประเภท มีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมเก่าแก่อันดีงามและสามารถรักษาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน”¹ เชียงใหม่จึงถูกนำเสนอ ในอนุสาร อ.ส.ท. ซึ่งเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ของ อ.ส.ท.อย่างสม่ำเสมอ

นอกจากนั้นยังมีหนังสือนำเที่ยวเชียงใหม่อีกจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงความงามของเชียงใหม่ หนังสือ *เที่ยวเมืองไทย 71 จังหวัด* ระบุถึงจังหวัดเชียงใหม่ว่าเป็น “ดินแดนแห่งถิ่นไทยงาม” กล่าวถึงเชียงใหม่ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ วัฒนธรรมประเพณีและผู้คน ซึ่งล้วนแต่ให้ภาพของความงามอย่างชวนฝัน เป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกรกล่าวถึงจังหวัดอื่นแล้วในหนังสือเล่มเดียวกัน จะไม่พบลักษณะเช่นนี้ หรือหากมีก็น้อยกว่าเชียงใหม่มาก

จังหวัดเชียงใหม่เต็มไปด้วยวัดวาอาราม มีเจดีย์แบบแปลกๆ อย่างสวยงาม ประชาชนมีจิตใจสูงด้วยศีลธรรม และวัฒนธรรมอันดีงาม ท่านที่ได้ไปเที่ยวเชียงใหม่ท่านจะได้เห็นงานบุญอันมหัศจรรย์ของชาวเชียงใหม่ เช่นงานวิสาขบูชา งานลอยกระทง และงานสงกรานต์ การแห่เครื่องไทยทานไปทำบุญตามวัดต่างๆ มีการพ้อนำขบวนแห่อันยาวเหยียด เสียงฆ้องกลองและปี่ สาวๆ ผิวขาว สะอาด หน้าอ่อนหวาน ร่าเริง แต่งกายแบบชาวเหนือ นุ่งซิ่น ห่มผ้าสไบ เกตุ มวยผม มีดอกเอื้อง(กล้วยไม้) เสียบมวยผม แล้วร่ายรำนำขบวนแห่ไปตามถนนสายต่างๆ ถือว่าเป็นพุทธบูชา ท่านจะหาได้ที่จังหวัดเชียงใหม่แห่งเดียวเท่านั้น จังหวัดเชียงใหม่ตั้งอยู่ทางเหนือของประเทศไทย เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่ปิง เป็นจังหวัดตั้งอยู่บนเนินสูงและประกอบไปด้วยเทือกเขายาวเหยียด คือเทือกเขาแดนลาวกับเทือกเขาถนนธงชัย อากาศฤดูร้อนร้อนจัด ฤดูหนาวหนาวจัด **ลม้ายคล้ายคลึงกับกรุงปารีส ฝรั่งเศส ความสดชื่นของอากาศระคนกับความงามอันน่าพิศวงของธรรมชาติเขาลำเนาไม้** ทำให้ได้นามว่า “ถิ่นไทยงาม” ดอกไม้ก็สวย ผู้คนก็งาม สมศักดิ์สมนามของลานนาไทย²

¹“สัมมนาว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวครั้งที่ 3 ณ จังหวัดเชียงใหม่”, อนุสาร อ.ส.ท. 8 : 3 (ตุลาคม) 2510, หน้า 10.

²ละออง ศรีสุคนธ์, *เที่ยวเมืองไทย 71 จังหวัด*, พิมพ์ครั้งที่ 6, (พระนคร: คลังวิทยา, 2508), หน้า 183-232. พิมพ์ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2497

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กล่าวถึงความทรงจำเกี่ยวกับเชียงใหม่ไว้ใน *เชียงใหม่และภาคเหนือ* ว่า

เมื่อถึงเชียงใหม่ในวันแรกหรือครั้งแรกของชีวิตพลลงจากสถานีข้าพเจ้าก็พบกับความยิ้มแย้ม ทุกคนที่เราปราศรัยด้วยแม่จะเพิ่งรู้จักอัธยาศรัยไมตรี รวากับเราได้เคยพบปะกันมาแล้วตั้งปีๆ ... เมื่อไรคิดถึงเชียงใหม่ เมื่อนั้นข้าพเจ้าฝันเห็นน้ำที่พลัดจากผา ฟ้ามุ่ยและดอกสักบาน คิดถึงวันหนึ่งที่นั่งฟังกรวดจวบแกง มีน้ำโกรกคิดถึงเพื่อนรักเพื่อนเที่ยวที่อารีทั้งหลาย และคิดถึงดอกฟ้าแห่งนครลำพูนคนนั้น...เมื่อพูดถึงเชียงใหม่ ย่อมเป็นดินแดนแห่งความฝันของหนุ่มสาว เพราะ **เชียงใหม่เป็นดินแดนของกลิ่นเอื้อง กุหลาบ และโดยเฉพาะดินแดนแห่งสาวงาม** เชียงใหม่เป็นเมืองน่าเที่ยวและน่าที่จริงดังกล่าว³

สงวน โชติสุขรัตน์ รวบรวมข้อเขียนที่กล่าวถึงเชียงใหม่และนำมาลงใน *ประเพณีและวัฒนธรรมของเมืองเหนือ* ซึ่งสอดคล้องกับการนำเสนอของหนังสือนำเที่ยวต่างๆ ว่า

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่ใหญ่และเจริญที่สุดในภาคเหนือ **ประชาชนพลเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม... ราษฎรมีจิตใจดี มีวัฒนธรรมและศีลธรรมสูง มีขนบธรรมเนียมและประเพณีดี** งามมาแต่โบราณ ปัจจุบันชาวเชียงใหม่ตลอดจนชาวภาคเหนือทั้งภาคเขายัง **รักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ได้** จะสูญเสียไปบ้างก็เพราะชาวภาคอื่นไปทำให้เสีย แต่เขายังรักษาประเพณีเหล่านี้ไว้ได้ดีกว่าภาคอื่นๆ ซึ่งกำลังจะสูญหายไปแล้ว สิ่งที่ทำให้ชาวภาคอื่นติดใจภาคเหนือและนิยมเที่ยวภาคเหนือกันมากนั้น **มีข้อใหญ่ๆ อยู่ที่คนและธรรมชาติของภาคนี้คนสวย, พุดเพราะ, มารยาทสุภาพ อ่อนโยน, จนมีนามอันนิมนวลว่า“ถิ่นไทยงาม” คือมีความงามและบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ**⁴

³บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, *เชียงใหม่และภาคเหนือ* (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า 3-5.

⁴สงวน โชติสุขรัตน์, *ประเพณีและวัฒนธรรมเมืองเหนือ* (พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2505), หน้า 3.

ส่วนจังหวัดเชียงใหม่เองก็นำเสนอตัวเองสอดคล้องกับภาพลักษณ์นี้เช่นกัน หนังสือ *เชียงใหม่* ซึ่งเป็นหนังสือแนะนำเที่ยวของจังหวัด แนะนำสถานที่ท่องเที่ยว ที่พัก ร้านอาหาร แหล่งหัตถกรรมพื้นเมือง จัดทำโดยเทศบาลนครเชียงใหม่ ระบุสาเหตุการจัดทำว่า

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาท่องเที่ยวอยู่มิได้ขาด และเป็นจังหวัดที่ชาวนครนี้ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม อันแสดงถึงวัฒนธรรมเก่าแก่ของชาติไทยไว้ได้ ควรแก่การเผยแพร่ที่ศนาจร⁵

จากหนังสือแนะนำเที่ยวข้างต้นจะพบว่า เมื่อกล่าวถึงเชียงใหม่ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา เชียงใหม่มีภาพลักษณ์ของความงาม 3 ประเด็นคือ

1. ความงามตามธรรมชาติ เช่น ทิวทัศน์ของเมือง ป่าเขา ดอกไม้งาม น้ำตกสวย เป็นต้น
2. ความสวยงามของบรรยากาศของวัฒนธรรมประเพณีและประวัติศาสตร์อันยาวนาน
3. ความสวยงามของผู้หญิง

การส่งเสริมเชียงใหม่ให้เป็นที่รู้จักด้วยภาพลักษณ์ความงามทั้ง 3 ประการดังกล่าว ส่งผลให้เชียงใหม่ประสบความสำเร็จด้านการท่องเที่ยวเรื่อยมา โดยมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางไปเชียงใหม่ใน พ.ศ.2514 จำนวน 101,388 คน และเพิ่มเป็น 364,264 คน ในปี พ.ศ.2521⁶ ส่วนทัศนะของนักท่องเที่ยว ที่ระบุถึงความประทับใจอันดับหนึ่งเมื่อมาเที่ยวเชียงใหม่ต่อสภาพอากาศ คิดเป็นร้อยละ 34.9 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ร้อยละ 22.4 อรรถาธิบายของ “คนเมือง” ร้อยละ 12.5 ศิลปวัฒนธรรม ร้อยละ 7.8 อาหารพื้นเมือง ร้อยละ 5.9 ผู้หญิง ร้อยละ 4.7 นอกนั้นเป็นความประทับใจต่อดอกไม้ ผลไม้ ชันโตกดินเนอร์ ภูเขาและสินค้าพื้นเมือง⁷

⁵ เทศบาลนครเชียงใหม่, *เชียงใหม่ (Chiangmai)* (เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, 2503), ถ้อยแถลง.

⁶ *Master Plan Tourism Development of Chiang Mai* (Bangkok : Tourism Authority of Thailand, 1981), p. 4-19.

⁷ สันทัต เสริมศรีและคณะ, ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ: โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529), หน้า 153.

เมื่อพิจารณาสิ่งที่นักท่องเที่ยวประทับใจต่อเชียงใหม่ พบว่าประกอบด้วยลักษณะตามธรรมชาติทางกายภาพของเชียงใหม่และผลผลิตอันเกิดจากลักษณะทางกายภาพนี้ ได้แก่ สถานที่ทางธรรมชาติ ภูเขา ภูมิอากาศ และพืชพันธุ์ ศิลปวัฒนธรรมของเชียงใหม่ ซึ่งรวมถึงอัครยไมตรีของประชาชน และอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สร้างความประทับใจต่อนักท่องเที่ยวคือผู้หญิง เมื่อเทียบกับจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน พบว่านักท่องเที่ยวมีความประทับใจต่อลักษณะอื่นๆ ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เรื่องผู้หญิงมีเฉพาะนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้นที่กล่าวถึง^๑ ซึ่งสอดคล้องกับการนำเสนอภาพเชียงใหม่โดยหนังสือแนะนำเที่ยวและ อ.ส.ท. ดังกล่าวข้างต้น

จากข้อมูลข้างต้นจะพบว่าภาพลักษณ์ของเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในช่วงเวลาประมาณครึ่งศตวรรษ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงช่วงปี พ.ศ.2500 จากการดูถูกเหยียดหยาม มาเป็นการชื่นชมในความงามด้านต่างๆ ดังนั้นการเปลี่ยนภาพลักษณ์ดังกล่าวจึงน่าสนใจว่าเกิดขึ้นช่วงใด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้น่าจะสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมของเชียงใหม่และของไทย ซึ่งน่าจะเกิดขึ้นเมื่อเปิดการเดินรถไฟสายเหนือถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2464 จนกระทั่งถึงก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เริ่มวางแผนตั้งแต่ พ.ศ.2501 ที่รัฐจะเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาของเชียงใหม่อย่างมาก ดังนั้นการศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาเรื่อง "การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500"

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

- 1.ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2464-2500
- 2.ศึกษาเหตุ ปัจจัยการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2464-2500
- 3.ศึกษากระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2464-2500

1.3 สมมติฐานของการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากขึ้น ส่งผลให้เกิดคนกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น พ่อค้า ข้าราชการ ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในสามประเด็นคือ ความงาม

^๑ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, การศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน : รายงานขั้นสุดท้าย (เชียงใหม่: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541), หน้า 3-40.

ทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและผู้หญิง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ความงามทั้งสาม ประเด็นนี้ เกี่ยวพันกับการปรับตัวของคนในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเชียงใหม่ และการส่งเสริมรักษาผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มคน เป็นต้นว่า กลุ่มพ่อค้าต้องการส่งเสริมการค้า การดำเนินการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ดังกล่าวใช้วิธีการแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มคน

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตเวลาของการศึกษานี้เริ่มใน พ.ศ.2464 เป็นปีที่เปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่ ซึ่งช่วยให้การคมนาคมระหว่างเชียงใหม่กับโลกภายนอกสะดวกขึ้น และยังทำให้เชียงใหม่ใกล้ชิด กรุงเทพฯ มากขึ้น ทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม โดยในทางเศรษฐกิจนั้น เชียงใหม่สามารถส่ง ผลิตผลมาขายยังกรุงเทพฯ ได้ เป็นการส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าขายตัวในเชียงใหม่ มากขึ้น ในทางสังคมและวัฒนธรรม การมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกจะเชื่อมผู้คนให้ไปมาหาสู่กัน ได้สะดวก เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมขึ้น ส่วนช่วงเวลาสิ้นสุดการศึกษานั้นคือ พ.ศ.2500 เนื่องจากช่วงหลังจากปี พ.ศ.2500 รัฐบาลกรุงเทพฯ จะเข้ามาควบคุมท้องถิ่นมากขึ้น ทั้งทาง เศรษฐกิจ ซึ่งจะเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2503 แต่มีการเตรียมการตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2500 การศึกษานี้มุ่งศึกษาทิศทางพลังของกลุ่มคนในท้องถิ่น ดังนั้นจึงเลือกศึกษาก่อนการเข้ามามี บทบาทของรัฐอย่างเต็มที่ รวมทั้งในปี พ.ศ.2503 เมื่อเกิดองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแล้ว จะเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวซึ่งจะมีผลต่อการสร้าง ภาพลักษณ์ของเชียงใหม่มาก ด้วยเหตุผลต้องการศึกษากลุ่มพลังในท้องถิ่น การศึกษานี้จึงสิ้นสุดลง ในพ.ศ.2500

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.เข้าใจสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2464-2500
- 2.เข้าใจสาเหตุในการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2464-2500
- 3.เข้าใจกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2464-2500

1.6 ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500 เกี่ยวข้องโดยตรงกับบริบทด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของเชียงใหม่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เมื่อกล่าวถึงในเชิงพื้นที่แล้ว งานศึกษาประวัติศาสตร์เชียงใหม่มักเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา มณฑลพายัพหรือภาคเหนือทั้งหมดตามแต่ยุคสมัยทางการเมืองที่ใช้เรียกดินแดนทางตอนเหนือสุดของสยาม อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นการศึกษาพื้นที่ระดับภูมิภาค เชียงใหม่ก็มักมีพื้นที่ในเนื้อหาการศึกษามากกว่าเมืองอื่นๆ เสมอ ซึ่งประเด็นนี้เป็นการสะท้อนความสำคัญของตัวเอง การศึกษาวิจัยเหล่านี้ส่วนมากเป็นรูปแบบของวิทยานิพนธ์ ที่อยู่ภายใต้บริบทการศึกษากระบวนการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคของสยามสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ครอบคลุมถึงการสิ้นสุดของระบอบมณฑลเทศาภิบาลเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย การศึกษาวิจัยที่เน้นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมของภาคเหนือและเชียงใหม่ส่วนมากจะครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนถึง พ.ศ.2520 โดยประมาณ โดยนักวิชาการชาวตะวันตก เป็นงานเชิงมานุษยวิทยาที่เน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมชนบท และตามมาด้วยการศึกษาของนักวิชาการไทยในแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งก็เน้นที่ชุมชนชนบทเช่นกัน ดังนั้นช่วงเวลาจึงเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นส่วนใหญ่

ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ.2437-2476 โดยเดือนใจ ไชยศิลป์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2530 งานชิ้นนี้ศึกษาการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยามต่อล้านนา ซึ่งครอบคลุมเวลาที่ศึกษาเริ่มจากการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในดินแดนต่างๆ ของสยาม โดยดึงอำนาจจากท้องที่ต่างๆ ที่เคยเป็นอิสระมีเจ้าเมืองของตนเองสืบทอดอำนาจกันมาตามสายตระกูลมาเป็นการดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ล้านนาและสยามต้องเข้าเป็นดินแดนเดียวกัน หลังจากทีล้านนามีฐานะเป็นประเทศราชของสยามมากกว่าร้อยปี และในการรับรู้ของทั้งสองฝ่ายต่างก็เป็นดินแดนต่างชาติต่างภาษากันมาโดยตลอด แต่ด้วยอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องรัฐชาติสมัยใหม่ ความเกรงกลัวการแทรกแซงของชาติตะวันตกทำให้ผู้ปกครองสยามต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งด้านดินแดนและความรู้สึกร่วมของผู้คนในรัฐให้เกิดขึ้น ซึ่งนับตั้งแต่การดำเนินการปฏิรูปการปกครองตั้งแต่ พ.ศ.2435 เป็นต้นมา มาตรการทางการเมืองการปกครองทำให้การสร้างการรับรู้ด้านเอกภาพของดินแดนล้านนากับสยามประสบความสำเร็จ ขณะเดียวกัน

การสร้างการรับรู้ด้านเอกภาพด้านประชากรและวัฒนธรรมกลับไม่ประสบความสำเร็จ โดยการรับรู้ของชนชั้นนำสยามต่อล้านนาคือการรับรู้ที่ “ลาว” ซึ่งนัยของลาวนี้แฝงไว้ด้วยการดูถูกเหยียดหยามว่าล้านนาต่ำต้อยกว่า การรับรู้เช่นนี้ของชนชั้นปกครองสยามมีสาเหตุมาจากความแตกต่างกันระหว่างสยามกับล้านนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง โดยเฉพาะสถานะทางการเมืองที่ต่ำต้อยกว่าเป็นเหตุให้ชนชั้นนำสยามดูถูกล้านนา โดยเมื่อพิจารณาพบว่าก่อนหน้าทีล้านนาจะเป็นประเทศราชของสยามในสมัยธนบุรี การเรียกล้านนาว่า “ลาว” ยังไม่มีนัยแสดงความดูถูก ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นพบว่าการเรียกว่า “ลาว” เป็นชื่อเรียกดินแดนและผู้คนที่อยู่ทางตอนเหนือโดยยังไม่มีนัยการดูถูกแต่อย่างใด ซึ่งเมื่อพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์พบว่าล้านนาและกรุงศรีอยุธยามีความสัมพันธ์กันอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากในขณะนั้นล้านนายังเป็นรัฐอิสระเช่น ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถของกรุงศรีอยุธยาซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าติโลกราช และเป็นคู่แข่งกัน แม้กระทั่งล้านนาตกเป็นประเทศราชของพม่า ก็ไม่ปรากฏว่าสยามดูถูกล้านนาอย่างชัดเจน เมื่อล้านนาตกเป็นประเทศราชของสยามในสมัยธนบุรี การดูถูกล้านนาก็แสดงออกอย่างชัดเจน นอกเหนือจากประเด็นสถานะทางการเมืองที่ต่ำกว่าแล้ว เมื่อพิจารณาจากประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมแล้วพบว่าความแตกต่างในเรื่องเหล่านี้ระหว่างล้านนากับสยามเป็นสิ่งที่ทำให้ชนชั้นนำสยามดูถูกล้านนา เช่น การแต่งกาย การบริโภคอาหาร เป็นต้น นอกจากนี้การดูถูกความเป็นลาวของล้านนาจากชนชั้นนำสยามยังคงอยู่เป็นระยะเวลาอันยาวนานแม้กระทั่งเมื่อสยามเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบบประชาธิปไตย ยกเลิกการปกครองแบบมณฑล และประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ.2476 ซึ่งมีผลให้เกิดการปกครองเป็นจังหวัดต่างๆ แทน

งานชิ้นนี้เป็นประโยชน์ด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนามักเป็นในด้านเศรษฐกิจหรือการเมืองเป็นส่วนมาก การศึกษาทัศนคติของกลุ่มคนต่างๆ ต่อล้านนายังไม่มีการศึกษา ดังนั้นงานชิ้นนี้จึงเป็นการบุกเบิกในแนวทางนี้ ในขณะที่เดียวกันชิ้นนี้ยังขาดความสมบูรณ์ในหลายๆ ประเด็น โดยการศึกษาที่ผู้วิจัยไม่ให้ความสำคัญกับมิติทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมากนัก แต่มุ่งอธิบายนโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อการรับรู้ต่อล้านนา ดังเช่นที่ผู้เขียนเสนอว่าความพยายามเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นนำสยามให้ยอมรับว่าผู้คนและวัฒนธรรมของล้านนาเป็น “ไทย” เช่นเดียวกับตน ไม่ใช่เป็น “ลาว” ดังที่เคยรับรู้กันไม่ประสบความสำเร็จเพราะความพยายามนี้เกิดจากความจำเป็นทางการเมือง ไม่ใช่เกิดจากการรู้จักและเข้าใจผู้คนและวัฒนธรรมของล้านนาอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงการรับรู้ต่อผู้คนและวัฒนธรรมของล้านนาได้

นายทุนพ่อค้ากับการก่อตัวและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464-2523 โดยปลายอ้อ ชนะนนท์ เป็นวิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2529 งานชิ้นนี้ศึกษาการก่อตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือ โดยกำหนดกรอบเวลาเริ่มต้นในปี พ.ศ.2464 ซึ่งเป็นปีที่เปิดการเดินรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ผลจากการเดินรถไฟนี้เป็นการเปิดภาคเหนือให้เข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย ซึ่งมีกลุ่มพ่อค้าคนจีนสามารถยึดครองระบบเศรษฐกิจของภาคเหนือได้ งานชิ้นนี้ให้ข้อมูลที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมภายในที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงกลุ่มชนชั้นนำของภาคเหนือ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมเชียงใหม่ได้ เช่น ความตกต่ำทางเศรษฐกิจกลุ่มเจ้า การรุ่งเรืองของพ่อค้า เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้ข้อมูล อุตสาหกรรมหัตถกรรมบางอย่างที่จะเป็นสัญลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในภายหลัง เช่น การทอผ้า

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484 โดยพูนพร พูลทาจกร วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.2530 งานชิ้นนี้แม้จะมุ่งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของมณฑลพายัพอันเนื่องมาจากการตัดเส้นทางรถไฟถึงเชียงใหม่ แต่เนื้อหาร้อยละ 50 เป็นการกล่าวถึงช่วงก่อนปี พ.ศ.2464 และเมื่อกล่าวถึงเวลาที่ระบุไว้ก็เป็นการให้ข้อมูลสถิติต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ การวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่างๆ มีไม่มากนักประโยชน์ของงานชิ้นนี้จึงอยู่ที่การรวบรวมข้อมูลที่นำไปสู่การเข้าใจสภาพสังคมของเชียงใหม่และภาคเหนือ

ภาพลักษณ์ “ผู้หญิงเหนือ” ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 โดยภักดีกุล รัตนา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.2543 งานชิ้นนี้ศึกษาภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือโดยเน้นช่วงเวลาดังกล่าวตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนกระทั่ง พ.ศ.2530 โดยช่วงก่อนหน้า พ.ศ.2475 อาศัยงานเรื่อง ลำนนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ.2437-2476 ของเดือนใจ ไชยศิลป์เป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตามการศึกษาภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือในการรับรู้ของสังคมไทย แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ดังกล่าวนี้จะไม่สามารถลบภาพลักษณ์เดิมที่ว่าผู้หญิงเหนือใจง่าย และไม่รักนวลสงวนตัวไปได้ แต่ภาพลักษณ์ที่เด่นชัดขึ้นมาคือภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเหนือ ซึ่งผู้วิจัยชี้ว่าการ

เปลี่ยนแปลงเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงกลุ่มคนในสังคมภาคเหนือ โดยเกิดขึ้นชั้นกลางท้องถิ่น ซึ่งแบ่งได้เป็นกลุ่มข้าราชการจากส่วนกลางกลางที่มาทำงานในท้องถิ่น กลุ่มพ่อค่านายทุนคนจีนและกลุ่มชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษา ซึ่งคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ร่วมกันสร้างภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือขึ้นเพื่อสนองจุดมุ่งหมายของตนเอง แต่ใช้วิธีการแตกต่างกัน โดยกลุ่มข้าราชการจากส่วนกลางสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือตามนโยบายของรัฐบาล เช่น การปลูกฝังความคิดเรื่องแม่ศรีเรือน เป็นต้น กลุ่มพ่อค่านายทุนจีนใช้ผู้หญิงเป็นเครื่องมือเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และดึงดูดผลประโยชน์ด้านการค้าของตนเอง เช่น อาศัยนโยบายการส่งเสริมการประกวดความงามของผู้หญิงที่รัฐดำเนินการโดยการสร้างกระแสความสนใจสาวงามให้เกิดขึ้นในสังคมโดยผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ที่คนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของแล้วใช้ประโยชน์จากภาพลักษณ์นี้เป็นเครื่องมือดึงดูด คนอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มชนชั้นกลางที่มีการศึกษา โดยกลุ่มนี้ได้รับการศึกษาแผนใหม่และพยายามเสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่นอกเหนือจากภาพลักษณ์ทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนให้ความสำคัญกับบทบาทของกลุ่มพ่อค่านายทุนจีนมาก โดยเห็นได้จากภาพลักษณ์ผู้หญิงที่พ่อค้าสร้างขึ้นเป็นภาพลักษณ์ที่รับรู้แพร่หลายที่สุด แม้จะมีความพยายามเผยแพร่ภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือด้านอื่นนอกจากความงามทางกายภาพแต่ก็ไม่ทรงพลังพอที่จะอยู่ในการรับรู้ของสังคม นอกจากนี้ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นบทบาทของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ที่ทรงปรับปรุงด้านนาฏศิลป์ของเชียงใหม่ เพื่อปรับปรุงวัฒนธรรมของเชียงใหม่ให้ “ศิวิไลซ์” ดังเช่นที่เกิดขึ้นในราชสำนักกรุงเทพฯ และต่อมาผลงานของพระองค์ถูกนำมาใช้สนับสนุนการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือที่มีความงามอ่อนหวาน อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้แม้จะศึกษา “ภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ” โดยรวม แต่การศึกษาส่วนมากใช้พื้นที่เชียงใหม่เป็นหลัก ดังนั้นจึงเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการศึกษาเรื่องการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ โดยจุดเด่นที่สำคัญของงานชิ้นนี้คือการให้ความสำคัญกับบริบททางประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่โดยเฉพาะทางด้านสังคมในปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งไม่ค่อยมีการศึกษามากนัก และประกอบกับภาพลักษณ์ผู้หญิงเป็นหนึ่งในภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ ดังนั้นจึงงานชิ้นนี้จึงชี้ให้เห็นบริบททางสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่มาพอสมควร อย่างไรก็ตามการศึกษาบริบททางสังคมเพื่อทำความเข้าใจการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยรวมต้องมีความละเอียดชัดเจนมากกว่านี้ รวมทั้งการศึกษาชิ้นนี้ก็เน้นที่เหตุผลทางเศรษฐกิจของกลุ่มนายทุนพ่อค้าจีนมาก จนกระทั่งอาจจะละเลยที่จะทำความเข้าใจแนวคิดเบื้องหลังการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ในด้านอื่นๆ นอกจากนั้นการแบ่งแยกระหว่างนายทุนพ่อค้าจีนกับชนชั้นกลางท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษาก็ไม่อาจทำได้ชัดเจนนัก เนื่องจากส่วนหนึ่งของคนทั้งสองกลุ่มนี้เป็นคนกลุ่ม

เดียวกัน กรณีที่เห็นได้ชัดเจนคือกลุ่มนายทุนและผู้จัดทำหนังสือพิมพ์และวารสารคนเมือง ที่เป็นกลุ่มตระกูลพ่อค้าที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาระดับสูงทั้งจากในและนอกประเทศ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กลุ่มพ่อค้าเข้าไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับนักการเมืองและข้าราชการประจำ ซึ่งไม่ได้มีบทบาทเดียวในการสร้างภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือ และเมื่อพิจารณาการสร้างภาพลักษณ์ความงามโดยรวมของเชียงใหม่จะยิ่งชัดเจนว่ากลุ่มคนต่างๆ ตามการจำแนกของภักดีกุล รัตนา ไม่สามารถจำแนกได้ชัดเจนเช่นนั้น และบทบาทของคนกลุ่มต่างๆ ก็ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่าบทบาทของกลุ่มคนต่างๆ เหล่านี้กลับช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน ดังนั้นการศึกษาเรื่อง การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500 จึงต้องศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ให้ชัดเจนขึ้น

1.7. คำชี้แจง

ในการศึกษาเรื่อง “การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500” เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและบรรลुวัตถุประสงค์ในการศึกษา จึงขอตกลงเรื่องความหมายของคำที่ใช้ในการศึกษา

“เชียงใหม่” “ภาคเหนือ” และ “ล้านนา” อาจมีการใช้โดยความหมายซ้อนทับกันในบางกรณี เนื่องจากกลุ่มเมืองในภาคเหนือหรือล้านนาเดิม มีองค์ประกอบทางวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ และลักษณะภูมิประเทศใกล้เคียงกันมาก เชียงใหม่ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของล้านนา และในรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เชียงใหม่ก็เป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจของมณฑลพายัพ ดังนั้นกรุงเทพฯ จึงคุ้นเคยกับเชียงใหม่มากกว่าเมืองอื่นๆ ในภาคเหนือ และจากมุมมองของผู้ไม่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมและผู้คนของภาคเหนือพอที่จะแยกแยะความแตกต่างระหว่างเมืองต่างๆ ได้ เชียงใหม่จึงเป็นภาพตัวแทนของภูมิภาค ในขณะที่เดียวกันเชียงใหม่ก็เป็นส่วนหนึ่งของภาคเหนือ และส่วนมากเมื่อเอ่ยถึงภาคเหนือโดยรวม ก็จะมีพื้นที่ของเชียงใหม่อยู่ในสัดส่วนที่มากกว่าเมืองอื่นๆ ดังนั้นในการกล่าวถึง “ภาคเหนือ” และ “ล้านนา” ในหลักฐาน เมื่อผู้ศึกษาพบว่ามโนของการกล่าวถึงเชียงใหม่เป็นส่วนมาก ก็จะนำมาใช้ศึกษาเรื่องเชียงใหม่

การรับรู้ หมายถึง แนวคิด โลกทัศน์และค่านิยมของคนหรือกลุ่มคนหนึ่งที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ภาพลักษณ์ หมายถึง ภาพที่เกิดจากความคิดต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดว่าเป็นเช่นไร ซึ่งอาจตรงกับข้อเท็จจริงหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้การจะเกิดภาพลักษณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ต้องผ่านกระบวนการนำเสนอข้อมูลของเรื่องนั้นๆ จนก่อให้เกิดภาพที่ประทับอยู่ในความคิดของผู้รับสาร

อัตลักษณ์ หมายถึง คุณสมบัติหรือลักษณะบางประการที่คนหรือกลุ่มคนยึดถือเป็นสิ่งแสดงเอกลักษณ์ของตน

อักษรตัวหนาในข้อความที่ยกมาอ้างที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์นี้เป็นการเน้นโดยผู้วิจัย

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถและรายการอ้างอิง หมายถึง

ส.จ.ช. หมายถึง สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ

ร.6 “ เอกสารรัชกาลที่ 6

ร.7 “ เอกสารรัชกาลที่ 7

คค. “ เอกสารกระทรวงคมนาคม

ม. “ เอกสารกระทรวงมหาดไทย

มท. “ เอกสารกระทรวงมหาดไทย

รฟท. “ เอกสารการรถไฟแห่งประเทศไทย

ศธ. “ เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ

สป. “ เอกสารส่วนบุคคล

สร. “ เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี

F.O “ เอกสารไมโครฟิล์มจากกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

การรับรู้เชียงใหม่ของสยาม

เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของรัฐล้านนาที่ก่อตั้งโดยพญามังรายปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังรายของเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.1839 ซึ่งเป็นช่วงเวลาพร้อมสมัยกับการก่อตั้งรัฐสุโขทัย ดินแดนภาคกลางของไทยจึงมีการติดต่อสัมพันธ์กับเชียงใหม่มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ทั้งด้านการเมืองและวัฒนธรรม เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชของสุโขทัยกับพญามังรายของเชียงใหม่และพญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา ร่วมมือกันด้านทานการขยายอำนาจของมองโกลเข้าสู่ล้านนา ส่วนด้านวัฒนธรรม พระพุทธศาสนานิกายรามัญวงศ์ในเชียงใหม่ก็ได้รับไปจากสุโขทัย จนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่ก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา โดยส่วนมากเป็นความสัมพันธ์กันในฐานะคู่สงคราม สงครามครั้งสำคัญเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราชของเชียงใหม่ ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา สงครามครั้งนี้กินเวลากว่า 20 ปี โดยไม่มีฝ่ายใดแพ้ชนะกันอย่างเด็ดขาด แม้เมื่อเชียงใหม่ถูกพม่าครอบครอง อยุธยาก็ยังมีการทำสงครามกับเชียงใหม่เมื่ออำนาจพม่าในล้านนาอ่อนแอลง แต่ก็ไม่สามารถยึดครองเชียงใหม่เป็นประเทศราชได้ยาวนานนัก เชียงใหม่ในการรับรู้สมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นดินแดนอีกดินแดนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ในระดับเท่าเทียมกันอย่างรัฐอิสระ การรับรู้ต่อเชียงใหม่จะเริ่มเปลี่ยนไปบ้างเมื่อเชียงใหม่ตกเป็นประเทศราชของพม่า แต่ก็ยังไม่ได้มองเชียงใหม่ในฐานะรัฐที่ด้อยกว่าชัดเจนนัก¹

จนกระทั่งสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เชียงใหม่ตกเป็นประเทศราชของไทย อันเป็นผลมาจากการขอความช่วยเหลือจากไทยเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของพม่าโดยกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในล้านนาที่มีพระยาเจ้าบ้านและพระยาภาวิไลเป็นผู้นำ เมื่อขับไล่อำนาจออกไปจากล้านนาได้แล้ว กลุ่มผู้นำที่เข้าร่วมการต่อต้านพม่ากับกองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรีได้รับการปูนบำเหน็จความดีความชอบให้เป็นเจ้าเมืองต่างๆ ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน มีฐานะเป็นประเทศราชของไทย และดำรงสถานภาพเมืองประเทศราชของไทยมาอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการปฏิรูปการปกครองภายในของสยาม การเปลี่ยนสถานภาพของเชียงใหม่จากเมืองที่เคยมีสถานภาพเป็นรัฐอิสระ มาเป็นเมืองประเทศราชของไทยอย่างยาวนานเช่นนี้ ส่งผลต่อการรับรู้สถานภาพเชียงใหม่ของชาวสยาม

¹ เตือนใจ ไชยศิลป์, "ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 75-80.

2.1 การรับรู้เชียงใหม่ของชนชั้นนำสยามช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ถึง พ.ศ.2464

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 การรับรู้เรื่องราวของเชียงใหม่มีน้อย เนื่องจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก รูปแบบการปกครองประเทศราชตามจารีตของเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ นั้น เมืองเจ้าประเทศราชจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของเมืองขึ้น ทั้งรูปแบบการปกครอง วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ตลอดจนการจัดการรายได้ ยังดำเนินไปตามแบบแผนจารีตประเพณีที่เมืองนั้นๆ เคยปฏิบัติ เจ้าผู้ครองเชียงใหม่มีอำนาจภายในดินแดนของตนเองเต็มที่ เพียงแต่ต้องส่งส่วยเป็นของมีค่าภายในเชียงใหม่ให้กรุงเทพฯ เป็นประจำทุกปี และส่งบรรณาการให้ทุกๆ 3 ปี เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ นอกจากนี้เป็นการติดต่อกันตามโอกาสพิเศษ เช่น การแต่งตั้งตำแหน่งขุนนางระดับเจ้าชั้น 5 ใบ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งต้องลงไปเฝ้าฯ ที่กรุงเทพฯ เพื่อรับตราตั้งและเครื่องยศ เจ้าเมืองและเจ้านายบุตรหลานต้องไปร่วมงานพระบรมศพ และเข้าเฝ้าฯ พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่เมื่อมีการผลัดแผ่นดิน ในทางกลับกันฝ่ายกรุงเทพฯ จะขึ้นไปเชียงใหม่ก็เมื่อมีเหตุให้ต้องจัดการ เช่น การส่งขุนนางไปจัดการงานศพเจ้าผู้ครองเมือง เป็นต้น² การติดต่อกันที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือการยกกำลังพลมาช่วยไทยรบเมื่อเกิดศึกสงคราม ซึ่งหากไม่ปฏิบัติถือว่าเป็นการกบฏ³ การติดต่อกันตามวาระเหล่านี้เป็นการติดต่อกันเพียงผิวเผิน ในระยะเวลาสั้นๆ และเป็นพิธีการที่เป็นสัญลักษณ์มีระเบียบแบบแผนแน่นอนตายตัว การรับรู้ต่อกันจึงเป็นมิติทางการเมืองเป็นสำคัญ จึงกล่าวได้ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นไปอย่างห่างเหินกัน

สาเหตุประการที่ 2 ซึ่งขัดขวางการติดต่อกันระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ คือความยากลำบากในการเดินทาง เส้นทางเต็มไปด้วยอันตราย ทั้งเสียเวลาและค่าใช้จ่ายมาก การเดินทางระหว่างเชียงใหม่-กรุงเทพฯ ก่อนมีทางรถไฟต้องล่องเรือตามลำน้ำเจ้าพระยาเข้าสู่แม่น้ำปิงซึ่งเต็มไปด้วยเกาะแก่งมากมาย และนิยมเดินทางในฤดูแล้งเนื่องจากในฤดูฝนกระแสน้ำเชี่ยวจัด ส่วนการเดินทางในฤดูแล้งก็ต้องประสบปัญหาระดับน้ำในแม่น้ำต่ำ การล่องเรือไปได้ช้า บางแห่งต้องใช้การขุดร่องน้ำช่วยเพื่อให้ระดับน้ำลึกพอที่จะให้เรือผ่านไปได้ หรือใช้การดึงเรือและเข็นเรือ เมื่อศาสตราจารย์เดเนียด แมคกิลวารี มิชชันนารีชาวอเมริกันเดินทางทางไปเชียงใหม่เพื่อศึกษา

²พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 3, (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2504), หน้า 527.

³ชวลี ญ กลาง, ประเทศราชของสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541), หน้า 47.

ลู่ทางในการเผยแพร่ศาสนาเมื่อ พ.ศ.2407 ใช้การล่องเรือขึ้นไปถึงเมืองระแหง แล้วเดินทางบกด้วยการใช้ช้างเป็นพาหนะสลับกับการเดินเท้าต่อไปยังลำปาง ลำพูนและเข้าสู่เชียงใหม่ ใช้เวลาเดินทางทั้งสิ้น 49 วัน ส่วนการเดินทางกลับใช้การเดินทางทางเรือโดยตลอด ใช้เวลาล่องเรือลงสู่กรุงเทพฯ ประมาณ 2 สัปดาห์⁴ การเดินทางสู่เชียงใหม่ครั้งที่ 2 ของแมคกิลวารีเมื่อ พ.ศ.2410 ซึ่งใช้การเดินทางด้วยเรือโดยตลอด และเป็นขบวนการเดินทางที่เป็นคนะใหญ่กว่าครั้งแรก ใช้เวลาเดินเรือทั้งสิ้น 3 เดือน โดยออกเดินทางจากกรุงเทพฯ วันที่ 3 มกราคม ถึงเชียงใหม่วันที่ 3 เมษายน⁵

นอกจากจะใช้เวลาเดินทางยาวนานแล้ว การเดินทางยังเต็มไปด้วยความยุ่งยาก ตั้งแต่การหาจ้างเรือ เมื่อเดินทางถึงเมืองระแหงต้องเปลี่ยนเรือและลูกเรือชุดใหม่ เนื่องจากภูมิประเทศนับแต่เมืองนี้ขึ้นไปเป็นภูเขาสูง แม่น้ำปิงที่ไหลผ่านหุบเขาจะเต็มไปด้วยเกาะแก่งและกระแสน้ำไหลเชี่ยว เมื่อผ่านแก่งจะต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษจึงจะผ่านไปได้ และหลายๆ แก่งต้องใช้การดึงเรือผ่านแก่ง โดยใช้เชือกผูกเรือและให้ลูกเรือช่วยกันดึงจากบนฝั่งให้เรือผ่านแก่งไป ลูกเรือจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาไม่ชำนาญการเดินทางเรือในภูมิภาคเช่นนี้ จึงอาจเกิดอันตรายได้ง่าย อุปสรรคและความยากลำบากในการเดินทางตั้งแต่ระแหงขึ้นไปนี้ ปรากฏในบันทึกของแมคกิลวารีว่า

บนเส้นทางที่เหลือนี้พวกเราใช้เวลาเกือบหนึ่งเดือนในการขึ้นเรือผ่านเกาะแก่งถึงสามสิบสองแห่ง มีอยู่แก่งหนึ่งที่พวกเราใช้เวลาถึงสี่วัน... อีกแก่งหนึ่งนั้น พวกเราจำต้องผ่านช่องแคบเล็กๆ ที่อยู่ทางด้านหน้าของแก่งเพื่อหลีกเลี่ยงกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก ในการขึ้นเรือผ่านช่องแคบเล็กๆ นั้น พวกเราพยายามทวนกระแสน้ำขึ้นไปทีละน้อยๆ แต่น้ำในช่องแคบเริ่มต้นขึ้นจนต้องหาทางทำท่าบกกันน้ำขึ้นชั่วคราวตรงด้านหลังของเรือ เพื่อให้ระดับน้ำสูงขึ้นเรือก็จะผ่านไปได้อีกเล็กน้อย จนเรือเกยตื้นอีกครั้งหนึ่ง ก็จะเริ่มกันน้ำและทำแบบเดิมอีก พวกเราต้องทุ้มเท้าลัดให้กับมันถึงสองวัน จนกระทั่งคนเรือล้าถอยอย่างสิ้นหวัง ก็พอดีเจ้าเชียงใหม่คนหนึ่งกำลังเดินทางไปบางกอก และพบกับพวกเราในสถานที่คับขันเช่นนี้จึงให้เราขอความช่วยเหลือจากหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุด และพวกเราต้องใช้

⁴เดเนียด แมคกิลวารี, กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว, แปลโดย จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), หน้า 64-70.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 78-85.

เวลาถึงเกือบหนึ่งอาทิตย์เพื่อส่งข่าวไปยังหมู่บ้าน และเพื่อนำคนลงมาช่วย แต่ก็ไม่มีทางเลือกอื่น⁶

การเดินทางสู่เชียงใหม่ในสมัยก่อนรัชกาลที่ 5 ที่ยังไม่มีเทคโนโลยีใดๆ เป็นความยากลำบากเกินกำลังความสามารถของผู้คนทั่วไป เนื่องจากต้องใช้ทั้งกำลังทรัพย์ใช้สายสัมพันธ์กับผู้ปกครองเมืองต่างๆ ตามเส้นทางให้ช่วยเตรียมเสบียงอาหารและพาหนะ ตลอดจนดูแลความปลอดภัยและอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ทั้งนี้ภายใต้สถานการณ์ที่การตั้งอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางยังไม่เกิดขึ้น อำนาจของกรุงเทพฯ จึงจำกัดอยู่เฉพาะหัวเมืองชั้นใน การปฏิบัติของผู้ปกครองเมืองต่างๆ จึงเป็นไปโดยค่อนข้างอิสระ ความปลอดภัยและความสะดวกในการเดินทางของผู้สัญจรจึงขึ้นอยู่กับการผูกมิตรกับผู้ปกครองเมืองต่างๆ แม้กระทั่งในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเริ่มมีการจัดระบบบริหารราชการใหม่ โดยตั้งอำนาจการปกครองจากหัวเมืองต่างๆ และเมืองประเทศราช ค่อยๆ ลดทอนอำนาจของผู้ปกครองเดิมลง แต่การเดินทางในราชอาณาจักรก็ยังยุ่งยาก เต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ต่างๆ แม้กระทั่งการออกสำรวจดินแดนโดยข้าราชการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติซึ่งมีหนังสือของเสนาบดีเจ้ากระทรวงรับรอง การเดินทางและความร่วมมือจากผู้ปกครองเมืองต่างๆ ก็ล่าช้า ดังการไม่ให้ความร่วมมือในการจัดหาเสบียงและช้างในการเดินทางของเจ้านายเมืองลำปางแก่คาร์ล บ็อค นักธรรมชาติวิทยาชาวเยอรมัน ที่เข้ามาสำรวจทางภูมิศาสตร์ในสยามเมื่อ พ.ศ.2424 โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีหนังสือของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาเมลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์สำคัญที่มีหน้าที่ดูแลหัวเมืองและเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ขอให้เจ้าเมืองและเจ้าประเทศราชต่างๆ ที่อยู่บนเส้นทางสำรวจอำนวยความสะดวกในการเดินทางให้นายคาร์ล บ็อค⁷

ด้วยอุปสรรคและความยากลำบากในการเดินทางไปมาหาสู่กันนี้เอง ทำให้ผู้คนจากดินแดนทั้งสองไม่ค่อยได้ติดต่อกัน การปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มคนที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับเป็นประเด็นทางการเมืองเป็นหลักดังที่กล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม การเดินทางไปทำสงคราม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มชาวสยามจำนวนมากต้องติดต่อกับเชียงใหม่และล้านนา เนื่องจากต้องดำเนินชีวิตอยู่ในถิ่นนั้นเป็นระยะเวลาพอสมควร และมีการปฏิสัมพันธ์

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78-79.

⁷ คาร์ล บ็อค, ท่องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง, แปลโดย เสถียร พันธรังสี และอัมพร ทีชะระ, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2543), หน้า 144-146.

กับคนพื้นเมืองหลากหลายรูปแบบ ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตส่วนตัวของกำลังพลที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในท้องถิ่น การปฏิสัมพันธ์ในระดับทางการของราชการทัพระหว่างบุคคลระดับผู้นำของกองทัพกรุงเทพฯ และกองทัพของเมืองที่ต้องร่วมกันทำศึก การยกทัพไปทำสงครามในแผ่นดินล้านนาก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 มีหลายครั้ง โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและช่วงรัชกาลที่ 1 และ 2 ของกรุงเทพฯ เนื่องจากต้องทำสงครามขับไล่อำนาจอิทธิพลของพม่าออกไป จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การยกทัพไปทำสงครามในล้านนาก็ยังคงมีอยู่ การยกทัพไปทำสงครามจึงเป็นเรื่องน่าสนใจสำคัญที่ก่อให้เกิดการรับรู้เชิงใหม่ในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ดังจะกล่าวต่อไป

2.1.1 การรับรู้เชิงใหม่ในฐานะประเทศราชของสยาม

การตกเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ มาตั้งแต่แรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้กลุ่มผู้ปกครองกรุงเทพฯ รับรู้สถานภาพทางการเมืองของเชียงใหม่ว่าเป็นเมืองที่อ่อนแอกว่า ในฐานะเมืองประเทศราชเชียงใหม่มีพันธะหลายอย่างที่ต้องปฏิบัติเพื่อยืนยันความจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ เช่น การส่งส่วย การถวายเครื่องราชบรรณาการ เป็นต้น ดังได้กล่าวมาแล้ว การแสดงความมีอำนาจเหนือเชียงใหม่ของกรุงเทพฯ ยังแสดงออกโดยการแต่งตั้งยศของผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพบว่านับตั้งแต่หลังสมัยพระเจ้ากาวิละ ซึ่งเป็นผู้ที่กรุงเทพฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์แรกแล้ว ผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 2-4 มียศตามสัญญาบัตรที่แต่งตั้งโดยกรุงเทพฯ เป็นพระยาทั้งสิ้น และนับตั้งแต่ผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 5 เป็นต้นมา กรุงเทพฯ เลื่อนยศจากพระยามหาวงศ์ ขึ้นเป็นพระเจ้ามโหตรประเทศ ผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 6 ได้รับการเลื่อนยศจากพระยาเมืองแก้วเป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์⁸ และต่อเนืองมาจนเจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 7 ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ นอกจากการปฏิบัติตามพันธะประจำของเมืองประเทศราชแล้ว เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ยังแสดงความจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ ด้วยวิธีการอื่นๆ อีก เช่น เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ถูกร้องเรียนว่าจะเอาใจออกห่างไปขึ้นแก่พม่า พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์แสดงความบริสุทธิ์ใจโดยนำของที่พม่าให้มาทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 4 ประกอบด้วยแหวนทับทิม 2 วง สายสังวาลย์ทองคำ 15 สาย ดาบทองคำ 1 เล่ม และผ้า 11 ผืน แต่รัชกาลที่ 4 ทรงรับเพียงพระธำมรงค์องค์เดียว⁹ และเมื่อพบช้างเผือกในเขตแดนเมืองพัวว ซึ่งถือว่าเป็นสัตว์

⁸พระยาพระซากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 530-534.

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 537-538.

คู่บารมีพระมหากษัตริย์ หากได้ครอบครองถือว่ากษัตริย์พระองค์นั้นเปี่ยมด้วยบุญญาธิการ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ให้นำช้างนั้นมาน้อมเกล้าถวาย¹⁰ จึงอาจกล่าวได้ว่าการรับรู้ต่อดินแดนและสถานภาพทางการเมืองของเชียงใหม่ในหมู่มชนชั้นปกครองสยามนั้น เชียงใหม่เป็นประเทศราชที่อ่อนแอกว่า และยอมอ่อนน้อมปฏิบัติตามพันธะของเมืองประเทศราช

ในสมัยรัชกาลที่ 3 อำนาจของพม่าในด้านนาเสียมถอยลง กรุงเทพฯ ต้องการขยายอำนาจเข้าไปในเชียงตุงซึ่งขณะนั้นสวามีภักดีพม่า เพื่อป้องกันการพม่าใช้เชียงตุงเป็นฐานกำลังพลเข้ามาขยายอิทธิพลในด้านนี้อีก อีกประการหนึ่งคือมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งภายในของเชียงตุงเอง จึงมีเจ้านายบางกลุ่มขอความช่วยเหลือจากกรุงเทพฯ สงครามเชียงตุงจึงเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2392-2393 โดยกรุงเทพฯ ให้เมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน ยกทัพไปตีเชียงตุง สงครามครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น เส้นทางเดินทางที่พยากลำบาก เชียงตุงตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่ยากแก่การเข้าถึง การขาดแคลนเสบียงอาหาร และมีความขัดแย้งระหว่างผู้นำทัพเมืองต่างๆ ประกอบกับเป็นช่วงที่รัชกาลที่ 3 ทรงประชวร จึงยุติสงคราม ในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงกลับมาทำสงครามเชียงตุงอีกครั้งระหว่าง พ.ศ. 2395-2397 โดยยกทัพหลวงกำลังคนเกือบสามหมื่นจากกรุงเทพฯ ไปร่วมกับทัพของประเทศราชในด้านนาและทัพจากหลวงพระบาง อย่างไรก็ตามสงครามครั้งนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ ด้วยเหตุผลคล้ายคลึงกับสงครามเชียงตุงครั้งแรก ความล้มเหลวจากสงครามทั้งสองครั้ง และยังมีสาเหตุที่เจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูนไม่เต็มใจเข้าร่วมทำสงคราม ดังปรากฏในรายงานของเจ้าพระยาสุเรนทรราชเสนาว่า

การทัพครั้งนี้บุตรพระเจ้าเชียงใหม่ไม่เข้ากระบวนทัพหลวง ไปเสียทางเมืองปู่เมืองสาด เกณฑ์แต่บุตรเขยกับพี่น้องห่างๆ ไปก็ไม่ครบตามเกณฑ์ ครั้นเร่งรัดหาตัวทำวพยามาแต่ต่อหน้าใช้แต่ปลดวง ลับหลังชอบใจอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ยกทัพไปกลางวัน แต่พอเห็นเพลากลางคืนก็กลับมาบ้านเสีย จะเอากำลังเมืองเชียงใหม่ เมืองลคร เมืองลำพูน ไปตีเมืองเชียงตุงเห็นไม่เปนราชการเปนแน่¹¹

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 539-540.

¹¹ หนวญ., ร.4 จ.ศ.1216 เลขที่ 70 ร่างสารตราถึงพระยาถึงพระยาสี่หะราชฤทธิไกร อ้างใน สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2544), หน้า 325

ด้วยเหตุนี้ทำให้พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ไม่พอพระทัยการทำสงครามของทัพเมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน ซึ่งสยามมองว่า “ลาว” ไม่ให้ความร่วมมือในการทำสงครามเพราะไม่ได้ผลประโยชน์ เป็นสาเหตุให้ วิชาภกษวิจารย์ “ลาว” อย่างรุนแรง เช่น

พวกลาวเมืองหลวงพระบาง เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เมืองน่าน เมืองแพร่ เหล่านี้ ติดแต่ทำมาหากินสบายอยู่แล้วก็เป็นสุข ไม่พอใจจะคิดทำศึกสงคราม แม้นได้ครอบครองเมืองอื่นๆ มาเป็นทาสเชลยของเจ้าเมืองอุปราช ราชวงศ์เป็นแพนกัน จะมีความดีใจอยู่ ถ้าจะเอาครอบครองมาใส่บ้านเมืองส่วนกลางให้รุ่งเรืองนั้น ไม่มีความยินดีหามีได้

และยังกล่าวถึง “นิไสยสันตารลาว” ว่า

ด้วยนิไสยสันตารลาวมีอยู่ 3 อย่าง เป็นแต่อยากได้ของเขา ไม่อยากเสียของให้แก่ใครกับเกียจคร้านเท่านั้น เหมือนกันตั้งแต่เมืองเชียงใหม่ตลอดไปทุกบ้านทุกเมืองไม่เหมือนชาติภาษาอื่นๆ ที่จะต่ำช้าเหมือนภาษาลาวไม่มี ไม่รักชาติรักสกุล ถ้าใครมีเงินสักสองซังสามซังขอบุตรเจ้าเมืองอุปราชราชวงศ์เป็นภรรยาก็ได้ ไม่ว่าไพร่ว่าผู้ดี ไม่ถือว่าจีนว่าไทย เอาแต่มีเงิน ถ้าใครได้บุตรเจ้าเป็นภรรยาแล้วก็ยกย่องคนนั้นขึ้นเป็นเจ้าด้วย ลาวไม่มีสติปัญญาตีกรอระวังหามีได้¹²

จากคำกล่าวข้างต้นเป็นการแสดงทัศนคติต่อผู้ปกครองล้านนาและเชียงใหม่ในเชิงดูถูก เนื่องจากการเป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพฯ มีผลให้ผู้ปกครองเมืองประเทศราชทั้งหลายถูกมองว่าด้อยความสามารถอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อผนวกกับความล้มเหลวของสงครามเชียงใหม่ ผู้ปกครองสยามจึงกล่าวโทษเจ้าล้านนาว่าไม่เต็มใจให้ความช่วยเหลือ พร้อมทั้งตำหนิคุณสมบัติอื่นของเจ้าเมืองเหล่านี้อย่างรุนแรง ว่าไม่มีลักษณะของความเป็นผู้นำ กล่าวคือ ไม่รักเกียรติ รักศักดิ์ศรี เห็นแก่ความสบายและทรัพย์สิน เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ของสยาม ทั้งนี้จากการศึกษาของสรวิชาติ อ่องสกุล สรุปลงสาเหตุที่ทำให้เจ้าเมืองล้านนาทั้งสามไม่เต็มใจทำสงครามว่าเป็นเพราะปัญหาการขาดแคลนเสบียงอาหาร เนื่องจากปีนั้นการเก็บเกี่ยวในล้านนาไม่ได้ผล และ

¹²“จดหมายเรื่องเหตุทัพเชียงใหม่” อ้างใน เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม,” หน้า 67-69.

ยังเป็นสงครามที่ต่อเนื่องกันมาหลายปีตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 จึงสร้างความเดือดร้อนต่อชาวล้านนา มาก อีกทั้งสงครามในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ขยายขอบเขตออกไปมาก จึงเป็นภาระหนักแก่ล้านนา ซึ่งผู้ปกครองเมืองทั้งสามมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องทุ่มเททำสงครามกับบ้านพี่เมืองน้องอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ล้านนา¹³ ดังนั้นจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันระหว่างเมืองในล้านนาและสยามในการทำสงครามครั้งนี้ต่างหากที่เป็นสาเหตุให้ผู้ปกครองเมืองในล้านนาไม่กระตือรือร้นที่จะทำสงครามครั้งนี้นัก จนถูกสยามมองว่าไม่เต็มใจช่วยเหลือ ไม่รักษาศักดิ์ศรีของสยาม ทิศนะของชนชั้นปกครองล้านนาจึงเป็นการประเมินจากบรรทัดฐานของกรุงเทพฯ แต่เพียงด้านเดียว และประเมินจากมุมมองของผู้เหนือกว่าที่ล้านนาต้องปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตามทิศนะของแม่ทัพกรุงเทพฯ ต่อชนชั้นนำล้านนาและเชียงใหม่ที่ไม่ดีนี้ น่าจะส่งผลต่อการถอยทัพรับรู้อย่างที่กล่าวไปสู่ส่วนอื่นๆ ของสังคมไม่ดีด้วยเช่นกัน

นอกจากการรับรู้เชียงใหม่ผ่านการติดต่อของผู้คนโดยตรงแล้ว เชียงใหม่ยังได้รับการนำเสนอในวรรณคดีสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน มีเนื้อหา กล่าวถึงการทำสงครามกับเชียงใหม่อยู่หลายตอน แม้เป็นวรรณกรรมที่มีต้นเค้ามาจากการขับเสภาในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เนื้อหาที่มีการจัดบันทึกรวบรวมไว้เช่นที่ปรากฏในปัจจุบันน่าจะเป็นการแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นส่วนมาก¹⁴ ดังนั้นการกล่าวถึงเชียงใหม่จึงเป็นเชียงใหม่ในบริบทของสังคมกรุงรัตนโกสินทร์ที่เป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพฯ แล้ว โดยกล่าวถึงเชียงใหม่ด้วยชื่อว่า “เชียงใหม่” “ลานนา” และ “ลาว” ปะปนกัน ในขุนช้างขุนแผนปรากฏทิศนะต่อเชียงใหม่ในเชิงดูถูกดูแคลนจากความด้อยสถานภาพกว่าในทางการเมืองของเชียงใหม่ ดังเช่นที่นางศรีมาลาตำนางสร้อยฟ้าว่าเป็นเชลย ความว่า

ทำไมไม่เป็นเจ้าขึ้นในบ้าน ใครขัดสนจะได้คลานมาพึ่งเจ้า

อย่าเพื่อเหยียบเสียให้ยับจนลับเงา มิได้ดีเมืองเรามาเป็นน้อย¹⁵

นอกจากทิศนะทางการเมืองแล้ว ยังมีทิศนะต่อวัฒนธรรมของเชียงใหม่บางประการด้วย เช่น การแสดงทิศนะดูถูกศาสนาของล้านนาว่าไม่บริสุทธิ์ โดยเฉพาะเรื่องศีลของสงฆ์ ดังการกล่าวถึงพฤติกรรมของเถรกวาดว่า ทั้งที่เมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการแปลคัมภีร์ทางศาสนาของ

¹³ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 325-326.

¹⁴ ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1-3, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา, 2538), หน้า (18).

¹⁵ ขุนช้างขุนแผน เล่ม 3, หน้า 272.

ล้านนาหลายเรื่อง¹⁶ ดังปรากฏในขุนช้างขุนแผนผ่านลักษณะตัวละครของเถรกวาด ซึ่งประพจน์ปฏิบัติผิดศีลและวินัยสงฆ์ว่า

แกไม่ทิ้งเพศลาวชาวลานนา	ฉันทสุราข้าวค้ำอยู่รำไป
ไปลงโบสถ์เฒ่ามาทำวายุวุ่น	จนเจ้าคุณพระพิมลไม่ทนได้
...	
แต่กลางวันพันเพลดาเถนเฒ่า	ยังกินเหล้าข้าวค้ำหาทิ้งไม่
ต้องเลี้ยงหมาไว้เห่าเฝ้าบันได	ใครจู่มาหมาไลให้รู้ตัว ¹⁷

เมื่อพิจารณาจากขุนช้างขุนแผนข้างต้นพบว่า การนำเสนอเชียงใหม่ของกรุงเทพฯ เน้นการให้ภาพของผู้แพ้ โดยเชียงใหม่เป็นเมืองที่แพ้สงคราม บ้านเมืองต้องตกเป็นเมืองขึ้นของสยาม ผู้คนถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึก การนำเสนอตัวละครสำคัญของเชียงใหม่เป็นการนำเสนอผ่านตัวละครผู้หญิง ซึ่งก็ให้ภาพของความอ่อนแอและยินยอมอยู่แล้ว ดังจะพบว่านางสร้อยฟ้าซึ่งเป็นธิดาของเจ้าเชียงใหม่เป็นเชลยศึกที่ถูกนำตัวลงมาอยู่กรุงศรีอยุธยา แล้วกษัตริย์อยุธยาพระราชทานให้พระไวย ซึ่งต่อมานางสร้อยฟ้าก็ได้รับการนำเสนอว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ทำเสน่ห์พระไวย มีนิสัยว่าวามเจ้าอารมณ์ ไม่มีสัมมาคารวะ และยังพบว่าในขุนช้างขุนแผนนำเสนอภาพอื่นๆ ของเชียงใหม่ดี เช่น พระสงฆ์ของเชียงใหม่ก็ประพจน์นอกรีต เป็นต้น ดังนั้นการรับรู้เชียงใหม่ผ่านงานวรรณกรรมจึงให้ภาพทั้งการเป็นเมืองประเทศราชของเชียงใหม่ที่อ่อนแอกว่าสยาม โดยใช้ผู้หญิงเป็นตัวแสดงแทนและวัฒนธรรมอื่นๆ ก็ต่ำกว่ามาตรฐานของสยาม

กล่าวโดยสรุป การติดต่อสื่อสารระหว่างกรุงเทพฯ และเชียงใหม่ที่มีน้อย จำกัดอยู่เพียงการติดต่อทางการเมืองของชนชั้นนำทั้งสองฝ่ายและกลุ่มคนที่เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง คนเหล่านี้จึงรับรู้เชียงใหม่ในฐานะเมืองประเทศราชของสยามที่อ่อนแอ เมื่อประกอบกับการรับรู้ผ่านวรรณกรรมที่มีไม่มาก และยังมีแง่มุมที่จำกัด โดยนำเสนอเชียงใหม่เป็นภาพของเมืองที่แพ้สงครามซึ่งมีนัยของความอ่อนแอของผู้แพ้เชียงใหม่ ผนวกกับการใช้ผู้หญิงเป็นตัวละครแทนความเป็นเชียงใหม่ในวรรณคดีซึ่งมีลักษณะของผู้อ่อนแอกว่า เช่น ผู้หญิงเชียงใหม่เป็นภรรยาของตัวละครเอกในเรื่องเพราะเป็นทาสเชลย เป็นต้น เมื่อผู้หญิงเป็นตัวละครหลักที่สะท้อนภาพของเชียงใหม่ การรับรู้เชียงใหม่จึงมีแนวโน้มไปในทางความอ่อนแอ อยู่ภายใต้อำนาจสยาม เมื่อประกอบกับ

¹⁶ เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม,” หน้า 29.

¹⁷ ขุนช้างขุนแผน เล่ม 3, หน้า 279.

สถานภาพทางการเมืองที่เป็นจริงในขณะนั้น การรับรู้เชียงใหม่จึงเป็นไปในเชิงดูหมิ่นดูแคลนว่าด้อยกว่า

2.1.2 การรับรู้เชียงใหม่ในฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ.2464

การขยายอำนาจเข้าควบคุมเชียงใหม่โดยตรงของกรุงเทพฯ เป็นผลพวงจากสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ.2417 ซึ่งจัดทำขึ้นระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเพื่อแก้ไขความขัดแย้งเรื่องการทำป่าไม้ของบริษัท และคนในบังคับอังกฤษ และแก้ปัญหากรณีพิพาทตามเขตแดนหลังการทำสนธิสัญญา สยามแต่งตั้งให้พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) และคณะซึ่งประกอบด้วยทหาร เสมียน ทนาย ล่ามและไพร่ประมาณ 70 คน เป็นข้าหลวงสามหัวเมืองประจำที่เชียงใหม่เพื่อคอยดูแลแก้ไขปัญหาต่างๆ นับเป็นครั้งที่กรุงเทพฯ ส่งข้าหลวงและข้าราชการส่วนกลางขึ้นไปประจำที่เชียงใหม่¹⁸ หลังสนธิสัญญาฉบับนี้ กรุงเทพฯ จะเข้ามาควบคุมเชียงใหม่และล้านนาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งการเมื่อมีการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 โดยการจัดตั้งกระทรวงต่างๆ 12 กระทรวง ครอบคลุมการบริหารราชการทุกด้าน เพื่อสร้างและรวบรวมอำนาจการปกครองมาไว้ที่ส่วนกลาง¹⁹ แทนที่การให้อำนาจเจ้าเมืองและเจ้าเมืองประเทศราชจัดการบริหารงานภายในเขตเมืองของตนเอง เป็นเหตุให้การปกครองแบบประเทศราชถูกยกเลิก และจัดตั้งการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเพื่อบริหารการปกครองส่วนภูมิภาคทั่วราชอาณาจักร ดินแดนประเทศราชจึงเปลี่ยนสถานภาพมาเป็นมณฑลหนึ่งของสยาม มีข้าราชการที่ถูกส่งไปจากกรุงเทพฯ เป็นผู้ม่ออำนาจในการปกครองแทนที่กลุ่มผู้ปกครองเดิมของแต่ละเมือง เชียงใหม่ก็เปลี่ยนฐานะจากเมืองประเทศราชกลายเป็นมณฑลพายัพ การกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามในทางการเมืองอย่างสมบูรณ์ ใช้ระบบการบริหารราชการตามระเบียบแบบแผนของส่วนกลาง มีข้าราชการที่ส่งไปจากกรุงเทพฯ ไปประจำที่เชียงใหม่ เป็นการเปิดพื้นที่ให้มีการติดต่อสื่อสารระหว่างเชียงใหม่กับโลกภายนอกมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในเชียงใหม่ ส่งผลต่อการรับรู้เรื่องราวและภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ ในที่นี้จะพิจารณาว่าตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากการ

¹⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 358-359.

¹⁹ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 88-89.

เปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารงานการปกครองส่วนภูมิภาคของสยาม จนกระทั่งถึง พ.ศ.2475 รูปแบบการปกครองของสยามจะเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ ในสังคมด้วย มีผลให้แหล่งที่มาของการรับรู้เรื่องราวหลากหลายขึ้น เมื่อสยามมีอำนาจการปกครองในเชียงใหม่มากขึ้น จะมีกลุ่มคนหลากหลายมากขึ้นที่ติดต่อกับเชียงใหม่ ประกอบด้วย

- พระบรมวงศานุวงศ์

การเสด็จประพาสหัวเมืองโดยพระบรมวงศานุวงศ์ของราชสำนักสยามเกิดขึ้นแพร่หลายในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยทรงปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งทรงผนวชและรุดงค์ไปตามที่ต่างๆ เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ ก็ยังทรงถือปฏิบัติ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงรับธรรมเนียมนี้มาปฏิบัติ เนื่องจากทรงคุ้นเคยกับการตามเสด็จ รัชกาลที่ 4 ประพาสยังที่ต่างๆ มาตั้งแต่เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ ตลอดรัชกาลจึงเสด็จฯ ยังที่ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ธรรมเนียมนี้ได้รับการปฏิบัติจากพระบรมวงศานุวงศ์อย่างแพร่หลาย ซึ่งถือเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่จะช่วยให้รู้จักบ้านเมืองของตน ในสถานการณ์ที่บ้านเมืองไม่มั่นคงทั้งจากการคุกคามของมหาอำนาจและการไร้ประสิทธิภาพของการบริหารงานแบบเดิม การรู้จักบ้านเมืองของตนจึงเปรียบเสมือนหม้อที่จะรักษาคนไข้ จะต้องรู้จักร่างกายและส่วนประกอบแห่งองค์ของกายของคนไข้ให้ละเอียดที่สุด จึงจะวางแผนการรักษาให้ถูกต้องได้²⁰ เพื่อตรวจราชการบ้านเมืองและเสด็จประพาสส่วนพระองค์ ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูงจะเสด็จเป็นขบวนใหญ่ มีผู้ตามเสด็จฯ จำนวนมาก สำหรับเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ไกล การเดินทางไม่สะดวก การเสด็จฯ ของพระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูงพระองค์แรกคือการเสด็จฯ ไปเป็นข้าหลวงจัดราชการห้าหัวเมืองของพระเจ้านั่งงยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร²¹ หลังจากนั้นก็มีพระบรมวงศานุวงศ์อีกหลายพระองค์ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพประทับ ณ เชียงใหม่ เช่น พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต พระองค์เจ้าบวรเดช เป็นต้น

- ข้าราชการ

ก่อนการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ผู้ปฏิบัติราชการเป็นคนในท้องถิ่นที่เจ้า

²⁰ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2435-2508 (พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2508), หน้า 505.

²¹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 370.

เมืองแต่ตั้งซึ่งมักเป็นลูกหลานเจ้าเมืองที่ได้รับการฝึกหัดให้ทำราชการ และได้เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์ขึ้นเรื่อยๆ ตั้งบ้านเรือนมีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองนั้นตลอดชีพ²² เชียงใหม่ที่เคยเป็นประเทศราชมาก่อน การบริหารบ้านเมืองเป็นโดยอิสระภายใต้การปกครองโดยชาวเชียงใหม่เอง จนกระทั่งมีข้าราชการจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปประจำที่เชียงใหม่หลังจากปี พ.ศ.2417 ดังกล่าวข้างต้น เมื่อจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ข้าราชการจำนวนมากถูกส่งไปประจำที่เชียงใหม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเชียงใหม่เป็นที่ตั้งมณฑลเทศาภิบาล จึงมีทั้งข้าราชการสังกัดกองมณฑลและสังกัดกองเมือง²³ จำนวนข้าราชการที่ประจำที่เชียงใหม่จึงมากกว่าเมืองอื่นๆ ในล้านนาด้วยกัน

- ชาวตะวันตก

ชาวตะวันตกในเชียงใหม่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มมิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งเข้าสู่เชียงใหม่ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 นำโดยศาสตราจารย์เดเนียด แมคคิลวารี กลุ่มที่ 2 ได้แก่กลุ่มพนักงานบริษัททำป่าไม้ ซึ่งส่วนมากเป็นชาวอังกฤษ เนื่องจากบริษัทป่าไม้ขนาดใหญ่ที่เข้าไปดำเนินกิจการในล้านนาเป็นบริษัทอังกฤษ และกลุ่มที่ 3 คือเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลต่างชาติ ซึ่งเริ่มโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอังกฤษเข้าไปประจำในเชียงใหม่หลังการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ ชาวตะวันตกที่มีส่วนในการนำเสนอภาพของเชียงใหม่แบ่งเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ ชาวตะวันตกที่อาศัยอยู่ในเชียงใหม่และล้านนาเมืองอื่นๆ²⁴ ได้แก่ กลุ่มมิชชันนารี พนักงานบริษัทป่าไม้ และเจ้าหน้าที่กงสุลของรัฐบาลอังกฤษ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือชาวตะวันตกที่ไม่ได้อาศัยประจำอยู่ในเชียงใหม่ พักอาศัยอยู่ในเชียงใหม่เป็นครั้งคราว เช่น ชาวตะวันตกที่ทำงานให้แก่รัฐบาลสยามแล้วเดินทางไปปฏิบัติงานในเชียงใหม่ในบางโอกาส เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลชาติต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อในเชียงใหม่และล้านนา หรือนักสำรวจชาวตะวันตกอื่นๆ เป็นต้น ความสำคัญของชาวตะวันตกต่อการนำเสนอภาพของเชียงใหม่ก็คือ กลุ่มคนเหล่านี้มักจดบันทึกเรื่องราวประสบการณ์การใช้ชีวิตต่างแดน และมีมุมมองต่อเรื่องราวต่างๆ แตกต่างจากราชการและราชสำนัก การบันทึกของคน

²² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สภาพเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, 2519), หน้า 33.

²³ เสถียร ลายลักษณ์, “กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.119,” ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17: ร.ศ.118-119, หน้า 391, 400.

²⁴ ชาวตะวันตกส่วนมากแม้ประจำอยู่ในเมืองอื่นๆ ในล้านนาก็มักมีความคุ้นเคยกับเชียงใหม่พอสมควร เนื่องจากเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทำให้มีโอกาสเดินทางมาติดต่อที่เชียงใหม่บ้าง และมีการโยกย้ายสถานที่ปฏิบัติงานอยู่เสมอ

เหล่านี้หลายชิ้นได้รับการพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพของเชียงใหม่และมีผลให้เกิดการรับรู้ต่อเชียงใหม่โดยตรง โดยเฉพาะต่อกลุ่มผู้ชนชั้นนำและข้าราชการสยามที่ได้รับการศึกษาจนสามารถใช้ภาษาอังกฤษและภาษาตะวันตกอื่นๆ ได้

2.1.2.1 การรับรู้เชียงใหม่ของพระบรมวงศานุวงศ์สยาม

การปฏิรูปการปกครองของสยาม จนทำให้ประเทศราชเข้ามาเป็นมณฑลหนึ่งของสยามได้นั้น ถือเป็นความสำเร็จทางการเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสแสดงการรับรู้การเป็นส่วนหนึ่งของสยามของล้านนาว่า

ความจริงที่เราสามารถจัดการบ้านเมืองได้สำเร็จตลอดทั่วไปในพระราชอาณาจักรอันครอบด้วยบ้านเมืองทั้งหลาย แม้ขยายอยู่ในพื้นแผ่นดินอันไพศาล มีราษฎรอาศัยอยู่ พูดภาษาเดียวกัน เพี้ยนกันบ้างดังนี้ เป็นเหตุที่เราเต็มใจยินดีของเราเป็นอันมาก ไทย ลาว ชนทั้งปวงนี้ก็นับถือว่าตัวเป็นพวกอยู่ในชาติเดียวกันอันหนึ่ง แลตั้งตาคอยหมายว่าเราเป็นเจ้าเป็นใหญ่ผู้อุปถัมภ์ทั้งสิ้น²⁵

พระราชดำรัสนี้บ่งบอกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยอมรับความเป็นชาติเดียวกันระหว่างไทยและลาว เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตระหนักว่ามีการแบ่งแยก “ลาว” ในบางมณฑล เพื่อความเป็นเอกภาพของประเทศ จึงมีนโยบายให้ยุติการแบ่งแยกนี้ ดังปรากฏพระอภิบายว่า

เมื่อยังเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขึ้นไปตรวจราชการในมณฑลพายัพและมณฑลอุดร อีสาน ทราบว่าพวกที่เราเรียกว่า “ลาว” ชาวมณฑลทั้ง 3 นั้น เขาถือตัวว่าเป็นไทยไม่พอใจให้เรียกเขาว่าลาว... จึงมาสั่งห้ามในกระทรวงและขอรับรอง

²⁵พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หทัยปากเกร็ด, 2510), หน้า 34.

ต่อกระทรวงอื่นมิให้เรียกขานมณฑลทั้ง 3 ว่าลาวอีกต่อไป ฎูกผู้ไม่รู้เหตุหัวเราะ
เยาะอยู่นาน²⁶

พระดำรินี้สะท้อนว่าชนชั้นปกครองสยามซึ่งติดต่อกับมณฑลต่างๆ มีพระประสงค์ให้
รวมเมืองต่างๆ เหล่านั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างแท้จริง โดยไม่มีการแบ่งแยกว่าเป็น
ลาว แต่ในขณะเดียวกันพระดำรัสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ระบุว่ามิให้ผู้หัวเราะ
เยาะเมื่อทรงห้ามไม่ให้เรียกมณฑลพายัพ มณฑลอุดรและอีสานว่าลาว ก็สะท้อนว่าสังคม
กรุงเทพฯ ทั่วไปยังมองมณฑลเหล่านี้ว่าเป็นลาว ซึ่งเป็นพวกอื่นที่แตกต่างจากตนเอง การรับรู้
เชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของมณฑลพายัพน่าจะเป็นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์และ
พระบรมวงศานุวงศ์ยอมรับเชียงใหม่ว่าเป็น “ไทย” อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
แต่ในส่วนอื่นของสังคมก็ยังคงตระหนักถึงความแตกต่างของเชียงใหม่ว่าไม่ใช่ไทยแท้จริง แต่เป็น
เมืองลาวที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน

2.1.2.2 การรับรู้เชียงใหม่ผ่านงานเขียนของข้าราชการสยาม

ช่วงรัชกาลที่ 5 การศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองต่างๆ เป็นวิธีการหนึ่งที่ชนชั้นผู้ปกครอง
สยามใช้เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองต่างๆ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมี
พระดำรินำพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานว่า “จะเป็นประโยชน์ต่อราชการบ้านเมือง”²⁷ จึง
เกิดการรวบรวมและเขียนประวัติศาสตร์เมืองต่างๆ อย่างแพร่หลาย ส่วนมากอยู่ในรูปแบบของ
พงศาวดารเมืองต่างๆ เช่น พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองปัตตานี พงศาวดารเมือง
เชียงใหม่ เป็นต้น ทิศทางการเขียนประวัติศาสตร์เมืองต่างๆ เช่นนี้เป็นไปตามการปฏิรูปการ
ปกครองของสยาม โดยการตั้งอำนาจที่เคยอยู่ในมือกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นต่างๆ เข้าสู่ศูนย์กลาง
งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ปรากฏในสมัยนี้จึงมีลักษณะเป็นบทเรียนแห่งสามัคคีธรรม เป็นยุคของ
รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่กษัตริย์สยามเป็นองค์รัฐสุธาธิบดี ใช้พระราชอำนาจจากส่วนกลาง

²⁶ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เจ้าฟ้านิคราชนาถวิฑิตวงศ์, สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า 445-446.

²⁷ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (พระนคร: ก้าวหน้า, 2517), หน้า (11).

อย่างเต็มที่ครอบคลุมไปยังดินแดนทุกแห่งในพระราชอาณาเขต โดยพยายามก่อให้เกิดสำนึกของการอยู่ร่วมกันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพระราชอาณาจักร²⁸

เรื่องราวของเชียงใหม่ที่อยู่ในรูปตำนานและประวัติศาสตร์เมืองได้รับความสนใจจากชนชั้นนำสยามมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่สยามเข้าไปจัดการบริหารราชการในเชียงใหม่โดยข้าราชการสยามที่ถูกส่งไปประจำที่เชียงใหม่เป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ขึ้นและนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ภายหลัง ประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ที่พิมพ์เผยแพร่นี้มีทั้งประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่โดยเฉพาะและประวัติศาสตร์ของล้านนาและโดยรวมและเมืองอื่นๆ ในล้านนาที่มีเรื่องราวของเชียงใหม่แทรกอยู่

พงศาวดารโยนกเป็นประวัติศาสตร์ของดินแดนล้านนาที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผลงานรวบรวมและเรียบเรียงตำนานต่างๆ ของล้านนาขึ้นโดยพระยาประจักษ์กรจักร (แช่ม บุนนาค) พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือชริฎาณ ระหว่างปี พ.ศ.2441-2442 จัดพิมพ์รวมเล่มในปี พ.ศ.2450 โดยใช้ชื่อว่า “พงศาวดารลาวเฉียง” และ “ตำนานโยนก”²⁹ การใช้ชื่อว่า “พงศาวดารโยนก” คาดว่าน่าจะใช้เมื่อมีการตีพิมพ์ครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ.2498 พงศาวดารโยนกก็นี้อาเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยโดยเริ่มตั้งแต่ยุคศึกดำบรรพที่กำหนดศักราชไม่ได้ และมายุติเนื้อหาในปี พ.ศ.2418 เมื่อรัชกาลที่ 5 แต่งตั้งตำแหน่งต่างๆ ให้เจ้านายของเมืองต่างๆ ในล้านนา

งานเขียนเรื่องนี้เกิดขึ้นในระหว่างที่พระยาประจักษ์กรจักรดำรงตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงหัวเมืองลาวห้าหัวเมือง ซึ่งเป็นการพยายามระยะแรกในการดึงอำนาจการปกครองจากเจ้านายท้องถิ่นให้มาอยู่ที่ศูนย์กลางแต่เพียงผู้เดียว นอกจากนั้นในด้านเนื้อหาของโยนกก็นี่เป็นประวัติศาสตร์ของล้านนาที่เกี่ยวข้องและสามารถเชื่อมโยงอย่างสอดคล้องกับสยามได้ จะพบว่าเนื้อหาของพงศาวดารโยนกซึ่งแบ่งเป็นสองภาคนั้นสอดคล้องเป็นอย่างดีกับการสร้างความเป็นพวกเดียวกันระหว่าง “โยนก” และ “สยาม” โดยภาคแรกเป็นอรรถาธิบายเรื่องต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจคนล้านนาว่าเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกับคนสยาม ซึ่งต่างก็อพยพลงมาจากริมฝั่งจีนทั้งสิ้น แล้วจึงแยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานตามที่ต่างๆ ซึ่งกลุ่มคนในสยามทุกภาคถูกจัดให้เป็นกลุ่มคนเดียวกัน ดังการอธิบายว่า

²⁸ราม วัชรประดิษฐ์, “พัฒนาการประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย พ.ศ.2411-2487,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 81.

²⁹สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 379.

แต่เรื่องที่ชนชาติไทยได้แผ่ขยายลงมาจากประเทศฝ่ายเหนือ...ที่คงได้ความบ้าง จากหนังสืออังกฤษ เช่น มองลิเออร์เตเรียน กล่าวถึงชนชาติไทยแต่โบราณกาล ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในบริเวณแม่น้ำเจ้าเจียง... ครั้นกาลล่วงมาถึงแผ่นดินจีน กษัตริย์วงศ์ถังหรือถังเจียว ตั้งแต่ก่อนจุลศักราช 20 ปี จนถึงจุลศักราช 269 ปี ประเทศอ้ายลาว หรือนั้นแจกแยกออกเป็นเอกราชหลายมณฑล... **เหตุที่ไทยลงมาหลายพวกหลายครา จึงมีนามประเภทไทยต่างๆ หลายหมู่** เช่น ไทยโม (เมือง) ไทยเชียง ไทยเวียง ไทยเมือง ผู้ไทย (เมืองไทย)... **พวกไทยเวียง ไทยเชียง หรือลาวตลอดลงมาจนไทยใต้ ควรเรียกว่าไทยขอมหมู่หนึ่ง** เพราะ ภาษาผสมกันกับขอม³⁰

การแพร่หลายของพงศาวดารโยนก ยังเห็นได้จากการนำมาพิมพ์ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2460 โดยเรียบเรียงใหม่และตัดตอนพิมพ์เฉพาะเรื่องที่ว่าด้วยชนชาติไทย การตั้งถิ่นฐานในลานนาไทย และเรื่องราวของเมืองเชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังราย เรื่อยมาจนถึงเสียเอกราชแก่พม่า จนกระทั่งเชียงใหม่มารวมกับไทยใต้ และสิ้นสุดเรื่องราวใน พ.ศ.2385 เมื่อเจ้าเมืองต่างๆ ในล้านนาพร้อมกันไปตีเมืองในรัฐไทยใหญ่และกวาดต้อนผู้คนเข้ามาสู่เมือง

พงศาวดารเชียงใหม่ เขียนขึ้นพระยามหาอำมาตย์(หรุ่น) ครั้งยังเป็นพระยาศรีสทเทพรักษาการที่เมืองเชียงใหม่ เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ตั้งแต่ต่อต้านอำนาจพม่าแล้วเข้าอ่อนน้อมกับพระเจ้ากรุงธนบุรี และเป็นประเทศราชของสยามสืบมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ผู้เขียนนิพนธ์งานนี้ขึ้น ดำเนินเรื่องมาถึง พ.ศ.2419 เมื่อเจ้านายเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนและลำปาง ลงมาเฝ้าฯ รับพระราชทานเลื่อนยศที่กรุงเทพฯ พร้อมทั้งนำช้างพลายมาถวายด้วย ในพงศาวดารเมืองเชียงใหม่นี้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการเข้ามาอยู่ได้อำนาจสยามของเมืองเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง โดยให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ปกครองทั้งสามเมือง ทั้งนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระดำริว่าพงศาวดารเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านให้รู้เรื่องราวความเป็นมาของตระกูล และความเกี่ยวพันกันของเจ้านายมณฑลพายัพในเมืองเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง³¹ งานเขียนเรื่องนี้ได้รับการจัดพิมพ์ครั้งแรกในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 3 เมื่อ พ.ศ.2457 และพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2471 นอกจากนั้นยังมีการนำตำนานต่างๆ ของล้านนาพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคต่างๆ ซึ่งแม้จะไม่ใช่เรื่องของเชียงใหม่โดยตรง แต่ก็มีการกล่าวถึงเชียงใหม่ใน

³⁰พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 23-31.

³¹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2, หน้า (6).

ปริมาณมากพอสมควร เช่น ตำนานสิงหนวัติกุมาร พิมพใน*ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61* เป็นต้น ซึ่งตำนานเหล่านี้จะถูกใช้มาเชื่อมโยงล้านนาและสยามให้เป็นพวกเดียวกันตามที่พงศาวดารโยนกกล่าว งานเขียนของข้าราชการสยามจึงมีผลให้เกิดการรับรู้ที่เชื่อมโยงใหม่กับสยามมีความสัมพันธ์กันมาแต่โบราณกาล เชียงใหม่ไม่ได้มีความสัมพันธ์เป็นประเทศราชของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์เท่าที่นั่น แต่มีเกี่ยวพันกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยเป็นกลุ่มคน “ไทย” ด้วยกัน ก่อนที่จะแยกย้ายกันไปจนเกิดความแตกต่างกัน ซึ่งการรับรู้เช่นนี้จะสอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในรัฐชาติสมัยใหม่ของสยาม นอกจากนั้นการแพร่หลายของตำนานพื้นเมืองที่ข้าราชการสยามนำมาเผยแพร่ ยังจะส่งผลให้คำเรียกเชียงใหม่และล้านนาด้วยคำอื่นแพร่หลาย เช่น คำว่า “โยนก” ซึ่งจะถูกชาวเหนือบางกลุ่มใช้เรียกตนเอง

ในช่วงรัชกาลที่ 5 มีเหตุการณ์ที่ทำให้กรุงเทพฯ สนใจต่อดินแดนล้านนาคือเหตุการณ์กบฏเงี้ยว ในกรุงเทพฯ เกิดข่าวลือเกี่ยวกับเรื่องนี้ในทางที่ว่าจะเกิดการจลาจล พวกเงี้ยวจะเข้าปล้นชิงบ้านเมือง จนชาวพระนครบางส่วนแตกตื่น ตระเตรียมขนย้ายทรัพย์สินเงินทอง จนกระทรวงนครบาลต้องออกประกาศชี้แจงความจริง โดยเปรียบเทียบกับเหตุการณ์กบฏฝิ่นในมณฑล

อิสาน พวกที่ก่อการจลาจลคือพวกลาว ที่ “ไม่ได้มีความรู้เล่าเรียนอย่างไร” จึงหลงเชื่อพวกฝิ่นญวน ส่วนเหตุการณ์ในมณฑลพายัพ คือพวกเงี้ยวประชุมกันเป็นโจร ซึ่งได้ส่งกองทหารไปปราบปรามแล้ว³² การยกทหารไปปราบกบฏเงี้ยวนี้ เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่ทำให้เกิดการติดต่อกันระหว่างชาวสยามและล้านนา ในรายงาน*ปราบเงี้ยว*ซึ่งเขียนโดยข้าราชการสยาม ได้แสดงทัศนคติหลายประการเกี่ยวกับชาวลาวโดยเฉพาะเกี่ยวกับผู้ญิงล้านนา เป็นการวิจารณ์พฤติกรรมที่ผู้ชายชาวสยามเห็นว่าไม่เหมาะสม ทั้งในเรื่องการแต่งกายและกิริยาท่าทาง เช่น

...	ในน้ำยมยลสาวลาวสลอน
ยื่นยกอกรอราในสาคร	บ้างลงซ้นกุ่มปลาตามวาริน
ที่ลงน้ำชะระสรวิร้าง	ไม่ระคางชายหน้ารักผ้าซิ่น
กลัวเสียศรีบ่ป็นเป็นมลทิน	ใครจะยินดีดูอดสูเอง ³³

³²ประมวลพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, 2513), หน้า 283-287.

³³หลวงทวยหาญรักษา, “รายงานปราบเงี้ยว” ใน *นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว*, พิมพครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), หน้า 280.

และ

ทั้งหนุ่มสาวสวยสมหอมผ้าสี	สูบบุหรี่อมเมี่ยงมอมเมี่ยงหมาย
ดูตุ้ยแก้มแยมยิ้มพะพริ้มพราย	นุ่งขึ้นลายเหลืองรอบแต่ขอบดำ
เดินยกเท้าก้าวอย่างทางถนน	ดูกรอมสันสวยตาออกคล้ายคล้า
เสียสิ่งเดียวเยี่ยวไม่นั่งหล่อนช่างทำ	ให้เห็นรำคาญตาทำท่าทาง
ล้วนเกล้าผมคมสันเป็นมันมุ่น	งามละมุนเมาลีด้วยหวีสาง
เข็มทองกลัดขัดทำดูสำอาง	ดอกไม้ต่างสีเสียบดูเรียบราย
ลานทองคำทำต่างอย่างทองม้วน	ใส่ประดับวนดีดูอุดูหาย
เป็นตุ้มถ่วงห่วงงายนสงสารกาย	แต่เขาหมายมุ่งความว่างามตา
สไบหุ้มปทุมถันนั้นก็ใช้	แต่มันไม่มีติดดวงพวงบุหงา
ให้เด่นดอกออกทางเป็นข้างงา	ไม่แก้งว่ากล่าวความตามที่เป็น ³⁴

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าการแต่งกายบางอย่างเป็นสิ่งที่ผู้ชายชาวสยามมองว่าแปลกแตกต่างจากชาวสยาม เช่น การแต่งกาย แต่สิ่งที่ผู้ชายชาวมองว่าเป็นสิ่งผิดจารีตคือการเปิดเผยร่างกาย ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวสยามมองว่าผู้หญิงล้านนาไม่รักนวลสงวนตัว และพบว่ามุมมองต่อสตรีล้านนาของข้าราชการในกองทัพจะคล้ายคลึงกัน

ครั้นรุ่งเช้าในเวียงเสียงออกแซ่	เที่ยวดูแม่ค้าลาวนางสาวสี
เรียกว่ากาดตลาดใหญ่ในบุรี	เสียงอึงมีหมู่ลาวชาวพารา
พวกเจ้าชู้ดูเชิงเที่ยวเบ็งสาว	เห็นข้าขาวเคียงคลอเข้ารอนหน้า
เดินแทรกแซงแสสร้งเสพุดเฮฮาย	เว้าภาษาลาวล้อในข้อคำ
ทั้งหญิงชายชื้อขายกันอนันต์เนก	ไม่แก้งเสกสรรใส่พิไรจำ
ลาวผู้ชายรายราสักขาดำ	ล้วนแต่น้ำหมึกมัวจนทั่วพุง
ช่างเจาะหูรูโตดูไร้ว้า	เอามวนยาดใส่เหมือนไถ่ถุง
นุ่งตาโถงโจงกระสันพันออกนุง	ห่มเพลาะกรุ่งกรังกรอเดินรือ
หญิงผมยาวเกล้าผมมวยสวยสะอาด	ลักษณะวิลาสแลประไพไฉศรี
ลานทองคำทำตุ้มหูดูก็ดี	นุ่งขึ้นสีแดงประดับสลับแล

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 283-284.

เป็นรั้วรายลายขวางที่นางนุ่ง	เฝ้ามองมุงพินิจนางไม่ห่างแห
ห่มผ้าจ้องคล้องคอเดินคลอแคล	เว้นเสียดแต่เต้าไม่ปิดให้มิดเลย
หรือจะอวดประกวดถันยุคลคู่	เปิดให้ชูช่อดอกไว้ออกเฉย
บ้างยานย้อยคล้องเคลื่อนไม่เชื่อนเลย	บางคนเผยผายกางเหมือนช้างงา
บ้างเป็นปุ่มตุ่มติดอยู่หนิดหนึ่ง	ไม่ออกฝั่งผายล้นพันภูษา
ศรีษะใหญ่ยาวเท่าฟองเต้านา	จะรู้ว่าไปก็กลแต่มลิน
...	เห็นลาวเนืองนาฎมาลงวารี
ค่อยเดินด้อมท่อมท่องท่องกระสินธุ์	แล้วถลกขึ้นขึ้นกระสันพันเกศี
ลงแช่ชลชำระล้างล้างธุลี	เปลือยอินทรียสรงกายในสายชล
ไม่เกรงสัตว์มีจจะมาตอด	กลับนั่งหยอดเหยื่อคิดจิตฉงน
ไม่มีเหนียมเสียมนั่งในวังวน	ดูสกนธ์เฉยซ้ำไม่ราคิน
...	
ครั้นสำเร็จเสร็จก็ย้ายขยายขยด	ค่อยเลื่อนลดขึ้นกระสอบครอบเกศา
ขยับไหวไวรวัับให้ลับตา	แต่มังสามิได้บังดูตั้งเต็ม
...	
เมื่อขึ้นฝั่งแล้วยังมีจจริต	มายืนบิดขาบิบนหนีบออกจี
นุ่งกระสันพันผ้าแต่งกายี	เขาไม่มีลั่นกันช่างชั้นจริง ³⁵

นอกจากทัศนคติเรื่องการไม่รักษานวลสงวนตัวยังได้รับการตอกย้ำด้วยปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศของทหารกับหญิงสาวในท้องถิ่น ซึ่งการเกิดปัญหาเช่นนี้ในกองทัพที่ประกอบด้วยกำลังพลจำนวนมาก น่าจะทัศนคติที่ไม่ดีต่อสตรีล้านนา และจะถูกบอกเล่าผ่านกำลังพลเหล่านี้เมื่อกลับไปภูมิลำเนา เป็นการกระจายการรับรู้ให้กว้างขวางขึ้น

ที่หนุ่มๆ นายทหารนั้นชาญเชี่ยวชาญ	ท่านไปเกี่ยวสาวสันนั้นบหึ่ง
ก็รักใคร่ได้เฝ้าอยู่เคล้าคลึง	เหมือนแมงผึ้งภูพอนเกษตรลาว
พอได้กลิ่นกระถินเถื่อนก็เลื่อนลับ	ไปเที่ยวจับเจาะตามดอกสามหา
ชอบโลมลิ้มชิมชืดไม่ยี่ดยาว	จนออกฉาวฉาดังแทบทั้งเมือง

³⁵“นิราศเมืองหลวงพระบาง” ใน นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว, หน้า 127-128, 139-

นิสัยชาวลาวคือถือเนื้อหนัง	ไม่เปื่อยพังหมดสิ้นได้ยินเรื่อง
แมงภูไปฝั่งมาพาประเทือง	ไม่คิดเคืองชุ่นซ้องหมองกระมล
ทั้งทหารคนใช้ก็ได้สิ้น	เลยหากินเก็บรักษเป็นภักษณผล
ความคิดลาวคราวทัพบถึงอัปจน	เนื้อหนังปนเปื่อยไปทั้งไทยลาว
ท่านคิดเห็นเป็นภัยฤทัยเศร้า	จนเปื่อยเนาเหม็นกลิ่นทั้งหนุ่มสาว
ตั้งโรงรักษาศรีราชา	ไม่แกลังกล่าวกลอนรับล้าดับมา ³⁶

การรับรู้เชียงใหม่ที่สำคัญอีกทางหนึ่ง คือจากละครเรื่อง *สาวเครือฟ้า* ปรากฏภาพของการเป็นผู้หนีจากของกรุงเทพฯ ผ่านร้อยตรีพร้อมซึ่งขึ้นไปเชียงใหม่ในฐานะนายทหารกรุงเทพฯ ที่ไปจัดการการปกครองเชียงใหม่ ภายใต้บริบทที่เชียงใหม่เป็นมณฑลหนึ่งของสยาม สูญเสียความเป็นอำนาจของตนเอง และยังมีตัวละครอย่างพระรามพลพ่าย ที่เป็นทีปรึกษาข้าหลวงและเป็นเพื่อนของร้อยตรีพร้อม เป็นองค์ประกอบแสดงการเข้าไปจัดการปกครองเชียงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อสาวเครือฟ้าจะแต่งงานกับร้อยตรีพร้อม ตายายของสาวเครือฟ้าก็เข้าไปแสดงความยินดีที่ได้แต่งงานกับคนที่มีสถานภาพทางสังคมดี

**แม่จะพิญ โญใหญ่ ไปข้างหน้า เป็นที่ ฟิงบ่าวไพร่ ยายกะตา ได้ผู้ทหาร
อยุธยา ปรีชาชาย จะเที่ยวบอก เพื่อนบ้าน ร้านช่อง พวกพ้อง ทุกคน ช่วย
ชวนชววย ประดับสถาน ชวนรื่น เริงสบาย วันฤกษ์นาย ทหารวิวิธ สมนหน้าเรา
เตรียมเลี้ยงดู ปู่เสื่อ เอื้อเพื่อแขก จัดให้แปลก ใ้อ่า เทียมหน้าเขา เพื่อนบ่าวสาว
เขยสูง ไม่ดูเบา จริงใหม่เจ้า เครือฟ้า จะว่าไร³⁷**

ตัวสาวเครือฟ้าเองก็แสดงออกหลายตอนถึงความด้อยสถานภาพกว่าของตน ดังคำรำพันว่า “ซ้อยลาวกาว หรือจะก้าว เข่งเซ้งอ แค้นเผยนื้อแค้นเผยอ หยิงหมาย นายร้อยตรี”³⁸ และเมื่อร้อยตรีพร้อมกลับเชียงใหม่พร้อมกับภรรยาใหม่ สาวเครือฟ้าก็คร่ำครวญกับตัวเองว่า

³⁶“รายงานปราบเงี้ยว” ใน *นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว*, หน้า 283.

³⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, *สาวเครือฟ้า* (พระนคร: แพร์การช่าง, 2506), หน้า 11.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ข้อยขอด ขอซ้อน ข้อยขอค้อนขอแค่น แต่ตัวของตัว โทษที่มันเมามัวชั่วแสน
เป็นลาวเป็นลาว ต่างด้าวต่างแดน ก็ไม่เจียมตน รนชเง้อเผยอแค่น เสือกไปริกริ
ไคร่ ลาวกวาเจ้าชู้ที่รู้จักก็มียกสมัค เสออะไปรักพ้อหนุ่มไทย มั่นน่าน้ำตานอง
ร้องไห้ ออกไอ้อับประมาณกุเฮย³⁹

ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างชาวสยามกับเชียงใหม่ โดยมีนัยว่าสยามสูงกว่า และทัศนคติว่า
ชายชาวสยามมักไปติดใจสาวเชียงใหม่เป็นนัยดูแคลนว่าสาวเชียงใหม่ยังรับชายหนุ่มสยามได้
อย่างง่ายดายยังปรากฏในหมู่ข้าราชการสยาม เช่นที่นายชุ่ม ณ บางช้าง เล่าว่าเมื่อจะขึ้นมารับ
ราชการที่เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2461 ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคยเป็นทหารชั้นผู้บังคับบัญชาเคยไปรบกับ
กองทัพของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีในภาคเหนือ (น่าจะเป็นศึกปราบฮ่อการซึ่งเป็นเนื้อหาที่นิราศ
หลวงพระบางกล่าวถึง การยกทัพครั้งนี้ยกทัพผ่านทางแพร่ น่าน เข้าสู่หลวงพระบาง-ผู้วิชัย) ได้
เรียกไปพบให้ศีลให้พร บอกให้ระวังการคบหากับคนลาวซึ่งเป็นคนต่างชาติต่างภาษา⁴⁰ และยังมี
คนเตือนให้ระวังสาวเชียงใหม่ว่าใจง่าย⁴¹

นอกจากทหารแล้ว ยังพบว่าข้าราชการอื่นๆ ก็มีทัศนคติต่อผู้หญิงล้านนาในเรื่องความรัก
สบาย ไล่ใจเรื่องความสวยงามของร่างกาย จนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาชู้สาวอยู่บ่อยๆ ดังรายงานว่า

เรื่องสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่แลลำปางที่จะกระทำให้ข้าราชการเสื่อมเสีย
ชื่อเสียงแลสิ้นความนิยมนับถือ โดยมากก็เป็นด้วยเรื่องผู้หญิงซึ่งถูกต้มกันแทบ
ทุกราย ประกอบด้วยความประพฤดิธรรยาศรัยใจคอของพลเมืองเป็นเครื่องล่ออยู่
มาก เช่น การอยู่แถการกินไม่สู้จะเป็นสำคัญ ส่วนการแต่งกายแล้ว นับว่าเป็น
สำคัญอย่างยิ่ง จะหาบกระบุงตะกร้ามาซื้อหาอะไรต้องแต่งตัวประดับประดา
กายอย่างสวยงาม ฉนั้นยอมเป็นการยากที่ผู้ใหญ่จะระแวงระวังอยู่บ้าง

และยังกล่าวถึงลักษณะนิสัยของชาวล้านนาโดยรวมว่า

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

⁴⁰ชุ่ม ณ บางช้าง, “ชาวเชียงใหม่และชาวภาคเหนือเป็นลาวจริงหรือไม่ และเหตุใดจึงถูกเรียกว่าเป็น
ลาว,” เชียงใหม่ (มิถุนายน 2513): 5.

⁴¹หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ โครงการประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ปคธ.63/79 เทป
บันทึกเสียงสัมภาษณ์นายชุ่ม ณ บางช้าง วันที่ 4 มีนาคม 2523.

มีคำกล่าวหากันว่าราชบุรุษพลเมืองเป็นผู้เกียจคร้าน รับจ้างหาเงินได้สี่ห้าบาทก็
ไม่รับจ้างอีกต่อไป หรือขายเข้าของได้เงินพอเสียภาษีอากรแล้วก็หยุด เรื่องนี้
เข้าใจว่าพลเมืองไม่มีความรู้ที่จะทยอยทยอยประกอบภาระเลี้ยงชีพเพื่อระดม
ทรัพย์สมบัติแต่อย่างใด เข้าใจว่าจะเป็นเพราะความเจริญของกิจการงานยังไม่
บังคับตัว แต่ถ้าปล่อยให้เป็นอย่างนี้เรื่อยไปภาระเลี้ยงชีพที่เป็นรายใหญ่ก็จะ
หลุดมือไป น่าจะดำริห์หาหนทางช่วยเหลือบ้าง⁴²

กล่าวโดยสรุป เมื่อเชียงใหม่เข้าเป็นมณฑลหนึ่งของสยาม สยามก็ยอมรับในการเป็นส่วน
หนึ่งของดินแดนอย่างสมบูรณ์ แต่ทัศนคติและการรับรู้ต่อผู้คนและวัฒนธรรมของเชียงใหม่และ
ล้านนายังคงเป็นเช่นเดิม โดยเฉพาะมุมมองต่อผู้หญิงและการแต่งกายของสตรี ทั้งนี้สาเหตุที่เรื่อง
ของผู้หญิงได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นมุมมองผ่านสายตาผู้ชาย อีกทั้งเมื่อ
พิจารณาจะพบว่าส่วนมากแล้วผู้ชายชาวสยามไปเชียงใหม่ด้วยความเป็นผู้ปกครองซึ่งเหนือกว่า
ชาวพื้นเมือง

2.1.2.3 การรับรู้เชียงใหม่ผ่านงานเขียนของชาวตะวันตก

งานเขียนของชาวต่างชาติเกี่ยวกับเชียงใหม่และล้านนาเริ่มปรากฏตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5
เป็นต้นมา ส่วนมากเป็นรายงานการปฏิบัติหน้าที่ เช่นการสำรวจภูมิประเทศ และบันทึกเรื่องราว
การใช้ชีวิตในต่างแดน หากเทียบกับหลักฐานของไทย งานเขียนเหล่านี้จะให้ข้อมูลรอบด้านกว่า
และยังมีมุมมองต่อเชียงใหม่แตกต่างจากมุมมองของสยาม

A Thousand miles on an elephant in the Shan States นับว่าเป็นงานชิ้นบุกเบิก
เกี่ยวกับภาคเหนือ และมักได้รับการอ้างถึงถึงในงานเขียนของชาวตะวันตกที่ผลิตงานเขียน
เกี่ยวกับภาคนี้ในยุคต่อมา เขียนโดยฮอลท์ ฮัลเลตต์ (Holt Hallett) นักสำรวจชาวอังกฤษที่เดินทาง
สำรวจเส้นทางสร้างทางรถไฟจากพม่าพร้อม ดร.คริสซิง ผ่านภาคเหนือของไทยเพื่อมุ่งไปยังจีน ใน
ปี พ.ศ.2419 ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2433 การสำรวจครั้งนั้นครอบคลุมพื้นที่รัฐฉานของพม่าและ
ภาคเหนือของไทยเป็นหลัก จอร์จ เซเดส์ ระบุไว้เมื่อ พ.ศ.2468 ว่าบันทึกของฮัลเลตต์ชิ้นนี้นับเป็น
หนึ่งในสองของงานเขียนภาษาอังกฤษที่มีความสำคัญต่อภาคเหนือของไทย ส่วนงานอีกชิ้นหนึ่ง

⁴² สจข.ร.6 ม.1/81 เรื่องรายงานการตรวจราชการของกระทรวงมหาดไทย เดือนธันวาคม พ.ศ.2467.

คือบันทึกการเดินทางของ ดร.ริชาร์ดสัน⁴³ ศัลยแพทย์ชาวอังกฤษที่ทำงานให้รัฐบาลอังกฤษที่มะละแหม่งและเคยเดินทางเข้ามายังลำพูนและเชียงใหม่ใน พ.ศ.2380 ฮัลเลตต์บันทึกเรื่องราวต่างๆ ของภาคเหนือจำนวนมาก ทั้งการสังเกตสภาพบ้านเมือง วิถีชีวิต ผู้คน นอกจากนั้นยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติการค้าในภาคเหนือ

งานเขียนของชาวตะวันตกนำเสนอชนพื้นเมืองเชียงใหม่และล้านนาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับชาวสยามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานของพม่า แต่เนื่องจากเคลื่อนย้ายไปอยู่ต่างที่กัน จึงทำให้มีวัฒนธรรมและภาษาพูดแตกต่างกันออกไปบ้าง⁴⁴ รวมทั้งลักษณะทางกายภาพ ซึ่งชาวล้านนาจะสูงกว่า และผิวขาวกว่าชาวสยาม⁴⁵ เช่นเดียวกับฮัลเลตต์ระบุเช่นกันว่าชาวสยามเตี้ยกว่าชาวเชียงใหม่ ทั้งยังมีหน้าตาเหมือนพวกข้าผสมฉาน โดยชาวสยาม “มีใบหน้าใหญ่ แบนและเป็นเหลี่ยม โหนกแก้มสูง จมูกเล็กและไม่โด่ง หน้าผากต่ำ ดวงตาสีดำเล็กเหมือนหมู (pig eye) ปากหนากว้างและริมฝีปากยื่น ผิวสีน้ำตาลเหลือง”⁴⁶ สิ่งที่ชาวตะวันตกเห็นความแตกต่างกันมากระหว่างชาวสยามและชาวลาว คือการแต่งตัว ทศนะโดยทั่วไปของชาวตะวันตกมักชื่นชมการแต่งตัวของชาวลาวมากกว่าโดยเฉพาะการแต่งตัวของผู้หญิง ดังคำบรรยายว่า

ไม่มีผู้หญิงชาติใดในทางตะวันออกที่จะสวมเสื้อผ้าอย่างง่าย ๆ และเหมาะสมได้เหมือนดังที่ผู้หญิงชาวเหนือนุ่งซิ่นและห่มผ้าทองเพราะสีเข้ากันได้งามมาก และเพื่อเป็นการให้ความเป็นธรรมชาติแก่ผู้หญิง ก็ต้องขอพูดว่าสวยมาก ด้วยเสื้อผ้าแบบนี้ช่วยให้เห็นรูปร่างอันได้สัดส่วนตรงงามของผู้หญิงและไม่แคะกะต่อทำเดินอันอ่อนช้อยตามธรรมชาติด้วย... ทรงผมก็มีได้ทำให้รูปร่างอันงามอยู่แล้วของผู้หญิงชาวเหนือดูงามน้อยไปเลย พวกผู้หญิงแถบนี้ไว้ผมยาว เมื่อยาวพอแล้วก็ใส่น้ำมัน เกล้ามวยไว้ที่ท้ายทอยอย่างเรียบร้อย และไม่เคยขาดที่จะเอา

⁴³Holt S. Hallett, *A thousand miles on an elephant in the Shan States*, 2nd ed., (Bangkok: White Lotus, 2000), p.iii.

⁴⁴วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์, *ไทย*, แปลโดย หลวงนิพนธ์นิติสรร์, (พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา, 2505), หน้า 1.

⁴⁵Reginald Le May, *An Asian arcady*, 2nd ed., (Bangkok: White Lotus, 1986), p.4.

⁴⁶Holt S. Hallett, *A thousand miles on an elephant in the Shan States*, p.114.

พวกมาลัยพันไว้รอบมวย บางคนก็ใช้ช่อดอกไม้หรือดอกกล้วยไม้เสียบไว้ข้างๆ
บางคนก็เอาทัดหูทั้งหญิงและชายดูชอบดอกไม้กันจริงๆ จังๆ⁴⁷

ทั้งนี้การชื่นชมการแต่งกายของหญิงชาวล้านนามากกว่า เพราะคนที่ผู้หญิงล้านนาสวม
มีลักษณะใกล้เคียงกับกระโปรงของสตรีชาวยุโรป ในขณะที่การแต่งกายของหญิงชาวสยามนั้น
ชาวตะวันตกมองว่าแปลก เนื่องจากชายหญิงแต่งกายไม่ต่างกันเลย (exactly alike)⁴⁸

และยิ่งทั้งสองเพศนิยมตัดผมสั้นหวีเปิดขึ้นไปแล้ว สำหรับคนอื่นทั่วโลกผู้หญิงก็
ยิ่งดูเหมือนผู้ชายมากขึ้น... ทั้งหญิงและชายชอบทาแป้งจนขาว ซึ่งดูประหลาด
มองเห็นได้ชัดมากเมื่อพอกอยู่กับผิวสีคล้ำ⁴⁹

นอกจากลักษณะทางกายภาพของผู้หญิงแล้วชาวตะวันตกยังมักกล่าวถึงความขยัน
ขันแข็งของสตรีล้านนา ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากภาพของการค้าขายในตลาด ซึ่งทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย
ล้วนแต่เป็นผู้หญิง⁵⁰ คาร์ล บ็อค ยังระบุอีกว่าผู้หญิงล้านนาต้องทำงานในไร่นาทุกอย่างด้วย ส่วน
ผู้ชาย “ถ้าต้องการจะเกี่ยวผู้หญิงนั้นแหละจึงจะยอมมาช่วยทำงาน”⁵¹

กล่าวโดยสรุปทัศนคติของชาวตะวันตกต่อชาวล้านนานั้นแตกต่างจากข้าราชการและชน
ชั้นปกครองของสยาม ผู้หญิงเชียงใหม่และล้านนาได้รับความชื่นชมโดยเฉพาะความขยันขันแข็ง
ในการประกอบอาชีพ ส่วนการแต่งกายและกิริยามารยาทนั้นก็เป็นการมองในด้านดีซึ่งอาจเป็นผล
มาจากมุมมองต่อดินแดนและวัฒนธรรมของชาวตะวันออกว่ามีเสน่ห์แบบแปลกประหลาด และ
หากเทียบกับการแต่งกายของสตรีสยามแล้ว หญิงเชียงใหม่และล้านนามีรูปแบบการแต่งกายเป็น
ที่ยอมรับจากตะวันตกมากกว่า เช่น สวมชิ้น ไร่ผมยาว ในขณะที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของสตรีสยามที่
มุ่งใจกระเบน ตัดผมสั้นนั้น ผิดกับมาตรฐานทางวัฒนธรรมของตะวันตก ซึ่งในระยะต่อมากการแต่ง

⁴⁷ คาร์ล บ็อค, ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง, แปลโดย เสฐียร พันธรัชนี และอัมพร ทีชะระ, พิมพ์
ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2543), หน้า 323-324.

⁴⁸ Holt S. Hallett, A thousand miles on an elephant in the Shan States, p.113.

⁴⁹ คาร์ล บ็อค, ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 38.

⁵⁰ พระวิภาคภูวดล, บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม, แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์, (กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2533), หน้า 113.

⁵¹ คาร์ล บ็อค, ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 312.

กายดังกล่าวของสตรีสยามก็ปรับเปลี่ยนเป็นไว้ผมยาวและนุ่งผ้าถุง ซึ่งได้รับการรังเกียจจากบางกลุ่มคนว่าการนุ่งผ้าถุงเป็นการแต่งการแบบ “ลาว” นุ่งขึ้น

ส่วนทัศนคติต่อผู้ชายเชียงใหม่และล้านนานั้น ชาวตะวันตกก็มีความเห็นสอดคล้องกับชนชั้นปกครองสยามว่าผู้ชายชาวลาวยี่เกียด ไม่นิยมทำงานใดๆ ทั้งนี้ทัศนคติต่อชายล้านนาก็เกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมืองที่เชียงใหม่ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสยาม ชาวตะวันตกที่เข้ามาในสยามและล้านนาจับคู่ต่อการปกครองเชียงใหม่ของสยาม บทบาทของผู้ชายที่มีนัยของการเป็นผู้นำผู้ใช้อำนาจ แต่เมื่อผู้ปกครองล้านนามีอำนาจในดินแดนของตนแล้ว จึงปกป้องภัยของความอ่อนแอ

งานเขียนของชาวตะวันตกอีกกลุ่มหนึ่งคือมิชชันนารี ซึ่งโดยทั่วไปมักไม่แสดงทัศนคติต่อล้านนาหรือเชียงใหม่มากเพียงพอที่จะเกิดภาพลักษณ์ใดๆ การกล่าวชื่นชมหรือประณามใดๆ ในงานเขียนเหล่านี้มักเป็นกรณีเฉพาะ ไม่ใช่การมองภาพเหมารวม แต่งานเขียนที่แตกต่างจากงานของมิชชันนารีอื่นๆ คืองานของลิลเลียน เคอร์ติส มิชชันนารีที่ทำงานเผยแพร่ศาสนาในภาคเหนือโดยประจำที่ลำปางระหว่างปี พ.ศ.2438-2442 ซึ่งเนื้อหาตลอดทั้งเรื่องกล่าวชื่นชมทั้งผู้คนที่มีความวัฒนธรรมศีลธรรม บ้านเมืองที่สวยงามแม้ว่าผู้เขียนจะไม่เห็นด้วยกับศาสนาพุทธ แต่แนวคิดหลักของผู้เขียนที่เป็นมิชชันนารีกลับไม่มีผลให้ดินแดนและชาวลาวในด้านไม่ดี ตัวอย่างเช่น

ถึงแม้ชาวลาวและชาวสยามต่างก็เป็นพวกฉานด้วยกันทั้งคู่ ทั้งยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่คล้ายคลึงกันก็ตามที คนแปลกหน้าจะสังเกตได้ทันทีถึงข้อแตกต่างมากมายที่ปรากฏชัดในด้านลักษณะ อุปนิสัย และประเพณีของผู้คนทั้งสองพวกนี้ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าในทางศีลธรรมและความประณีตสำราญของชีวิตแล้วชาวลาวนั้นเหนือกว่า⁵²

และบรรยายความสวยงามและใหญ่โตของเมืองเชียงใหม่ว่า

เชียงใหม่เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่เป็นลำดับที่สามในราชอาณาจักรสยาม มีถนนที่กว้างและได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดีเสียจนทำให้เป็นที่รู้จักกันโดยไม่ต้องสงสัยว่าเมืองนี้เป็นเมืองที่มีระเบียบเรียบร้อยที่สุด และได้รับการดูแลรักษาเป็น

⁵²ลิลเลียน จอห์นสัน เคอร์ติส, ชาวลาวทางตอนเหนือของประเทศสยาม ตอนที่ 1, แปลโดยชรัตน์สิงห์เทศากุล, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2543), หน้า 32.

อย่างดีที่สุด ในราชอาณาจักรสยาม สำหรับถนนต่างๆ ก็ดูสวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนรอบกำแพงเมืองเก่าที่ลอดประตูข้างเผือกออกไป กำแพงดังกล่าวยังอยู่ในสภาพดี แต่มีไม้เถาขึ้นปกคลุมอย่างงดงาม เป็นกำแพงที่เด่นเป็นสง่า... น้ำในคูสงบนิ่งและมีบัวสายและบัวหลวงสีชมพูดอกกลาผลิดอกหลายพันดอก จากถนนดังกล่าวมองเห็นทัศนียภาพอันสง่างามของดอยสุเทพ⁵³

เมื่อพิจารณาจากลักษณะงานเขียนของชาวตะวันตกจะพบว่าให้ข้อมูลที่หลากหลายกว่าพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสยาม ทั้งนี้เนื่องจากชาวตะวันตกที่เป็นเจ้าหน้าที่ของชาติตะวันตกแล่นักสำรวจมีแนวโน้มที่จะมองดินแดนตะวันออกเป็นดินแดนแห่งความงามอันลึกลับและแปลกประหลาด การเล่าเรื่องเสริมแต่งด้วยอารมณ์ชวนฝัน ตามแบบสายตาชาวตะวันตกเจ้าอาณานิคม แต่มุมมองการเขียนดังกล่าวไม่ค่อยปรากฏในงานของมิชชันนารีที่มุ่งเน้นการเผยแพร่ศาสนาเพื่อยกระดับให้ชาวเมืองหลุดพ้นจากความเชื่องมงาย งานลักษณะนี้จึงไม่มีผลต่อการรับรู้เรื่องของเชียงใหม่ในหมู่คนไทย รวมทั้งการเผยแพร่ก็ไม่กว้างหากเทียบกับสองกลุ่มแรก ดังนั้นงานของชาวตะวันตกจึงมีทั้งการให้ภาพบ้านเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของเชียงใหม่ที่แตกต่างจากงานของคนไทย

2.2 การรับรู้เชียงใหม่ พ.ศ.2464-2500

การเปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่ใน พ.ศ.2464 เป็นการเปิดเส้นทางติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงเชียงใหม่ให้ใกล้ชิดสยามทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เมื่อผนวกกับสภาพการเมืองที่ค่อนข้างมั่นคงแล้ว รถไฟจึงเป็นตัวเร่งให้เชียงใหม่และกรุงเทพฯ ใกล้ชิดกัน

2.2.1 การรับรู้เชียงใหม่ในฐานะเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยาม

การเสด็จฯ เชียงใหม่ของรัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราชในปี พ.ศ.2448 นับเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูงสุดของสยามที่เสด็จฯ เชียงใหม่ในช่วงเวลานั้น การเสด็จครั้งนี้ถือเป็นต้นแบบของการรับเสด็จฯ ตามแบบล้านนาซึ่งเชียงใหม่จะถือปฏิบัติเมื่อต้อนรับ

⁵³ ลิลเลียน จอห์นสัน เคอร์ติส, ชาวลาวทางตอนเหนือของประเทศสยาม ตอนที่ 2, แปลโดย ชรัตน์สิงห์เขตชากุล, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546), หน้า 136.

พระบรมวงศานุวงศ์และแขกบ้านแขกเมืองในสมัยต่อมา การรับเสด็จฯ ประกอบด้วยการแห่เข้าเมือง การทูลพระขวัญ การเดินแถวของราษฎรหมู่ต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงความจงรักภักดีในพระองค์⁵⁴ พิธีกรรมเหล่านี้ถือเป็นพื้นที่ให้เชียงใหม่ได้แสดงวัฒนธรรมของตนเองให้สังคมรับรู้ ซึ่งหากมีพระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูงเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่มากเท่าใด ภาพการต้อนรับเหล่านี้ซึ่งเป็นการแสดงวัฒนธรรมของเชียงใหม่ก็จะได้รับการนำเสนอบ่อยขึ้น เป็นการตอกย้ำการรับรู้ต่อวัฒนธรรมเชียงใหม่ในสังคม

ใน พ.ศ.2463 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมาเสด็จฯ เชียงใหม่และหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนา ซึ่งเป็นการเสด็จที่รัชกาลที่ 6 โปรดฯ ให้ทำอย่างเป็นทางการเสด็จฯ แทนพระองค์⁵⁵ การรับเสด็จฯ ครั้งนี้จึงใช้แบบแผนเดียวกับการรับเสด็จฯ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อ พ.ศ.2448 กล่าวคือเมื่อเสด็จฯ ถึง เจ้านาย ข้าราชการและราษฎรเมื่อนั้นก็จะมีพิธีแห่เข้าเมืองโดยกระบวนช้าง หลังจากนั้นเจ้านายเมืองพื้นเมืองจัดพิธีทูลพระขวัญซึ่งเจ้านายสกุล ณ เชียงใหม่เป็นผู้ดำเนินการ มีการเดินแถวของราษฎรชาติต่างๆ ทั้ง “คนธรรมดา คือ ไทย จีน เงี้ยว พม่า นอกนั้นชาวป่า แม้ว เย้า มูเซอและอื่นๆ”⁵⁶ การสมโภชด้วยการละเล่นและมหรสพต่างๆ ในเวลากลางคืน “มีการฟ้อนอย่างที่เรียกว่าฟ้อนเมือง คือบุตรหลานของเจ้าผู้ครองนครที่รุ่นสาวหรือเด็ก 12 คนฟ้อนเป็นคู่ๆ และมีการฟ้อนเทียนคือผู้ที่มีเทียนถือทุกคน มีช้างใหญ่ซึ่งมีเทียนติดงาช้างละ 3 เล่ม ออกมายืนอยู่กลาง ซึ่งผู้ฟ้อนๆ ไปรอบๆ ช้างด้วย”⁵⁷

การเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่และมณฑลฝ่ายเหนือของรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ.2469 เป็นการสร้างการรับรู้ต่อเชียงใหม่ได้ในระดับกว้าง เนื่องจากทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของสยามที่เสด็จฯ ถึงเชียงใหม่และภาคเหนือ ทำให้การเสด็จฯ ครั้งนี้ได้รับความสนใจจากสังคมในกรุงเทพฯ มีการรายงานข่าวในหนังสือพิมพ์ ในเชียงใหม่ก็มีหนังสือพิมพ์เพื่อรายงานข่าวนี้โดยเฉพาะ ซึ่งการเตรียมการรับเสด็จฯ ครั้งนี้ที่เชียงใหม่ก็ทำอย่างใหญ่โตตลอดช่วงเวลากการเสด็จฯ จึงกล่าวได้ว่าเชียงใหม่ได้ปรากฏสู่สายตาของชาวกรุงเทพฯ โดยมีการเตรียมการอย่างดี ซึ่งมีทั้งภาพที่กรุงเทพฯ “อยากให้เห็นเชียงใหม่เป็น” และภาพที่ “เชียงใหม่อยากให้เห็น”

⁵⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตพยุหยา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2510), หน้า 67-97.

⁵⁵ สจข. ร.6 ม.27/10 เรื่องสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเสด็จมณฑลพายัพ พ.ศ 2463.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

การเสด็จ เชียงใหม่ครั้งนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีจดหมายถึงพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ปรีक्षाเรื่องการจัดการรับเสด็จ ที่เชียงใหม่ว่า

หม่อมฉันเห็นว่าการไปมาเดี๋ยวนี้นี้สะดวกผิดกับแต่ก่อนมาก พิธีการที่เคยทำรับเสด็จเจ้านายแต่ก่อน เช่นแห่เสด็จเข้าเมือง ดูกลายเป็นการเล่นไปเสียแล้ว น่าจะต้องคิดกระบวนการรับเสด็จเป็นอย่างใหม่ ให้ประเพณีเก่าเข้ากับสมัยปัจจุบันนี้ได้⁵⁸

พระดำรัสดังกล่าวบ่งบอกว่าประเพณีการรับเสด็จ เดิมของเชียงใหม่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยที่บ้านเมืองเจริญถึงขั้นที่มีรถไฟใช้แล้ว ซึ่งพระราชชายาก็ทรงไม่แน่ว่าควรจะได้รับเสด็จครั้งนี้อย่างไร เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่เชียงใหม่จะรับเสด็จ พระเจ้าแผ่นดิน⁵⁹ ในที่สุดรูปแบบการรับเสด็จ ที่เป็นพิธีการเป็นการผสมผสานระหว่างกรุงเทพฯ และแบบดั้งเดิมของเชียงใหม่ โดยพิธีพื้นเมืองประกอบด้วย พิธีทูลพระขวัญ การถวายดอกเอื้องแซะของพวกลัวะ งานปอยหลวงสมโภชพระสิงห์และวิหารหลวง และการสงฆ์พระธาตุดอยสุเทพและจุดบอกไฟเป็นพุทธบูชา⁶⁰ ส่วนรูปแบบการรับเสด็จ อื่นๆ ราชสำนักเป็นผู้กำหนด โดยเฉพาะกระบวนการแห่เข้าเมืองมีรูปแบบคล้ายการรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ นิวัตพระนคร เมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 พ.ศ.2450⁶¹ กล่าวคือ เมื่อเสด็จ ถึงสถานีรถไฟ มีข้าราชการและกงสุลต่างประเทศเฝ้าฯ การแห่กระบวนการเสด็จ เข้าเมืองโดยกระบวนการข้างถึง 84 เชือกที่ตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม ในขบวนประกอบด้วยข้าราชการ เจ้านายพื้นเมือง กำหนดผู้ใหญ่บ้านเป็นกระบวนการใหญ่จากสถานีรถไฟถึงศาลาว่าการรัฐบาลมีประชาชนอยู่ทั้งสองข้างทาง ตามเส้นทางเสด็จ ตกแต่งด้วยซุ้มประตูซุ้มซึ่งบริษัทห้างร้านต่างๆ สร้างถวาย และผูกคานาเป็นข้อความรับเสด็จ ไว้ที่ซุ้มประตูทุกแห่ง สองข้างทางมีปะรำสำหรับพ้อคำคหบดีชาติต่างๆ เฝ้าฯ รับเสด็จ เส้นทางทุกเส้นในเมืองเชียงใหม่ที่จะเสด็จ ผ่านได้รับการตกแต่งและถากถางอย่างสะอาด ประดับไฟฟ้าที่ประทับ

⁵⁸ สจข. สบ.2.46/1 เรื่องจดหมายลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 30/2/69.

⁵⁹ สจข. สบ.2.46/1 เรื่องจดหมายของพระราชชายา ลงวันที่ 10 มิถุนายน พุทธศักราช 2469.

⁶⁰ สจข. สบ.2.46/1 เรื่องกำหนดการพิธีพื้นเมืองเชียงใหม่สำหรับเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมมณฑล.

⁶¹ กุณทลพิทย พานิชภักดิ์และคณะ, การรับเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2, (เอกสารเย็บเล่ม).

และบริเวณใกล้เคียง และระดับตะกึ่งตามถนนหนทาง⁶² ภาพที่ปรากฏสู่สายตาชาวเชียงใหม่ คือความงดงามและยิ่งใหญ่ เหมือนดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมาเคยกราบบังคมทูล รัชกาลที่ 6 ว่า หากจะเสด็จ เชียงใหม่และมีพระประสงค์ให้ชาวเมืองนิยมขึ้นชมพระบารมีต้องจัด แบบกรุงเทพฯ

นอกจากนั้นการเสด็จ เชียงใหม่ครั้งนี้ยังช่วยสร้างความรู้สึกใกล้ชิดกันมากขึ้นระหว่าง เชียงใหม่กับกรุงเทพฯ เนื่องจากรัชกาลที่ 7 ทรงประกาศบทบาทความเป็นพระมหากษัตริย์ของ พระองค์ผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ คือ ด้านการเมือง ทรงแสดงพระองค์ว่าเป็นผู้ปกครองสูงสุด ของราษฎรที่มาเดินแถวรับเสด็จ การเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เป็นต้น ดังจะกล่าวอย่าง ละเอียดในบทต่อไป

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ผู้ปกครองกลุ่มใหม่มีความวิตกเล็กน้อยต่อ ปฏิบัติการของเจ้าแก้วนรวิรุฬ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ซึ่งมีสายสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มเจ้าในกรุงเทพฯ โดยเวลาต่อมาเจ้าแก้วนรวิรุฬได้แสดงท่าทีว่าจะไม่ต่อต้านระบบใหม่นี้ และเมื่อคณะราษฎรเชิญเจ้า แก้วนรวิรุฬมาพบกรุงเทพฯ การพบปะกันก็เป็นที่ไปด้วยความพอใจของทั้งสองฝ่าย กงสุลอังกฤษที่ เชียงใหม่รายงานโดยอ้างว่าประเด็นที่สร้างความพอใจให้เจ้าแก้วนรวิรุฬคือรัฐบาลใหม่ยังคงยืนยัน การจ่ายเงินให้แก่เจ้าแก้วนรวิรุฬในอัตราเดือนละ 12,000 บาท ซึ่งเคยมีข่าวลือว่ารัชกาลที่ 7 จะลด จำนวนเงินลง⁶³ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลคณะราษฎรดำเนินนโยบายการปกครอง โดยยกเลิกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ของการปกครองระบอบเดิม นับตั้งแต่การยกเลิกการ ปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ.2476 ส่งผลให้เชียงใหม่ไม่ได้มีฐานะเป็นศูนย์กลางของ มณฑลอีกต่อไป โดยเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งเท่าเทียมกับจังหวัดอื่นๆ ทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลคณะราษฎรมีนโยบายต้องการให้ประชาชนได้ปกครองตัวเอง จึงออกพระราชบัญญัติ เทศบาล พ.ศ.2476 ขึ้น สุขาภิบาลเชียงใหม่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนครเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2478⁶⁴ นับเป็นเทศบาลนครแห่งแรกของไทย เป็นสิ่งสะท้อนความสำคัญและศักยภาพของ

⁶²กรมศิลปากร, จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พุทธศักราช 2469 (พระ นคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474), หน้า 31-38.

⁶³F.O.371/16261 Attitude of local officials and population towards new regime in Siam, 6th August, 1932.

⁶⁴สุรเชษฐ์ เนียมทัง, “ลักษณะและพัฒนาการของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นเทศบาลนครเชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538), หน้า 47.

เมืองที่สืบมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแผนความสัมพันธ์ทั้งทางอำนาจการเมืองการปกครอง วัฒนธรรมและเศรษฐกิจในสังคมไทย

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองของไทยจากรัฐบาลของพระมหากษัตริย์ที่คนไทยคุ้นเคยมาตลอด มาสู่รัฐบาลสามัญชนภายใต้ระบอบประชาธิปไตยนั้น รัฐบาลใหม่ต้องปลูกฝังอุดมการณ์ของระบอบการปกครองใหม่ให้แก่ประชาชนซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดตามการปกครองระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งต้องสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลใหม่และสร้างความรู้ความเข้าใจในหมู่ประชาชนเกี่ยวกับการปกครองและกลุ่มผู้ปกครองใหม่ด้วยวิธีการอันหลากหลาย เช่น การให้การศึกษากับประชาชน การเผยแพร่อุดมการณ์และความรู้เรื่องต่างๆ ที่จำเป็นต่อการสร้างการปกครองใหม่ผ่านสื่อต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น เป็นต้น ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป เครื่องมือหนึ่งของรัฐบาลคือจัดตั้งกองการโฆษณาขึ้นเพื่อเผยแพร่ความรู้อันพึงปรารถนาให้แก่ประชาชนผ่านทางกระจายเสียงทางวิทยุและการเผยแพร่เอกสาร ซึ่งต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นกรมโฆษณาการ⁶⁵

หนึ่งในนโยบายที่รัฐบาลส่งเสริมคือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกรณีของภาคเหนือและภาคอีสานนั้นเพื่อแก้ความเข้าใจที่คนกรุงเทพฯ เหยียดหยาม “ลาว” ทางภาคเหนือและภาคอีสาน ในการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ.2478 กรมโฆษณาการได้หารือเรื่องการบรรยายสภาพของจังหวัดต่างๆ และขอแผนที่จะเขียนสำหรับจังหวัดนั้นๆ เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนชาวสยามได้รู้จักสภาพความเป็นอยู่ของจังหวัดต่างๆ ในประเทศของตนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งเรื่องที่ต้องกล่าวถึงในการบรรยายของจังหวัดต่างๆ ก็มีหลากหลาย เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและลักษณะนิสัยของพลเมือง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อนำวัตถุหรือสิ่งของ หรือภาพสถานที่สำคัญๆ จากท้องที่แห่งหนึ่งไปเผยแพร่ยังท้องที่อีกแห่งหนึ่งให้ประชาชนได้รู้เห็นโอกาสและศิลปการ ตลอดจนประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของประเทศด้วย โดยกรมโฆษณาการมีจุดมุ่งหมายเพื่อชักจูงให้ประชาชนได้ไปชมภูมิประเทศของจังหวัดนั้นๆ ทั้งนี้จะทำให้ประชาชนจังหวัดต่างๆ มีความสัมพันธ์กันดียิ่งขึ้น ข้อสำคัญก็เพื่อจะให้คนไทยใส่ใจในความเป็นอยู่แห่งชาติของตน อันจะเป็นเหตุอันดีนำไปสู่ระลึกและปฏิบัติตนเพื่อความรุ่งเรืองแห่งประเทศ นอกจากนั้นยังเพื่อเผยแพร่

⁶⁵ สุวิมล พลจันทร์, “กรมโฆษณาการกับการโฆษณาอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ(พ.ศ.2476-2487),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 17.

และจงใจประชาชนให้ได้เห็นและนิยมในสิ่งนั้นๆ เพื่อเป็นอุบายที่จะชักจูงน้ำใจคนไทยให้รักชาติ และนิยมในสิ่งที่ชาติของตนเอง⁶⁶

การออกอากาศปาฐกถาสภาพจังหวัดต่างๆ ของกรมโฆษณาการนี้มีการรวบรวมพิมพ์เผยแพร่ รวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่ด้วย ซึ่งผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ก็แสดงปาฐกถาตามแนวทางของกรมโฆษณาการ โดยกล่าวถึงประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่และยาวนานของนครเชียงใหม่ เชื่อมโยงพญามังรายกับพ่อขุนรามคำแหงและพญางำเมืองเพื่อแสดงให้เห็นความใกล้ชิดกันของ ไทยเหนือและไทยสยามมาแต่ไหนแต่ไร และสรุปว่า

ถ้าดูตามประวัติศาสตร์อย่างละเอียดแล้วพลเมืองคงเป็นชาติไทยอย่างเดียวกัน หาได้เป็นลาวอย่างบางคนเข้าใจไม่ คือต่างเป็นไทยด้วยกันนั่นเอง แต่หากต่างฝ่ายต่างแยกย้ายกันอยู่นานเข้าภาษาที่พูดและขนบธรรมเนียมประเพณีก็ต่างกันไปบ้าง⁶⁷

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงผู้คนสุภาพเรียบร้อย มีการศึกษาดี บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร อากาศดี “หนาวคล้ายอากาศในยุโรป” และ “สรุปรวมทุกสิ่งที่มีมนุษย์พึงต้องการมีพร้อมบริบูรณ์” และในงานฉลองรัฐธรรมนูญและงานฤดูหนาวที่จะจัดรวมกัน “ยังมีการประกวดหญิงงาม ประกวดด้วยตัวจริง ไม่ใช่รูปถ่าย”⁶⁸

ความพยายามในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติโดยรัฐบาล ยังครอบคลุมถึงเรื่องทางวัฒนธรรมด้วย ในการแสดงปาฐกถาเมื่อ พ.ศ.2482 หลวงวิจิตรวาทการยกตัวอย่างความมีวัฒนธรรมของภาคเหนือว่า

สิ่งที่สะดุดนัยน์ตาเราเป็นอันแรกในเวลาท่องเที่ยวในลานนาไทยนั้น ก็คือความเรียบร้อยของเคหสถานบ้านเรือน ในเชียงใหม่ เชียงแสนและเมืองอื่นๆ ที่ติดต่อกัน รั้วบ้านเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำและคอยซ่อมแซมอยู่เสมอ แม้รั้วนั้นจะทำด้วยไม้ไผ่ขัดแตะก็ทำอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ... บ้านช่องจัดตัวอย่าง

⁶⁶ สจข. สร.0201.5/14 เรื่องการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด.

⁶⁷ ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น, 2539), หน้า 32.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-37.

ประหลาด ... การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย และไม่เปลือยกายกันมากๆ อย่างใน
ภาคกลาง⁶⁹

โดยในส่วนของวัฒนธรรมทางภาคเหนือ หรือวัฒนธรรมล้านนาซึ่งครอบคลุมถึงวัฒนธรรม
เชียงใหม่ด้วยนั้น ได้รับการเน้นย้ำว่าเป็นวัฒนธรรมเดียวกับสุโขทัย เนื่องจากทั้งสองดินแดนมีการ
ติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันฉันท์มิตร พ่อขุนรามคำแหงกับพ่อขุนเม็งรายก็เป็นเป็นมหามิตรกัน
วัฒนธรรมของดินแดนทั้งสองจึงอยู่ในระดับเดียวกัน และวัฒนธรรมล้านนายังเคราะห์ดีกว่าสุโขทัย
ที่ไม่ถูกอิทธิพลขอมทำลายลง⁷⁰

เช่นเดียวกับการให้ภาพเชียงใหม่ในเอกสารประกอบการเดินทางของกรมรถไฟหลวง ซึ่ง
นำเสนอภาพความอุดมสมบูรณ์และทัศนียภาพของเชียงใหม่ ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างภาพ
ประทับใจให้แก่ผู้มาเยือนแล้ว ยังสอดคล้องกับนโยบายการสร้างควมมั่นคงทางเศรษฐกิจของรัฐ
ที่ต้องเน้นให้ประชาชนมีความขยันหมั่นเพียร ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและเน้นย้ำความอุดม
สมบูรณ์ของประเทศ

ก่อนกระบวนจะถึงสถานีเชียงใหม่เล็กน้อย ผู้โดยสารจะแลเห็นทุ่งนาเว้งว่าง มี
ทิวเขาใหญ่ทิวเดียวกับที่ประดิษฐานพระธาตุนนาคโดยสุเทพตระหง่านง้ำอยู่
ทางด้านซ้ายมือ ตอนใกล้เป็นทุ่งของอำเภอสารภี ซึ่งนับเป็นทุ่งที่งามที่สุดที่
ธรรมชาติจะอำนวยได้ และน่าจะเป็นตัวอย่างอันดีของชาวนาทั่วประเทศ คือปี
หนึ่งในอำเภอนี้เขาทำนาและได้ผลอย่างสมบูรณ์ถึงสองครั้ง⁷¹

และนำเสนอภาพความเจริญรุ่งเรืองของเมือง ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐที่มีนโยบาย
พัฒนาประเทศด้านต่างๆ ให้เจริญทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ

เชียงใหม่กำลังก้าวหน้าแผ้วศมีแห่งความเจริญรุ่งเรืองสูงขึ้นอีกวาระหนึ่ง ซึ่งไม่
ผิดเมืองหลวงเท่าใดนัก เป็นจุดศูนย์กลางของการค้าและการคมนาคม มีถนน

⁶⁹ หลวงวิจิตรวาทการ, “วัฒนธรรมสุโขทัย” ใน นิพนธ์บางเรื่องของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ สมัยดำรง
ตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร (พระนคร: กรมศิลปากร, 2505), หน้า 160.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

⁷¹ แผ่นพับ “เชียงใหม่ ถูกล้ำไย” วันที่ 17 สิงหาคม 2483, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

มากมายหลายสายล้วนแต่ตกอยู่ในความเอาใจใส่ของฝ่ายบ้านเมืองอย่างดี มี ตึกโรงเรียนโรงตั้งเรียงรายสลัประดับชั้นชั้นบนแลดูแน่นขยายไปทั่วนคร อีกทั้ง การศึกษา การอุตสาหกรรมกสิกรรม การบันเทิง การเทศบาล ชลประทาน การ พยาบาลรักษาที่ทันสมัย นับว่าเชียงใหม่ก็มีอยู่แล้วอย่างบริบูรณ์ ล้วนแล้วกำลัง เป็นเมืองที่ติดอกติดใจ น่าอยู่น่าอาศัย น่าผลิตผลิตด้วยสิ่งธรรมชาติที่สรรจัด ให้ นครเชียงใหม่กำลังศิวิลลิตด้วยประการทั้งปวง ประชาชนชาวเชียงใหม่เป็นผู้ มีอริยาสัยสุภาพอ่อนโยน ยินดีต้อนรับผู้เป็นอาคันตุกะด้วยอริยาสัยไมตรีเสมอ หรือจะว่าถึงอากาศก็สดชื่นเย็นสบาย⁷²

และยังให้ความสำคัญต่อความเป็นเมืองแห่งประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ ผ่าน โบราณสถานและโบราณวัตถุ “ซึ่งเหมือนจะมีอนุภาพอันใหญ่หลวง ชักจูงดึงดูดเร้าหัวใจให้ บรรดานักค้นนักคิดนักศึกษาโบราณใช้เวลาว่างของตน ออกเดินทางมาสำรวจยังดินแดนนี้มีได้ ขาดสาย” พร้อมทั้งแนะนำสถานที่ที่ควรเยี่ยมชมเป็นวัดวาอารามในตัวเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็น สถานที่สำคัญสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น วัดสวนดอก วัดเจ็ดยอด วัด พระสิงห์ เป็นต้น⁷³

2.2.2 การรับรู้เรื่องเชียงใหม่ในฐานะเมืองท่องเที่ยว

เมื่อเปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2464 การเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ก็ เพิ่มขึ้น และกรมรถไฟยังมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของเมืองเชียงใหม่ด้วย(ดังจะกล่าว ในบทต่อไป) หนังสือแนะนำเที่ยวภาษาอังกฤษ "Guide book of Siam" ของกรมรถไฟซึ่งแนะนำเมือง ต่างๆ และสถานที่ท่องเที่ยวตลอดเส้นทางรถไฟทั่วราชอาณาจักร กล่าวถึงเชียงใหม่โดยระบุว่าเป็น เมืองสำคัญที่สุดในภาคเหนือ สถานที่ที่น่าสนใจคือวัดแบบลาวและแบบพม่า (beautiful Laos and Burmese temples) และกล่าวถึงสถานที่ทางธรรมชาติที่โดดเด่น ได้แก่ ดอยสุเทพและห้วย แก้ว ซึ่งดอยสุเทพเป็นสถานที่ตากอากาศของชาวต่างชาติในฤดูร้อน ด้านสภาพภูมิอากาศของ เชียงใหม่ก็เย็นสบายโดยเฉพาะระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ เหมาะสมเป็นที่พักร้อน

⁷²เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁷³เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ของชาวยุโรปและอเมริกาที่ไม่สามารถเดินทางกลับไปพักผ่อนยังประเทศของตนได้ นอกจากนั้น เชียงใหม่ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวก มีคลับ ถนนหนทางสะดวก และกำลังก่อสร้างโรงแรมรถไฟ⁷⁴

นอกจากนั้นการมีกรมคมนาคมที่สะดวก ยังทำให้บุคคลสำคัญไปเยือนเชียงใหม่บ่อยขึ้น ดังการเสด็จฯ เชียงใหม่ของพระบรมวงศานุวงศ์จำนวนมาก ซึ่งการเสด็จฯ แต่ครั้งก็จะมี การเสด็จไปเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆ ภายในเมือง เป็นการนำเสนอและสร้างการรับรู้ถึงความสำคัญของ สถานที่นั้นๆ ต่อสังคม จากเดิมที่สถานที่เหล่านั้นอาจจะมี ความสำคัญเฉพาะในท้องถิ่น แต่เมื่อ บุคคลสำคัญเคยไปเยือน จะช่วยสร้างการรับรู้ถึงความสำคัญต่อสถานที่ให้แพร่หลายสู่วงกว้าง และจะกลายต้นแบบของสถานที่ท่องเที่ยวของเชียงใหม่ที่นักท่องเที่ยวต้องไปเยี่ยมชมเมื่อไปเยือน เชียงใหม่ ดังการเสด็จฯ เยี่ยมชมสถานที่หลายแห่งของรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ.2448 ขณะดำรง ตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร เช่น ดอยสุเทพ วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวง สถานที่ของมิชชันนารี หน่วยงานราชการต่างๆ เป็นต้น สถานที่ทรงเสด็จฯ นี้ ต่อมาเมื่อมีพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จฯ เชียงใหม่ก็จะไปเยี่ยมชมสถานที่เหล่านี้ด้วย

ใน พ.ศ.2463 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมาเสด็จฯ เชียงใหม่ สถานที่ที่เสด็จฯ เยี่ยมชมก็คล้ายคลึงกับเมื่อครั้งรัชกาลที่ 6 เสด็จฯ คือ การเยี่ยมชมวัด เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดพระ สิงห์ วัดแก้วคือ วัดสวนดอก เป็นต้น ซึ่งทรงมีพระดำรัสว่า “วัดเหล่านี้โดยฝีมือที่สร้างดูประณีตมาก และเป็นฝีมือเก่าแปลกๆ น่าดู เสียแต่ไม่มั่นคง ดูทรุดโทรมออกจะจวนพังไปเสียโดยมากทั้งนั้น”⁷⁵ และยังเสด็จฯ ไปเยี่ยมชมสถานที่ของชาวตะวันตกและมิชชันนารี เช่น สโมสรยิมคานา โรงเรียนและโรงพยาบาลของมิชชันนารี⁷⁶

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมา ให้ความสนพระทัยกราบทูลพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก คือการไปเยี่ยมชมและค้างแรมบนดอยสุเทพ โดยนำดอยสุเทพไป เปรียบเทียบกับดอยขุนตาล เนื่องจากเมื่อมีการสร้างทางรถไฟจากลำปางมาเชียงใหม่ที่ต้องผ่าน ดอยขุนตาล กรมรถไฟต้องเจาะอุโมงค์สร้างทางรถไฟลอดดอยขุนตาล ระหว่างนี้จึงมีการสร้าง บ้านพักบนดอยขุนตาลให้ข้าราชการกรมรถไฟพักผ่อน โดยเฉพาะพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ กำแพงเพชรอัครโยธิน โปรดการไปพักที่ขุนตาลเพราะสะดวกในการตรวจการก่อสร้างทางรถไฟ

⁷⁴ สจ. รพท.1/3 เรื่อง Guide book of Siam พ.ศ. 2463.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.

และยังเป็นสถานที่พักร้อนในฤดูร้อนที่อากาศร้อนจัด⁷⁷ เช่นเดียวกับมิชชันนารีก็มีบ้านพักร้อนบนดอยขุนตาลเช่นกัน เมื่อถึงหน้าร้อนจะมีมิชชันนารีไม่เฉพาะในภาคเหนือเท่านั้นมาพักร้อนมิชชันนารีจากกรุงเทพฯ ก็มาพักร้อนที่นี่เช่นกัน⁷⁸ การเปรียบเทียบของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมา สรุปได้ว่า เรื่องความสะดวกสบายในการพักอาศัยใกล้เคียงกันเนื่องจากบนดอยสุเทพมีบ้านพักของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ของพระองค์เจ้าบรมเดชและบ้านฝรั่งอีกหลายหลัง การชมวิทิวทัศน์ก็เห็นได้ไกลเช่นเดียวกัน ภูมิอากาศเย็นสบายใกล้เคียงกัน แต่ดอยสุเทพมีข้อได้เปรียบที่น้ำทำอุดมสมบูรณ์กว่า และมีสถานที่ให้เที่ยวชมมากกว่า เช่นมีน้ำตกห้วยแก้ว ผาเงิบ น้ำตกตาดเหมยและห้วยช่างเคี่ยน มีพระธาตุ และที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง เมื่อเทียบกับดอยขุนตาลที่มีเพียงดอยงาช้าง ซึ่งเป็นยอดสูงสุดไว้ชมภูมิประเทศโดยรอบเท่านั้น แต่ข้อเสียของดอยสุเทพคือทางขึ้นลำบากกว่าขุนตาลมาก เส้นทางไกลและอันตราย แต่รวมความแล้ว

ที่เที่ยวดอยสุเทพมีมากและเมื่อไปถึงแล้วก็รู้สึกว่าคุณค่าความลำบากที่ต้องพยายามปายปิ้น ไม่น่าเสียใจเลย... เป็นอันว่าเรื่องเสด็จขุนตาลถ้าเป็นการลำบากจะดเสียก็ดูเหมือนจะไม่สู้กระไรนัก ประพาสบนดอย (สุเทพ) สนุกกว่า แต่ถึงอย่างไร ที่จะงดดอยสุเทพเสด็จขุนตาลแทนนั้นเป็นอันไม่สมควรเป็นแน่⁷⁹

เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดการเสด็จ เชียงใหม่ของรัชกาลที่ 7 และการรับเสด็จ ที่เชียงใหม่ จะเห็นว่าคล้ายคลึงกับการเสด็จ ของรัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมา ก่อนหน้านี้ เพียงแต่การรับเสด็จ รัชกาลที่ 7 ยิ่งใหญ่กว่าเนื่องจากเป็นองค์พระมหากษัตริย์ นอกจากคณะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเป็นฝ่ายมองเชียงใหม่จากสถานที่และกิจกรรมต่างๆ แล้ว เมืองเชียงใหม่ก็ได้มีโอกาสนำเสนอตัวเองจากการรับเสด็จในครั้งนี้ด้วย ดังจะกล่าวในบทที่ 3

การเสด็จ ประพาสดอยสุเทพของรัชกาลที่ 7 ได้รับความสนใจจากหนังสือในกรุงเทพฯ ซึ่งโดยปกติแล้วก็รายงานข่าวพระราชกรณียกิจในการเสด็จ เลียบมณฑลฝ่ายเหนือโดยตลอด และสอดแทรกรายละเอียดเรื่องต่างๆ ของดอยสุเทพ จนมีเนื้อหามากกว่าการกล่าวถึงพระราชกรณีย

⁷⁷ สจข.ร.6 คค.5.3/8 เรื่องบันทึกข้อความในการต่อทางรถไฟจากนครลำปางไปนครเชียงใหม่ ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ.2461.

⁷⁸ Bertha Blount McFarland, *McFarland of Siam* (New York: Vantage, 1958), pp.212-214.

⁷⁹ สจข. ร.6 ม.27/10 เรื่องสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเสด็จมณฑลพายัพ พ.ศ 2463.

กิจของรัชกาลที่ 7 ซึ่งการรายงานเรื่องนี้สืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ 7 เสด็จไปประทับและทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ บนดอยสุเทพ “กับทั้งสภาพภูมิประเทศแห่งเขาดอยสุเทพเป็นสภาพอันพึงตาพึงใจ น่ารู้ น่าเห็นสำหรับชาวพระนครยิ่งนัก และเคยรับรองเจ้านายมาแทบทุกพระองค์”⁸⁰ และลงภาพพิมพ์ชมความงามของดอยสุเทพ ความว่า

สุเทพผาส่ง่าเงื่อม	ชะโงกเอี่ยมพโยมบน
ประเสริฐสูงส่งพิงยอด	ตลอดทุกทิวาวาร
สมัยเมื่อณคิมหันต์	ก็ผ่องพันธุ์สุมาลย์
พระพายเซยรำเพยพาน	ขจรกลิ่นประทีนครัน
ขจัดร้อนบ่ห่อนสบ	มิพานพระหวางอัน
ผิวราตรีก็ปานกัน	ยะเยือกเย็นสบายกาย
วสันต์ดลฤดูแล	ผะก่าก้านก็หลากหลาย
เผยอกลิ่นขจรจาย	อำรุงจิตนิจันดร
พิรุณเย็นกระเซ็นสาด	สะอาดล้ำอุทกสวรรค์
ก็หลากหลายตั้งคั่งกัน	สนั่นทั่วไสลหลวง
ดูเหมันต์ก็พรหมผาด	ศิลาลาดก็เด่นดวง
สุมาลีก็คลี่พวง	ขยายรสละเวงไกล
ยะเยือกเย็นณยอดพา	ณเวลาปัจจุสมัย
สว่างสายก็คลายไป	มิหนาวเกินเจริญทรวง
ตลอดสามฤดูกาล	สราญผู้พำนักปวง
จะเปรียบแม้กับแมนสรวง	สถิตยที่ทิพาลัย ⁸¹

นอกจากนั้นรัชกาลที่ 7 ทรงถ่ายภาพยนตร์การเสด็จฯ ครั้งนี้ไว้จำนวนมาก กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ รายงานว่าทรงพระสำราญกับการถ่ายภาพยนตร์ในการเสด็จฯ ครั้งนี้มาก เมื่อเสด็จฯ กลับกรุงเทพฯ ทรงถ่ายภาพยนตร์ไว้เป็นฟิล์มยาวถึง 4,000 ฟุต และได้นำครึ่งหนึ่งของฟิล์มทั้งหมดไปถวายพระราชทานกงสุลอังกฤษที่บ้าน คาดว่ากลุ่มคนที่ได้ดูภาพยนตร์นี้คงมีอีกมากพอสมควร ส่วนหนึ่งได้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริวาร หลังการเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่ครั้งนี้ มี

⁸⁰ สจข. ร.7 ม.26.5/15 เรื่องเสด็จเสียบมณฑลฝ่ายเหนือ.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

เจ้านายอีกหลายพระองค์ที่เสด็จฯ ประพาสเชียงใหม่ ที่ไม่เกี่ยวกับงานราชการเลยคือ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระเจ้าฟ้าवलยอลงกรณ์ ซึ่งคาดว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจากการเสด็จฯ ของรัชกาลที่ 7 เป็นสำคัญ ดังที่หนังสือพิมพ์เน้นว่าดอยสุเทพเป็นสถานที่ที่พระบรมวงศานุวงศ์แทบทุกพระองค์เคยเสด็จฯ เยือน เมื่อสิ้นสุดการเสด็จฯ เลียบมณฑลพายัพครั้งนี้ รัชกาลที่ 7 มีพระราชประสงค์จะสร้างที่ประทับฤดูร้อนที่เชียงใหม่ และโดยกำหนดสถานที่ได้แล้ว คือที่บ้านท่าต้นปินติดแม่น้ำปิง ได้ตัวเมืองเชียงใหม่ลงมาเล็กน้อย⁸² พระราชดำริดังกล่าวแม้จะมีเหตุผลทางการเมืองอยู่เบื้องหลัง แต่ก็สะท้อนได้เช่นกันว่าพระองค์พอพระราชหฤทัยในการเสด็จฯ ครั้งนี้ การตรวจราชการหรือการมาเที่ยวเชียงใหม่แต่ละครั้งของเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงรายการคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ นอกจากการตรวจราชการและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของผู้ตรวจแล้ว สถานที่ที่จะไปอีกก็คือ ดอยสุเทพ ขึ้นไปไหว้พระธาตุ เยี่ยมชมบ้านพักของพระราชชายาหรือหม่อมเจ้าบวรเดช อาจพักแรมหรือไม่พักแรม ไปชมวัดพระสิงห์และวัดสวนดอก ไปชมกิจการของมิชชันนารี เช่น โรงพยาบาลแมคคอมมิค โรงพยาบาลโรคเรื้อน หรือโรงเรียน การไปเยี่ยมสโมสรยิมคานา ตอนกลางคืนมีการแสดงที่พระราชชายาจัด หรืออาจเป็นการแสดงของโรงเรียนต่างๆ

เมื่อพิจารณาจากสถานที่ต่างๆ และกิจกรรมที่พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จเยือนและทอดพระเนตร จะแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ 1.สถานที่ราชการ สถานที่ของมิชชันนารี ได้แก่ โรงเรียนและโรงพยาบาล และสโมสรของชาวต่างชาติ 2.สถานที่ทางภูมิศาสตร์ เช่น ดอยสุเทพ น้ำตกต่างๆ 3.สถานที่และที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม คือ วัดวาอาราม 4.การทอดพระเนตรการแสดงต่างๆ ที่ทางบ้านเมืองจัดถวาย รายการเยี่ยมชมสถานที่และกิจกรรมเหล่านี้ ส่งเสริมให้การรับรู้ต่อเรื่องขอเชียงใหม่หลากหลายขึ้น จากเดิมที่หากเป็นข้าราชการการตรวจเยี่ยมก็จะจำกัดอยู่ในประเด็นเดิมๆ คือเรื่องการเมือง แต่เมื่อพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จฯ ฝายบ้านเมืองและผู้เกี่ยวข้องของเชียงใหม่ก็จะมีโอกาสได้ต้อนรับซึ่งเป็นการเตรียมการล่วงหน้าให้ผู้มาเยือนประทับใจ

การเสด็จฯ เชียงใหม่ของรัชกาลที่ 7 เป็นเหตุให้เชียงใหม่ได้รับความสนใจด้านอื่นๆ ด้วย หนังสือพิมพ์*สตรีไทย*ที่เน้นลงเรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรมของสตรี นำภาพขบวนพ็อนรับเสด็จของช่างพ็อนลงเป็นภาพใหญ่หน้าหนึ่ง พร้อมคำบรรยายว่า “พ็อนสังเวทที่นครเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ.2469 ท่านจะเห็นได้ว่า การแต่งกายของสุภาพสตรีเชียงใหม่ไม่ต่างอะไรกับชาวพระนครของเราเลย”⁸³ นอกจากนั้นในเล่มยังลงเรื่อง “สตรีเชียงใหม่” ในคอลัมน์ “เขียนหมาก” มีเนื้อหาว่า

⁸² เรื่องเดียวกัน.

⁸³ *สตรีไทย* (14 มีนาคม 2469): 1.

สำหรับเชียงใหม่ นับว่าเจริญขึ้นเป็นลำดับ สตรีในเชียงใหม่โดยมากชำนาญในการขี่รถจักรยานแทบทุกคน จะแลเห็นเมื่อเจ้าหล่อนไปจ่ายตลาดมิใคร่ใช้เดินตามธรรมดา ใช้รถจักรยานกันชวักไขว่ การนุ่งขึ้นคนหนึ่งอย่างน้อย 3 ชั้น (นุ่งทับ 3 ชั้น) หากเป็นคนจนนุ่งเพียง 2 ชั้น ต่ำกว่านั้นไม่มีเลย ข้อที่ร้ายแรงก็คือสภาพของเจ้าหล่อนออกจะมีมากทีเดียว เห็นจะไม่ใคร่ฟอกสบู่กระมัง หากเราออกไปครั้งแรกจะรู้สึกสะอาดแทนสตรีพวกนั้นทันที โดยเนื่องจากเจ้าหล่อนถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระในที่แจ้งๆ จะเห็นเป็นของธรรมดากระมัง⁸⁴

แม้หนังสือพิมพ์สตรีไทยจะเป็นเน้นลงเรื่องเกี่ยวกับสตรีเพื่อมุ่งเน้นส่งเสริมให้สตรีมีสถานภาพที่ดี แต่สตรีเชียงใหม่ก็ยังคงถูกนำเสนอภาพที่ไม่ดี ซึ่งได้รับการตอบโต้จากหนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่ ที่คณะผู้จัดทำเป็นชุดเดียวกับคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์ข่าวเสด็จ และออกศรีเชียงใหม่ หลังยุติการออกข่าวเสด็จ โดยระบุว่า

นับประสาอะไรกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาเที่ยวในสยาม แล้วกลับออกไปพร้อมกับเรื่องราวอันเกิดจากความเข้าใจผิดของเขาไปเล่าให้พวกเขาฟัง ก็เมื่อพวกเขาที่อยู่ในประเทศเดียวกันยังกล้ากล่าวอย่างผิดๆ เช่นนี้ แล้วเราจะแก้ตัวอย่างไร การนุ่งขึ้นของสตรีชาวเชียงใหม่ นับถอยหลังขึ้นไปตั้งแต่ชั้นบรรพบุรุษลงมาจนเดี๋ยวนี้ เห็นจะไม่มีใครนุ่งขึ้นตั้ง 3 ชั้นเป็นแน่ สำหรับข้ออื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน⁸⁵

ในช่วงเวลาหลังการเสด็จ เชียงใหม่ของรัชกาลที่ 7 ไม่นานนัก ปรากฏเรื่อง “เที่ยวเชียงใหม่” ของ “ตุ๊กตายุอดรัก” ในหนังสือชุดภาพยนตร์ของนาย ต.เจ๊กชวน ต่อกัน 4 ฉบับ ซึ่งแสดงให้เห็นอิทธิพลของการเสด็จ ครั้งนี้ต่อสาธารณชน จนถึงกับเกิดการเดินทางตามการเสด็จ นี้ โดยมีการกล่าวถึงสตรีเชียงใหม่ในด้านลบ โดยคอลัมนิสต์ที่ใช้ชื่อว่า “ดารานเหนือ” ได้แย้ง ดังนี้

มีข้อความพูดถึงสตรีชาวเชียงใหม่หลายประการ และข้อความตอนท้ายซึ่งเป็นข้อสำคัญว่า “เขาว่าสตรีเชียงใหม่โดยมากไม่ค่อยบริสุทธิ์ อย่างที่เขาเรียกว่า

⁸⁴ สตรีไทย (14 มีนาคม 2469): 8.

⁸⁵ ศรีเชียงใหม่ (11 เมษายน 2470): 45-46.

“สาวจี” ฯลฯ เหตุทั้งนี้เพราะเขาถือกันว่าการคบชู้ไม่เป็นของเสียหายอย่างไรเลย ยามสามีไม่อยู่ เขารักใคร่อาจยอมตนเป็นภรรยาได้เสมอ ฯลฯ” ข้อความนี้แหละ เป็นเหตุให้ผู้อ่านทุกชั้นที่เป็นชาวเชียงใหม่ไม่พอใจ และได้ร้องขอให้หนังสือพิมพ์นี้แก้ไข... นำปลาตที่ตุ๊กตายอดรักเป็นแค่เพียงเหยียบเข้ามาเที่ยวเชียงใหม่เป็นครั้งแรกกระมัง จึงเกิดตื่นความเจริญของเชียงใหม่เห็นอะไรเป็นแปลกตาไปหมด เลยเอาที่ตนรู้มาแค่ทางอ้อมไปอวดโว้ให้คนอื่นผิดๆ ถูกๆ เช่นนี้ ตุ๊กตายอดรักจะเป็นคนดีหรือเลวทราวมอย่างไรซ้ำพเจ้าไม่ทราบ แต่เมื่อสังเกตตามท้องเรื่อง “เที่ยวเชียงใหม่” ของเขา จะรู้แน่ว่าเขาเข้าไปอยู่ในหมู่คนสาระเลว จึงได้พบได้เห็นและรู้แต่สิ่งทีเลวๆ ทั้งนั้นเป็นธรรมดา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ท่านที่เป็นสุภาพชนหลายคนเข้ามาเชียงใหม่มาๆ คงปลาตใจเพราะไม่เคยพบเห็นอย่างตุ๊กตายอดรักเป็นแน่ทั้งนี้เป็นเพราะท่านไม่ได้มาในจำพวกคนชนิดนั้น⁸⁶

และมีผู้อ่านที่ไม่พอใจ “ตุ๊กตายอดรัก” เขียนจดหมายร้องเรียนไปยังบรรณาธิการถึงเรื่องนี้ ด้วย เช่น “จดหมายสตรีเชียงใหม่” ที่เขียนไปยังบรรณาธิการหนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่*

เขา(ตุ๊กตายอดรัก) ว่าเขาได้ไปพักกับหญิงสาวสองพี่น้อง แล้วเลยออกความเห็น ว่า “เท่าที่สังเกตแล้วจะเห็นได้ว่าสตรีชาวเชียงใหม่ปราศจากการตระหนัตัว ใครจะพูดด้วยก็ไม่รังเกียจและยินดีทั้งนั้น อุปนิสัยเช่นนี้เราทราบว่าเป็นธรรมดาของเขา ฯลฯ การสนทนากับผู้หญิง ถ้าเราอยากจะสนทนากับเขาแล้วต้องไปที่ตลาดเวลาเช้าเป็นเหมาะ แต่จะนัดให้ไปที่ไหนก็ได้ ประเพณีนิยมสำหรับชายหนุ่มเที่ยวอะไรจะสนุกเท่าเที่ยวตลาดเช้าเป็นไม่มี ฯลฯ เพราะดูเหมือนว่าทั้งผู้ค้าและผู้จ่ายตลาดจะมาประกวดความงามกันที่นั่น” ต้องเตือนตุ๊กตายอดรักว่าต่อไปถ้าจะเขียนถึงอุปนิสัยประเพณีของเชียงใหม่ ขอให้มาอยู่เชียงใหม่ยาวๆ หน่อย และโปรดเข้าสมาคมกับคนชั้นกลางชั้นสูงบ้าง ไม่ใช่คนกลางถนนกลางตลาดเท่านั้น ที่ดิฉันพูดเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าผู้ดีเชียงใหม่ไม่ไปจ่ายตลาดเลยทุกคนก็เคยไป แต่ไม่ไปเพื่อการประกวดเครื่องแต่งกาย เพื่อพบผู้ชาย ฯลฯ อย่างที่ตุ๊กตายอดรักเข้าใจ⁸⁷

⁸⁶ ดาราเหนือ, “สตรีเชียงใหม่,” *ศรีเชียงใหม่* (11 พฤษภาคม 2470): 160-161.

⁸⁷ “จดหมายสตรีเชียงใหม่,” *ศรีเชียงใหม่* (21 พฤษภาคม 2470): 176-177.

ในการจัดประชุมเวชกรรมเมืองร้อนที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.2474 และเมื่อเสร็จสิ้นการประชุมทางราชการได้จัดเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ โดยแบ่งเป็น 3 สายตามเส้นทางรถไฟ คือ 1. บางปะอินและอยุธยา 2. หัวเมืองฝายเหนือ คือเชียงใหม่และลำพูน และ 3. สายใต้ คือพระปฐมเจดีย์ เพชรบุรีและหัวหิน⁸⁸ ในการต้อนรับผู้เข้าร่วมการประชุมที่มาทัศนศึกษาเชียงใหม่ครั้งนี้ ทางราชการจังหวัดเชียงใหม่ได้จัดทำหนังสือแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งประกอบด้วยโบราณสถานสำคัญของเมือง ได้แก่ พระธาตุดอยสุเทพ ช่างสิงห์และช่างเผือก วัดเจ็ดยอด เป็นต้น การนำเสนอภาพของเชียงใหม่โดยใช้โบราณสถานที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์เช่นนี้ เป็นอีกความพยายามหนึ่งที่จะเสนอภาพของเชียงใหม่ว่าเป็นเมืองที่มีอารยธรรม

ด้วยเหตุที่การเดินทางมาท่องเที่ยวเชียงใหม่เพิ่มขึ้นหลังการเปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่ จึงนับว่าการคมนาคมโดยรถไฟเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เชียงใหม่เป็นที่รู้จักมากขึ้น ดังกรณีที่น่าขำขัน ณ บางช้าง รับหน้าที่เป็นผู้นำชมสถานที่ต่างๆ ในเชียงใหม่นับตั้งแต่การเปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่⁸⁹ อย่างไรก็ตามสำหรับประชาชนทั่วไปนั้นไม่ปรากฏหลักฐานมากนักว่าก่อน พ.ศ.2475 มีโอกาสเดินทางมาท่องเที่ยวเชียงใหม่มากนักน้อยเพียงไร

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังเชียงใหม่มีปริมาณมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการส่งเสริมของรัฐบาลที่ต้องการให้ประชาชนในประเทศรู้จักบ้านเมืองของตนเอง จึงเริ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวมากขึ้น ดังปรากฏการเผยแพร่ความรู้เรื่องการท่องเที่ยวโดยกรมโฆษณาการเป็นจำนวนมาก⁹⁰ อีกส่วนหนึ่งเป็นการริเริ่มของกรมรถไฟเองที่จัดขบวนรถไฟพิเศษนำเที่ยวเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2476 เพื่อหารายได้ทดแทนรายได้ที่ขาดหายไปในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ (จะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป) การจัดขบวนรถไฟเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่ดำเนินเรื่อยมา และได้รับความนิยมอย่างดี ในปี พ.ศ.2479 มีประชาชนร่วมเดินทางไป 880 คน โดยไปด้วยรถไฟ 2 ขบวน เก็บเงินค่าโดยสารได้ 9,536 บาท⁹¹ ซึ่งมากกว่าปี 2478 เนื่องจากทางเชียงใหม่โฆษณาว่าปีนี้มีงานออกร้านและปิดทองไหว้พระบนวัดพระธาตุดอยสุเทพ

⁸⁸ หจข. สร.0201.24.3/1 เรื่องการประชุมเวชกรรมเมืองร้อนของสมาคมเวชกรรมเมืองร้อนแห่งบูรพเทศครั้งที่ 8 ณ กรุงเทพฯ วันที่ 8-12 ธันวาคม พ.ศ.2474.

⁸⁹ ชุ่ม ณ บางช้าง, *นำชมจังหวัดเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2515), หน้า ช-ค.

⁹⁰ สุวิมล พลจันทร์, *กรมโฆษณาการกับการโฆษณาการทางการเมือง(พ.ศ.2476-2487)*, ภาคผนวก ก. หน้า 160-199

⁹¹ *ประชาชาติ* (9 พฤษภาคม 2479): 6.

ลักษณะการรับรู้เรื่องราวต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดผ่านการเดินทางท่องเที่ยวนั้น มักเป็นการรับรู้โดยผิวเผินและโดยทั่วไปผู้รับข้อมูลก็ไม่ให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงนัก เนื่องจากการเป็นการเดินทางที่มุ่งหาความสุขกับการพบเห็นสิ่งแปลกใหม่ และยังใช้เวลาในการพักอาศัยในเมืองนั้นระยะสั้น การจัดขบวนรถนำเที่ยวของกรมรถไฟก็ใช้เวลาเพียง 7 วันโดยประมาณ และใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 วัน โดยมีเวลาอยู่ในเชียงใหม่ 4 วัน เมื่อผนวกกับเงื่อนไขของการเดินทางท่องเที่ยวเชียงใหม่ในระยะนี้มักเป็นการท่องเที่ยวตามเทศกาล เช่น กรมรถไฟจัดนำเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่หรือกรมรถไฟจัดนำเที่ยวฤดูลำไยเชียงใหม่ การเดินทางท่องเที่ยวยังไม่ใช้การเดินทางโดยอิสระ ทั้งการคมนาคมภายในเชียงใหม่ที่มีถนนหนทางสะดวกสบายก็ยังจำกัด ดังนั้น การเดินทางท่องเที่ยวในเชียงใหม่จึงถูกจำกัดด้วยเงื่อนไข การรับรู้ต่อเชียงใหม่ผ่านการท่องเที่ยวจึงมีมิติไม่หลากหลายนัก แตกต่างจากการท่องเที่ยวในยุคหลัง

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเอกสารนำเที่ยวซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลของนักท่องเที่ยว พบว่าให้ความสำคัญกับลักษณะตามธรรมชาติซึ่งหมายถึง “ลักษณะตามที่เชียงใหม่เป็น” 2 ประการ ได้แก่ 1.ทัศนียภาพของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเกิดจากการลักษณะทางกายภาพประกอบกับสิ่งก่อสร้างทางวัฒนธรรมอื่นๆ ประกอบกันขึ้นเป็นทัศนียภาพที่งดงาม ดังการบรรยายว่า

ท่านจะรู้สึกตื่นตาตื่นใจในทัศนียภาพที่จะโน้มน้าวจิตใจท่านให้ได้รับความเบิกบานอย่างประหลาดเสียแล้ว ตรงเขาชะเง้อมฟ้าเบื้องหน้าโน้นท่านจะแลเห็น พฤษชาติที่ชูช่อกิ่งใบอันเขียวขจีให้สะพรั่งพิศ ทั้งเมื่อยามอรุณทัยรุ่งฟ้าด้วยแล้ว แสงแดดอ่อนๆ จะช่วยแปรสภาพของใบไม้เหล่านี้ ให้เป็นภาพที่มีความงดงามอันวิจิตรยิ่งนัก ท่านจะได้พบเจดีย์สีขาวที่ตระหง่านงามน่าทัศนา⁹²

ความงามตามธรรมชาติประการที่ 2 ของเชียงใหม่คือ ความงดงามของการดำรงชีวิตอันเต็มไปด้วยน้ำใจไมตรีและความศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งเห็นได้ชัดเจนผ่านงานเทศกาลทางวัฒนธรรมต่างๆ เช่น

(ระหว่างตรุษสงกรานต์) ประชาชนทั่วหน้าก่อการกุศล มีการปล่อยนกปล่อยปลา ทำบุญให้ทาน เสียสละความถือตัว ปล่อยยให้สาदनํ้ารดกันทั่วถ้วน หยอกล้อกันได้อย่างสนิทสนมไม่มีการขีดคั่นระหว่างชั้นวรรณะและบุคคล ครั้นถึงวันกำหนด

⁹²แผ่นพับ “รถพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494,” หน้า 1.

ต่างตบแต่งประดับกายด้วยเครื่องอันสดใสและมีค่า แชมผมด้วยเอื้องไม้หรือ
กุหลาบ พวกกันเป็นหมู่คณะหอบหิ้วพาชนะอันสวยงามตามชนิดไปตักทรายข้าง
ฝั่งลำน้ำปิงขนขึ้นไว้วัดวาอารามและตักน้ำใสสะอาดแบกใส่บาไปสรงพระตาม
ศรัทธา เสร็จกิจกุศลนี้แล้ว ร่วมกันไปสนุกสนานประสานสามัคคี... เป็นประเพณี
ที่ชื่นชมสมกับเถลิงศกใหม่ของชาวไทยที่อ่อนโยนและเลื่อมใสในบวรพุทธ
ศาสนาและเป็นการรื่นเริงที่เกิดจากมิตรภาพอันแท้จริง⁹³

เช่นเดียวกับการนำเสนอข่าวบรรยายการจ้ดนำเที่ยวเทศกาลสงกรานต์เชียงใหม่ ก็ให้
ความสำคัญกับความเป็นมิตรของผู้คนและทัศนียภาพของเชียงใหม่ว่า

กระทั่งเวลา 14.50 น. วันที่ 12 รถไฟขบวนแรกได้เข้าเทียบสถานีเชียงใหม่ มี
ผู้คนพี่น้องชาวเชียงใหม่มาต้อนรับเนืองแน่น ต่างมีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสต้อนรับ
กันและกันอย่างซาบซึ้ง... พอชาวกรุงออกจากสถานีที่พักตอนนีัพรชนิดต้อนรับ
ด้วยการเป็ยกก็เริ่มต้น ตลอดระยะชาวกรุงเทพฯ ถูกชาวเชียงใหม่ให้มิตรสวามเย็นของน้ำ
จวนเป็ยกไซกไปตามๆ กัน ทั้งๆ ที่มีได้เตรียมตัวไว้ล่วงหน้า นครเชียงใหม่ กุหลาบ
แห่งภาคเหนือ เป็นนครใหญ่และงดงามเป็นที่สองของกรุงเทพฯ ตั้งอยู่แทบเนิน
ราบสูงแห่งพระราชอาณาจักรฝ่ายเหนือ เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่แวดล้อมด้วย
ความงามอย่างน่าพิศวงแห่งธรรมชาติ ยากที่จะหาจังหวัดใดเสมอเหมือน นับแต่
วินาทีแรกที่รถไฟได้นำเข้าสู่เขตจังหวัดอันเคยเป็นราชธานีนามอุโฆษแห่งลานนา
ไทยนี้ ชาวกรุงจะรู้สึกตื่นตาตื่นใจในการประสพทัศนียภาพที่สามารถบันดาลให้
ดวงใจทุกคนที่ได้เห็นเบิกบาน จากเขาสูงชะง่อมฟ้าท่านอาจเห็นพฤษชาติ
เขียวชอุ่มน่าพิงพิศยามอาทิตย์อุทัยทอแสงไปกระทบยอดเขาเหล่านี้ บรรดารุกข
ชาติอันมีสีเขียวงามโดยธรรมชาติจะกลับเปลี่ยนแปลงเป็นสีม่วงเหลืองแดงงาม
วิจิตรเกินกว่านายศิลปินผู้มีความสามารถจะทำ⁹⁴

การนำเสนอภาพลักษณ์ของเชียงใหม่เช่นนี้ มีทั้งส่วนที่ได้รับอิทธิพลสำคัญมาจาก
นโยบายของรัฐ โดยเฉพาะการนโยบายชาตินิยมและการสร้างอัตลักษณ์ไทยของหลวงวิจิตรวาท

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁹⁴ พระราชชาติ (25 เมษายน 2479): 13.

การ(ดังจะกล่าวโดยละเอียดในบทต่อไป) ซึ่งจะทำให้ความสำคัญกับเรื่องวัฒนธรรมของเชียงใหม่ ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเอกสารนำเที่ยวจะกล่าวถึงทัศนียภาพของเชียงใหม่มากกว่า และมักมีการบรรยายพรรณนาอย่างชวนฝันมากกว่า รวมทั้งยังพบว่ากล่าวถึงความงามของผู้หญิงเชียงใหม่โดยตรง ซึ่งหากเป็นเอกสารของทางราชการจะกล่าวถึงไม่มากนัก เช่น การระบุถึง "การประกวดหญิงงามด้วยตัวจริง" ในปาฐกถาผู้แทนราษฎรเพื่อเชิญชวนให้ไปเที่ยวงานฤดูหนาวเชียงใหม่⁹⁵ ในเอกสารคู่มือนำเที่ยวของกรมรถไฟมีการระบุถึงอำเภอสารภีและอำเภอป่าซางว่าเป็นแหล่งของสาวงาม และมีการโฆษณาขายสินค้าที่เป็นการสนทนาของชายสองคนระบุถึงหนึ่งในกิจกรรมในการไปเที่ยวเชียงใหม่ว่า "จะไปเดินดูสาวตามกาด"⁹⁶ และภาพประกอบส่วนมากในเอกสารเป็นภาพหญิงสาวในอิริยาบถต่างๆ โดยเฉพาะภาพช่างฟ้อนสาวกำลังรำยรำ เช่นเดียวกับในแผ่นพับท่องเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494 หน้าปกก็เป็นรูปหญิงสาวกำลังฟ้อนรำ ในเนื้อหาก็กกล่าวถึงการไปเที่ยวตลาดวโรรสว่า "ท่านจะได้เห็นสาวงาม"⁹⁷ แต่หากเป็นหนังสือแนะนำเที่ยวที่จัดพิมพ์โดยเอกชน จะพบข้อความการกล่าวถึงความงามของสตรีเชียงใหม่จำนวนมาก ดังในงานของละออง ศรีสุคนธ์ เรื่อง *เที่ยวเมืองไทย 71 จังหวัด* ที่พิมพ์ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2497 ในส่วนของจังหวัดเชียงใหม่กล่าวถึงผู้หญิงเชียงใหม่แทรกอยู่ตลอดเรื่อง เช่นกล่าวถึงช่างฟ้อนสาวว่า

มีการฟ้อนรำนำขบวนแห่อันยาวเหยียด เสียงฆ้องกลองและปี่ สาวๆ ผิวขาว สะอาด หน้าอ่อนหวาน ร่าจวบ แต่งกายแบบชาวเหนือ นุ่งซิ่น ห่มผ้าสไบ เก๋ล้ำ มวยผม มีดอกเอื้อง (กล้วยไม้) เสียบมวยผม

และกล่าวถึงอำเภอสันกำแพงว่า

อำเภอสันกำแพง เป็นดินแดนแห่งคนสวยและอ่อนหวาน "ดอกไม้ก็สวย ผู้คนก็งามสมศักดิ์สมนามของลานนาไทย" ในบรรดาคนงามทั้งหลาย 1 ใน 17 อำเภอของนครพิงค์ ถ้าจะพูดกันแล้วอำเภอสันกำแพงอยู่ในชั้น "ดาว" ทั้งนี้ เมื่อท่านมาถึงจังหวัดเชียงใหม่ถ้าอยากดูคนสวยก็ต้องไปที่สันกำแพง ยอดกัลยาณี ตาหวาน ร่าจวบอัน ผิวขาวสะอาด พุดจาไฟเราะะ กิริยามารยาทอันนุ่มนวล

⁹⁵ ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรจังหวัดต่างๆ, หน้า 32-37.

⁹⁶ แผ่นพับ "เชียงใหม่ ฤดูลาเีย" วันที่ 17 สิงหาคม 2483, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁹⁷ แผ่นพับ "รถพิเศษท่องเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494," หน้า 10.

สำหรับชายหนุ่มถ้ามาแล้วแทบล้มบ้านและคิดจะตั้งหลักฐาน ณ ที่นี้เอง เสน่ห์อันใดเล่าที่จะรัศตรัใจชายหนุ่มเท่าเสน่ห์นางแห่งสันกำแพง... นอกจากมีสาวงามแล้ว สันกำแพงยังมีชื่อเสียงการฝีมือ คือทอผ้าไหมแบบกีกะตุกเป็นหัตถกรรมในครัวเรือน ทำกันบริเวณใต้ถุนเรือนแทบทุกบ้าน บางบ้านก็มีหลายเครื่อง ผู้ที่ทำเป็นผู้หญิงทั้งนั้น ถ้าท่านเข้าไปดูจะยิ้มแย้มต้อนรับเป็นอย่างดี⁹⁸

นอกจากภาพความงามของผู้หญิงเชียงใหม่แล้ว ผู้เขียนยังแทรกเรื่องวังบัวบาน ซึ่งเป็นเรื่องของสาวเชียงใหม่ที่ผิดหวังในความรักกับหนุ่มกรุงเทพฯ จึงกระโดดน้ำฆ่าตัวตายจนสถานที่แห่งนั้นได้รับนามตามชื่อ “บัวบาน” หญิงสาวคนดังกล่าว และมีเพลงวังบัวบานที่เนื้อหากล่าวถึงความผิดหวังของบัวบาน ที่มีเนื้อหาท่อนหนึ่งว่า “ฝากไว้เพียงชื่อ เลื่องลือเนิ่นช้า ผิงจำ ฝากคำสัจย์ นึกตรอง หลงทางสุดหวังคืนครอง หลงตัวจำต้องลาระทม” พร้อมทั้งให้รายละเอียดว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2487 ซึ่งเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือของการเล่าเรื่อง เรื่องวังบัวบานนี้เป็นการสร้างการรับรู้ต่อผู้หญิงเชียงใหม่ในอีกแง่มุมหนึ่งที่ชื่อ อ่อนต่อโลก แต่ก็ยึดมั่นในความรักใกล้เคียงกับสาวเครือฟ้า

ในตอนสรุปของการกล่าวถึงเชียงใหม่ ผู้เขียนหยิบยกท่อนหนึ่งของเพลงนครเชียงใหม่ที่หลวงวิจิตรวาทการแต่งมาสรุปสภาพของเชียงใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการรับรู้ต่อเชียงใหม่ผ่านการท่องเที่ยวได้รับอิทธิพลของนโยบายรัฐ อย่างชัดเจน

คุรุสภาจัดการศึกษาระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อนให้แก่สมาชิกมาตั้งแต่ พ.ศ.2491 เรียกว่า การชุมนุมเพื่อการศึกษาระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน (ช.ศ.ร.) และเพิ่มการปาฐกถาเพื่อการศึกษา ระหว่างภาคเรียนฤดูร้อน (ป.ศ.ร.) ขึ้นอีกประเภทหนึ่ง โดยกิจกรรมทั้งสองนี้เป็นการนำคณะครูที่เป็นสมาชิกคุรุสภาไปชุมนุมทำกิจกรรมยังจังหวัดต่างๆ โดยใช้ระยะเวลาประมาณ 2 สัปดาห์ต่อการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง จนกระทั่ง พ.ศ.2496 คุรุสภาได้จัดการเดินทางเพื่อการศึกษาระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน (ด.ศ.ร.) เพิ่มอีกหนึ่งกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่นำสมาชิกคุรุสภาไปทัศนศึกษาเพื่อหาความรู้ทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ในจังหวัดหรืออำเภอต่างๆ เน้นการบรรยายความรู้ทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์โดยผู้รู้ในท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมต้องเสียค่าใช้จ่ายเองและนับว่าเป็นอัตราที่สูงเมื่อเทียบกับการจัด ช.ศ.ร.และ ป.ศ.ร. การจัด ด.ศ.ร. ครั้งแรกใน พ.ศ.2496 นั้นกำหนดเส้นทางกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ โดยเดินทางไปเชียงใหม่โดยรถไฟและล่องเรือตามแม่น้ำปิงกลับจาก

⁹⁸ ละอง ศรีสุคนธ์, เที่ยวเมืองไทย 71 จังหวัด, พิมพ์ครั้งที่ 6, (พระนคร: คลังวิทยา, 2508) หน้า 230-232.

เชียงใหม่มายังจังหวัดตาก มีผู้เข้าร่วมเดินทางครั้งแรกนี้ 44 คน เมื่อมีผู้สนใจกิจกรรมนี้มาก การจัด ด.ศ.ร. ล่องแก่งแม่ปิงนี้จึงดำเนินต่อเนื่องเรื่อยมา ยกเว้น พ.ศ.2500 ที่ไม่มีการจัดกิจกรรมนี้ จนกระทั่ง พ.ศ.2505 เมื่อการสร้างเขื่อนภูมิพลแล้วเสร็จ ระดับน้ำท่วมพื้นที่ที่เคยล่องแพ การล่องแก่งแม่ปิงจึงยุติลงไปด้วย⁹⁹ การล่องแก่งแม่ปิงในแต่ละครั้งมีสมาชิกเข้าร่วมระหว่าง 60-70 คน ยกเว้น ปี 2497 มีผู้เข้าร่วมถึง 104 คน ในการจัด ด.ศ.ร.แต่ละครั้งจะมีบุคคลที่มีชื่อเสียงและข้าราชการระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการหลายท่านเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ เช่น ม.ล.ปิ่น มาลากุล

ก่อนการล่องแก่ง สมาชิกที่ไปร่วมกิจกรรมนี้จะได้เที่ยวชมสถานที่ต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่ ก่อน และอาจมีการเดินทางไปชมสถานที่สำคัญยังอำเภอต่างๆ ของเชียงใหม่ด้วย ได้แก่ วัดวาอารามในเมืองเชียงใหม่ พระธาตุดอยสุเทพ น้ำตกห้วยแก้ว น้ำตกแม่กลาง ซลประทานแม่แฝก ถ้า เชียงดาว น้ำพุร้อน แหล่งหัตถกรรมและร้านขายสินค้าพื้นเมือง เป็นต้น ดังที่สมาชิก ด.ศ.ร. ผู้หนึ่ง แต่งเพลง *ชมเชียงใหม่* ไว้ว่า

เชียงใหม่เอ๋ย	เคยฝัน	ถึงนานแล้ว
มีห้วยแก้ว	แม่กลาง	หว่างภูผา
ถ้าเชียงดาว	ดอยสุเทพ	ตระการตา
ทั้งวัดวา	อร่าม	งามวิไล
มีเครื่องเขิน	เล่าลือ	ระบือก้อง
คนเรียกร้อง	ซื่อหา	เรื่องผ้าไหม
ร่วมกระเทียม	แหนมนวม	รวมลำไย
ทั้งกล้วยไม้	พฤษา	นานาพันธุ์
มาถึงเมือง	เชียงใหม่	ชื่นใจนัก
คนน่ารัก	นี่อะไร	ไซ้เสกสรรค์
ธรรมชาติ	สวยสด	งดงามครัน
ดังเวียงสวรค์	แสนสล้ำ	เทพสร้างเอ๋ย ¹⁰⁰

การรับรู้ต่อเชียงใหม่ผ่านการท่องเที่ยวสามารถสรุปได้ว่าเป็นการรับรู้เรื่องความงามของทัศนียภาพของเมืองเชียงใหม่ซึ่งดึงดูดใจคนกรุงเทพฯ และคนภาคกลางที่พบเห็นภูมิประเทศที่เป็น

⁹⁹ ยุทธ เดชคำธรณ, *ล่องแก่งแม่ปิง* (พระนคร: คลังวิทยา, 2510), หน้า 6-10.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 441-442.

ที่ราบจนชินตา และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่มีศิลปกรรมแตกต่างไปจากภาคกลาง รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณีที่แตกต่างไปจากภาคกลางแต่ยังคงอยู่ในกรอบของศาสนาพุทธและความเป็นไทย และการรับรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะคือ การรับรู้ต่อความงามของผู้หญิงเชียงใหม่ ซึ่งการรับรู้เพียงผิวเผิน เช่นนี้ ปรากฏในข้อเขียนของนักประพันธ์ชาวเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2498 ซึ่งกล่าวว่า

ชาวภาคอื่นโดยเฉพาะภาคกลาง ก็มักจะรู้จักเชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน ฯลฯ ก็ แต่ดูจากเพียงผู้หญิงสวย (และชื่อไม่เพียงสาวจนถูกกล่าวหาว่าใจง่าย) น้ำตงาม กล้วยไม้กลิ่นหอม ฯลฯ เท่านั้น แทนที่จะรู้ว่าเชียงใหม่มีป่าไม้ ข้าว ครั่ง... และ พระสิริมังคลาจารย์ซึ่งเป็นผู้จนามงคลที่ปณี หรือมังคลัตถที่ปณีนั่นเป็นชาว เชียงใหม่¹⁰¹

การรับรู้ต่อผู้หญิงเชียงใหม่เช่นนี้เป็นการรับรู้ที่มีพื้นฐานสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ผู้หญิงเป็นตัวละครแทนคนเชียงใหม่ที่ชาวสยามรับรู้ ดังพบว่าในงานวรรณกรรมต่างๆ จะกล่าวถึงผู้หญิง และมีแง่มุมทั้งดีและไม่ดี โดยในทางกายภาพ ผู้หญิงเชียงใหม่มักถูกกล่าวถึงให้มีความงามทางร่างกาย แต่ในขณะเดียวกันก็มีแบบแผนการปฏิบัติบางอย่างที่ผิดไปจากค่านิยมของสยาม เช่น การถูกมองว่าไม่รักนวลสงวนตัว เป็นต้น เมื่อประกอบกับการท่องเที่ยวในยุคหลัง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา และการประกวดนางงามที่เป็นที่นิยมในเชียงใหม่และถือเป็นศูนย์กลางการจัดประกวดนางงามในภาคเหนือ การรับรู้เรื่องผู้หญิงสวยจึงยังคงอยู่ และกลับได้รับการนำเสนอมากขึ้นจากการค้าที่ใช้ผู้หญิงเป็นกลยุทธ์ ดังจะกล่าวในบทต่อไป ภาพผู้หญิงสวยของเชียงใหม่จึงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางสังคม

การรับรู้เชียงใหม่ของกรุงเทพฯ นั้นเปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ โดยในสมัยก่อนรัชกาลที่ 5 ที่เชียงใหม่เป็นประเทศราชของสยามนั้น การรับรู้เชียงใหม่มีน้อย จำกัดอยู่ที่ชนชั้นปกครองซึ่งรับรู้ว่าเป็นประเทศราชที่อ่อนแอกว่า และอีกกลุ่มทางหนึ่งคือวรรณกรรม ซึ่งก็ให้ภาพเชียงใหม่ว่าเป็นประเทศราชของสยาม และยังนิยมใช้ผู้หญิงสื่อถึงความอ่อนแอของเชียงใหม่ ซึ่งประเด็นเรื่องผู้หญิงกับเชียงใหม่จะมีพัฒนาการการรับรู้ต่อเนื่องไป โดยพบว่าในวรรณกรรมทุกยุคนิยมใช้ผู้หญิงเป็นภาพแสดงแทนเชียงใหม่ ดังพบว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของสยามแล้ว สาวเครือฟ้าก็เป็นภาพแทนเชียงใหม่ ที่ต้องสัมพันธ์กับร้อยตรีพร้อม ข้าราชการสยามที่ไปปกครองเชียงใหม่ การรับรู้เรื่องผู้หญิงเชียงใหม่

¹⁰¹ อ.ไชยวรศิลป์, ริมฝั่งแม่ระมิงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: บำรุงสาส์น, 2511), หน้า ๙.

นี้จะสืบต่อไปจนกระทั่งยุคของการท่องเที่ยว ที่รับรู้ภาพผู้หญิงเชียงใหม่ผ่านการต้อนรับและการแสดง ส่วนการรับรู้เรื่องดินแดนเชียงใหม่ที่พบว่าชาวสยามเปลี่ยนแปลงการรับรู้ว่าเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของสยามมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 อย่างไรก็ตามการรับรู้เรื่องวัฒนธรรมและประชากรเชียงใหม่ก็ยังมีการแบ่งแยกอยู่จนกระทั่งเมื่อเปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่ พ.ศ.2464 ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ให้ใกล้ชิดกัน การรับรู้เรื่องวัฒนธรรมและประชาชนเชียงใหม่จึงเริ่มเปลี่ยนไป เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเชียงใหม่ พ.ศ.2469 ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพเชียงใหม่ทั้งทางวัฒนธรรมผ่านการแสดงต้อนรับ ภาพสถานที่ท่องเที่ยวที่เสด็จฯ นำมาสู่การรับรู้เชียงใหม่กว้างขวางขึ้น และเป็นจุดเริ่มต้นให้วัฒนธรรมและสถานที่ท่องเที่ยวของเชียงใหม่ได้รับความสนใจ และได้รับการส่งเสริมจนเป็นที่นิยมของคนทั่วไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่

การรับรู้ต่อเชียงใหม่ของสังคมสยามมีหลากหลายแง่มุมขึ้นซึ่งเป็นผลพวงมาจากความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ที่ใกล้ชิดกันขึ้น โดยตั้งแต่ พ.ศ.2464 เป็นต้นมา การรับรู้เชียงใหม่แบ่งได้เป็นการรับรู้เชียงใหม่ในฐานะส่วนหนึ่งของสยามซึ่งเชื่อมโยงกับฐานะเมืองแห่งวัฒนธรรม และเมืองแห่งการท่องเที่ยว ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ ในด้านต่างๆ ทั้งทางการเมืองอันเนื่องมาจากการดำเนินการของรัฐ การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะเป็นผลให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่

3.1 นโยบายสร้างความกลมกลืนของคนในชาติและนโยบายชาตินิยมของรัฐบาล

การรวมตัวกันของประเทศสยามในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 อันประกอบด้วยดินแดนแดนต่างๆ ที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและรูปแบบการปกครองแตกต่างกัน จึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้ปกครองสยามที่จะสร้างความมั่นคงให้กับรัฐในภาวะที่ประเทศกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้าน และนับจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ไปอีกไม่ถึงครึ่งศตวรรษ ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 สยามก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนส่วนมากของประเทศไม่คุ้นเคย กลุ่มผู้ปกครองกลุ่มใหม่ต้องสร้างความมั่นคงให้แก่การปกครองใหม่นี้ด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งนโยบายการสร้าง “ชาติ” ทั้งจากรัฐบาลสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชและรัฐบาลในยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จะส่งผลกระทบต่อให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่

3.1.1 การสร้าง “ชาติ” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

แนวคิดเกี่ยวกับรัฐที่ให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบด้านประชากรเกิดขึ้นจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจของสยามนับตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ส่งผลให้รายได้ของชนชั้นนำเปลี่ยนจากการค้าผูกขาดมาเป็นการเก็บภาษีจากราษฎรโดยตรง เมื่อการผลิตทางเศรษฐกิจของราษฎรจึงมีผลต่อความมั่นคงของรัฐ ชนชั้นนำจึงตระหนักถึงความสำคัญของราษฎรในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของรัฐ เมื่อประกอบกับการมีเส้นแบ่งเขตแดนที่แน่นอนตายตัว การใช้อำนาจของรัฐที่เข้าถึงพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ความคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันภายในพื้นเดียวกันจึงเกิดขึ้นเป็น “ชาติ” จึงเกิดขึ้น¹

3.1.1.1 การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาติ

แนวคิดเรื่อง “ชาติ” ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นแบบ “สหชาติ” กล่าวคือ มุ่งสลายความเป็นประเทศราชของดินแดนต่างๆ ให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างแท้จริง โดยไม่ถือเรื่องความแตกต่างทางเชื้อชาติศาสนาเป็นปัญหาหลักมีเป้าหมายให้คนที่อยู่ร่วมเขตแดนเดียวกันอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข² ดังพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลพร ต่อการปกครองมณฑลปัตตานีว่า

รัฐบาลมิได้มีความประสงค์จะแปลงชาวมณฑลปัตตานีให้เป็นไทย ความมุ่งหมายเป็นข้อสำคัญนั้นจะล้างกลิ่นอายความเป็นประเทศราชมิให้เหลือต่อไปในมณฑลปัตตานี จะเป็นหัวเมืองชั้นในเหมือนกับหัวเมืองมณฑลอื่นๆ ทั่วไป ความมุ่งหมายในการปกครองก็จะให้มีความสุขด้วยกันทั้งมณฑล มิได้เล็งถือว่าเป็นคนชาติใดภาษาใด... ในประเทศสยามนี้ แม้แต่โบราณรัฐประศาสนนโยบายก็ตรงข้ามกับความคิดที่จะทำลายชาติ... ยกเป็นตัวอย่างดังเช่นพวกมอญที่สามโคก และพวกลาวทองดำที่เมืองเพชรบุรี อยู่มากกว่า 100 ปีแล้ว รัฐบาลก็ได้ไปรบกวนให้เปลี่ยนชาติ³

¹ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4- พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 164-166.

² เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้ามนานในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 121.

³ สจข. สป.2.28/13 เรื่องประทานความเห็นในรายงานตรวจราชการมณฑลปัตตานีของเจ้าพระยาพิชัยญาติ.

การสร้างชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นเน้นการสร้างให้ราษฎรยอมรับอำนาจการปกครองของสยามและจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ของสยาม โดยไม่ให้ความสนใจว่ากำเนิดมาเป็นเชื้อชาติและศาสนาใด การยอมรับการอยู่ภายใต้ชุมชนทางการเมืองเดียวกันและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์องค์เดียวกันก็ถือว่าเป็น “ชาติ” เดียวกัน ดังกรณีของเชียงใหม่และล้านนา ที่สยามไม่ได้บีบบังคับให้ราษฎรละทิ้งความภักดีต่อสถาบันเดิมของตนอย่างเฉียบพลัน ยังคงมีเจ้าผู้ครองนครอยู่ตามขนบการปกครองเดิม แต่เจ้านครเหล่านั้นต้องยอมอยู่ใต้อำนาจสยามและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์สยาม

แนวความคิดเรื่องการปกครองพลเมืองโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติศาสนานี้ปรับเปลี่ยนมาจากแนวคิดแบบ “ราชาธิราช” ที่หมายถึงความเป็นราชาที่ยิ่งใหญ่เหนือราชาอื่นๆ ซึ่งย่อหมายถึงการที่กษัตริย์พระองค์หนึ่งสามารถปกครองเมืองขึ้นซึ่งเป็นพวกเป็นเหล่าตามเผ่าพันธุ์ภาษาของกลุ่มชนนั้น แต่ภายใต้แนวคิดเรื่องสหชาติ แม้กุ่มคนในชาติจะแตกต่างกันเรื่องชาติกำเนิดเผ่าพันธุ์ แต่ก็มิฐานะเป็นคนไทยเหมือนกันเพราะอยู่ร่วมบ้านเมืองเดียวกัน

การรับเอาแนวคิดเรื่องสหชาติมาเป็นแนวทางในการสร้างชาติของสยาม เกิดขึ้นจากสาเหตุ 3 ประการ⁴ คือ แนวคิดเรื่องราชาธิราชยังคงมีอิทธิพลต่อพระมหากษัตริย์สยามอยู่ และการเห็นตัวอย่างจากความวุ่นวายในประเทศที่ผู้ปกครองพยายามเปลี่ยนแปลงผู้ได้ปกครองให้เป็นเช่นเดียวกับตน ได้แก่เจ้าอาณานิคมทั้งหลายที่ถูกชนพื้นเมืองต่อต้านและเกิดความวุ่นวายขึ้น ผู้ปกครองสยามจึงไม่มีนโยบายบังคับเปลี่ยนแปลงพลเมืองให้เหมือนตน หากจะเปลี่ยนแปลงก็กระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป อีกประเด็นหนึ่งคือ การเปลี่ยนแนวคิดจาก “ราชาธิราช” มาเป็น “สหชาติ” เกิดจากความจำเป็นทางการเมืองที่ต้องการมีอำนาจปกครองทั่วดินแดนอย่างเต็มที่ ไม่ใช่เกิดจากความขัดแย้งทางเชื้อชาติหรือวัฒนธรรม การดำเนินการตามแนวคิดสหชาติเพียงพอที่จะตอบสนองต่อความต้องการนี้ โดยไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในชาติ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบต่อแนวคิดเรื่องชาติมาจากรัชกาลที่ 5 ที่เน้นเรื่องการอยู่ร่วมกันในประเทศสยามของชนทุกกลุ่มอย่างสงบเรียบร้อย โดยทรงให้ค่านิยมของชาติว่า หมายถึงการรวมกันของคนหมู่คณะต่างๆ จนมีขนาดใหญ่ ซึ่งจำเป็นที่ “ต้องมี

⁴ เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม,” หน้า 126-128.

ความสามัคคีปรองดองกันระหว่างคณะต่อคณะ ชาติจึงจะตั้งอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวมั่นคงได้”⁵
 หนึ่ง รัชกาลที่ 6 ทรงวางกฎเกณฑ์ความเป็น “ชาติ” ไว้หลายข้อ ได้แก่

1. เกณฑ์ถิ่นกำเนิด หากบุคคลมีกำเนิดในชุมชนทางการเมืองใด ก็เป็นคนชาตินั้น โดยไม่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติ ดังพระราชดำรัสว่า

คำว่า “ชาติ” นี้ ตามศัพท์เดิมแปลว่าตระกูล หรือประเภทแห่งบุคคล ... “ชาติ” ก็แปลตรงๆ ว่ากำเนิดเท่านั้น ชาติพราหมณ์ก็คือเกิดมาเป็นพราหมณ์ ชาติกษัตริย์ก็คือเกิดมาเป็นกษัตริย์ ต่อมาภายหลังไทยเราจึงมาใช้เรียกคณะชนที่อยู่ร่วมกันว่า “ชาติ” ซึ่งอันที่จริงก็ไม่ผิด เพราะคน “ชาติไทย” ก็คือเกิดเป็นไทย เกิดในหมู่ชนที่เรียกนามตนเองว่า “ไทย”⁶

2. เกณฑ์ทางภาษา โดยมีพระราชดำรัสว่า

ภาษาเป็นเครื่องผูกพันมนุษย์ต่อมนุษย์แน่นแฟ้นยิ่งกว่าสิ่งอื่น และไม่มีสิ่งไหนที่จะกระทำให้คนรู้สึกเป็นพวกเดียวกันดีหรือแน่นอนยิ่งไปกว่าพูดภาษาเดียวกัน เพราะฉะนั้นรัฐบาลใดที่ต้องปกครองชนต่างภาษา จึงต้องพยายามตั้งโรงเรียน และออกพระราชบัญญัติบังคับให้ชนต่างภาษาเรียนภาษาของผู้ปกครอง... ถ้ายังจัดการแปลงภาษาไม่สำเร็จอยู่ตราบใด ก็แปลว่าผู้พูดต่างภาษากับผู้ปกครองนั้น ก็ยังไม่เชื่ออยู่ตราบนั้น และยังคงเรียกว่าเป็นชาติเดียวกับมหาชนพื้นเมืองไม่ได้ อยู่ตราบนั้น ... เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลใดยอมเปลี่ยนภาษาเดิมของตน นั้นแหละ จึงจะควรจัดได้ว่าแปลงชาติโดยแท้จริง⁷

3. เกณฑ์ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์สยาม ดังพระราชดำรัสว่า

⁵ทวน วิริยาภรณ์, รวบรวม, พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหลวงพระมหาธีรราชเจ้า พระปกเกล้า พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พระนคร: ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2507), หน้า 205.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 183-184.

⁷พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ความเป็นชาติโดยแท้” อ้างใน เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้ามนานในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม,” หน้า 133.

การที่จะตัดสินว่าผู้ใดเป็นชาติโดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เขาจึงจะเป็นไทยแต่ถ้าใครแสดงตนว่าเป็นอิสระแก่ตน ไม่มีความจงรักภักดีต่อผู้ใด ดังนั้นต้องจัดว่าคนผู้นั้นเป็นคนไม่มีชาติ เพราะคนๆ เดียวหรือหมู่เดียวจะตั้งขึ้นเป็นชาติต่างหากหาได้ไม่⁸

แนวคิดเรื่องชาติในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แปรมาเป็นแนวคิด “เอกชาติ” ปรากฏในเอกสารการประชุมเสนาบดี รัชกาลที่ 7 มีพระราชดำริต่อการจัดการปกครองมณฑลพายัพซึ่งยังมีตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครอยู่ในบางเมือง เมื่อเจ้าผู้ครองนครลาปางว่างลงจึงมีพระราชวินิจฉัยว่าควรสมควรจะตั้งให้มีตำแหน่งนี้ต่อหรือไม่ เนื่องจากมีพระราชประสงค์ให้การปกครองของสยามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ต้องการจัดการปกครองดังเช่นที่อังกฤษมีต่อรัฐเล็กๆ ในรัฐฉานของพม่าซึ่งใช้การแบ่งแยกเป็นรัฐเล็กๆ แล้วปกครองขึ้นตรงต่อผู้ปกครองอังกฤษ โดยตั้งให้เจ้าผู้ครองเมืองเดิมมีอำนาจในการปกครอง ทรงมีพระราชประสงค์ให้การปกครองในมณฑลพายัพ “เข้ารูปเหมือนส่วนอื่นๆ ของพระราชอาณาจักร เพื่อสภาพเป็นเอกชาติ”⁹

จากแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์สยามทั้ง 3 รัชกาลต่อเนื่องกัน แสดงว่าการรับรู้ต่อหัวเมืองล้านนายังคงเป็น “ลาว” มาอย่างต่อเนื่อง แม้กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่สยามผ่านการดำเนินนโยบายกลมกลืนคนในชาติให้เป็นพวกเดียวกัน

3.1.1.2 การสร้างความรู้จักกันในชาติ

เพื่อตอบสนองต่อแนวคิดเรื่อง “ชาติ” ดังกล่าวข้างต้น ชนชั้นปกครองสยามต้องสร้างความมั่นคงให้แก่ดินแดนเพื่อยืนยันสิทธิอธิปไตยครอบครองดินแดนเหล่านั้นจากประเทศตะวันตกที่อาจโต้แย้งได้ นอกจากนั้น ยังต้องรวมความภักดีต่อสยาม ด้วยการสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันให้เกิดขึ้นในหมู่ผู้ปกครองท้องถิ่นและราษฎรในพื้นที่ต่างๆ แนวทางหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสยามใช้ยืนยันความเป็นผู้ปกครองเหนือดินแดนต่างๆ ของประเทศคือการเสด็จฯ หัวเมืองและการเดินทางตรวจราชการ ดังปรากฏความคิดเรื่องประโยชน์ของการ “เดินทาง” ทั้ง

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

⁹ สจ. ร. 7 รล. 2/6 เรื่องรายงานประชุมเสนาบดีสภา วันที่ 17 พฤษภาคม 2469.

ในทางส่วนบุคคลและในทางราชการ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีพระดำริว่าการตรวจราชการนั้นเป็นประโยชน์ต่อการจัดการบ้านเมือง และกล่าวถึงประโยชน์ของการเดินทางว่าให้ความสุขสำราญและให้ความรู้¹⁰ ทรงแนะนำคนรุ่นหนุ่มที่ ต้องการเที่ยวเตร่ว่าควรเข้ารับราชการกับข้าหลวงตามหัวเมือง จะได้มีโอกาสเดินทางไปเมืองต่างๆ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายของตนเองมากนัก ทั้งยังจะได้รับเงินเดือนเป็นผลประโยชน์ หรือหากไม่ได้ รับราชการก็ควรเดินทางไปกับพระอัครราชกุมารีหรือพ่อค้าที่เดินทางค้าขายตามที่ต่างๆ¹¹ คำแนะนำเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวดังกล่าวนี้สะท้อนภาวะของระบบราชการสยามที่กำลังสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับส่วนต่างๆ ของรัฐ เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่จะช่วยให้รู้จักบ้านเมืองของตน ในสถานการณ์ที่ บ้านเมืองไม่มั่นคงทั้งจากการคุกคามของมหาอำนาจและการไร้ประสิทธิภาพของการบริหารงานแบบเดิม โดยการรู้จักบ้านเมืองของตน "เปรียบเหมือนหมอที่จะรักษาคนไข้ จะต้องรู้จักร่างกาย และส่วนประกอบแห่งองค์กายของคนที่ให้ละเอียดที่สุด จึงจะวางแผนการรักษาให้ถูกต้องได้"¹² เส้นทางท่องเที่ยวที่ทรงแนะนำไว้ 15 เส้นทาง ครอบคลุมดินแดนทั่วทั้งราชอาณาจักร ดังนี้¹³

1. เที่ยวทางชายทะเลตะวันออก ตั้งแต่ชลบุรีถึงปัจฉิมคีรีเขต
2. เที่ยวทางชายทะเลปากน้ำใต้ ตั้งแต่เพชรบุรีถึงตรังกานู
3. เที่ยวทางชายทะเลตะวันตก ตั้งแต่กระบี่ถึงไทรบุรี
4. เที่ยวทางลำน้ำแม่กลอง ตั้งแต่สมุทรสงครามถึงไทรโยคและศรีสวัสดิ์
5. เที่ยวทางลำน้ำท่าจีน ตั้งแต่สาครบุรีไปถึงพระปฐมเจดีย์ สุพรรณบุรีและชัยนาท
6. เที่ยวลำน้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่กรุงเทพถึงฝาง จากนั้นเดินทางบกมาสวรรคโลก สุโขทัย แล้วล่องเรือกลับลงจากตาก
7. เที่ยวทางลำน้ำสัก ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ไปพระพุทธรบาท พระพุทธราย จนถึงหล่มสัก

¹⁰ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด (พระนคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2504), หน้า 241.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247-248.

¹² ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2435-2508 (พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2508), หน้า 505.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252-253.

- 8.เที่ยวลำน้ําบางปะกง ตั้งแต่เชิงเทรา ไปถึงนครนายกและปราจีนบุรี
- 9.เที่ยวนครราชสีมา ขึ้นทางสระบุรี ลงทางช่องตะโก
- 10.เที่ยวหัวเมืองลาวเฉียง ตั้งแต่ตากขึ้นไป มาถึงน่าน
- 11.เที่ยวหัวเมืองลาวพุงขาว ตั้งแต่อุตรดิตถ์ถึงปากลาย แล้วล่องแม่น้ำโขงมาลงหนองคาย
- 12.เที่ยวหัวเมืองในเขตลาวพวน
- 13.เที่ยวหัวเมืองในเขตลาวกาว
- 14.เที่ยวหัวเมืองเขมร เดินขึ้นทางปราจีนบุรี ลงเรือกลับที่จันทบุรี
- 15.เที่ยวกรุงเทพฯ

จากตัวอย่างข้างต้น การเกิดแนวคิดเรื่องความเป็นชาติและการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กระตุ้นให้เกิดความสนใจใคร่รู้จักบ้านเมืองของตนในหมู่ชนชั้นผู้ปกครองสยาม และขยายไปสู่กลุ่มข้าราชการในระบบราชการแบบใหม่ของสยาม ตลอดจนชนชั้นกลางในเวลาต่อมา อนึ่งการสร้างความเป็นชาติเดียวกันในสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เน้นการดำเนินการทางการเมืองเป็นหลัก กล่าวคือ การจัดการปกครองให้อยู่ภายใต้ระเบียบแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมความจงรักภักดีของชาติ ส่วนการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคมและความรู้สึกเป็นหมู่พวก เดียวกันดำเนินการผ่านระบบการศึกษา ซึ่งยังขยายตัวไม่มากนัก ส่วนใหญ่จำกัดตัวอยู่ในพื้นที่เป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจ นโยบายนี้จึงเห็นผลสำเร็จได้ชัดเจนผ่านบุคคลที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่และกลุ่มข้าราชการ

สัญลักษณ์ในการอ้างสิทธิ์ความเป็นผู้ปกครองสูงสุดของเชียงใหม่ของสยามที่ชัดเจนเกิดขึ้นผ่านการเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่โดยเจ้านายชั้นสูง การเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อ พ.ศ. 2448 นับเป็นการเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่และมณฑลฝ่ายเหนือของเจ้านายชั้นสูงที่สุดของสยาม เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นผู้ปกครอง การต้อนรับของทุกเมืองเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่า ประกอบด้วยการแห่เข้าเมือง การทูลพระขวัญ การเดินแถวของราษฎรหมู่ต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงความเป็นราษฎรในพระองค์¹⁴ ระหว่างประทับในเชียงใหม่ก็ปฏิบัติพระราช

¹⁴พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตพยุหย์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2510), หน้า 67-97.

กรณีศึกษาที่แสดงถึงการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุดหน้า เช่น การเปิดถนนที่สร้างเสร็จใหม่ การเสด็จฯ วังศิลาจารึกและพระราชทานนามโรงเรียน ปรีดิศรัยแยลวิทยาลัย และโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นชื่อที่มีนัยการบ่งบอกว่าเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้สถาบันกษัตริย์องค์เดียวกันกับกรุงเทพฯ¹⁵ รูปแบบเช่นนี้ถือเป็นต้นแบบของการรับเสด็จฯ พระบรมวงศานุวงศ์ระดับสูงต่อมา เมื่อพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงนครราชสีมาเสด็จฯ เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2463 ก็ใช้การรับเสด็จรูปแบบนี้เช่นกัน รวมทั้งการรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ.2469 ก็มีรูปแบบการรับเสด็จใกล้เคียงกัน

การสร้างการรับรู้ต่อเชียงใหม่โดยระบบราชการสยามจะเห็นได้ชัดเจนในพิธีการรับเสด็จรัชกาลที่ 7 พ.ศ.2469 และสามารถแทรกซึมสู่การรับรู้ของสังคมในวงกว้างได้เนื่องจากได้รับการนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ หลากหลายทาง ทั้งทางหนังสือพิมพ์ หนังสือจดหมายเหตุ ประสบการณ์ของผู้คนที่ตามเสด็จฯ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2

การรับเสด็จรัชกาลที่ 7 ครั้งนี้ รูปแบบและพิธีการต่างๆ เป็นการผสมผสานระหว่างรูปแบบของพื้นเมืองและกรุงเทพฯ แต่ของพื้นเมืองนั้นได้รับการปรับปรุงให้เข้ากับความคิดวิไลซ์ของ

¹⁵เป็นที่น่าสังเกตว่าในกรณีชื่อโรงเรียนสำคัญของเชียงใหม่ ได้แก่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลทั้งชายและหญิง ใช้ชื่อว่า “ยุพราชวิทยาลัย” และ “วัฒนวิทยายัพ” ตามลำดับ โรงเรียนของมิชชันนารีชาย “ปรีดิศรัยแยลวิทยาลัย” และหญิง “พระราชชายา” ที่ภายหลังเปลี่ยนมาเป็นดาราวิทยาลัย ล้วนเป็นชื่อพระราชทานจากพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญ ซึ่งมีความหมายสะท้อนเกี่ยวโยงถึงความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ แม้แต่โรงเรียนดาราวิทยาลัย ซึ่งโดยชื่อแล้วเกี่ยวพันกับเจ้าดารารัศมี ซึ่งเป็นเจ้านายเชียงใหม่ เมื่อคณะมิชชันนารีชื่อพระราชทานนาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า “โรงเรียนพระราชชายา” ซึ่งเป็นตำแหน่งมเหสีของพระมหากษัตริย์สยาม บ่งบอกความสำคัญของตำแหน่งมากกว่าสถานะของการเป็นเจ้านายเชียงใหม่ แตกต่างจากโรงเรียนประจำจังหวัดในเมืองอื่นๆ ของมณฑลพายัพ ที่ตั้งชื่อตามนามเจ้าผู้ครองเมือง เนื่องจากได้รับการสนับสนุนก่อตั้งจากเจ้าผู้ครองเมือง เช่น โรงเรียนชายประจำจังหวัดลำพูน “จักรคำคณาทร” ตามชื่อเจ้าจักรคำคณาทร ที่ลำปางมีโรงเรียนประจำจังหวัดชาย “บุญวาทย์วิทยาลัย” ตามชื่อเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เป็นต้น ส่วนชื่อของเจ้านายเชียงใหม่ที่บางชื่อได้รับการนำไปตั้งชื่อสถานที่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว เช่น ถนนแก้ววรัสุ แต่หากเปรียบเทียบกับชื่อโรงเรียนที่มีสถานะเป็นสถาบันที่มีการสืบทอด ประวัติศาสตร์ของ “ชื่อ” โรงเรียนเหล่านี้จะถูกถ่ายทอด ส่งต่อและประทับอยู่ในความทรงจำของนักเรียนจำนวนมาก โดยเฉพาะเมื่อโรงเรียนเหล่านี้เป็นสถานศึกษาชั้นนำของเมืองและของภูมิภาค กลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนเหล่านี้จึงรวมถึงนักเรียนจากเมืองอื่นๆ ด้วย ประวัติศาสตร์ของชื่อโรงเรียนจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างการยอมรับความเหนือกว่าของสยามต่อเชียงใหม่ คล้ายคลึงกับการบรรจุเนื้อหาอย่างเป็นทางการว่าพระมหากษัตริย์สยามเป็นผู้ปกครองสูงสุดของเชียงใหม่ในแบบเรียนเพื่อให้นักเรียนศึกษา จึงอาจกล่าวได้ว่าเชียงใหม่ถูกสลายตัวตนให้เข้ากับสยามอย่างเข้มข้น

บ้านเมืองซึ่งมีกรุงเทพฯ เป็นมาตรฐาน ดังพระดำริของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพต่อ พระราชชายาฯ ว่า

หม่อมฉันเห็นว่าการไปมาเดี๋ยวนี้สะดวกผิดกับแต่ก่อนมาก พิธีการที่เคยทำรับ เสด็จเจ้านายแต่ก่อน เช่นแห่เสด็จเข้าเมือง ดูกลายเป็นการเล่นไปเสียแล้ว น่า จะต้องคิดกระบวนการรับเสด็จเป็นอย่างใหม่ ให้ประเพณีเก่าเข้ากับสมัยปัจจุบันนี้¹⁶

พระราชชายาฯ ที่มีบทบาทสำคัญในการรับเสด็จฯ ครั้งนี้ก็มีแนวคิดเรื่องการปรับปรุงให้ เป็นอารยชนเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการปรับปรุงนาฏศิลป์ของเชียงใหม่ ซึ่งจะกล่าวต่อไป ข้างหน้า ในการรับเสด็จครั้งนี้ พบว่ามีรูปแบบตามที่สยามกำหนด ดังการจัดรับเสด็จฯ ของ หน่วยงานต่างๆ ตามเส้นทางเสด็จจากสถานีรถไฟเชียงใหม่ ไปถึงที่ประทับที่ศาลารัฐบาล ซึ่งเป็น รูปแบบเดียวกันกับการรับเสด็จรัชการที่ 5 ครั้งเสด็จนิวัตสยามจากการประพาสยุโรปครั้งที่ 2 พ.ศ. 2450 โดยมีการสร้างซุ้มรับเสด็จโดยหน่วยงานต่างๆ ซึ่งในกรณีของเชียงใหม่ซุ้มเหล่านี้จัดสร้าง โดยบริษัทต่างชาติและคนในบังคับต่างชาติเกือบทั้งหมด ดังนี้

ซุ้มประตูที่ 1 โดยสุขาภิบาลเชียงใหม่

ซุ้มประตูที่ 2 บริษัทบอมเบเบอร์มา

ซุ้มประตูที่ 3 บริษัทบอร์เนียว

ซุ้มประตูที่ 4 บริษัทพัฒนากร

ซุ้มประตูที่ 5 บริษัทอีสต์เอเชียติกฝรั่งเศส

ซุ้มประตูที่ 6 คนในบังคับอังกฤษทุกชาติทุกภาษา

ซุ้มประตูที่ 7 คณะพ่อค้าจีนเชียงใหม่

ซุ้มประตูที่ 8 บริษัทอีสต์เอเชียติกเดนมาร์ก

ซุ้มประตูที่ 9 บริษัทหลุยส์เลียวโนเวนส์ ลำปาง

ซุ้มประตูที่ 10 บริษัทแองโกลสยาม ลำปาง¹⁷

¹⁶ สจข. สบ.2.46/1 เรื่องจดหมายลายพระหัตถ์สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 30/2/69.

¹⁷ จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเสวยมณฑลฝ่ายเหนือ พุทธศักราช 2469 (พระนคร: โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒตนากร, 2474), หน้า 36.

จากรายชื่อหน่วยงานทั้งหมด เป็นบริษัททำไม้ถึง 6 บริษัท นอกจากนั้นเป็นคนจีน คนใน บังคับอังกฤษ และหน่วยงานเอกชน ในขณะที่หน่วยงานของรัฐบาลมีเพียงสุขาภิบาลเชียงใหม่ รูปแบบของผู้รับผิดชอบผู้รับผิดชอบนี้ สะท้อนองค์ประกอบทางเศรษฐกิจของเชียงใหม่ที่ ประกอบด้วยบริษัทต่างชาติและคนในบังคับต่างชาติเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการเข้าร่วมในการรับ เสด็จของหน่วยงานเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ของการต้อนรับผู้ปกครองสูงสุดของรัฐ

ในการรับเสด็จครั้งนี้ยังมีการจัดกระบวนแสดงชนชาติต่างๆ ในเชียงใหม่ ซึ่งอาจกล่าวได้ ว่าเป็นการสถาปนาความรู้เรื่องชาติพันธุ์วิทยาในเชียงใหม่ให้สังคม “โดยเลือกตามลัทธิหรือความ เป็นอยู่ของชนชาติต่างๆ ในมณฑลพายัพ” มาจัดแสดง มีข้าราชการชาวสยามจัดการนำเสนอสสิ่ง เหล่านี้ โดยพระยาอนุศาสตรวิจิตรกร เป็นผู้ออกแบบอย่างและตรวจตราการตกแต่งประดับประดา เครื่องกระบวนแห่ต่างๆ ทำที่คุ้มหลวง พระราชชายาฯ ช่วยเสื้อผ้ากระบวนแห่¹⁸ กระบวนที่เข้าร่วม แห่ในพิธีทูลพระขวัญมีดังนี้

1. กระบวนลูกเสื่อ
2. กระบวนนักเรียนสามัญ ถือธงไตรรงค์จำนวน 296 คน
3. กระบวนนักเรียนหญิง
4. กระบวนโยนง ประเทศไทยลานนาไทย ราษฎรชายหญิง 16 อำเภอ ประมาณ 2000 คน
5. กระบวนชาติจีน มีเล่าโก๊ะ สิงโต มังกรและชนชาติจีน
6. กระบวนชนชาติฮ่อ รถภาพทำเป็นรูปนกยูงอยู่บนเขา มีพระแขกอ่านคัมภีร์โก หร่าน แล้วถึงพวกฮ่อชายหญิงและม้าต่างๆ
7. กระบวนชนชาติละวะ (ละว้า) รถภาพทำเป็นรูปพวกละวะกำลังไหว้ผี ราษฎร ชายหญิงละวะเดินตาม
8. กระบวนยาง รถภาพทำเป็นรูปยางแบกช่องผี ราษฎรชายหญิงพวกยางขาว และยางแดงเดินตาม
9. กระบวนแม้ว รถภาพทำเป็นรูปแม้วชายหญิงกำลังแต่งงาน ราษฎรชายหญิง แม้วเดินตาม
10. กระบวนย้า รถภาพทำเป็นรูปย้ากำลังเสียดาย ราษฎรชายหญิงย้าเดินตาม

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

11. กระบวนมูเซอร์ รถภาพทำเป็นรูปมูเซอร์กำลังไหว้ผีฟ้า ราษฎรชายหญิงมูเซอร์เดินตาม
 12. กระบวนขมู รถภาพทำเป็นรูปขมูกำลังตีฆ้องกบ ราษฎรชายหญิงขมูเดินตาม
 13. กระบวนพม่า รถภาพทำเป็นรูปนกยูงอยู่บนเขา ราษฎรชายหญิงพม่าเดินตาม
 14. กระบวนเงี้ยว รถภาพทำเป็นรูปสิงโต และมีนางนกรำไปหน้า ราษฎรชายหญิงเงี้ยวเดินตาม
 15. กระบวนแขกชิก รถภาพทำเป็นรูปราม ราษฎรชายหญิงแขกชิกเดินตาม
 16. กระบวนแขกอิสลาม รถภาพทำเป็นรูปคัมภีร์โกหร่าน ราษฎรชายหญิงแขกอิสลาม
 17. กระบวนของบริษัทบอมเบ รถภาพทำเป็นรูปแสดงการป่าไม้ของบริษัท มีช้างลากไม้ ช้างจัดไม้ คนงานบริษัทเดินตาม
 18. กระบวนของบริษัทบอเนียว รถภาพทำเป็นรูปที่ปักกางไม้ มีต้นสัก มีช้างตัวใหญ่ขมูขี่คอ คนงานบริษัทเดินตาม
 19. กระบวนของโรงพยาบาลแมคคอมมิค รถภาพทำเป็นรูปโรงพยาบาล มีเตียงคนไข้ นางพยาบาลคนะโรงพยาบาลเดินตาม
 20. กระบวนของโรงพยาบาลโรคเรื้อน รถภาพทำเป็นรูปโรงพยาบาล มีเตียงคนไข้ นางพยาบาลคนะโรงพยาบาลเดินตาม
- ทั้งนี้ทุกๆ กระบวน ข้างหน้ากระบวนมีคนถือป้ายบอกนามโรงเรียน ชาติ คณะ 1 คนถือพานดอกไม้ธูปเทียน 1 คน ถ้าชาติใดนิยมเครื่องดนตรีชนิดใด ก็มีดนตรีนำหน้ารถกระบวนไปด้วย¹⁹

กระบวนเหล่านี้ นอกจากจะแสดงองค์ประกอบในสังคมเชียงใหม่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามแล้ว ยังนำเสนอภาพ “คนป่า” ในภาคเหนือ ซึ่งจะได้รับ ความสนใจในฐานะเป็น สิ่งแปลก (exotic) ในสังคมไทย ในฐานะ “ชาวเขา” ที่ไม่มีวัฒนธรรมอารยธรรมอย่าง “เรา” อับสึบเนื่องมาจากชนชั้นนำสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีแนวคิดเรื่องความ “ศิวิไลซ์” ต้องการ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-99.

พัฒนาตนเองในทุกๆ ด้านให้ทัดเทียมกับประเทศตะวันตก²⁰ การรูปแบบหนึ่งของการนำเสนอตัวตนของสยามเพื่อสร้างการยอมรับจากนานาชาติว่าสยามเป็นประเทศที่มีอารยธรรมปรากฏในมหรรมนนานาชาติและการจัดพิธีภักดิ์ที่จัดขึ้นในต่างประเทศ รวมทั้งการจัดงานสยามรัฐพิธีภักดิ์ที่สวนลุมพินีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งานถูกยกเลิกเมื่อทรงสวรรคตก่อนที่งานจะเริ่มขึ้นขึ้นในการรับเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญเสด็จเชียงใหม่ การนำเสนอตัวตนของเชียงใหม่โดยกรุงเทพฯ มีรูปแบบเช่นเดียวกับที่นักวิชาการและผู้ปกครองอาณานิคมนำเสนอผู้คนในประเทศเมืองขึ้นของตน ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการนำเสนออย่างเรื่องการแสวงหาความรู้ต่อ “คนอื่น” (The Others) มาใช้ กล่าวคือ ประเทศเจ้าเมืองขึ้นตะวันตกสร้างองค์ความรู้ต่อดินแดนและผู้คนที่ตนเองพบปะและสถาปนาองค์ความรู้ดังกล่าวขึ้นในสังคม²¹ ชนชั้นนำสยามก็สร้างองค์ความรู้ต่อดินแดนและผู้คนของเชียงใหม่ผ่านระบบราชการที่เข้าไปจัดการปกครองในเชียงใหม่ และสถาปนาองค์ความรู้ในสังคม ผ่านพิธีกรรมในการรับเสด็จฯ เจ้านายสำคัญๆ เช่น การรับเสด็จพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ.2463 การแห่ทูลพระขวัญที่มีชนชาติต่างๆ เข้าร่วมในกระบวน เป็นการแบ่งแยกกลุ่มชนตามสายตาของเจ้าอาณานิคมที่จำแนกกลุ่มคนตามระดับพัฒนาการ กลุ่มคนชาวเจ้าอาณานิคมเป็นกลุ่มที่มีอารยธรรมสูงสุด กลุ่มประเทศอาณานิคม ที่มีระดับพัฒนาการต่ำกว่า และกลุ่มชาวป่าที่ไม่มีอารยธรรม เช่นเดียวกับชนชั้นนำสยาม ก็แบ่งกลุ่มประชากรของตนออกเป็นกลุ่มชาวบ้านธรรมดา และกลุ่มชาวป่า ดังที่พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงนครราชสีมาจะระบุว่าในกระบวนแห่มีทั้ง “คนธรรมดา คือ ไทย จีน เงี้ยว พม่า นอกนั้นชาวป่า แม้ว เย้า มูเซอและอื่นๆ”²² ส่วนสิ่งของที่นำมาจัดแสดงบางอย่าง เช่น การจำลองรูปการทำป่าไม้ของบริษัทบอมเบย์และบริษัทบอร์เนียว

แนวคิดในการนำเสนอภาพเชียงใหม่และภาคเหนือเช่นนี้ ถูกกล่าวถึงในงานสยามรัฐพิธีภักดิ์ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายหนึ่งเพื่อให้คนไทยรู้จักบ้านเมืองของตนและรู้ทางทำมาหากิน จึง

²⁰ ธงชัย วินิจจะกุล, “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าความศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีภักดิ์ทั้งในและนอกประเทศ,” *รัฐศาสตร์สาร* 2, (2546): 1-66.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

²² สจข. ร.6 ม.27/10 เรื่องสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเสด็จมณฑลพายัพ พ.ศ 2463.

จำลองกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เด่นๆ ในแต่ละภาคมาให้ประชาชนได้ชม²³ โดยของภาคเหนือนั้นจะจำลองสภาพป่าไม้ และวิธีการทำป่าไม้ มีช่างลากซุงและเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ ตลอดจนไม้มีค่ามาจัดแสดง²⁴

ส่วนการแสดงสินค้าและหัตถกรรมพื้นเมืองของเชียงใหม่เองนั้น ก็มีขึ้นเนื่องในการรับเสด็จครั้งนี้ โดยเป็นการจัดเหมือน “งานฤดูหนาวในกรุงเทพฯ”²⁵ โดยมีการการแสดงสินค้าของร้านต่างๆ ในงานออกร้าน ดังนี้

ร้านที่ 1 ของอำเภอสันกำแพง แสดงการทำกระดาษสาและจำหน่ายผ้าไหม

ร้านที่ 2 ของโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรม แสดงผลที่ได้จากกสิกรรม มีเครื่องมือเครื่องใช้และผักต่างๆ จำหน่ายด้วย

ร้านที่ 3 ของโรงเรียนสตรียุพราชและโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดรวมกัน แสดงการฝีมือของนักเรียนสตรี เกี่ยวด้วยการเย็บปักถักร้อย มีของที่สำเร็จแล้วจำหน่ายด้วย

ร้านที่ 4 ของโรงเรียนดาราวิทยาลัย แสดงการฝีมือของนักเรียนสตรี เกี่ยวด้วยการเย็บปักถักร้อย มีของที่สำเร็จแล้วจำหน่ายด้วย

ร้านที่ 5 ของกรมป่าไม้ แสดงไม้ต่างๆ

ร้านที่ 6 ของกองเรือนจำเชียงใหม่ แสดงเครื่องหัตถกรรมต่างๆ ซึ่งทำด้วยฝีมือนักโทษจำหน่ายด้วย

ร้านที่ 7 ของทำวบุญสูง บ้านประตูเชียงใหม่ แสดงเครื่องเงิน เครื่องเงินลายทองที่ทำด้วยฝีมือชาวเชียงใหม่ จำหน่ายด้วย

ร้านที่ 8 ของพญาพิบาลฯ กำนันช้างม่อย แสดงการทำเครื่องเหล็กต่างๆ และของที่ทำได้ด้วยฝีมือชาวบ้านช้างม่อย และจำหน่ายด้วย

ร้านที่ 9 ของนายศรีโอะ อินทพันธ์ หนายความ แสดงต้นกุหลาบต่างๆ และจำหน่ายด้วย

ร้านที่ 14 ของนางต่อบ้านท่าศาลา แสดงการทำเมี่ยงทรงเครื่อง และจำหน่ายด้วย

²³ อรรถวรรณ ศรีอุดม, “การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543), หน้า 98.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

- ร้านที่ 15 ของจันลัด ชายกับข้าวจีน
 ร้านที่ 16 ของนายมา แม่เช่า ชายกับข้าวไทย
 ร้านที่ 17 ของจันยกซี ชายกับข้าวฝรั่ง
 ร้านที่ 18 ของเจ้าจักคำขจรศักดิ์ แสดงการทอผ้า และจำหน่ายผ้าซิ่นและผ้าไหมต่างๆ
 ร้านที่ 19 ของห้างการราจีเชียงใหม่ ชายผ้าแพรต่างๆ
 ร้านที่ 20 ของแม่ฮ่องสอน ชายเครื่องหัตถกรรมต่างๆ
 ร้านที่ 21 ของจากจังหวัดเชียงราย ชายเครื่องนุ่งห่มต่างๆ
 ร้านที่ 22 ของจากจังหวัดแพร่ ชายเครื่องนุ่งห่มต่างๆ
 ร้านที่ 23 ของจังหวัดน่าน ชายผ้าไหม ซิ่นไหม เครื่องจักสาน ซึ่งทำด้วยฝีมือชาวบ้าน
 ร้านที่ 24 ของนางหล้า บ้านริมตลาดวโรรส ชายเครื่องเงินต่างๆ และแสดงการทำด้วย
 ร้านที่ 25 ของห้างศิริตัน แสดงการทำเครื่องปั้น ซึ่งทำด้วยชาวช้างเผือกเชียงใหม่ และ
 จำหน่ายด้วย
 ร้านที่ 26 ของจังหวัดลำปาง แสดงการทำเครื่องหนังต่างๆ ซึ่งทำที่ลำปาง และจำหน่ายด้วย
 ร้านที่ 27 ของนางคำแฉ่ง ศิริพันธ์ จำหน่ายผ้าพรม เครื่องเงิน เครื่องใช้ที่ทำด้วยกลามะพร้าว
 ของโบราณบางอย่าง²⁶

จากรายชื่อของที่จัดแสดงต่างๆ นี้จะพบว่าสินค้าเหล่านี้เป็นที่รับรู้ว่าเป็นของดีประจำถิ่น สืบต่อมา เช่น อำเภอสันกำแพงมีร่มและผ้าไหม บริเวณบ้านแถบประตูเชียงใหม่เป็นแหล่งผลิต เครื่องเงิน และมีการผลิตเครื่องเงินและเครื่องปั้นดินเผาหลายแหล่งรอบๆ เชียงใหม่ เจ้านายลำพูน มีศิลปะการทอผ้า หรือแม้กระทั่งเชียงใหม่มีกุหลาบงาม เป็นต้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการจัด แสดงสิ่งของและผู้คนของเชียงใหม่ครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างการรับรู้ต่อเชียงใหม่ในวง กว้าง ซึ่งเป็นพื้นฐานให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ในยุคต่อไป

ภาพสะท้อนจากการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2469 คืออำนาจ ของกรุงเทพฯ เหนือเชียงใหม่ในทุกๆ ด้าน ทั้งเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นผู้ปกครองสูงสุดเสด็จ เลียบหัวเมือง ที่ราษฎรทุกหมู่เหล่าต้องต้อนรับและแสดงความจงรักภักดี แสดงการเป็นราษฎร ภายใต้อำนาจของสยาม นอกเหนือจากนั้นการเสด็จฯ ครั้งนี้ยังเป็นการสร้างความรู้จักกันให้แก่รา ษฎร โดยเชียงใหม่ก็ได้รู้จักกรุงเทพฯ ผ่านผู้คนและวัฒนธรรมที่นำเข้ามากับการเสด็จฯ กรุงเทพฯ ก็ ได้รู้จักเชียงใหม่ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้คนที่อยู่ในขบวนเสด็จฯ และรู้จักผ่านหนังสือพิมพ์ที่นำ

²⁶ ข่าวเสด็จ (2 กุมภาพันธ์ 2469): 2-3.

เรื่องและกิจกรรมที่เชียงใหม่ไปเผยแพร่ ผลต่อการดำเนินการของรัฐต่อเชียงใหม่เช่นนี้ จึงทำให้เกิดการยอมรับและการรับรู้ที่เชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยาม ร่วมชาติกับสยาม

3.1.2 นโยบายการสร้างชาติและชาตินิยมของรัฐประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการปกครองประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่อง “ชาติ” ด้วย โดยรัฐบาลให้ความสำคัญกับประชาชนพลเมืองทุกระดับชั้นมากขึ้น ชาติในความหมายของบริบทการปกครองระบอบประชาธิปไตยของคณะราษฎร จึงหมายถึงคนทุกคนที่รวมตัวกันภายใต้บ้านเมืองหนึ่ง เมื่อคนทุกคนรวมตัวกันขึ้นจึงจะเป็นชาติ จึงเป็นหน้าที่คนทุกคนที่จะบำรุงรักษาชาติให้รุ่งเรือง ดังที่กระทรวงธรรมการกล่าวถึงเรื่องชาติว่า

พลเมืองทุกคนคือหน่วยที่สำคัญของชาติ และได้รวมกันเป็นชาติ ดังนั้นพลเมืองทุกคนนอกจากจะมีสิทธิและจะต้องมีหน้าที่เพื่อจะทำให้ชาติเจริญ การรับผิดชอบภายในและต่อหน้าที่ของตน อันจะต้องรักและถนอมชาติ ภาระหายอยากที่จะกระทำให้แก่บ้านเมืองของตนดำเนินไปโดยเรียบร้อย และเจริญก้าวหน้าทันสมัยอารยประเทศทั้งหลาย โดยไม่ประพฤติดตนเป็นที่ขัดขวางต่อความเจริญก้าวหน้าต้อง**รักพร้อมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน รักพวกเดียวกัน รักแผ่นดินที่เราอยู่ และรักหน่วยสำคัญคือชาติ**²⁷

ด้วยแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับพลเมืองเช่นนี้ คณะราษฎรจึงมีแนวทางการปกครองประเทศเพื่อสร้างชาติในทุกๆ ด้าน เพื่อสร้างความมั่นคง ให้เป็นไปตามหลัก 6 ประการ ดังนี้²⁸

²⁷ กระทรวงธรรมการ, การดำเนินงานจัดการศึกษาผู้ใหญ่ของรัฐบาล พ.ศ.2483 (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์ศรี, 2483), หน้า 16. อ้างใน ปรีศนีย์ เกษะบุตร, “การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ผู้ใหญ่นโยบายสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงปี พ.ศ.2481-2487”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 5.

²⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, รวบรวม, เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ.2471-2477, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา ร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 168-170.

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก
3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้วข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

หลัก 6 ประการดังกล่าวได้รับการยึดถือเป็นแนวทางหลักในการบริหารประเทศของรัฐบาลทุกชุดตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2²⁹ โดยเฉพาะปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นหนึ่งในเหตุผลที่คณะราษฎรหยิบยกมาเป็นเหตุผลในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นหนึ่งในนโยบายเร่งด่วนที่คณะราษฎรดำเนินการแก้ไข รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา มองว่าปัญหาเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญมาก เนื่องจากการมีเครื่องอุปโภคบริโภค มีอาชีพ จะเป็นที่มาแห่งความสุขกายสบายใจของมนุษย์ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลใดๆ ก็ตามในโลกนี้ที่จะต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับความสุขนี้³⁰

3.1.2.1 การเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตยและการสร้างความชอบธรรมให้รัฐบาลใหม่

เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (ครั้งที่ 1 พ.ศ.2481-2487) ได้นำนโยบายการสร้างชาติภายใต้แนวคิดชาตินิยมมาใช้ ซึ่งมีผลให้สังคมได้รับการชี้นำการปฏิบัติโดยรัฐหรือแม้กระทั่งการบังคับให้ปฏิบัติตามในทุกๆ ด้าน การมุ่งสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติและการให้ประชาชนรู้จักประเทศของตนและพี่น้องร่วมชาติยังเป็นหนึ่งในนโยบายของรัฐบาลในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 12 ฉบับเพื่อชักชวนประชาชนให้ปฏิบัติตามรัฐ เช่น รัฐนิยมฉบับที่ 3 ลงวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2482 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย ให้เรียกคนในประเทศว่าคนไทย โดยไม่ต้อง

²⁹ดูคำแถลงนโยบายของรัฐบาล ใน นโยบายของรัฐบาล พ.ศ.2475-ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนมหาดไทย, 2521), หน้า 2-34.

³⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

แบ่งแยกตามเชื้อชาติศาสนาหรือถิ่นที่อยู่ เช่นไทยเหนือ ไทยใต้ ไทยอีสาน ไทยอิสลาม เป็นต้น รัฐนิยมฉบับที่ 5 ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2482 เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีการกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย และยังมีฉบับที่ 7 ชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ เป็นต้น³¹ รัฐนิยมเหล่านี้ได้รับการส่งเสริมและปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดการสลายความเป็น “ลาว” ของเชียงใหม่ และยังเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดตราประจำจังหวัดและสินค้าประจำจังหวัด ซึ่งบางจังหวัดยังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนนโยบายของรัฐบาลก็ส่งผลให้เชียงใหม่เป็นที่รับรู้ในวงกว้างเช่นกัน ซึ่งเป็นผลของความพยายามที่รัฐจะส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ โดยให้คนในท้องที่ต่างๆ รู้เรื่องราวของกันและกันผ่านรายการวิทยุของกรมโฆษณาการ ซึ่งในการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ.2478 กรมโฆษณาการได้หารือเรื่องการบรรยายสภาพของจังหวัดต่างๆ และขอแผนที่ละเอียดสำหรับจังหวัดนั้นๆ เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนชาวสยามได้รู้จักสภาพความเป็นอยู่ของจังหวัดต่างๆ ในประเทศของตนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งเรื่องที่ควรกล่าวถึงในการบรรยายของจังหวัดต่างๆ ก็มีหลากหลาย เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีและลักษณะนิสัยของพลเมือง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อนำวัตถุหรือสิ่งของ หรือภาพสถานที่สำคัญๆ จากท้องที่แห่งหนึ่งไปเผยแพร่ยังท้องที่อีกแห่งหนึ่งให้ประชาชนได้รู้เห็นโภคผลและศิลปการ ตลอดจนประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของประเทศด้วย โดยกรมโฆษณาการมีจุดมุ่งหมายเพื่อชักจูงให้ประชาชนได้ไปชมภูมิประเทศของจังหวัดนั้นๆ ทั้งนี้จะทำให้ประชาชนจังหวัดต่างๆ ได้มีความสัมพันธ์กันดียิ่งขึ้น ข้อสำคัญก็เพื่อจะให้คนไทยใฝ่ใจในความ เป็นอยู่แห่งชาติของตน อันจะเป็นเหตุอันน่าให้ระลึกและปฏิบัติตนเพื่อความรุ่งเรืองแห่งประเทศ นอกจากนั้นยังเพื่อเผยแพร่และจูงใจประชาชนให้รู้เห็นและนิยมในสิ่งนั้นๆ เพื่อเป็นอุปนิสัยที่จะชักจูงน้ำใจคนไทยให้รักชาติและนิยมในสิ่งที่ชาติของตนเอง³²

การออกอากาศปาฐกถาสภาพจังหวัดต่างๆ ของกรมโฆษณาการนี้มีการรวบรวมพิมพ์เผยแพร่ รวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่ด้วย ซึ่งผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ก็แสดงปาฐกถาตามแนวทางของกรมโฆษณาการ โดยกล่าวถึงประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่และยาวนานของนครเชียงใหม่ เชื่อมโยงพญามังรายกับพ่อขุนรามคำแหงและพญางำเมืองเพื่อแสดงให้เห็นความใกล้ชิดกันของ ไทยเหนือและไทยสยามมาแต่ไหนแต่ไร และสรุปว่า

³¹ อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (กรุงเทพฯ: ศูนย์การทหารปืนใหญ่, 2540), หน้า 364-368.

³² สจข. สร.0201.5/14 เรื่องการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด.

ถ้าดูตามประวัติศาสตร์อย่างละเอียดแล้วพลเมืองคงเป็นชาติไทยอย่างเดียวกัน หาได้เป็นลาวอย่างบางคนเข้าใจไม่ คือต่างเป็นไทยด้วยกันนั่นเอง แต่หากต่างฝ่ายต่างแยกย้ายกันอยู่ นานเข้าภาษาที่พูดและขนบธรรมเนียมประเพณีก็ต่างกัน ไปบ้าง³³

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงผู้คนสุภาพเรียบร้อย มีการศึกษาดี บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร อากาศดี “หนาวคล้ายอากาศในยุโรป” และ “สรุปรวมทุกสิ่งที่มีมนุษย์พึงต้องการมีพร้อมบริบูรณ์” และในงานฉลองรัฐธรรมนูญและงานฤดูหนาวที่จะจัดรวมกัน “ยังมีการประกวดหญิงงาม ประกวดด้วยตัวจริง ไม่ใช่รูปถ่าย”³⁴

ในปี พ.ศ.2483 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามยังมีนโยบายส่งเสริมเอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัด โดยให้แต่ละจังหวัดคิดทำเครื่องหมายประจำจังหวัด (ตราประจำจังหวัด) คิดทำสินค้าพิเศษสำหรับจังหวัด และส่งเสริมบำรุงสินค้าทางศิลปกรรมของแต่ละจังหวัด³⁵ ในกรณีของการทำสินค้าพิเศษของแต่ละจังหวัดมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำรุงอุตสาหกรรมในครอบครัวและส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้ผู้ที่เดินทางไปจังหวัดนั้นทราบว่าจะซื้ออะไรเป็นของที่ระลึกได้บ้าง จะเป็นการเผยแพร่จังหวัดนั้นให้คนสนใจยิ่งขึ้น และยกตัวอย่างสินค้าพิเศษของจังหวัดเชียงใหม่เป็นช้างที่แกะสลักจากไม้สัก ซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมซื้อมาเป็นจำนวนมาก³⁶ ซึ่งสินค้าพิเศษที่จังหวัดต่างๆ เสนอมาบางอย่างก็ยังคงเป็นของขึ้นชื่ออยู่ในปัจจุบัน เช่น ขนมหวานต่างๆ และน้ำตาลโตนดของจังหวัดเพชรบุรี ดินสอพองของจังหวัดลพบุรี เสื้ออกกของจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น ส่วนจังหวัดเชียงใหม่เสนอรายชื่อสินค้ามาเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะที่ทำจากไม้ ได้แก่ เครื่องเขิน ช้างไม้ กะบะไม้ ชันโตกไม้ หีบบุหรีไม้ไผ่ หีบไม้ไผ่ ที่ใส่ก้าน้ำร้อนทำด้วยไม้ไผ่ และภาชนะใส่ดอกไม้บูชาพระ³⁷ การส่งเสริมสินค้าพิเศษนี้มีผลต่องานหัตถกรรมของเชียงใหม่ เช่น การรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ร่วมบ่อสร้าง จำกัด ในปี พ.ศ.2484 ของชาวบ้านที่มีอาชีพทำร่มในอำเภอสันกำแพง

³³ ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ, หน้า 32.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-37.

³⁵ สจข. ศธ.0701.42.2/1 เรื่องหนังสือราชการจากหลวงวิจิตรวาทการถึงนายกรัฐมนตรี

³⁶ สจข. ศธ.0701.42.2/1 เรื่องตราประจำจังหวัด (หนังสือราชการจากอธิบดีกรมศิลปากรถึงคณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด)

³⁷ สจข. ศธ.0701.42.2/1 เรื่องรายการสินค้าพิเศษของจังหวัดต่างๆ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลคณะราษฎรพยายามสร้างความชอบธรรมในการปกครองด้วยนโยบายหลายประการ ประการหนึ่งคือสร้างความเข้าใจเรื่องการปกครองระบอบใหม่ให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะเรื่องรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายแม่แบบในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพื่อสร้างสัญลักษณ์ใหม่ในการปกครอง รัฐบาลคณะราษฎรจึงจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญแทนที่การจัดงานเฉลิมพระชนมพรรษาซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองระบอบเก่า เพื่อเป็นการชักจูงให้คนมาเที่ยวงานฉลองรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการจัดงานจึงจัดกิจกรรมประกวดนางสาวสยามขึ้นในงานฉลองรัฐธรรมนูญ เพื่อดึงดูดให้คนเข้าชมงาน การประกวดนางสาวสยามเริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2477 โดยให้หน่วยงานราชการต่างๆ ส่งสาวงามเข้าประกวด³⁸ กิจกรรมนี้ทำให้จังหวัดต่างๆ จัดประกวดนางงามประจำจังหวัดตามอย่างการประกวดนางสาวสยามเพื่อดึงดูดผู้เข้าชมงาน ที่เชียงใหม่จัดประกวดนางสาวเชียงใหม่ครั้งแรกในงานฤดูหนาว พ.ศ.2480 การประกวดนางงามลำปางใน พ.ศ.2478 อย่างไรก็ตามมีกิจกรรมที่ใช้ความงามของผู้หญิงดึงดูดผู้เข้าชมงานประจำปีบ้างแล้วเช่น ในงานฤดูหนาวประจำปี พ.ศ.2476 ของจังหวัดเชียงใหม่ที่จัดต่อจากงานฉลองรัฐธรรมนูญ “ทางราชการได้เชิญดาราดำงามในแคว้นลำพูน ลำปาง สันกำแพง และในท้องที่อำเภอต่างๆ แทบทุกจังหวัดของภาคพายัพมาออกร้าน”³⁹ ซึ่งหมายถึงการประกวดนางงามประจำร้าน การประกวด “ความงามของสตรี” ในงานฉลองรัฐธรรมนูญของจังหวัดลำพูนประจำปี พ.ศ.2479 ที่ให้อำเภอเมืองและอำเภอบำภองส่งผู้เข้าประกวดอำเภอละ 5 คน⁴⁰ และของอำเภอสันกำแพงในปี พ.ศ.2480 เพื่อสร้างความครึกครื้นในงาน⁴¹ ซึ่งในเวลาต่อมาการประกวดสาวงามของจังหวัดเชียงใหม่รวมทั้งจังหวัดอื่นๆ ของภาคเหนือแพร่หลายเกินกว่าที่จะกล่าวว่าจัดขึ้นเพื่อตอบสนองการหาตัวแทนเข้าประกวดนางสาวสยาม แต่เป็นการจัดงานเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้าชมงานประจำปีของพื้นที่ต่างๆ แม้เมื่อนางสาวไทยยกเลิกการประกวด นับตั้งแต่ปี 2498 นางสาวเชียงใหม่ก็ยังคงดำเนินการโดยกลุ่มพ่อค้าข้าราชการในเชียงใหม่ต่อไป และขยายการจัดประกวดสาวงามประจำอำเภอเมื่อมีงานประจำปีด้วย เช่น

³⁸สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล, “การประกวดนางสาวไทย (พ.ศ.2477-2500),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 49-55.

³⁹ประชาชาติ (29 ธันวาคม 2476): 3.

⁴⁰สจข. มท.2.2.13/8 เรื่องจังหวัดต่างๆ รายงานการฉลองรัฐธรรมนูญ ประจำปี พ.ศ.2479 จังหวัดลำพูน

⁴¹สจข. มท.2.2.13/10 เรื่องจังหวัดต่างๆ รายงานการฉลองรัฐธรรมนูญ ประจำปี พ.ศ.2480 จังหวัดเชียงใหม่

นางงามผาง เป็นต้น รวมทั้งในปี พ.ศ.2494 เชียงใหม่ได้ขยายให้มีการประกวดนางสาวถิ่นไทยงามด้วย ซึ่งกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าประกวดต้องมีภูมิลำเนาใน 17 จังหวัดภาคเหนือ และจัดประกวดในงานฤดูหนาวของเชียงใหม่เช่นกัน

ความงามของ “สาวเหนือ” ได้รับการกล่าวขวัญมาก ในการประกวดนางสาวสยามและนางสาวไทยแต่ละปีสื่อมวลชนจะให้ความสนใจแก่นางงามที่เป็นตัวแทนของภาคเหนือ ซึ่งจะไปแล้วสาวเหนือที่ได้ตำแหน่งนางงามในเวทีระดับท้องถิ่น แล้วเป็นตัวแทนเข้าประกวดนางสาวไทยก็ไม่ประสบความสำเร็จในระดับสูงสุดมากนัก ส่วนมากหากได้รับตำแหน่งในเวทีระดับชาติก็มักเป็นตำแหน่งรองๆ มากกว่า เช่น อารี ปิ่นแสง นางงามเกาะคา ได้รับตำแหน่งรองนางสาวสยามประจำปี พ.ศ.2483 หรือนวลสวาท ลังกาพินธุ์ สาวงามจากอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ก็ได้รับตำแหน่งรองนางสาวสยามประจำปี 2496 ซึ่งหากเทียบกับนางงามที่มาจากภาคอื่นก็จะพบว่ามีส่วนที่ใกล้เคียงกัน⁴² แต่นางงามจากภาคอื่นไม่มีการระบุเป็นภูมิภาค แต่ระบุเป็นจังหวัด ซึ่งต่างจากหญิงสาวจากภาคเหนือที่มักถูกเรียกรวมๆ ว่า “เอื้องเหนือ” และประวัติการประกวดนางงามของภาคท้องถิ่นต่างๆ ก็เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน คือช่วงปี 2480 ซึ่งเป็นการจัดตามอย่างการประกวดนางสาวสยามในงานฉลองรัฐธรรมนูญเพื่อดึงดูดให้คนเข้าชมงาน แต่การประกวดนางงามของเชียงใหม่ก็ดีกว่าท้องถิ่นอื่นๆ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางประกวดของภูมิภาค ซึ่งการประกวดที่สำคัญคือนางงามเชียงใหม่และนางสาวถิ่นไทยงาม แต่เหตุผลที่แท้จริงของความงามของสาวเหนือคือผลการโฆษณาประชาสัมพันธ์และการตอกย้ำการรับรู้ของผู้คนอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งเกิดความเชื่อและยอมรับความงามของ “เอื้องเหนือ”

กล่าวโดยสรุป การประชาสัมพันธ์การปกครองระบอบใหม่และการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลใหม่ ทำให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักประเทศของตน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ต้องการให้ประชาชนมีภูมิลำเนาประกอบอาชีพ และยังส่งเสริมให้คนไทยรู้จักสินค้าในท้องถิ่นต่างๆ เชียงใหม่จึงเป็นที่รู้จักมากขึ้นจากการประชาสัมพันธ์ของรัฐ นอกจากนี้การประกวดนางงามในงานฉลองรัฐธรรมนูญในจังหวัดต่างๆ ยังเป็นจุดเริ่มต้นของประกวดนางงามที่เชียงใหม่อย่างจริงจัง ซึ่งจะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากพ่อค้าในท้องถิ่นจนเกิดเป็นภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเชียงใหม่ ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

3.1.2.2 นโยบายชาตินิยมและวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

⁴²ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประเสริฐ เจิมจิตรธรรม, สาวงาม สาวมังกู (กรุงเทพฯ: โอโซน, 2545)

นโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้นชาตินิยม ลัทธิทหารและการเชื้อฟังผู้นำ ใช้การรณรงค์ด้วยการออกรัฐนิยม 12 ฉบับ ซึ่งเป็นนโยบายการสร้างชาติที่สานต่อมาจากรัฐบาลก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะการสร้างเอกภาพของชาติและนโยบายการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่นโยบายของจอมพล ป. มีกรอบของชาตินิยมกำกับอยู่ กล่าวคือ ในทางการปกครองเน้นความยิ่งใหญ่ของชาติไทย (Pan-Thai) และใช้การกีดกันคนจีนจากระบบเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนให้คนไทยเข้าไปมีบทบาทแทน รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญกับงานด้านวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ดังการกล่าวว่า

ความหมายของการสร้างชาตินั้นมีว่า ชาติไทยมีอยู่แล้ว แต่สถานะบางอย่างของชาติยังไม่ขึ้นถึงขั้นระดับสมควรมองความต้องการของประชาชาติไทย เราจำเป็นต้องพร้อมใจกันสร้างเพิ่มเติมให้ดีกว่าเดิม ช่วยกันปรับปรุงไปจนกว่าเราทุกคนจะพอใจหรืออย่างน้อยก็ให้ได้ระดับเสมออารยะประเทศ⁴³

การปรับปรุงสถานะบางอย่างที่จอมพล ป. ระบุนั้นคือการสร้างควมมีวัฒนธรรมและอารยธรรมนั่นเอง โดยจอมพล ป. ชักชวนให้คนไทยร่วมมือกับรัฐบาลสร้างชาติด้วยวิธีการดังนี้⁴⁴

1. สร้างตัวของตนเองให้ดี การปรับปรุงตัวของตนเองให้ดีขึ้น ได้แก่
 - ก. บำรุงตัวของท่านให้แข็งแรง รักษาตัวให้มีสุขภาพอนามัยอันสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัย อยู่เสมอ
 - ข. ทำตัวของท่านให้มีวัฒนธรรมและธรรมอันดี
 - ค. ทำตัวของท่านให้เป็นผู้มีความประพฤติดี ประพฤติชอบอยู่เป็นนิจ
 - ง. แต่งกายของท่านให้เรียบร้อย มีแบบมีระเบียบ อันต้องด้วยความเจริญของอารยะประเทศที่เจริญแล้ว
 - จ. หมั่นประกอบอาชีพให้เกิดผลพอกิน พอใช้เป็นอย่างน้อยที่สุด และต้องทำในทางสุจริต ขอบด้วยกฎหมายบ้านเมืองและขนบธรรมเนียมประเพณี

⁴³ แผนกเก็บ สลร, ปีที่ 1, แฟ้มที่ 35/1 เรื่องคำวินิจฉัยของนายกรัฐมนตรีแต่พี่น้องสตรีไทย วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2484 อ้างใน เทียมจันทร์ อ่ำแหว, “บทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2487)”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 162.

⁴⁴ ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 163-164.

จ. หมั่นศึกษาแสวงหาความรู้ให้ทันคนอื่น

ข. ในที่สุดหมั่นปฏิบัติตามคำแนะนำของรัฐบาลที่นำไปสู่ทางดี และมีมานะอดทนปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จทุกวิถีทาง

2. สร้างครอบครัวของท่านให้ดี การปรับปรุงครอบครัวของท่านให้ดีขึ้น ย่อมถือว่าเป็นกรณีสำคัญไม่น้อยกว่าประการต้น มีหลักการดังนี้

ก. พยายามเก็บหอมรอมริบ ประหยัดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นไว้เพื่อหาที่พักอาศัยให้สุขสบาย

ข. พยายามหาที่ดิน ซึ่งมีว่างเปล่าอยู่มากในเมืองไทยเรา ไร่ไว้เป็นที่ทำกินของครอบครัว

ค. เมื่อเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน ท่านต้องดูแลภายในบ้านของท่านให้อยู่ดีกินดี

ง. ต้องพยายามให้บุตรหลานของท่านให้ทัดเทียมผู้อื่นเขา

3. ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างชาติให้ดียิ่งขึ้น เมื่อท่านได้สร้างตัวท่านและสร้างครอบครัวของท่านให้ดีตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นแล้ว ชาติไทยที่รวมพี่น้อง 14-15 ล้านคน ก็เท่ากับได้รวบรวมคนดี ครอบครัวที่ดีไว้เป็นชาตินั้นเอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติ อีกส่วนหนึ่งนั้นก็คือ พี่น้องทั้งหลายจะต้องร่วมใจกันระดมสรรพคุณสมบัติ และสาธารณประโยชน์ของชาติให้ดีขึ้นอีกด้วย

แนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. เป็นผลมาจากประสบการณ์ชีวิตเมื่ออยู่ในประเทศตะวันตก ที่เห็นชาติตะวันตกมีความเจริญรุ่งเรือง จึงมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนประเทศให้มีวัฒนธรรมและจอมพล ป. เห็นแบบอย่างจากการใช้นโยบายชาตินิยมรณรงค์ให้ประชาชนในประเทศปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของประเทศศรัท⁴⁵

การพยายามปรับปรุงประเทศด้านวัฒนธรรม อารยธรรม สิ่งนามธรรม เช่น ระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองสยามดำเนินการมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อให้สยามได้รับการยอมรับจากนานาประเทศและได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมในฐานะที่เป็น

⁴⁵ จีรพร วิทาศักดิ์พันธ์, “นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” ใน บันทึกการสัมมนา “จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่” (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540), หน้า 240-241.

ประเทศที่มีอารยธรรมเช่นกัน⁴⁶ ดังพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 5 พระราชทานแก่ข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จฯ ประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ว่า

ในหมู่คนซึ่งเป็นต่างประเทศต่างชาติต่างภาษา เป็นเมืองต่างประเทศที่เขาถือชาติรักษาเกียรติยศขนบธรรมเนียมแบบแผนของเขาอย่างกวดขัน พวกเราก็เป็นชาติหนึ่งที่ได้มาอยู่และจะไปในท่ามกลางคนต่างประเทศเหล่านี้ เพราะฉะนั้นขอให้เจ้าทั้งปวงประพฤติตนจงดี และรักษาขนบธรรมเนียมโดยกวดขัน อย่าให้เขาติเตียนได้ว่าพวกเราเป็นชาติเลวทราม และหมั่นสังเกตทำการตามหน้าที่ทั้งปวง⁴⁷

ด้วยการเลือกสรรวัฒนธรรมตะวันตกบางอย่างมาปรับใช้ วิธีการปฏิบัติเหล่านี้จำกัดอยู่ในหมู่ชนชั้นสูง และชนชั้นกลางที่มีโอกาสติดต่อกับวัฒนธรรมตะวันตกและกลุ่มที่ได้รับผ่านชนชั้นสูง ความคิดเรื่องการยึดตะวันตกเป็นแบบอย่างทางวัฒนธรรมนี้ได้คงอยู่ในสังคมไทยสืบมา เมื่อจอมพล ป. มีนโยบายปรับปรุงวัฒนธรรมก็ได้ยึดมาตรฐานตะวันตกเป็นแม่แบบ⁴⁸

ความสนใจงานด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลคณะราษฎรปรากฏชัดด้วยการตั้งกรมศิลปากรขึ้น มีหลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งอธิบดีคนแรก หลวงวิจิตรวาทการกล่าวถึงความสำคัญของงานของกรมศิลปากรซึ่งเกี่ยวข้องกับศิลปะและวัฒนธรรมในการแสดงปาฐกถาแก่ข้าหลวงประจำจังหวัดต่างๆ เมื่อ พ.ศ.2478 ว่า

ศิลปะนั้นเป็นของคู่กับชาติ ชาติใดไม่มีศิลปของตนเอง ชาตินั้นก็ไม่นับว่าเป็นชาติอันควรนิยมนับถือ ... ชาติใดๆ จะได้รับความนับถือเป็นชาติอันแท้จริง จะต้องมีความมีศิลปของตนเองซึ่งมีลักษณะผิดแปลกกับของชาติอื่น... การที่ประชาชนหมู่ใดจะสามารถมีศิลปของตนเองได้ ประชาชนหมู่นั้นจะต้องก่อร่างสร้างตัวมานาน มีวัฒนธรรมอันสูง แต่ก่อนชาติไทยเราแม้จะเป็นชาติเล็กกำลังน้อย แต่เมื่อชาว

⁴⁶นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2546) หน้า 16-18.

⁴⁷ทวน วิริยาภรณ์, พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระจอมเกล้าฯ, หน้า 44.

⁴⁸จิรพร วิทยศักดิ์พันธ์, “นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม...”, หน้า 245.

ต่างประเทศได้เข้ามาแลเห็นศิลปกรรมของเรา ก็ต้องยอมรับว่าชาติไทยมิใช่ชาติ
ป่าเถื่อน ตรงกันข้าม ศิลปกรรมกระทำให้ชาติไทยได้รับยกย่องขึ้นสู่ฐานะพิเศษ⁴⁹

เนื่องจากนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามนี้อยู่บนพื้นฐานของเชื้อชาติไทย
นิยม และมีแนวคิดเรื่องการรวมไทย (Pan-Thai) ดังคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการว่า

ความหมายของคำว่า “ชาติ” นั้น หนักไปทางคนมากกว่าแดนดินถิ่นประเทศ
ความรัก ชาติก็คือรักคนที่มีกำเนิดมาอย่างเดียวกัน ไม่ว่าจะคนนั้นจะอยู่ใน
ดินแดนไหน สำหรับคนที่อยู่ในดินแดนเดียวกัน ก็รักคนที่มีกำเนิดเดียวกัน
มากกว่าคนต่างกำเนิด... คำว่าเชื้อชาติหรือ Race หมายถึงการที่มีมนุษย์มีเชื้อ
สาย ภาษา วัฒนธรรม ขนบประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเดียวกัน คำ
ว่าชาติ ถ้าจะพูดกันอย่างง่าย ๆ ก็คือส่วนรวมของมนุษย์ที่มีเชื้อชาติเดียวกัน ร่วม
โชคชตากัน ลัทธิชาตินิยมจึงเป็นลัทธิที่ให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมของเชื้อชาติ
เป็นความรักความนิยมคนเชื้อชาติเดียวกัน... ลัทธิชาตินิยมไม่ได้ใจแคบ เป็นแต่
เรื่องแบ่งงาน ให้ต่างชาติต่างสร้างสรรค์ความดีงามแก่ชาติของตน เนื้อแท้ของ
ชาตินิยมอยู่ที่ชนเชื้อชาติเดียวกันมีสิทธิที่จะรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว อยู่ในความ
ปกครองเดียวกันโดยไม่ต้องถูกแบ่งแยก⁵⁰

หลวงวิจิตรวาทการปาฐกถาแก่ครูอาจารย์และนักเรียนกรมยุทธศึกษา ที่หอประชุมกรม
ศิลปากร เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2483 เรื่องการเรียกร้องดินแดนที่เสียให้แก่ฝรั่งเศสในสมัย
รัชกาลที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย ดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศเขมร แคว้นสิบสองจุไทย ผังซ้ายและขวา
แม่น้ำโขงใกล้เมืองหลวงพระบาง และเมืองพระตะบอง เสียมราฐและศรีโสภณ ว่าดินแดนเหล่านี้
ไม่ใช่เมืองขึ้น ไม่ใช่ต่างแดนแต่เป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาติไทย⁵¹

⁴⁹หลวงวิจิตรวาทการ, “ปาฐกถาเรื่องการศิลปากร,” ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 2 (พระนคร:
คณะรัฐมนตรี, 2505), ไม่เรียงเลขหน้า.

⁵⁰หลวงวิจิตรวาทการ, “นโยบายชาตินิยม,” ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 (พระนคร: คณะรัฐมนตรี,
2505), ไม่เรียงเลขหน้า.

⁵¹หลวงวิจิตรวาทการ, “การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส,” ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1, ไม่เรียง
เลขหน้า

ความคิดที่จะเอาดินแดนคืนนั้น ไม่ใช่เป็นความคิดอย่างโจรปล้นทรัพย์... แต่เป็นความคิดของชาติที่มีเกียรติศักดิ์ ชาติทุกชาติที่มีเกียรติศักดิ์ย่อมไม่สามารถจะทนดูเพื่อนร่วมชาติของตนตกอยู่ในความกดขี่ของชาติอื่น ตัวเราเป็นไทยเราก็ต้องการให้พี่น้องของเราเป็นไทย ปัญหาสำคัญในเรื่องดินแดนนั้นอยู่ที่เชื้อชาติ ดินแดนที่เราเสียไปไม่ใช่เมืองขึ้น ไม่ใช่ต่างชาติ แต่เป็นเลือดไทยเชื้อไทย ถิ่นศาสนาและมีวัฒนธรรมอันเดียวกับเรา⁵²

หลวงวิจิตรวาทการให้เหตุผลของการต้องการดินแดนคืนอีกประการหนึ่งว่า ประเทศเล็กๆ จะอยู่ไม่ได้ จะถูกประเทศใหญ่ๆ ดูดกลืนหมด ดังนั้นประเทศไทยจะดำรงอยู่ได้ต้องเป็นประเทศมหาอำนาจ หากได้ดินแดนไทยที่เสียไปคืนมา ไทยก็จะมีดินแดนติดกับถิ่นที่อยู่ของชนชาติไทย

(หากได้ดินแดนไทยที่เสียไปคืนมา) จะมีผลสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งคือ เราจะสามารถมีดินแดนเข้าไปถึงถิ่นไทยอันกว้างขวาง ซึ่งตั้งอยู่เหนือสิบสองจุไทย ที่นั่นมีเลือดเนื้อเชื้อไทยเราอยู่ 24 ล้านคน ซึ่งยังถือตนเป็นคนไทย พูดภาษาไทย มีจิตใจเป็นไทย⁵³

ตั้งแต่ยุคทศวรรษ 2470 การเขียนประวัติศาสตร์ “ชาตินิยม” ชนชาติไทยแพร่หลาย เช่น หนังสือเรื่อง *หลักไทย* (2471) ของขุนวิจิตรมาตรา เรื่อง *เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ* (2479) ของขุนศิริวิวัฒน์อาณาทรร เรื่อง *ชนชาติไทย* (2482) ของพระยาอนุমানราชชน เรื่อง *ไทย* (2474) ของหลวงนิเทศนิติสรศักดิ์ ซึ่งแปลมาจาก *Thai Race* ของวิลเลียม คลิฟตัน ดอดจ์ และเรื่อง *งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย* ของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นการรวบรวมงานเขียนเกี่ยวกับชนชาติไทยของชาวต่างชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่ากระแสความคิดเรื่องชนชาติไทยเป็นชาติยิ่งใหญ่ เก้าแก่และมีอารยธรรมมีอยู่ในสังคมในระดับกว้าง โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าคนไทยกระจายตัวอยู่อย่างกว้างขวาง ทำให้งานของหลวงวิจิตรวาทการให้ความสำคัญกับการยกย่องความเก่าแก่ของไทย ดังที่ยกย่องวัฒนธรรมสุโขทัย

⁵² เรื่องเดียวกัน, ไม่เรียงเลขหน้า

⁵³ เรื่องเดียวกัน, ไม่เรียงเลขหน้า

วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเราอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่เราควรภาคภูมิใจ คือ ไทยเราแต่เดิมมาไม่มีทาส ในสมัยสุโขทัยเราไม่มีทาส... เรื่องทาสไม่ใช่เรื่องของไทย แต่เป็นเรื่องที่เราเอาอย่างมาจากขอม พร้อมกับที่เราเอาแบบอย่างเรื่องพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทวราชเข้ามาใช้ในสมัยอยุธยา การปกครองของไทยเรามาแต่โบราณดึกดำบรรพ์ จนถึงสมัยสุโขทัยนั้นเป็นระบอบที่พ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์กับพลเมืองใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก มาถึงสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์กับพลเมืองอยู่ห่างกันคนละโลก เมื่อพระมหากษัตริย์สูงขึ้น พลเมืองก็ต่ำลง เมื่อพระมหากษัตริย์กลายเป็นเทพเจ้า พลเมืองก็กลายเป็นสัตว์ ทัศนคติที่ว่ารัฐเป็นครอบครัวอันหนึ่งก็หมดไป ในสมัยสุโขทัยสามารถจะเล่นหัวสนุกสนานอยู่ใกล้พระมหากษัตริย์ “ใครอยากมักเล่น เล่น ใครอยากมักหัว หัว” เป็นคำในจารึกสุโขทัย สภาพการอันผาสุกเช่นนั้นได้หมดไป พร้อมกับความแตกดับของอาณาจักรสุโขทัย⁵⁴

หลวงวิจิตรวาทการยังเปรียบเทียบวัฒนธรรมสุโขทัยกับวัฒนธรรมปัจจุบันว่า “เมื่อเหลียวมาดูสมัยนี้ เราจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมของเราด้อยกว่าสมัยพ่อขุนรามคำแหงเพียงไร” โดยยกตัวอย่างการการคิดค้นที่หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่าสำคัญ เช่น ถนนพระร่วง ซึ่งเป็นการริเริ่มการสร้างถนน สิ่งก่อสร้างต่างๆ ก็ใหญ่โตแสดงให้เห็นความสามารถของสมัยนั้น เช่น วิหารวัดศรีชุม เจดีย์วัดมหาธาตุ แม้กระทั่งการสร้างพระพุทธรูปในสมัยพ่อขุนรามคำแหงก็เป็นพระพุทธรูปเดินเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสะท้อนอุปนิสัยของพ่อขุนรามคำแหงว่า

เป็นผู้ที่อยู่นิ่งไม่ได้ และทรงถือความขยันขันแข็งเป็นความสำคัญยิ่งสำหรับคนและชาติ การสร้างพระพุทธรูปเดินไว้มากๆ ก็เพื่อให้คนบูชาความขยันขันแข็งและความก้าวหน้า... หากเป็นพระนั่งก็มีแต่แบบมารวิชัย ซึ่งสอนให้ต่อสู้เอาชนะ⁵⁵

⁵⁴หลวงวิจิตรวาทการ, “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย,” ใน *วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1*, ไม่เรียงเลขหน้า.

⁵⁵หลวงวิจิตรวาทการ, “วัฒนธรรมสุโขทัย,” ใน *วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 2*, ไม่เรียงเลขหน้า.

การประดิษฐ์ “ลายสีของไทย” และยกตัวอย่างข้อความจากจารึกที่แสดงให้เห็นความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมสุโขทัย เช่น “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” แสดงความอุดมสมบูรณ์ของสุโขทัยที่เกิดจากความพยายามและขยันขันแข็งของผู้คนในสมัยนั้น เนื่องจาก

ตระพังและสระน้ำมากมาย ซึ่งไม่ใช่ของมีขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ขุดทำขึ้นด้วยแรงมนุษย์ ข้าวก็ดี ปลาก็ดี เป็นสิ่งที่ต้องเพาะต้องปลูก การเพาะพันธุ์ปลาและการปลูกข้าว เป็นสิ่งที่ทำแล้วในสมัยสุโขทัย⁵⁶

พร้อมทั้งยกกรณีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเที่ยวเมืองพระร่วงว่าชาติไทยมีความรุ่งเรืองอยู่แล้วในสมัยโบราณ แต่คนปัจจุบันมีแต่ความคิดจะทำลายความรุ่งเรืองนั้น โดยหันไปนิยมต่างชาติ ไม่รู้จักคิดที่จะสร้างสรรค์และไม่มีความสามารถวิจิตรวาทการเห็นด้วยกับพระราชดำริของรัชกาลที่ 6 และว่าเนื่องจากเราไม่ได้มีการสืบต่อสิ่งที่พ่อขุนรามคำแหงริเริ่มไว้

หลวงวิจิตรวาทการเชื่อมโยงวัฒนธรรมสุโขทัยกับวัฒนธรรมล้านนาว่ามีความใกล้เคียงกัน ทั้งสองดินแดนมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งตรงกับสมัยพญามังรายของล้านนา โดยเป็น “ภราดาตามหามิตร” กัน ไม่มีการรุกรานกัน เมื่อตั้งเมืองเชียงใหม่พ่อขุนรามคำแหงก็ทรงให้คำชี้แนะต่างๆ แก่พญามังราย ทั้งสองดินแดนจึงมีการติดต่อกัน แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความคิดเห็นต่างๆ ต่อกัน “วัฒนธรรมของสุโขทัยและล้านนาจึงอยู่ในระดับเดียวกัน” แต่วัฒนธรรมสุโขทัยเสื่อมทรามลง เนื่องจากพระมหากษัตริย์สุโขทัยตั้งแต่พญาลิไทลงมารับแบบอย่างจากขอมมากไป ในขณะที่วัฒนธรรมล้านนาได้รับอิทธิพลขอมไม่มากนัก จึงยังคงรักษาวัฒนธรรมหลายอย่างไว้ได้ เช่น ศิลปกรรมการฟ้อนรำและดนตรีของล้านนา ซึ่งเป็นแบบเดียวกับวัฒนธรรมสุโขทัยที่กล่าวถึงในจารึกว่า “ด่าบังคมกลอยด้วยเสียงพาด เสียงพิน เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักขับ ขับ ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน” โดยศิลปะการฟ้อนรำและดนตรีของล้านนานั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนควรเรียนรู้ ไม่ใช่อาชีพเฉพาะของกลุ่มคนใด ซึ่งชาวล้านนายังถือการดนตรีฟ้อนรำ และขับร้องเป็นวิชาประจำตัว เหมือนประเทศที่เจริญแล้วในยุโรป⁵⁷

การกล่าวถึงนาฏยศาสตร์และดนตรีของล้านนาดังกล่าวของหลวงวิจิตรวาทการ น่าจะมาจากกรณีที่ล้านนาไม่มีสถาบันการศึกษาทางนาฏศิลป์ใดๆ แต่ก็มีฟ้อนรำและดนตรีซึ่งปรากฏใน

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, ไม่เรียงเลขหน้า.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, ไม่เรียงเลขหน้า.

การแสดงโดยเฉพาะการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ซึ่งเป็นการฝึกฝนกันมาตามธรรมเนียมของท้องถิ่น ที่สำคัญคือการฝึกฝนเด็กสาวให้รู้จักเรียนรู้สิ่งเหล่านี้จากคุ่มพระราชชายาฯ ที่ได้แบบอย่างมาจากการฝึกฝนข้าหลวงของตำหนักต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งจะกล่าวถึงในประเด็นข้างหน้า โดยหลวงวิจิตรวาทการยกย่องวัฒนธรรมของล้านนาว่า

สิ่งที่สะดุดนัยน์ตาเราเป็นอันแรกในเวลาท่องเที่ยวในลานนาไทยนั้น ก็คือความเรียบร้อยของเคหสถานบ้านเรือน ในเชียงราย เชียงแสนและเมืองอื่นๆ ที่ติดต่อกัน รั้วบ้านเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำและคอยซ่อมแซมอยู่เสมอ แม้รั้วนั้นจะทำด้วยไม้ไผ่ขัดแตะก็ทำอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย... บ้านช่องจัดดีอย่างประหลาด แม้เป็นคนยากจนก็ไม่รกรุงรัง มีเด็กมีน้อยก็พยายามทำให้เป็นระเบียบอันดี การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย และไม่เปลือยกายกันมากๆ อย่างในภาคกลาง ทั้งนี้ใช้ว่าชาวไทยในภาคเหนือจะมั่งคั่งกว่าในภาคกลางก็หาไม่ได้ ความเป็นความจนไม่ต่างอะไรกันมาก ความแตกต่างกันมีอยู่อย่างเดียว คือคนทางภาคเหนือทอผ้าถุงห่ม แต่ในภาคกลางเราซื้อเอา คนทางภาคเหนือเมื่อไม่มีเงินซื้อเขาก็ทอใช้ แต่ทางภาคกลางเราเมื่อไม่มีเงินซื้อเขาก็ไม่ใช้ ความแตกต่างกันอยู่ที่ตรงนี้⁵⁸

คำกล่าวข้างต้นของหลวงวิจิตรวาทการคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงในประเด็นสำคัญ คือการคงอยู่ของหัตถกรรมทอผ้าของล้านนา ไม่ใช่เป็นประเด็นความขยันขันแข็งของชาวล้านนา แต่เป็นเพราะการพัฒนาทางเศรษฐกิจในภาคเหนือยังไม่เข้าสู่เศรษฐกิจเพื่อการค้าอย่างเต็มรูปแบบเท่าภาคกลาง ยังคงหลงเหลือรูปแบบเศรษฐกิจที่ผลิตเพื่อการยังชีพที่ชาวบ้านผลิตสิ่งของใช้เองอยู่ในบางพื้นที่ พ่อค้าในเมืองเชียงใหม่จึงอาศัยสร้างกำไรจากความแตกต่างของระดับเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบท โดยเป็นผู้นำหัตถกรรมทอผ้าในเชียงใหม่เข้าสู่การผลิตเพื่อขายได้ พ่อค้าในเมืองเชียงใหม่จะเป็นผู้หาวัตถุดิบ เช่น ซี่งเส้นฝ้ายหรือไหมจากกรุงเทพฯ และพม่า แล้วนำไปให้ชาวบ้านในหมู่บ้านที่เชี่ยวชาญหัตถกรรมประเภทนี้ทอ โดยจะพบแหล่งผลิตอยู่ในแถบอำเภอสันกำแพงและดอยสะเก็ด แล้วนำมาขายในเมือง หากเป็นฝ้ายจากกรุงเทพฯ จะเส้นละเอียดกว่าฝ้ายพื้นเมือง ผ้าชิ้นที่ทอออกมาจึงมีคุณภาพดีและสวยงามกว่าฝ้ายพื้นเมือง ผลิตไว้เพื่อจำหน่ายให้แก่คนที่มีฐานะอีกระดับหนึ่ง ส่วนชาวบ้านจะนิยมซื้อชิ้นที่ทอจากฝ้ายพื้นเมือง เนื่องจากราคาถูกและ

⁵⁸ เรืองเดียวกัน, ไม่เรียงเลขหน้า.

ทนทาน คาดว่าค่าแรงในการทอคงถูกมาก จึงสามารถสร้างกำไรให้แก่พ่อค้าได้ดีกว่าการนำผ้าสำเร็จรูปมาตัดเย็บเป็นผ้าชิ้น⁵⁹ ซึ่งการพัฒนาหัตถกรรมท้องถิ่นขึ้นมาเป็นการค้านี้ อาจถือเป็นการผลิตแบบทุนนิยมระยะแรกเริ่ม

การยกย่องให้ภาคเหนือเป็นดินแดนแห่งวัฒนธรรมของหลวงวิจิตรวาทการนี้ ได้รับการตอบสนองจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่นกัน โดยการ “เสก” ภาคเหนือให้เป็น “ถิ่นไทยงาม” เมื่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุบางเขน พ.ศ.2485 รัฐบาลได้นำกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์จำนวน 5 ต้นมาจากอินเดียเพื่อนำมาปลูกไว้ที่วัดแห่งนี้ 2 ต้น อีก 3 ต้นนำไปปลูกยังวัดสำคัญตามภาคต่างๆ ได้แก่ ภาคอีสานปลูกที่วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2486 ภาคใต้ปลูกที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2486 และภาคเหนือที่วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2486⁶⁰ ก่อนที่จะนำกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปปลูกยังที่ต่างๆ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ “เสก” ภาคเหนือให้เป็น “ถิ่นไทยงาม” หลังจากนั้นเมื่อสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ฉวณ ดิสสเถระ) ซึ่งเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้เสกถิ่นไทยอีก 3 ภาคตามแบบอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ ภาคกลางเป็นถิ่นจอมไทย เนื่องจากเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ภาคอีสานเป็นถิ่นไทยดี เพราะประชาชนพลเมืองขยันขันแข็งและยึดมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภาคใต้เป็นถิ่นไทยอุดมเพราะมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์⁶¹ จากข้อมูลดังกล่าวนี้ การเสกถิ่นไทยงามของจอมพล ป. น่าจะเกิดขึ้นช่วงต้นปี 2485 ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่จะกระจายต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปปลูกยังที่ต่างๆ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการเรียกภาคเหนือว่าเป็น “ถิ่นไทยงาม” เกิดขึ้นก่อนการตั้งสมณนามให้ภาคอื่นๆ และยังเป็นชื่อเดียวจากชื่อของทั้ง 4 ภาคที่ยังคงเป็นที่รู้จักอยู่ การเสกถิ่นไทยงามของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงน่าจะมีปัจจัยเบื้องหลังรองรับ

การเสกถิ่นไทยของจอมพล ป. เป็นหนึ่งในการดำเนินนโยบายสร้างความมั่นคงภายในของสยาม แม้สยามจะเกิดเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 แต่จนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 2470 เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองสยามก็ยังคงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริง ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในการร่างรัฐธรรมนูญก็มีความพยายามแก้ไขปัญหาการแบ่ง

⁵⁹ ปลาย้อ ชนชนนท์, นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ.2464-2523 (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 54.

⁶⁰ หลวงศรีประกาศ, อนุสรณ์หลวงศรีประกาศ (เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, 2512), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁶¹ สมเด็จพระมหาวิรวงศ์, “คำขวัญเสกถิ่นไทย” ใน นิพนธ์ต่างเรื่อง (ม.ป.ท., 2499), หน้า 34-36.

เชื้อชาติของพลเมืองภาคต่างๆ เช่น คนกรุงเทพฯ เขี้ยดยอดยามคนในภาคเหนือและอีสานเป็นคนลาว⁶² รัฐบาลใหม่จึงต้องพยายาม “ยึดโยงภาคต่างๆ ของสยามให้คงแนบแน่นกัน”⁶³ การแก้ปัญหาการถือพวกถือเหล่าของประชาชนในภาคต่างๆ นี้ได้รับความเอาใจใส่จากรัฐบาลต่อมา โดยเฉพาะเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประกาศรัฐนิยมฉบับที่ 3 ลงวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2482 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย ให้เรียกคนในประเทศว่าคนไทย โดยไม่ต้องแบ่งแยกตามเชื้อชาติศาสนาหรือถิ่นที่อยู่ เช่น ไทยเหนือ ไทยใต้ ไทยอีสาน ไทยอิสลาม⁶⁴ การดำเนินนโยบายเหล่านี้ของรัฐบาลจะช่วยคลายความรู้สึกแบ่งแยกกันของคนในชาติ รวมทั้งคลายความเป็น “ลาว” ออกจากการรับรู้ต่อเสียงใหม่และสร้างภาพลักษณ์ความเป็นถิ่นไทยงามขึ้นแทน

กล่าวโดยสรุป นโยบายชาตินิยมและการสร้างชาติทางวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงครามนี้ ต้องการสร้างชาติให้ยิ่งใหญ่ทัดเทียมกับอารยประเทศทั้งทางความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จึงเน้นความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทยและดำเนินนโยบายรวมไทย (Pan-Thai) เพื่อรวมชนเผ่าไทยที่มีอยู่มากสร้างให้ประเทศไทยยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุที่ต้องเชื่อมโยงเผ่าไทยเข้าด้วยกัน จึงเกิดกระแสให้ความสำคัญกับความรุ่งเรืองของชาติไทยในอดีต เมื่อประกอบกับการสร้างชาติทางวัฒนธรรม เชียงใหม่และภาคเหนือซึ่งเป็นรัฐล้านนาร่วมสมัยเดียวกับสุโขทัยในอดีต จึงได้รับการนำเสนอว่าเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมดีงาม โดยยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ได้มาก และถูกเสกให้เป็น “ถิ่นไทยงาม” ซึ่งคำนี้จะได้รับการตอบสนองจากส่วนอื่นๆ ของสังคมทั้งในกรุงเทพฯ และเชียงใหม่จนเกิดเป็นภาพลักษณ์เมืองที่มีวัฒนธรรมดีงาม ซึ่งจะกล่าวในบทที่ 4 ต่อไป

3.2 การส่งเสริมการท่องเที่ยวและการค้าของกรมรถไฟ

ชนชั้นผู้ปกครองของไทยรู้จักรถไฟมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อราชทูตอังกฤษนำพระราชสาส์นของพระนางเจ้าวิคตอเรียและบรรณาการต่างๆ มาถวายรัชกาลที่ 4 หนึ่งในบรรณาการต่างๆ

⁶²สายชล สัตยานุรักษ์, *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 36.

⁶³หลวงวิจิตรวาทการ, *การเมืองการปกครองของกรุงสยาม*, อ้างใน สายชล สัตยานุรักษ์, *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ*, หน้า 37.

⁶⁴อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (กรุงเทพฯ: ศูนย์การทหารปืนใหญ่, 2540), หน้า 364.

นั่นคือรถไฟจำลองย่อส่วนที่สามารถเล่นได้จริง⁶⁵ หลังจากนั้นคนไทยก็รู้จักรถไฟมากขึ้นจากการเดินทางไปประเทศยุโรปและเมืองขึ้นของประเทศเหล่านั้นที่มีกิจการรถไฟแล้ว เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 การขยายอำนาจของประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตกทวีความรุนแรงขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ชาติตะวันตกหลายชาติต้องการให้รัฐบาลสยามสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อกับทางรถไฟในดินแดนอาณานิคมของตน มีการขออนุญาตเข้ามาสำรวจเส้นทางที่เหมาะสมในการสร้างทางรถไฟในสยาม แต่รัฐบาลสยามก็ยังไม่อนุญาตให้มีการสร้างทางรถไฟในสยามเนื่องจากเหตุผลด้านความมั่นคงเป็นสาเหตุสำคัญ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำรวจเพื่อสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงเชียงใหม่ และมีทางแยกตั้งแต่เมืองสระบุรีถึงเมืองนครราชสีมาสายหนึ่ง จากเมืองอุดรดิตถ์ถึงตำบลท่าเดื่อริมฝั่งแม่น้ำโขงสายหนึ่ง และอีกสายหนึ่งจากเมืองเชียงใหม่ไปเชียงราย เชียงแสน⁶⁶ และจากเหตุผลการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในเขมรและลาวขณะนั้น เพื่อประโยชน์ทางยุทธศาสตร์และการรักษาเขตแดนเป็นสำคัญ รัฐบาลสยามจึงดำเนินการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาเป็นสายแรกเมื่อ พ.ศ.2434⁶⁷ และสามารถเปิดการเดินรถถึงอยุธยาได้เมื่อ พ.ศ.2439 และกิจการรถไฟในสยามก็ได้ขยายในเส้นทางต่างๆ ตามมา

จากเงื่อนไขความมั่นคงเรื่องเขตแดนในสมัยรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนแปลงไป การก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือต่อจากสถานีแม่พริกไปถึงเชียงใหม่ รัฐบาลจึงคำนึงถึงความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยพิจารณาว่ารายได้จากรถไฟที่จะก่อสร้างเพิ่มขึ้นจะคุ้มกับอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่ลงทุนก่อสร้างหรือไม่ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการได้ให้เจ้ากรมรถไฟขึ้นไปสำรวจปริมาณการค้าในมณฑลพายัพเพื่อพิจารณาประกอบการตัดสินใจก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือ โดยปริมาณการค้าระหว่างเมืองต่างๆ ภายในมณฑลพายัพที่อยู่ตามเส้นทางรถไฟ และระหว่างมณฑลพายัพกับกรุงเทพฯ ใน พ.ศ.2454 คิดเป็นมูลค่า 2,483,776 บาท กรมรถไฟคาดว่าเมื่อเปิดเดินรถไฟแล้วปริมาณการค้าจะเพิ่มขึ้นอีกประมาณร้อยละ 50 ซึ่งจะมีรายได้จากระวางสินค้าในหนึ่งปีจำนวน 468,668 บาท และเฉพาะค่าระวางสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่คิดเป็นเงินจำนวน

⁶⁵ การรถไฟแห่งประเทศไทย, ที่ระลึกในวันคล้ายวันสถาปนากิจการรถไฟครบรอบ 72 ปี (พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2513), หน้า 23.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-33.

270,000 บาท⁶⁸ เนื่องจากรถไฟเป็นการขนส่งประเภทเดียวที่มีในมณฑลนี้ และรถไฟยังจะช่วยให้เกิดสินค้าชนิดใหม่ๆ ในมณฑลนี้ขึ้น เช่น สัตว์มีชีวิตต่างๆ และที่สำคัญคือข้าวเปลือก ฉะนั้นมิสเตอร์ไวเลอร์ เจ้ากรมรถไฟ จึงสรุปว่า “ไม่มีความสงสัยเลยว่าการเดินรถจะเจริญขึ้นโดยแท้”⁶⁹ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการจึงมีความเห็นว่าควรที่จะสร้างทางรถไฟสายเหนือต่อขึ้นไปถึงเชียงใหม่ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ด้านการค้าและผู้คนของมณฑลพายัพอยู่ที่เชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง⁷⁰ การสร้างทางรถไฟต่อจากสถานีแม่พริกจึงได้ดำเนินการขึ้น และทยอยเปิดเดินรถถึงสถานีต่างๆ ในปี พ.ศ.2459 เปิดเดินรถถึงสถานีลำปาง และเมื่อ พ.ศ.2464 เปิดเดินรถถึงสถานีเชียงใหม่ นับตั้งแต่เปิดเดินรถไฟถึงสถานีเชียงใหม่ กรมรถไฟมีรายได้จากสถานีนี้เป็นอันดับต้นๆ ของทั่วประเทศเสมอมา ซึ่งรายได้ส่วนมากมาจากค่าระวางสินค้า เช่น ปี พ.ศ.2467 รายได้จากสถานีเชียงใหม่สูงเป็นลำดับ 4 ของทั้งประเทศ เป็นรองเพียงสถานีกรุงเทพฯ สถานีบางกอกน้อย และสถานีโคราช⁷¹ และสินค้าจากสถานีเชียงใหม่ที่มีปริมาณมากได้แก่สุกรและข้าวเปลือก เป็นไปตามที่กรมรถไฟคาดการณ์ไว้

รถไฟสายเหนือและสายใต้รวมเข้าเป็นหน่วยงานเดียวกันเรียกว่า “กรมรถไฟหลวง” ภายใต้การบังคับบัญชาของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน เมื่อ พ.ศ.2460⁷² เป็นช่วงเวลาที่เกิดการของรถไฟเจริญก้าวหน้า นอกจากรายได้จากค่าระวางสินค้าแล้ว กรมรถไฟยังเตรียมการดึงดูดและอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้โดยสารให้มาใช้บริการด้วย โดยกรมรถไฟสร้างบ้านพักตามสถานีสำคัญๆ เพื่อเป็นที่พักให้แก่ผู้เดินทาง ดังพระดำรัสของผู้บังคับการกรมรถไฟเมื่อมีพระดำริที่จะตั้งโรงแรมที่สถานีเชียงใหม่ว่า

เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจะต้องตั้งเป็นโฮเต็ล เพื่อเป็นการบำรุงนครเชียงใหม่ สำหรับผู้
ไม่ที่จะเดินทางไปถึงนั้น ถ้าไม่มีโฮเต็ลของกรมรถไฟเสียแล้ว ผู้ที่เดินทางก็จะไม่มี

⁶⁸ สจข. ร.6 คค.5.3/2 เรื่องรายงานของมิสเตอร์แอล ไวเลอร์ เจ้ากรมรถไฟ ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน ร.ศ. 130.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁰ สจข. ร.6 คค.5.3/2 เรื่องหนังสือกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เรื่องสร้างทางรถไฟ ตั้งแต่แม่พริกไปถึงแดนไชย แต่แดนไชยถึงนครเชียงใหม่ ลงวันที่ 20 มกราคม ร.ศ.130.

⁷¹ 28th Annual report on the administration of the Royal State Railways for the year B.E.2467 (Bangkok: The Siam State Railways Printing Office, 2468), p.9.

⁷² ที่ระลึกในวันคล้ายวันสถาปนากิจการรถไฟครบรอบ 72 ปี, หน้า 41-42.

ไม่มีที่อาศัย... การตั้งโฮเต็ลนี้แม้จะขาดทุนหรือไม่พอค่าใสน้อยก็เป็นทางที่บรรดารถไฟทุกประเทศทำขึ้นสำหรับเป็นอุบายที่จะล่อให้คนเดินทางและได้ผลประโยชน์ทางการเงินรายรับค่าเดินทางจนเต็มที⁷³

การสร้างที่พักของกรมรถไฟแห่งแรกเริ่มขึ้นเมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน รับตำแหน่งผู้บังคับการกรมรถไฟหลวงใน พ.ศ.2460 กรมรถไฟได้สร้างบังกาโลให้เช่าที่หัวหิน เนื่องจากเป็นสถานที่ตากอากาศของชนชั้นสูง จนกระทั่ง พ.ศ.2465 กรมรถไฟได้จัดตั้งกองโฮเต็ลขึ้น และได้สร้างโรงแรมขึ้นที่หัวหิน มีการจัดอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าพัก เช่น การจำหน่ายอาหาร มีคนรับใช้ และมีสนามกอล์ฟไว้บริการ⁷⁴ ใน พ.ศ.2464 เมื่อเปิดเดินรถไฟถึงเชียงใหม่ กรมรถไฟก็ได้เปิดให้บริการบ้านพักตามเส้นทางรถไฟที่สถานีเชียงใหม่ ลำปาง หาดใหญ่ และบางกอกน้อย⁷⁵

กรมรถไฟมีการจัดตั้งแผนกโฆษณาขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์และเชิญชวนให้มีการใช้บริการของรถไฟ มีการเผยแพร่และเชิญชวนให้ไปเที่ยวเมืองต่างๆ ตามเส้นทางรถไฟ โดยออกแผ่นพับชุดเที่ยวตามทางรถไฟ เช่น เที่ยวตามทางรถไฟเมืองพิษณุโลก เที่ยวตามทางรถไฟเมืองนครสวรรค์ เที่ยวตามทางรถไฟเมืองพิจิตร เป็นต้น และมีนโยบายเชิญชวนชาวต่างชาติให้เข้ามาเที่ยวในสยามด้วย เนื่องจากทางรถไฟสยามสามารถเชื่อมต่อกับมลายูตามทางรถไฟสายใต้และเชื่อมต่อกับกัมพูชาที่สถานีรัฐประศาสน์ได้ มีหนังสือแนะนำเที่ยวภาษาอังกฤษ เช่น "Guide book of Siam" แนะนำเมืองต่างๆ และสถานที่ท่องเที่ยวตลอดเส้นทางรถไฟทั่วราชอาณาจักร หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงเชียงใหม่ว่า

เชียงใหม่เป็นเมืองสำคัญที่สุดในภาคเหนือของสยาม เป็นที่ประทับของอุปราชเมืองทางเหนือ สถานที่ที่น่าสนใจคือวัดแบบลาวและแบบพม่า (beautiful Laos and Burmese temples) ที่มีอยู่หลายแห่ง ซึ่งสร้างจากหินและไม้ด้วยฝีมือช่างอันวิจิตรบรรจง วัดที่สำคัญที่สุดเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์หลวง ที่คาดว่ามียายุ

⁷³ สจข. ร.6 คค.5.3/8 เรื่องรายงานการตรวจราชการของกรมพระกำแพงฯ ลงวันที่ 3 มกราคม 2460.

⁷⁴ บุรฉัตรรำลึก ครบรอบ 80 ปีการรถไฟแห่งประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2529), หน้า 52.

⁷⁵ ²⁵ Annual Report... B.E.2464. (Bangkok: The Siam State Railways Printing Office, 2465), p.3.

กว่าพันปี สิ่งที่น่าสนใจที่สุดของเชียงใหม่คือดอยสุเทพ ซึ่งเป็นที่พักตากอากาศของชาวต่างชาติในฤดูร้อน และห้วยแก้ว ที่มีน้ำตกขนาดกลางตั้งอยู่ และเป็นที่ตั้งของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ นอกจากนี้เชียงใหม่ยังมีหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและการทอผ้าเป็นที่น่าสนใจ สภาพภูมิอากาศของเชียงใหม่ก็เย็นสบายโดยเฉพาะระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นที่พักร้อนของชาวยุโรปและอเมริกาที่ไม่สามารถเดินทางกลับไปพักผ่อนยังประเทศของตนได้ นอกจากนี้เชียงใหม่ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกมีคลับ ถนนหนทางสะดวก และกำลังก่อสร้างโรงแรมรถไฟ⁷⁶

เมื่อมีการกระจายเสียงวิทยุโดยพลเรือนในประเทศไทยในระยะแรกเมื่อ พ.ศ.2473 นี้ กรมไปรษณีย์โทรเลขซึ่งสังกัดกระทรวงคมนาคมเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ เสนาบดีเจ้ากระทรวงคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวงด้วย กระจายเสียงจากสถานีวิทยุศาลาแดงเป็นประจำทุกคืนวันพุธและวันอาทิตย์ หัวข้อแรกของการกระจายเสียงคือ “ปาฐกถาเรื่องเที่ยวประเทศสยาม” แสดงปาฐกถาโดยหลวงถวิลเศรษฐพัฒน์ ขยายหัวหน้าแผนกโฆษณา กรมรถไฟหลวง ซึ่งระบุถึงความสะดวกสบายของการเดินทาง นับตั้งแต่มีรถไฟ และความหลากหลายของการคมนาคมที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งทางน้ำและถนนที่สร้างขึ้นแล้วหลายเส้นทาง เมื่อบวกกับอาหารและที่พักที่มีพร้อมด้วยค่าใช้จ่ายไม่แพงนัก “จึงกระทำให้ชาวเราเดินทางไปต่างจังหวัดกันมากขึ้น และที่เดิรทางเพื่อเที่ยวเตร่หาความเพลิดเพลิน” โดยให้เหตุผลของการเดินทางท่องเที่ยวว่าทำให้ได้รู้เห็นสิ่งใหม่ๆ คนแปลก เพิ่มพูนความรู้เรื่องบ้านเมืองของตนเอง⁷⁷

นับตั้งแต่ปี 2471 เป็นต้นมา รายได้ของกรมรถไฟลดลงทุกปี อันเป็นผลจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกและปัญหาการค้าข้าวที่ส่งออกได้น้อยลง ค่าระวางข้าวเปลือกที่เคยเป็นรายได้สำคัญของกรมรถไฟลดลง รายได้ของกรมรถไฟลดลงต่ำสุดในช่วงปี 2474-2475 ในปี 2475 รายได้ลดลงครั้งหนึ่งเหลือเพียง 10,814,032 บาท จาก 20,584,596 บาท ในปี 2470⁷⁸ กรมรถไฟจึงคิดหาทางเพิ่มจำนวนผู้โดยสารเพื่อชดเชยรายได้จากค่าระวางข้าวเปลือกที่หายไป เช่น ในปี พ.ศ.2475 มีการลดราคาค่าโดยสารในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ซึ่งได้รับความนิยมอย่างดีโดยเฉพาะวันหยุดยาว

⁷⁶ สจข. รพท.1/3 เรื่อง Guide book of Siam พ.ศ. 2463.

⁷⁷ สจข. ร.7 ม.26.4/154 เรื่องปาฐกถาเรื่องเที่ยวประเทศสยาม วันที่ 29 มีนาคม 2472.

⁷⁸ สรุปความจาก 28th Annual report... B.E.2467. ถึง 36th Annual report... B.E.2475.

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้รายได้ของรถไฟลดลงคือ มีการเดินทางทางรถยนต์แข่งขันกับรถไฟโดยตรง ซึ่งส่วนมากเป็นเส้นทางระยะใกล้ เช่น ถนนสายนครปฐม-บ้านโป่ง สายสงขลา-สะเดา เป็นต้น⁷⁹ จากประสบการณ์ที่มีรายได้จากค่าโดยสารงานนมัสการศาสนาตามเทศกาล เช่น พระพุทธบาท พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น และการได้รับผลกระทบจากการแข่งขันของรถยนต์ในเส้นทางระยะสั้น กรมรถไฟจึงจัดขบวนรถท่องเที่ยวพิเศษตามเทศกาลต่างๆ ไปยังจังหวัดระยะไกล ในปี พ.ศ.2476 ได้จัดขบวนรถพิเศษเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่ ซึ่งได้รับการตอบรับจากประชาชนอย่างล้นหลามกว่า 2,000 คน เนื่องจากราคาตั๋วไปกลับคิดเพียงประมาณ 1 ใน 4 ของราคาตั๋วโดยสารปกติ จากความสำเร็จนี้ กรมรถไฟจึงจัดขบวนรถนำเที่ยวกรุงเทพฯ-สงขลา ซึ่งตัวก็ขายหมดเช่นเดียวกัน⁸⁰ การจัดขบวนรถไฟเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่ดำเนินเรื่อยมาและได้รับความนิยมอย่างดี ในปี พ.ศ.2479 มีประชาชนร่วมเดินทางไป 880 คน โดยไปด้วยรถไฟ 2 ขบวน เก็บเงินค่าโดยสารได้ 9,536 บาท⁸¹ ซึ่งมากกว่าปี 2478 เนื่องจากทางเชียงใหม่โฆษณาว่าปีนี้มีงานออกร้านและปิดทองไหว้พระบนวัดพระธาตุดอยสุเทพ เมื่อรถไฟด่วนพิเศษนำเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่เข้าเทียบชานชาลาสถานีเชียงใหม่ บรรยากาศเต็มไปด้วยความคึกคักและเป็นที่น่าสนใจของชาวเชียงใหม่โดยทั่วไป ดังมีบันทึกไว้ว่า

เขาลือกันกันว่า (ชาวกรุงเทพฯ) มาเยอะแยะ ล้วนแต่สวยๆ หน้าสถานีรถไฟ ปลายทางของเชียงใหม่ วันนี้ยัดเยียดไปด้วยไปด้วยรถยนต์และรถสามล้อเพื่อคอยรับผู้ที่มา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจักรยานสามล้อมีประมาณ 200-300 คันหรืออาจจะมากกว่าก็ได้ผู้คนเดินกันพลุกพล่านชดักไขว่ เพื่อจะมารับและหาความสนุกกัน... เสียงแตรรถจักรดีเซลดังกังวานไปทั่วบริเวณ พร้อมทั้งมีเสียงกระหึ่มของเครื่องจักรดังอยู่ขรม กลบเสียงพูดคุยของประชาชนเสีย พวกเจ้าของรถสามล้อวิ่งเข้าไปในสถานีกันใหญ่ เพื่อจะได้คนไวๆ หน่อย สำหรับรถยนต์นั้น

⁷⁹36th Annual report... B.E.2475. (Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2477), p.15.

⁸⁰37th Annual report... B.E.2476. (Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2478), pp. 16-17.

⁸¹ประชาชาติ (9 พฤษภาคม 2479): 6.

อย่าไปถาม หาเลย เขาจะงักเสียแต่วันที่เดียว... ผมรอดูรถอยู่ตั้งหลายขบวน
ที่เดียวจนกระทั่งขบวนสุดท้าย⁸²

จากภาพที่สถานีรถไฟเชียงใหม่ที่ปรากฏในบันทึกส่วนตัวข้างต้น บ่งบอกว่าจำนวนผู้คนที่เดินทางไปเชียงใหม่โดยขบวนรถไฟนำเที่ยวสงกรานต์นั้นน่าจะมีหลายร้อยคน โดยดูจากจำนวนรถสามล้อที่มารอรับผู้โดยสารและมีรถไฟหลายขบวนที่นำผู้โดยสารไปสู่เชียงใหม่ ส่วนบรรยากาศของเชียงใหม่ที่ คาดว่าผู้คนน่าจะตื่นตื่นกับการเดินทางมาของชาวกรุงเทพฯ มิใช่น้อย มีผู้คนไปรับญาติพี่น้องและไปดูบรรยากาศที่สถานีรถไฟจำนวนมาก และปรากฏว่าผู้ที่เดินทางมาเที่ยวเชียงใหม่โดยรถไฟในยุคนั้น มักเป็นคนที่มีความรู้ที่เมืองเพื่อนฝูงอยู่เชียงใหม่ และมักไปเป็นกลุ่มเมื่อไปถึงเชียงใหม่ก็อาศัยพักค้างแรมอยู่กับเพื่อนฝูงเหล่านั้น ส่วนสถานที่ที่ชาวกรุงเทพฯ เหล่านี้นิยมไปเยี่ยมชมก็คือดอยสุเทพ โดยไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ และเที่ยวชมน้ำตกห้วยแก้วและผาเงิบ ซึ่งอยู่ในเส้นทางขึ้นสู่พระธาตุดอยสุเทพ ทั้งนี้การเดินทางขึ้นสู่ดอยสุเทพนี้จะมีทั้งคนที่มาจากต่างถิ่นและชาวเชียงใหม่เอง ทั้งการเดินทางขึ้นและเข่ารถ และยังมีเหล่าพ่อค้าแม่ค้าขายของอยู่ตามระยะทางขึ้นดอยอีกด้วย ดอยสุเทพช่วงสงกรานต์จึงคึกคักยิ่งนัก⁸³ ส่วนบรรยากาศของเทศกาลสงกรานต์เชียงใหม่ที่ ผู้ที่มาจากกรุงเทพฯ ก็จะได้พบกับความสนุกสนานเช่นกัน ดังปรากฏในบันทึกว่า

เราเอาป๊อบและถังบรรจุน้ำกันไปหลายป๊อบ แล้วบรรทุกบนจักรยานสามล้อ... เแต่เสียจนแทบว่าจะรอบเมือง แล้วก็มาถึงสะพานนวรัฐ พอได้เวลาขนทราย คนแน่นที่เดียวที่เชิงสะพานฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง มีคนแต่งตัวกันสวยๆ เรียกกันว่า colorful นั้นแหละจะเหมาะมาก ทั้งชาวกรุงเทพฯ เชียงใหม่ ส่งเสียงเอ็ดตะโรสาदनน้ำซึ่งกันและกันอย่างสนุกสนาน... เราเห็นหญิงสาวทั้งสวยและไม่สวยถือขันเงินไปขนทราย ที่ได้ก็กำลังจะเอาไปก่อกั้วัด บางคนก็มีหนุ่มๆ ตามไปด้วย บางคนก็ไม่มีไปกันเป็นกลุ่มล้วนแต่พวกเธอเอง แต่ไม่นานเดี๋ยวกั้วมีคนตามติดไป

⁸² พูนพล อาสนะจินดา, “ไว้อาลัยเมืองศรีนครพิงค์,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันเอก (พิเศษ) พูนพล อาสนะจินดา (ม.ป.ท., 2535), หน้า 239-240.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 241-244.

เยอะเยอะ ผ่านขึ้นไปบนสะพานก็จะเห็นคนกำลังขนทรายกันที่ชายหาด สาดกัน
ด้วยน้ำในขันยังไม่พอ ยังเอาน้ำในแม่น้ำอีก⁸⁴

จากบรรยากาศความสนุกสนานของงานสงกรานต์เชียงใหม่ช่วงต้น ซึ่งมีการเล่นสาดน้ำ
กันอย่างใหญ่โต ผู้คนไปรวมตัวกันที่ริมแม่น้ำปิงและร่วมทำกิจกรรมกัน ทั้งเล่นน้ำ ก่อเจดีย์ทราย
ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ น่าจะสร้างความประทับใจให้ผู้เดินทางมากับขบวนรถไฟได้ไม่น้อย ซึ่งถือว่าเป็น
จุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ นอกจากนั้น ในช่วงเทศกาลสงกรานต์กรม
รถไฟยังจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อสร้างความคึกคักให้งานสงกรานต์อีก เช่น ใน พ.ศ.2479 จัดได้ว่าที่
ระหว่างทีมเชียงใหม่กับพระนครเรื่อง “สมัยนี้ควรยกฐานะสตรีให้เท่าบุรุษ”⁸⁵ ซึ่งการจัดกิจกรรม
เช่นนั้นนอกจากจะสร้างสีสันให้แก่เชียงใหม่แล้ว ยังสร้างบรรยากาศความสนุกสนานครั้งเผลอให้แก่
ผู้เข้ามาเที่ยวเชียงใหม่ด้วย

โดยสรุปแล้ว กรมรถไฟมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมต่อเชียงใหม่กับโลกภายนอกโดยเฉพาะ
กรุงเทพฯ ให้ใกล้ชิดกัน ผู้คนจากทั้งสองเมืองได้ไปมาหาสู่กัน เป็นหนึ่งในวิธีการที่สร้างความเป็น
หนึ่งเดียวกันให้แก่พลเมืองตามที่รัฐต้องการ บทบาทในแง่หนึ่งของกรมรถไฟเห็นชัดจากการที่
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เชียงใหม่ และหลังจากนั้นก็ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์อีก
หลายพระองค์เสด็จฯ ตาม ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความสะดวกสบายในการเดินทาง ส่วนอีก
บทบาทหนึ่งของกรมรถไฟที่จะเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่
คือ บทบาทในการเป็นผู้ริเริ่มส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีแผนกโฆษณาเพื่อเชิญชวนให้คนมา
เดินทางโดยรถไฟ พร้อมทั้งจัดทำหนังสือแนะนำเที่ยวเมืองต่างๆ ตามเส้นทางรถไฟ กรมรถไฟยังจัด
ขบวนนำเที่ยวเชียงใหม่ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเป็นการนำคนจำนวนมากไปสู่เชียงใหม่ เป็นการ
เปิดพื้นที่การรับรู้เรื่องการสถานที่ท่องเที่ยวและประเพณีบางอย่างของเชียงใหม่ให้ชาวกรุงเทพฯ
และชาวไทยได้รับรู้ ก่อนที่คนกลุ่มอื่นๆ จะเข้าไปมีบทบาทด้านการท่องเที่ยวของเชียงใหม่ ซึ่งจะมี
ผลต่อการเกิดภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ ซึ่งจะกล่าวในบทที่ 4 ต่อไป

3.3 การสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นของพระราชชายา เจ้าดารารัศมีในการปรับปรุงดนตรี และนาฏศิลป์เชียงใหม่

⁸⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

⁸⁵ประชาชาติ (11 เมษายน 2479): 6.

เจ้าดารารัศมีประสูติเมื่อ พ.ศ.2416 เป็นธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์กับเจ้าเทพไกรสร ซึ่งเป็นธิดาของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 เจ้าเทพไกรสรจึงเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลในเชียงใหม่มาก บรรยายากาศทางการเมืองรอบตัวของเจ้าดารารัศมีตั้งแต่วัยเยาว์เป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงของเชียงใหม่ ในปีที่ประสูตินั้นพระบิดาได้รับการแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ ให้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ หลังจากที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราชอยู่ที่เจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ 3 ปีเมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์พิราลัย โดยมีเงื่อนไขว่าพระองค์ต้องยอมรับอำนาจของกรุงเทพฯ อย่างเต็มที่และยอมปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ เนื่องจากสนธิสัญญาเชียงใหม่เป็นข้อตกลงระหว่างรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสยาม การที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ยอมรับเงื่อนไขและลงนามใน “หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่จะรักษาบ้านเมืองให้เรียบร้อย ร.ศ.92”⁸⁶ จึงเป็นการการบ่งบอกว่าง่วงกรุงเทพฯ มีอำนาจเหนือเชียงใหม่อย่างแท้จริง และได้รับการสถาปนาให้เป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งเป็นยศสูงสุดของเจ้าเมืองประเทศราช เมื่อ พ.ศ.2425

เจ้าดารารัศมีสัมผัสกับอิทธิพลสยามต่อเชียงใหม่ตั้งแต่ประสูติ พระนามของพระองค์ก็ได้รับตั้งโดยข้าหลวงสยาม เมื่อทรงพระเยาว์ได้รับการศึกษาจนอ่านเขียนภาษาไทยได้ เป็นเจ้านายเชียงใหม่องค์แรกที่มีพิธีโสกันต์ตามแบบราชสำนักกรุงเทพฯ เมื่ออายุ 11 พรรษา⁸⁷ หลังพิธีโสกันต์มีข่าวลือว่าพระนางเจ้าวิคตอเรียของอังกฤษจะขอเจ้าดารารัศมีไปเป็นบุตรบุญธรรม⁸⁸ รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรซึ่งเสด็จมาจัดราชการที่เชียงใหม่ เชิญพระคุณทูลและพระอัครมรดกฝังเพชรมาพระราชทานเจ้าดารารัศมี พร้อมกับแต่งตั้งตำแหน่งพี่เลี้ยงด้วย จนกระทั่ง พ.ศ.2429 เจ้าดารารัศมีจึงไปประทับที่กรุงเทพฯ ถวายตัวเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 มีพระธิดาองค์หนึ่ง พระนามว่า พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวิมลนาคนพิสี

การสร้างสายสัมพันธ์โดยการแต่งงานกับธิดาของเจ้าประเทศราชหรือขุนนางคนสำคัญ เป็นหนึ่งในกุศโลบายสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐสยามที่รัชกาลที่ 5 ใช้ ก่อนหน้าการถวายตัวของเจ้าดารารัศมี เจ้าทิพเกษร ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ก็ถวายตัวเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 และประสูติพระโอรสพระนามว่า พระองค์เจ้าดิถนพรรัตน์ ซึ่งหมายถึง “ศรีเมืองเชียงใหม่”⁸⁹ ในกรณี

⁸⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 289.

⁸⁷ เจ้าแก้วนารีรัฐ, “พระประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี,” ใน ดารารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 15.

⁸⁸ แสงดาว ณ เชียงใหม่, พระราชประวัติ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี (เชียงใหม่: โรงพิมพ์กลางเวียง, 2517), หน้า 43. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการทำบุญ 100 วัน เจ้าแสงดาว ณ เชียงใหม่)

⁸⁹ ปราณีย์ ศิริธร ณ พัทลุง, เพ็ชรล้านนา เล่ม 1 (ม.ป.ท., 2507), หน้า 346.

ของเจ้าดารารัศมีนั้นว่ามีความพิเศษซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือ ในช่วงปี 2429 ที่เจ้าดารารัศมีติดตามเจ้าอินทวิชยานนท์มากรุงเทพฯ และได้ประทับอยู่กรุงเทพฯ เพื่อถวายตัว เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ของอังกฤษในเชียงใหม่สูงมาก จนรัฐบาลสยามต้องทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 ในปี 2426 เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ และตามมาด้วยการปฏิรูปการปกครองตัวเมืองลาวเฉียงในปี 2427⁹⁰ การถวายตัวของเจ้าดารารัศมีจึงเป็นประเด็นทางการเมืองอย่างแท้จริง ซึ่งจะพบว่าตลอดเวลาที่เจ้าดารารัศมีอยู่ในกรุงเทพฯ มีการต่อรองทางการเมืองโดยมีพระองค์เป็นคนกลางอยู่เสมอ ดังเมื่อครั้งตั้งกรมป่าไม้เข้าควบคุมการทำป่าไม้และจัดเก็บรายได้จากสัมปทานป่า เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ต้องเสียสิทธิ์ความเป็นเจ้าของป่า สูญเสียรายได้จากค่าสัมปทาน ซึ่งในระยะแรกพระเจ้าอินทวิชยานนท์ไม่ยินยอมปฏิบัติตาม และพยายามต่อรองกับกรุงเทพฯ โดยผ่านทางพระราชชายา เจ้าดารารัศมี⁹¹ และเป็นระยะเวลากว่า 20 ปีที่พระราชชายาฯ ไม่ได้เสด็จกลับเชียงใหม่เลย แม้กระทั่งเมื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์พิราลัยใน พ.ศ.2439 พระราชชายาฯ ก็ไม่ได้เสด็จกลับไปร่วมงานศพพระบิดา⁹² ทั้งๆ ที่ปรากฏหลักฐานซึ่งแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระธิดาที่พระบิดารักมาก คาดว่าน่าจะมีเหตุผลด้านการเมือง กระทั่ง ปลายรัชกาลที่ 5 อำนาจของกรุงเทพฯ เหนือเชียงใหม่ค่อนข้างมั่นคงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระราชชายาฯ กลับเชียงใหม่เพื่อเยี่ยมบ้านเมืองและพระประยูรญาติเมื่อ พ.ศ.2451 และในการนี้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าจอมมารดาดารารัศมีขึ้นเป็นพระราชชายาในพระองค์ การเสด็จเชียงใหม่ครั้งนี้จึงเป็นไปตามพระอิสริยยศพระราชชายาของพระมหากษัตริย์สยาม การสถาปนาเจ้าดารารัศมีขึ้นเป็นพระราชชายา ในครั้งนี้เป็นกุศโลบายของรัชกาลที่ 5 ที่จะผูกไมตรีเจ้านายเชียงใหม่และล้านนา ทั้งยังโปรดฯ ให้พระองค์เจ้าดิถิลกนพรรัตน์โดยขบวนส่งเสด็จพระราชชายาฯ ถึงปากน้ำโพ รัชกาลที่ 5 ยังมีแสดงความระลึกถึงเจ้านายเมืองต่างๆ ผ่านพระราชชายาฯ ไปเยี่ยมเยียมพระญาติวงศ์เมืองต่างๆ⁹³ การเน้นย้ำความสำคัญของพระราชชายาฯ ในฐานะพระราชชายาของพระมหากษัตริย์สยาม จะมีผลต่อการยอมรับบทบาทและความสำคัญของพระราชชายาฯ ทั้งจากกรุงเทพฯ และล้านนา ดังข้อความบนแผ่นเงินกาไหล่ทองประดับพระธาตุดอยสุเทพ ความว่า “เจ้าดารารัศมีอันเป็นราชธิดาพระเจ้าอินทวิชยานนท์แลแม่เจ้าเทพไกรสรซึ่งได้ครองนครเชียงใหม่ อันได้ลงไปเป็นพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ

⁹⁰ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 366-367.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 391.

⁹² นงเยาว์ กาญจนจารี, ดารารัศมี, พิมพ์ครั้งที่ 3, (เชียงใหม่: สุวิวงศ์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2539), หน้า 58.

⁹³ แสงดาว ณ เชียงใหม่, พระราชประวัติ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี, หน้า 137,139.

กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา”⁹⁴ เมื่อรัชกาลที่ 5 สวรรคต พระราชชายาฯ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตไปประทับที่เชียงใหม่ โดยระบุนสาเหตุถึงความไม่สบายพระทัยว่า

ความเป็นไปในชีวิตร์ของข้าพเจ้าเวลานี้ไม่มีอะไรเลยนอกจากรับประทานแล้ว
นั่งๆ นอนๆ คอยถ้าความตาย... ถ้าเวลาไหนไม่สบายโรคภัยเบียดเบียน ทำให้
คับใจแลทрудโทรมมากกว่าที่ควรโทรม ตัวข้าพระพุทธเจ้าต้องนับว่าตัวคนเดียว
แท้ๆ ลูกก็ไม่มีพี่น้องที่พอจะอาศัยรอยได้ก็อยู่ห่างไกลกัน เวลาคลุ้มขึ้นมาไปไหนก็
ไม่สำเร็จ⁹⁵

ความรู้สึกเช่นนี้ของพระราชชายาฯ อาจเกิดจากบรรยากาศความกดดันของราชสำนัก
กรุงเทพฯ และในฐานะธิดาของเจ้าเชียงใหม่ยังทรงได้รับความกดดันทางการเมืองระหว่าง
กรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ ภายใต้บรรยากาศเช่นนี้ พระราชชายาฯ มีรับสั่งว่า “ใคร่ไปบ้านวัน
ละร้อยเตี๊”⁹⁶ หรืออยากกลับบ้านวันละร้อยหน พระราชชายาฯ แสดงออกถึงความไม่สบายพระทัย
ในการอยู่ที่กรุงเทพฯ พระราชชายาฯ เจ้าดารารัศมีประทับอยู่ในกรุงเทพฯ จนกระทั่ง พ.ศ.2456 จึง
กลับไปประทับที่เชียงใหม่เป็นการถาวร

ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในกรุงเทพฯ พระราชชายาฯ ได้แสดงอัตลักษณ์ความเป็นชาว
เชียงใหม่ผ่านการแต่งกายและวัฒนธรรมบางอย่าง เช่นพระองค์และข้าราชการบริพารในตำหนักจะนุ่ง
ซิ่น ใ้ผ่มยาวและเกล้าตามแบบสตรีเชียงใหม่ ซึ่งแตกต่างจากสตรีอื่นๆ ในราชสำนักขณะนั้นที่นุ่ง
โจงกระเบนและตัดผมสั้น ในตำหนักของพระองค์ก็พูดภาษาเหนือและกินอาหารพื้นเมือง ซึ่งการ
ตระหนักถึงอัตลักษณ์ของชาวเชียงใหม่เช่นนี้ เมื่อผนวกกับวัฒนธรรมที่ทรงได้รับจากการดำเนิน
ชีวิตในพระบรมมหาราชวัง จะถูกนำกลับมาใช้ปรับปรุงวัฒนธรรมของเชียงใหม่เมื่อพระองค์เสด็จ
กลับไปประทับที่เชียงใหม่

นาฏศิลป์ของเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ สูงนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวง
เมืองเชียงใหม่องค์ที่ 7 เป็นต้นมา โดยพระองค์เองได้ว่าจ้างครูละครและดนตรีจากกรุงเทพฯ ให้ไป
ฝึกหัดคนในคุ้มและตั้งคณะละครตามแบบกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นอิทธิพลที่พระองค์ใกล้ชิดกับราชสำนัก

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

⁹⁵ สรล. ร.5 ก.20 เรื่องพระราชชายา เจ้าดารารัศมีแลเจ้าแก้วนารีรัฐ อังใน นางเยาว์ กาญจนจारी, ดารา
รัศมี, หน้า 102.

⁹⁶ “บันทึกของท่านผู้หญิงฉัตรสุตา วงศ์ทองศรี,” ใน นางเยาว์ กาญจนจारी, ดารารัศมี, หน้า 172.

กรุงเทพฯ นับตั้งแต่ได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักกรุงเทพฯ ให้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ความใกล้ชิดระหว่างกรุงเทพฯ กับพระเจ้าอินทวิชยานนท์ปรากฏชัดเมื่อพระองค์ถวายเจ้าดารารัศมีเข้ารับราชการฝ่ายในเมื่อ พ.ศ.2429

ระหว่างที่ประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระราชชายาฯ ทรงมีพระประยูรญาติและข้าราชการบริพารชาวเชียงใหม่ตามเสด็จไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังด้วย ซึ่งพระองค์และผู้ติดตามได้เรียนรู้และซึมซับประเพณีวัฒนธรรมของราชสำนักกรุงเทพฯ โดยเฉพาะศิลปะและงานฝีมือต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับในหมู่สตรีชั้นสูงของกรุงเทพฯ ทรงโปรดศิลปะด้านดนตรีและนาฏศิลป์เป็นพิเศษ ทั้งพระองค์และข้าหลวงในตำหนักได้เรียนดนตรีไทยภาคกลางและเรียนขับร้องจากครูที่มีชื่อเสียง พระราชชายาฯ เรียนดนตรีจนกระทั่งทรงจะเข้าได้คล่อง และบรรดาข้าหลวงในตำหนักก็ได้เรียนดนตรีทั้งไทยและฝรั่งด้วยเช่นกัน จนสามารถตั้งวงเครื่องสายเล่นในพระตำหนักได้⁹⁷ ข้าหลวงหลายคนจากตำหนักพระราชชายาฯ ยังเป็นครูสอนดนตรีไทยให้เจ้านายและสตรีในพระบรมมหาราชวังด้วย นอกจากนั้นงานฝีมืออื่นๆ ก็ส่งข้าราชการไปเรียนรู้จากตำหนักต่างๆ ที่มีชื่อเสียงด้านนั้นๆ เช่น การทำอาหารและงานมาลัยดอกไม้สดต่างๆ ที่ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ เป็นต้น ความสนใจงานด้านศิลปวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ของพระราชชายาฯ จะได้รับการนำไปประยุกต์และเผยแพร่เมื่อเสด็จกลับไปประทับที่เชียงใหม่

ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้รับความคิดเรื่องความเจริญก้าวหน้า ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ความดีงามและความเจริญก้าวหน้าของชนชั้นนำในกรุงเทพฯ สิ่งที่พระองค์สนใจเป็นพิเศษเมื่ออยู่ในราชสำนักคือดนตรีและนาฏศิลป์ นอกจากนั้นพระองค์ยังสนพระทัยการละครมาก พระราชหัตถเลขาและพระราชโทรเลขของรัชกาลที่ 5 ที่โปรดเกล้าฯ ถึงพระราชชายาฯ เมื่อเสด็จเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2452 เล่าเรื่องละครของสมเด็จฯ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระราชทานหลายครั้ง โดยเฉพาะเรื่องสาวเครือฟ้า ซึ่งแสดงและได้รับความนิยมอย่างมาก ระหว่างที่พระราชชายาฯ เสด็จเชียงใหม่ นอกจากนั้นยังส่งบทละครใหม่ที่แสดงนั้นพระราชทานพระราชชายาฯ⁹⁸ ซึ่งบ่งบอกว่าความสนพระทัยในการละครนี้เป็นที่ทราบดีทั่วทั้งพระบรมมหาราชวัง ซึ่งพระราชชายาฯ ก็แสดงให้เห็นถึงความสามารถด้านการละคร โดยทรงฝึกหัดข้าหลวงที่ตามเสด็จเล่นละครเรื่องพระลอฉลองกุที่วัดสวนดอก ซึ่งเป็นบทละครของสมเด็จฯ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

⁹⁷ พูนพิศ อมาตยกุล, “พระราชชายา เจ้าดารารัศมี พระราชจริยวัตรและงานสร้างเสริมทางดนตรีและนาฏศิลป์ของชาติไทย,” ใน *ดารารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน*, หน้า 172-179.

⁹⁸ พระราชโทรเลขถึงเจ้าดารารัศมี ลงวันที่ 2 กรกฎาคม ร.ศ.128 ใน *นงเยาว์ กาญจนจारी, ดารารัศมี*, หน้า 212.

ที่รัชกาลที่ 5 ส่งมาพระราชทาน และเมื่อพระราชชายาฯ เสด็จกลับไปประทับที่เชียงใหม่อย่างถาวร ในปี พ.ศ.2457 ได้นำแบบอย่างการดนตรีและนาฏศิลป์มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านนี้ของเชียงใหม่

ดนตรีและนาฏศิลป์พื้นเมืองของเชียงใหม่ดั้งเดิมที่เป็นแบบแผนนั้นมีไม่มากและไม่หลากหลาย มีเพลงบรรเลงขับร้องที่ใช้อยู่ประจำอยู่ประมาณไม่เกิน 20 เพลง เช่น เพลงอ้อหรือเพลงกล่อมเด็ก เพลงเก๋าล้านนา เพลงเชียงใหม่ เพลงละม้าย เป็นต้น เมื่อพระราชชายาฯ เสด็จกลับมาประทับเชียงใหม่ทรงนำเพลงจากกรุงเทพฯ เข้ามาเผยแพร่ที่เชียงใหม่ ซึ่งส่วนมากเป็นเพลงไทยสำเนียงลาว เช่น ลาวสมเด็จ ลาวคำหอม ลาวคำเนินทราย ลาวเฉียง เป็นต้น⁹⁹

ในด้านนาฏศิลป์ พระราชชายาฯ นำแบบอย่างจากกรุงเทพฯ มาประยุกต์เข้ากับการฟ้อนพื้นเมือง ก่อให้เกิดการฟ้อนแบบใหม่ ๆ ขึ้น ที่สำคัญและพบเห็นได้บ่อยคือการฟ้อนเล็บ ซึ่งดัดแปลงมาจากการฟ้อนแห่ครัวทานพื้นเมือง ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว ทำรำ ลีลาหรือจังหวะปล่อยตามแต่จะคนจะทำ ซึ่งพระราชชายาฯ มากำหนดทำรำ จังหวะ ลีลา การจัดแถวให้เป็นมาตรฐาน และการฟ้อนเทียนซึ่งดัดแปลงมาจากการฟ้อนเล็บ แต่เปลี่ยนจากใส่เล็บมาถือเทียนฟ้อนแทน เพื่อฟ้อนรับเสด็จรัชกาลที่ 7 ตอนกลางคืน เมื่อคราวเสด็จเยือนเชียงใหม่ พ.ศ.2469 ซึ่งเวลาฟ้อนจะมีแสงไฟออกที่ปลายนิ้วเป็นที่แปลกตา¹⁰⁰ การวางแบบแผนด้านนาฏศิลป์ของพระราชชายาฯ นี้ต่อมาจะถือเป็นแบบแผนอย่างเป็นทางการที่มีการสืบต่อ

การสร้างแบบแผนให้แก่เชียงใหม่ครั้งสำคัญของพระราชชายาฯ คือการเป็นนายิกาในการเตรียมการรับเสด็จรัชกาลที่ 7 เสด็จนครเชียงใหม่ พ.ศ.2469 ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีจดหมายถึงพระราชชายาฯ ว่า

ด้วยพระเจ้าอยู่หัวตรัสปรึกษาหม่อมฉันถึงเรื่องที่จะเสด็จมณฑลพายัพปลายปีนี้ หม่อมฉันเห็นว่าการไปมาเดี๋ยวนี้สะดวกผิดกับแต่ก่อนมาก พิธีการที่เคยทำรับเสด็จเจ้านายแต่ก่อน เช่นแห่เสด็จเข้าเมือง ดูกลายเป็นการเล่นไปเสียแล้ว น่าจะต้องคิดกระบวนารับเสด็จเป็นอย่างใหม่ ให้ประเพณีเก่าเข้ากับสมัยปัจจุบัน

⁹⁹ พูนพิศ อมาตยกุล, “พระราชชายา เจ้าดารารัศมี...,” หน้า 172-173.

¹⁰⁰ รุจพร ประชาเดชสุวัฒน์, “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับนาฏศิลป์,” ใน ดารารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน, หน้า 304-305.

นี้ได้ หม่อมฉันใคร่จะปรึกษาผู้ที่ชำนาญการพิธีอย่างเก่าของเมืองเชียงใหม่ ก็ไม่เห็นใครนอกจากพงศาของเจ้าป่า¹⁰¹

การรับเสด็จครั้งนี้ มีดนตรีและนาฏศิลป์ของพระราชชายาฯ จัดถวายทอดพระเนตรเป็นชุด
ดังนี้

ชุดที่ 1 ฟ้อนเทียนอย่างฟ้อนเมือง

ชุดที่ 2 ฟ้อนโปรยข้าวตอกและร้องถวายชัยมงคล ทำนองซอเชียงใหม่และทำนองซอเพลง

ชุดที่ 3 รำฝรั่งแต่งเป็นเจ้านายโบราณหญิง 1 ชาย 1 แล้วนำช่อบุกเกขึ้นไปทูลเกล้าฯ
ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี บนพลับพลา

ชุดที่ 4 ฟ้อนซอเพลงโดยทำต่างๆ รอบข้างและถวายชัยมงคล

การแต่งกายตามแบบฉบับพระราชชายาฯ ดังกล่าวปรากฏว่าเป็นเครื่องแบบของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ฟ้อนนำหน้ากระบวนเครื่องพระขวัญของสมเด็จพระบรมราชินี พระนางเจ้ารำไพพรรณี ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสียบมณฑลฝ่ายเหนือเมื่อ พ.ศ. 2469 กำหนด “เจ้านายผู้หญิงแต่งตัวนุ่งซิ่นยกทอง สวมเสื้อแพรรูปกระบอก ห่มผ้าแพร ที่มวยผม ปักช่อดอกไม้ทอง”¹⁰²

การฟ้อนรำและแต่งกายเช่นนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นนาฏศิลป์พื้นเมืองของเชียงใหม่ ซึ่งเป็นนาฏศิลป์ที่มีระเบียบแบบแผนชัดเจนในการแสดง แตกต่างจากการฟ้อนรับแขกเมืองของเจ้านายพื้นเมืองของล้านนาที่ไม่มีระเบียบแบบแผน ดังปรากฏในการกล่าวถึงการฟ้อนพื้นเมืองของล้านนาซึ่งตรงกับการฟ้อนของพระราชชายาฯ ว่า

งานปอยหลวง มีช่างฟ้อนเป็นหญิงสาว 6-8 คน แต่งกายสวยงาม ทัดดอกไม้เป็นพวงระย้า ที่ปลายนิ้วมือใส่เล็บโลหะยาวปลายแหลม สำหรับฟ้อนรำต้อนรับกระบวนแห่ครัวทาน¹⁰³

¹⁰¹ สจข. สบ.2.46/1 เรื่องจดหมายลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 30/2/69

¹⁰² จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเสียบมณฑลฝ่ายเหนือ พุทธศักราช 2469 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474).

¹⁰³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 30 ชาติในเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 3, (พระนคร: โรงพิมพ์อุทัย, 2495), หน้า 41.

การสืบทอดรูปแบบการฟ้อนรำของพระราชชายาฯ ได้รับการสานต่อโดยกลุ่มเจ้านาย เชียงใหม่ กลุ่มข้าราชการโดยผ่านระบบการศึกษาและข้าหลวงที่เคยฝึกหัดละครและการฟ้อนรำ จากตำหนักพระราชชายา กล่าวคือ หลังจากพระราชชายาสิ้นพระชนม์ เจ้าบัวทิพย์ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าแก้ววรวรรุ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย ได้ให้ครูละครและดนตรีที่เคยสอนอยู่ใน ตำหนักของพระราชชายาฯ มาสอนให้แก่คนในตำหนักของเจ้าแก้ววรวรรุและเจ้าบัวทิพย์ ซึ่งล้วนแต่ เป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากพระราชชายาฯ¹⁰⁴

นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดผ่านระบบราชการและผ่านระบบอุปถัมภ์ เนื่องจากพระราช ชายาฯ ได้รับการยอมรับนับถือจากเหล่าข้าราชการ โดยทรงมีความสัมพันธ์ทั้งในระดับส่วน พระองค์และทางการกับข้าราชการในท้องถิ่น ในด้านหนึ่งพระราชชายาฯ เป็นผู้ดำเนินบทบาทผู้ อุปถัมภ์รายใหญ่ตามแบบสังคมาจาริตในฐานะที่เป็นทั้งเจ้านายเชียงใหม่และเป็นพระราชชายาฯ ในรัชกาลที่ 5 ข้าราชการระดับข้าหลวงจังหวัดจึงคุ้นเคยกับพระราชชายาฯ เช่น พระยาอนุบาล พายัพกิจ ข้าหลวงเมืองเชียงใหม่คุ้นเคยกับพระราชชายาฯ เป็นอย่างดี ในฐานะข้าราชการที่ทรง เรียกใช้ ในขณะที่เดียวกันพระราชชายาฯ ก็เป็นผู้อุปถัมภ์พระยาท่านนี้ เช่น ชายที่ดินให้ในราคาถูก¹⁰⁵ พ่อค้าแม่ค้าในท้องถิ่นก็คุ้นเคยในฐานะที่พระราชชายาฯ เป็นลูกค้ารายใหญ่สินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ เช่น แม่นายคำใส เป็นผู้จัดหาสินค้าต่างๆ รวมทั้งเส้นไหมที่ใช้ในการทอผ้าให้พระราชชายาฯ

พระราชชายาฯ ยังเป็นผู้สนับสนุนการศึกษาของโรงเรียนต่างๆ โดยเฉพาะโรงเรียนสตรี มีการให้ทุนการศึกษา ให้เงินทุนสนับสนุนรายปี และจัดครูจากตำหนักของพระองค์ไปสอนวิชา ความรู้ของสตรีให้แก่นักเรียนในโรงเรียน ดังการจัดครูไปสอนการฟ้อนรำให้แก่นักเรียนโรงเรียนวัดมโนทัยพายัพ ซึ่งเป็นโรงเรียนสตรีประจำมณฑลพายัพ และองค์ความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมา เมื่อมีการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองสำคัญ ทางราชการมักให้นักเรียนจากโรงเรียนนี้ แสดงการต้อนรับ ดังคำบอกเล่าของศิษย์เก่าว่า

พระราชชายาเธอ เจ้าดารารัศมี ในรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดรับโรงเรียนวัดมโนทัย พายัพไว้ในพระอุปถัมภ์ และประทานครูหลวง ครูสอนฟ้อนในวังพระราชชายาเธอฯ ที่เก่งที่สุดมาสอนนักเรียนวัดมโนทัย... การประชุมแพทย์นานาชาติในเรื่องเวช

¹⁰⁴วารภรณ์ ไชยวงศ์ญาติ, “ศิลปการแสดงกับการสืบทอด : พระราชชายาเจ้าดารารัศมี,” ใน เจ้านาย ฝ้ายเหนือกับงานวัฒนธรรม (เชียงใหม่: สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2544), หน้า 123.

¹⁰⁵พูนพล อาสนะจินดา, “ไว้อาลัยเมืองศรีนครพิงค์,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันเอก(พิเศษ)พูนพล อาสนะจินดา, หน้า 242.

กรรมเมืองร้อนที่เชียงใหม่ พ.ศ.2474 ... นักเรียนวัดโนทัยพายัพแสดงการฟ้อนพื้นเมืองประกอบบทร้องทำนองลาวหัวลาน... ทุกคนนุ่งผ้าซิ่นไหมสีต่างๆ สวยงาม แต่ต่อเชิงผ้าซิ่นดำ ใส่เสื้อสีเดียวกับผ้าซิ่น ผ่าสไบโรงเรียนหาให้มีริบบิ้นห้อยสองบ่า ปลายผูกช่อดอกไม้หลวมๆ เวลาฟ้อนฟ้อนก็ใช้นิ้วคืบช่อดอกไม้ประกอบการฟ้อนรำ¹⁰⁶

การถ่ายทอดศิลปะการฟ้อนรำตามแบบพระราชชายาฯ ปรากฏชัดเจนและมีนัยสำคัญอีกครั้งเมื่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2501 ทางราชการและจังหวัดเชียงใหม่จัดการรับเสด็จฯ โดยนำรูปแบบการรับเสด็จรัชกาลที่ 7 มาเป็นต้นแบบ ในขณะเดียวกันก็ปรากฏร่องรอยความเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ เช่น การจัดให้เชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ ผู้หญิงฟ้อนรับเสด็จ โดยตัดการฟ้อนรับแขกเมืองของเจ้านายผู้ชายออกไป สะท้อนการเปลี่ยนจากการฟ้อนที่เป็นพิธีกรรมมาเป็นการแสดงที่มุ่งนำเสนอความสวยงามขององค์ประกอบในการแสดง เช่น การแต่งกาย ท่าทางการแสดงออก ผู้แสดง

เมื่อกรมศิลปากรตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่เชียงใหม่ การฟ้อนและการดนตรีรูปแบบของพระราชชายาฯ ก็ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ โดยเจ้าเครือแก้ว ณ เชียงใหม่ ข้าหลวงที่เคยเป็นต้นห้องของพระราชชายาฯ ได้รับการฝึกหัดการฟ้อนรำและดนตรีจากกรุงเทพฯ และจากพระราชชายาฯ ทั้งยังได้เป็นหนึ่งในคณะผู้ฟ้อนและขับร้องเพลงพื้นเมืองถวายรัชกาลที่ 7 เจ้าเครือแก้วได้รับเชิญจากอธิบดีกรมศิลปากรให้เป็นครูพิเศษสอนขับร้องเพลงไทยและเพลงพื้นเมืองภาคเหนือ เป็นผู้ชำนาญการสอนด้านศิลปะการแสดงและการขับร้อง จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ.2541 และอีกบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทการสอนในสถาบันการศึกษาคือ เจ้าโสภณ ณ เชียงใหม่ ข้าหลวงของพระราชชายาฯ ซึ่งได้รับการฝึกหัดให้เรียนดนตรีและขับร้องจากครูในกรุงเทพฯ และจากพระราชชายาฯ จนต่อมาได้เป็นผู้สอนวิชาเครื่องสายและขับร้องเพลงพื้นเมืองที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่¹⁰⁷

การประดิษฐ์รูปแบบฟ้อนรำของพระราชชายาฯ ได้เผยแพร่ออกสู่สาธารณชนและได้รับการยอมรับโดยไม่มีข้อโต้แย้งใดๆ ซึ่งเกิดจากปัจจัยสองประการคือ ฝ่ายกรุงเทพฯ ยอมรับ

¹⁰⁶ สวาท รัตนวราห, “ด้วยความรักและคิดถึงวัดโนทัยพายัพ,” ใน 80 ปี วัดโนทัยพายัพ (ม.ป.ท., ม.ป.ป), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

¹⁰⁷ พูนพิศ อมาตยกุล, “พระราชชายา เจ้าดารารัศมี,”..., หน้า 184.

ความสามารถของพระราชชายาฯ ดังที่รัชกาลที่ 7 กล่าวถึงเจ้านายเชียงใหม่ว่ายิ่งดีกว่าเจ้านายเมืองอื่นในล้านนา เนื่องจากมีพระราชชายาฯ เป็นหลักอยู่ ซึ่งสะท้อนทั้งความเชื่อมั่นต่อพระราชชายาฯ ของรัชกาลที่ 7 และสะท้อนความเคารพจากเจ้านายในเชียงใหม่เอง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ก็เล่าถึงความเชื่อมั่นต่อพระราชชายาฯ ของหญิงชาวฝรั่งเศสที่สนใจศึกษาพงศาวดารและขนบธรรมเนียมทางตะวันออกและเคยได้ยินชื่อเสียงของพระราชชายาฯ ว่า

เขาบอกหม่อมฉันว่า ความรู้เรื่องโบราณคดีทางฝ่ายเหนือท่านทางชำนาญดีกว่าใครๆ ในมณฑลพายัพ และเคยได้ยินคนทั้งหลายสรรเสริญพระอัยยาศัยอยู่ เขาอยากจะได้และได้คุ้นเคยกับท่าน¹⁰⁸

การยอมรับของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังปรากฏอีกหลายครั้งเมื่อพระองค์มีปัญหาสงสัยความรู้เกี่ยวกับทางเหนือก็สอบถามจากพระราชชายาฯ¹⁰⁹

อีกด้านหนึ่งการได้รับการยอมรับจากทางเชียงใหม่ เห็นได้ชัดเจนว่าพระราชชายาฯ เป็นเจ้านายสำคัญเพราะเป็นทั้งธิดาของอดีตเจ้าผู้ครองนคร และเป็นพระราชชายาฯ ของกษัตริย์สยามที่มีอำนาจเหนือเชียงใหม่ อีกทั้งขณะนั้นการตั้งอำนาจของเมืองที่เคยเป็นประเทศราชทำได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น หลังการปราบกบฏพญาผาบและกบฏเงี้ยวเมืองแพร่อย่างรุนแรงและเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2432 และ 2445 ซึ่งกรุงเทพฯ ลงโทษเจ้านายพื้นเมืองต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้การต่อต้านอำนาจจากส่วนกลางลดลงอย่างมาก ดังนั้นเมื่อสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชชายาฯ เสด็จกลับไปประทับที่เชียงใหม่เป็นการถาวร อำนาจของกรุงเทพฯ จึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางแล้ว นอกจากการยอมรับในอำนาจการเมืองการปกครองของกรุงเทพฯ ที่เหนือกว่าแล้ว เจ้านายพื้นเมืองก็รับแนวคิดเรื่อง “ความศิวิไลซ์” จากราชสำนักกรุงเทพฯ ด้วย มีเจ้านายเชียงใหม่หลายคนที่ได้รับการเลี้ยงดูตามแบบอย่างกรุงเทพฯ และมีโอกาสไปเรียนต่างประเทศ เช่น เจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ ซึ่งเป็นหลานของพระราชชายาฯ โดยเจ้ากาวิละวงศ์ ถูกส่งไปอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระราชชายาฯ ที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุ 3 ขวบ และ

¹⁰⁸ ภัคดีกุล รัตนา, “ภาพลักษณ์ “ผู้หญิงเหนือ” ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25...”, หน้า 64

¹⁰⁹ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล, ประชุมพระนิพนธ์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: บารุงบัณฑิต), หน้า 30.

พระราชชายาฯ ได้ส่งไปเรียนในยุโรปถึง 18 ปี¹¹⁰ และยังมีเจ้านายเชียงใหม่อีกหลายคนที่ได้รับการอบรมในลักษณะเดียวกันนี้ ดังนั้นความคุ้นเคยและความนิยมแบบอย่างทางวัฒนธรรมจากราชสำนักกรุงเทพฯ ในเชียงใหม่จึงมีอยู่แล้วบ้าง เมื่อพระราชชายาฯ นำการปฏิบัติใหม่ๆ เข้ามาจึงได้รับความนิยมการดำเนินการของพระราชชายาฯ ด้านวัฒนธรรมที่ใช้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ซึ่งรวมถึงบทบาทของผู้หญิงที่ควรปฏิบัติในสังคม ซึ่งพระองค์พยายามเผยแพร่ความคิดนี้ผ่านทางละคร อันได้แก่ละครเรื่องน้อยใจยา ที่ดัดแปลงมาจากคำขอของเชียงใหม่ โดยพระองค์ให้การอุปถัมภ์ให้ทำสวนทรพจนกิจกวีพื้นเมืองแต่งขึ้นตามโครงเรื่องที่ทรงคิดขึ้นเอง ละครเรื่องนี้สะท้อนว่าพระทรงองค์รับอิทธิพลมาจากละครของพระบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เช่นเรื่อง สาวเครือฟ้า ที่นางเอกมีจิตใจเด็ดเดี่ยว รักเดียวใจเดียว นอกจากนี้พระองค์จะทำอิทธิพลด้านรูปแบบของละครมาจากกรุงเทพฯ แล้ว แก่นของเรื่องราวความรักของน้อยใจยาชายหนุ่มที่มีฐานะยากจนกับนางแก่นแก้วซึ่งพ่อแม่บังคับให้หมั้นหมายของลูกเศรษฐี ซึ่งนางแก่นแก้วไม่ยินยอมแต่กลับยอมทำทุกอย่างเพื่อให้สมหวังในความรักกับน้อยใจยา แม้กระทั่งยอมหนีตามน้อยใจยาก็คตาม ความรักอันมั่นคงของหญิงสาวถูกนำเสนอผ่านบทละคร เช่น

เต็มเค้ามันเน็งกิ่งมันบ่ถอน	บ่ไหวเพื่อนคลอนกิ่งไปไหวเล่า
ตามคำลมที่พัดออกเข้า	มีแต่เค้าไหวหวั่นคลอนเพื่อน
กิ่งมันแท้บ่แซเสลือน	บ่เหมือนลมรำเพยกะจะนั้น
ใจของหญิงพั่งหนีมเพียงหัน	บ่เป็นของเพื่อนคนใด
ยังเป็นกระจกแว่นแก้วเงาใส	บ่มีใจเหียงเจ้าพะน้อ ¹¹¹

ความพยายามนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงเชียงใหม่เช่นนี้ได้รับการถ่ายทอดไปสู่ราชสำนักกรุงเทพฯ ด้วย โดยพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงอาทรทิพย์นภา ทรงขอบทละครเรื่องนี้ไปให้คณะละครของพระองค์แสดง ณ พระตำหนักในพระราชวังดุสิต แต่คาดว่ากลุ่มคนที่ได้ชมคงมี

¹¹⁰ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยมณฑลฝ่ายเหนือและนครเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 5, (พระนคร: 2510) เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ วันที่ 28 พฤศจิกายน

¹¹¹ ประคอง นิรมานเหมินทร์, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 196.

ไม่มากนัก และคงไม่เป็นที่นิยมเพราะไม่ปรากฏว่ามีกรกล่าวถึงเหมือนดังเช่นละครเรื่องสาวเครือฟ้า¹¹²

นอกจากการเป็นต้นแบบด้านดนตรีและนาฏศิลป์แล้ว พระราชชายาฯ ยังเป็นผู้นำเข้าค่านิยมบางอย่างมาสู่เชียงใหม่ ซึ่งมีผลต่อการนำเสนอภาพเชียงใหม่ในยุคแรกๆ กล่าวคือ พระราชชายาฯ นำกุหลาบที่รัชกาลที่ 5 นำกลับมาจากฝรั่งเศสมาปลูกที่พระตำหนักบนดอยสุเทพ¹¹³ เมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 7 เสด็จไปเชียงใหม่ ก็เสด็จไปทอดพระเนตรสวนกุหลาบแห่งนี้¹¹⁴ ซึ่งรวมทั้งคณะท่องเที่ยวของกรมรถไฟหลวงที่จัดมาเที่ยวเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2476 ก็มาเยี่ยมชมสวนแห่งนี้ด้วยเช่นกัน และหลังการเสด็จเชียงใหม่ของรัชกาลที่ 7 เชียงใหม่ได้ต้อนรับบุคคลสำคัญอีกหลายท่าน ทั้งเป็นการไปอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งคงเป็นผลมาจากการรับเสด็จที่น่าพอใจ เช่น การเสด็จตรวจราชการของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต การเสด็จประพาสเชียงใหม่ของสมเด็จพระพันวัสสา สมิเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต การเสด็จประพาสเชียงใหม่ของสมเด็จพระพันวัสสา สมิเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ใน พ.ศ.2471 ซึ่งเจ้านายเหล่านี้ต่างเสด็จประพาสดอยสุเทพนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ และพักค้างคืนที่พระตำหนักของพระราชชายาฯ บนดอยสุเทพ

การดำเนินการต่างๆ ของพระราชชายาฯ ในช่วงนี้ยังไม่ก่อให้เกิดการรับรู้เรื่องความงามของเชียงใหม่ในวงกว้าง แต่การดำเนินการของพระองค์จะเป็นรากฐานอย่างดีในการสร้างภาพความงามให้เชียงใหม่ที่จะดำเนินการในระยะหลัง โดยรูปแบบนาฏศิลป์ที่ทรงปรับปรุงขึ้นจะถูกนำมาใช้เป็นแบบแผนนาฏศิลป์ของเชียงใหม่ ซึ่งถูกนำเสนอในงานพิธีการต่างๆ และเนื่องจากเป็นนาฏศิลป์ที่รับรูปแบบของราชสำนักสยามมา จึงมีการคัดเลือกผู้แสดงโดยนำข้าหลวงที่หน้าตาดีและมีพรสวรรค์ด้านนาฏศิลป์เป็นผู้แสดง ช่างฟ้อนของพระราชชายาฯ จึงเป็นแม่แบบของการแสดงนาฏศิลป์เชียงใหม่ ที่เน้นหน้าตาท่าทางของผู้แสดง ซึ่งจะเชื่อมโยงกับภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเชียงใหม่ในระยะหลัง

กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อพิจารณาจากปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ทั้ง 3 ประการ ซึ่งประกอบด้วย บทบาทของรัฐ บทบาทของกรมรถไฟและการสร้างอัตลักษณ์

¹¹²นางเยาว์ กาญจนจारी, *ดาราภิรมย์*, หน้า 68.

¹¹³Ronald D. Renard, "The image of Chiang Mai : the making of a beautiful city," *The Journal of The Siam Society* 87 : 1 & 2 (1999): 94.

¹¹⁴กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือและนครเชียงใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 5, เรื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ วันที่ 28 พฤศจิกายน 2510, หน้า 103.

ท้องถิ่นของพระราชชายาฯ ด้านนาฏศิลป์ จะพบว่าบทบาทของรัฐทั้งสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และประชาธิปไตยเป็นผู้ส่งเสริมให้เชียงใหม่เป็นที่รู้จักในวงกว้าง เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพทางการเมืองและความรู้สึกในหมู่ประชากรของประเทศ จากนโยบายนี้เมื่อประกอบกับความเป็นเมืองสำคัญของเชียงใหม่เองและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน เชียงใหม่จึงเป็นที่รู้จักมากกว่าเมืองอื่นๆ ในภาคเหนือด้วยกันและกลายมาเป็นเมืองตัวแทนของวัฒนธรรมล้านนา เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งเสริมการสร้างวัฒนธรรมของชาติ เชียงใหม่จึงถูกยกย่องว่ามีวัฒนธรรมดีงามใกล้เคียงกับรัฐสุโขทัย จนกลายเป็นถิ่นไทยงาม ด้วยเหตุนี้ความเป็นเมืองวัฒนธรรมของเชียงใหม่จึงมีจุดเริ่มต้นจากรัฐ และจะได้รับการสานต่อโดยกระบวนการต่างๆ ของกลุ่มคนต่างๆ ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

ส่วนบทบาทของกรมรถไฟนั้น เป็นผู้เผยแพร่ความเป็นเมืองท่องเที่ยวของเชียงใหม่ โดยการจักขบวนรถไฟนำเที่ยวเชียงใหม่ ซึ่งการท่องเที่ยวนี้เป็นการนำเสนอภาพของความงามทางธรรมชาติ ประเพณีและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ เนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมของเชียงใหม่ยุคนี้คือดอยสุเทพ ซึ่งประกอบด้วยพระธาตุดอยสุเทพ และน้ำตกตลิ่งชันจันทู และยังเปิดพื้นที่ของชาวกรุงเทพฯ ไปสู่เทศกาลสงกรานต์ที่โด่งดังมาอย่างต่อเนื่อง

และในประเด็นการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นของพระราชชายาฯ นั้นพบว่า นาฏศิลป์ของเชียงใหม่ที่ปรับปรุงโดยพระราชชายาฯ นั้นเป็นการรับรูปแบบจากราชสำนักสยามมาปรับปรุง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทั้งชาวเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ต่างก็ยอมรับว่ามีความสวยงาม และจะถูกนำมาใช้เป็นตัวแทนวัฒนธรรมเชียงใหม่โดยคนยุคต่อมา ทั้งนี้นาฏศิลป์ของพระราชชายาฯ นี้ยังจะถูกนำไปเชื่อมโยงกับภาพลักษณ์ผู้หญิงเชียงใหม่ที่อ่อนช้อยตามรูปแบบและท่วงท่าการฟ้อนรำในยุคต่อมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่

การเกิดขึ้นของภาพลักษณ์ใดๆ ต้องเกิดการรับรู้ต่อสิ่งนั้นอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สังคมมีความเข้าใจต่อสิ่งนั้นๆ ซึ่งทิศทางของข้อมูลที่ได้รับรู้ตัวเองที่เป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดภาพลักษณ์ที่อาจเกิดขึ้น ดังกรณีของสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่การรับรู้ข้อมูลของเชียงใหม่ยังมีจำกัดเพราะการสื่อสารคมนาคมไม่สะดวก อีกทั้งเชียงใหม่ก็เป็นเมืองขึ้นของสยามซึ่งมีอิสระในการปกครองตนเองอยู่มาก การรับรู้เชียงใหม่อันจำกัดของกรุงเทพฯ จึงไม่ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ใดๆ ขึ้น แต่ก็ปรากฏว่าการรับรู้เชียงใหม่ในสมัยนั้นค่อนข้างเป็นไปได้ในทิศทางเดียว คือ การรับรู้เชียงใหม่ในฐานะเมืองและวัฒนธรรมที่ดีกว่ากรุงเทพฯ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ระยะเวลาต่อมาเมื่อการติดต่อสื่อสารระหว่างเชียงใหม่และกรุงเทพฯ สะดวกงายตายขึ้น ความสัมพันธ์ของดินแดนทั้งสองใกล้ชิดกันมากขึ้น การรับรู้ต่อเชียงใหม่ก็หลากหลายประเด็นขึ้น แต่เนื่องจากการเกิดภาพลักษณ์ของเชียงใหม่มีประเด็นทางการเมืองเกี่ยวข้องด้วย โดยรัฐต้องการให้เชียงใหม่เป็นเมืองแห่งความสงบเรียบร้อย ผู้คนมีวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการดำเนินนโยบายสร้างความมั่นคงและชาตินิยม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 การนำเสนอเชียงใหม่จึงถูกกำหนดทิศทางให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ และพื้นฐานการรับรู้ต่อเชียงใหม่ที่กล่าวถึงในบทที่ 2 และจากเป้าหมายรัฐนี้เองที่มีส่วนกำหนดกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่

4.1 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยสื่อบันเทิงต่างๆ

มหรสพความบันเทิงในสังคมไทยแต่เดิมเกิดขึ้นในงานพิธีกรรมต่างๆ ที่เจ้าภาพจะเป็นผู้จัดมาให้ชมโดยไม่ต้องเสียเงิน แต่เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ผู้คนพร้อมที่จะซื้อหาความบันเทิงกันมากขึ้น และเนื่องจากความบันเทิงของไทยได้รับอิทธิพลของการแสดงและดนตรีตะวันตก จึงเกิดความบันเทิงรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้ชัดเจนคือละครดึกดำบรรพ์ ละครร้องและละครพูด¹

¹ภัทรวดี ภูษาภิรมย์, วัฒนธรรมบันเทิงในชาติไทย การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความบันเทิงในสังคมกรุงเทพฯ พ.ศ.2491-2500 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 38.

4.1.1 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยการแสดง

การนำเสนอภาพเชียงใหม่ในรูปแบบความบันเทิงที่ได้รับความนิยมสูงคือละครเรื่อง สาวเครือฟ้า ที่เปิดแสดงให้ชนชั้นสูงดูในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบทประพันธ์ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงได้แบบอย่างมาจากเรื่องมาตามบัตเตอร์ไฟล (Madam Butterfly) ที่เนื้อหาเป็นเรื่องราวความรักระหว่างหนุ่มชาวตะวันตกและสาวชาวญี่ปุ่น โดยทรงดัดแปลงเนื้อหาให้เข้ากับสภาพสังคมไทย และดัดแปลงตัวละครให้เป็นสาวเชียงใหม่กับหนุ่มสยาม แทน ซึ่งการดัดแปลงเนื้อเรื่องและตัวละครเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับสยามหรือกรุงเทพฯ ที่มองว่าตนเป็นผู้เหนือกว่าทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2

ละครเรื่องสาวเครือฟ้านี้เมื่อเปิดแสดงได้รับความนิยมอย่างมากจากผู้ชมจนต้องเปิดแสดงหลายรอบ และผู้แสดงเป็นเครือฟ้า ได้รับรางวัลจากการแสดงครั้งเดียวถึง 100 บาท² แม้ระยะต่อมาบทประพันธ์เรื่องนี้ก็ได้รับการนำมาแสดงอีกและเป็นที่นิยมเสมอมา แม้กระทั่งเมื่อสร้างเป็นภาพยนตร์ แต่คาดว่าน่าจะมีการปรับเปลี่ยนบทละครให้ชวนฝันมากขึ้น ความสำเร็จเรื่องสาวเครือฟ้า ถึงกับมีผู้สร้างภาพยนตร์ระบุว่า

ว่ากันว่าหนังยอดนิยมที่โรงหนังตามหัวเมืองทั้งหลาย (รวมถึงโรงหนังในเมืองกรุง) ขึ้นชอบกันมากก็คือหนังเรื่องสาวเครือฟ้า... ในยุคที่มีคณะละครเร่ไปแสดงตามจังหวัดต่างๆ ถ้าคณะไหนหมดเนื้อหมดตัวหาสตางค์กลับบ้านไม่ได้ ก็จะมาเล่นเรื่องสาวเครือฟ้า รับรองว่าหาเงินได้ล้นกระเป๋ากลับบ้านได้อย่างสบาย... ผู้สร้างหนังในยุคนั้นก็ใช้หลักการเดียวกับหนังเร่ กล่าวคือถ้าทุนเริ่มหาย ถ้าไรเริ่มหมด ก็จะมาสร้างเรื่องสาวเครือฟ้า รับรองว่าโรงหนังอำเภอไหนรับเต็ม³

สาวเครือฟ้าไม่เพียงแต่เป็นที่นิยมเท่านั้น ยังได้ส่งอิทธิพลต่อการแสดงอื่นๆ ที่มีเนื้อเรื่องใกล้เคียงกัน รวมทั้งเป็นต้นแบบการแสดงเกี่ยวกับภาคเหนือที่ให้ตัวละครเอกเป็นหญิงสาวชาวเหนือ ที่พบรักกับหนุ่มชาวกรุงเทพฯ และมักลงท้ายด้วยความไม่สมหวัง เช่น ปรางกุโฆษณาใน

²“พระราชโทรเลขถึงเจ้าدارราชคมี ลงวันที่ 2 กรกฎาคม ร.ศ.128” ใน นางเยาว์ กาญจนจारी, *ดาราราชคมี*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (เชียงใหม่: สุริวงศบุ๊คเซนเตอร์, 2539), หน้า 212.

³ธนาทิพ ฉัตรภูมิ, *ตำนานโรงหนัง* (กรุงเทพฯ: เวลาดี, 2547), หน้า 97-98.

หนังสือพิมพ์คนเมือง ประกาศวันเวลาแสดงละครเรื่อง “สาวสีฟ้า” ซึ่งเป็นเรื่องของสาวเชียงใหม่ที่
 สนุกสนานได้รสชาติเดียวกับสาวเครือฟ้า คณะเจนทโรภาสแสดงเรื่อง “ใจใจซัง” ซึ่งเป็นชื่อตัวละคร
 เอกในเรื่องมาตามบัตรเตอร์ไฟลซึ่งเป็นต้นแบบของสาวเครือฟ้าที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
 นราธิปประพันธุพงศ์ ดัดแปลงมาเป็นละครเรื่องสาวเครือฟ้า ระหว่างวันที่ 13-15 พฤศจิกายน
 พ.ศ.2477 ความแตกต่างระหว่าง “สาวเครือฟ้า” และ “ใจใจซัง” คือ ในใจใจซังใช้เพลงแบบญี่ปุ่น
 ในขณะที่สาวเครือฟ้าใช้เพลงลาวเพราะเป็นเรื่องที่ดัดแปลงให้เป็นเรื่องของ “เชียงใหม่เมืองงาม
 ของเรา”⁴ เพลงประกอบในใจใจซัง เช่น เพลง “กล้วยไม้สีมดอย”⁵ การแสดงเรื่องใจใจซังนี้แม้จะ
 ไม่ใช่เรื่องของเชียงใหม่แต่ก็แสดงให้เห็นว่าละครเรื่องสาวเครือฟ้าอยู่ในการรับรู้ของสังคมอย่าง
 กว้างขวางแล้ว เมื่อนำมาแสดงผู้คนที่รับรู้ถึงความเกี่ยวข้องกับสาวเครือฟ้า นอกจากนั้นยังมีละคร
 เรื่อง “ห้วยแก้ว” แสดงระหว่างวันที่ 3-6 มกราคม พ.ศ.2478 มีเพลงประกอบ เช่น เพลง “จันทร์
 พายัพ” เพลง “บัวจันทร์”⁶ ซึ่งละครเรื่องนี้เมื่อพิมพ์บทละครออกจำหน่าย มีการพิมพ์อย่างน้อย
 หนึ่งครั้งที่ใช้ภาพหน้าปกเป็นรูปหญิงสาวกำลังเล่นน้ำตก⁷

เมื่อถึงยุคที่มีการสร้างภาพยนตร์ไทยขึ้น เรื่องราวของเชียงใหม่ก็ได้รับการกล่าวถึงใน
 ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่เรื่องนางสาวสุวรรณ ภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกที่สร้างโดยชาวต่างชาติ โดยนาย
 เฮนรี เอ แมคเร (Henry A. MacRae) จากบริษัทยูนิเวอร์แซล สหรัฐอเมริกา ขออนุญาตกระทรวง
 การต่างประเทศเข้ามาถ่ายทำภาพยนตร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวงศวโรปการ
 เสนาบดีกระทรวงการประเทศ ทรงมีหนังสือทูลพระเจ้าอนงยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
 ผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวงว่า

เขาได้อธิบายแก่ม่อมฉันว่า ...ตั้งใจจะมาฉายรูปในกรุงสยาม ตามแต่ฝ่ายไทยจะ
 ให้อายเพื่อจะได้ไปแสดงให้คนทั้งปวงรู้เห็นว่ากรุงสยามนี้มีที่ที่น่าดูน่าชมอยู่เป็นอัน
 มาก⁸

⁴มนัส จรรย์ยศ, “พรานบุรุษ” เสือเก่าไม่ถอย แห่งโลกละครและภาพยนตร์” ใน อนุสรณ์พรานบุรุษ
 (กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์, 2512), หน้า 229.

⁵เรื่องเดียวกัน.

⁶เรื่องเดียวกัน.

⁷เอนก นาวิกมูล, ภาพถ่ายและสิ่งพิมพ์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 217.

⁸จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย, ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2
 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 26-27.

จากเหตุผลนี้ภาพยนตร์เรื่องนี้จึงได้รับอนุญาตให้ถ่ายทำได้ เนื้อเรื่องของภาพยนตร์เป็นเรื่องของนายกล้าหาญ (พระเอก) รักใคร่ชอบพอกับนางสาวสุวรรณ (นางเอก) แต่บิดาของนางสาวสุวรรณไม่ต้องการให้หนุ่มสาวทั้งสองรักใคร่กัน เพราะต้องการให้ลูกสาวได้แต่งงานกับเศรษฐี นายกล้าหาญโดนกลั่นแกล้งต่างๆ นานาจากชายหนุ่มที่บิดาของนางสาวสุวรรณสนับสนุน เมื่อนายกล้าหาญไปทำงานที่เชียงใหม่ ก็ถูกป้ายความผิดข้อหาฆ่าคนตายให้และเกือบถูกจับแต่ผู้ร้ายตัวจริงก็สารภาพผิดเสียก่อน และพร้อมกันนี้ความจริงก็เปิดเผยว่านายกล้าหาญเป็นทายาทของคหบดีที่เชียงใหม่ที่พลัดพรากจากบิดามารดาตั้งแต่วัยเด็ก เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้บิดาของนางสาวสุวรรณก็อนุญาตให้หนุ่มสาวทั้งคู่แต่งงานกันได้

ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้ออกฉายเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2466 และได้รับความสนใจจากผู้คนมาก เข้าฉายสองวันในโรงภาพยนตร์ 3 โรง ทำรายได้ถึง 1542 บาท 91 สตางค์⁹ นอกจากนั้นยังมีจุดเด่นอีกประการหนึ่งคือได้เห็นภูมิประเทศอันสวยงามเกือบทั่วพระราชอาณาจักร และยังมี การแสดงความคิดเห็นว่าหากภาพยนตร์เรื่องนี้ออกฉายต่างประเทศเมื่อใด ประเทศสยามก็จะเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก และภายหลังได้มีการเรียบเรียงภาพยนตร์เรื่องนี้พิมพ์พร้อมภาพประกอบสี่สีจำหน่ายด้วย¹⁰

ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างการนำเสนอภาพเชียงใหม่ผ่านละครเรื่องและภาพยนตร์ก็คือ ละครที่แสดงบนเวทีนั้นใช้การสร้างฉากขึ้น การแสดงจึงเน้นไปที่ความสามารถของผู้แสดงเป็นหลัก ดังนั้นการแสดงแบบนี้จึงให้ความสำคัญกับตัวละครเหนืออื่นใด ส่วนภาพยนตร์นั้นสามารถแสดงให้เห็นบรรยากาศและสถานที่จริง และในยุคที่ภาพยนตร์เป็นความบันเทิงรูปแบบใหม่ที่สังคมกำลังให้ความสนใจ การเห็นภาพฉากและบรรยากาศจริงในภาพยนตร์จึงส่งผลต่อความประทับใจของผู้ชมได้มาก ซึ่งเงื่อนไขนี้เองที่ทำให้สถานที่ที่เป็นฉากในภาพยนตร์ได้รับความสนใจ ดังนั้นการนำเสนอเชียงใหม่ซึ่งในยุคของการแสดงละคร เช่น สาวเครือฟ้า ผู้ชมจะกล่าวถึงบทบาทของตัวละครเป็นสำคัญ ซึ่งอาจก่อให้เกิดการรับรู้ต่อผู้หญิงเชียงใหม่และดินแดนเชียงใหม่ที่เป็นประเทศราชของสยาม แต่เมื่อเชียงใหม่ปรากฏตัวในภาพยนตร์ ทัศนียภาพและสถานที่ในเชียงใหม่เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดไปสู่ผู้ชม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภาพยนตร์เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างภาพลักษณ์เรื่องความงามตามธรรมชาติให้เชียงใหม่ ดังจะเห็นได้ชัดในภาพยนตร์เรื่องสามปอยหลวงที่จะกล่าวต่อไป

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34-35.

จากการที่ภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกเลือกใช้เชียงใหม่เป็นหนึ่งในสถานที่สำคัญของเรื่อง สะท้อนให้เห็นว่าเชียงใหม่เป็นสถานที่หนึ่งที่รัฐให้ความสำคัญ และรัฐเป็นผู้เสนอแนะเรื่องสถานที่ ถ่ายทำเพื่อนำเสนอภาพประเทศสยามที่ประกอบด้วยดินแดนต่างๆ โดยหน่วยงานที่มีส่วนสำคัญ ต่อการกำหนดนี้คือกรมรถไฟหลวง เนื่องจากมีแผนกโฆษณาที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ ข้อมูลเรื่องสถานที่ต่างๆ ตามเส้นทางรถไฟ เพื่อส่งเสริมให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทาง ท่องเที่ยวในสยามโดยรถไฟ ซึ่งเป็นการคมนาคมเดียวที่เข้าถึงส่วนต่างๆ ของสยามได้มากที่สุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการนำเสนอภาพเชียงใหม่ในภาพยนตร์ไทยครั้งแรกนี้เป็นไปตามนโยบายของ รัฐ ที่ต้องการนำเสนอภาพประเทศสยามให้ทั่วโลกได้รับรู้ แต่ในขณะเดียวกันภาพเหล่านั้นก็มีผล ต่อการรับรู้ของคนไทยที่ดูภาพยนตร์เรื่องนี้เช่นกัน

ภาพยนตร์เรื่อง “สามปอยหลวง” เป็นภาพยนตร์เรื่องต่อมาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเชียงใหม่ สร้างขึ้นโดยความร่วมมือของกรมรถไฟและเทศบาลนครเชียงใหม่ มีจุดประสงค์เพื่อประชาสัมพันธ์ เมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะ โดยนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ต้องการจัดสร้างภาพยนตร์เพื่อ เผยแพร่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเชียงใหม่เพื่อเชิญชวนให้คนมาเที่ยว แต่เทศบาลมี งบประมาณไม่พอที่จะสร้าง จึงติดต่อกรมรถไฟที่มีเครื่องมือถ่ายทำภาพยนตร์และผู้แสดง ภาพยนตร์ แต่กรมรถไฟแม้จะมีอุปกรณ์พร้อมแต่ก็ขาดเงินทุนเช่นกัน หม่อมเจ้าศุภกรวรรดิศ ดิศกุล ซึ่งสนใจจะสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้จึงติดต่อขอใช้อุปกรณ์และบุคลากรของกรมรถไฟ แต่เรื่อง เงินทุนจะเป็นผู้ติดต่อหาตนเอง ซึ่งผู้ออกทุนคือนายบุญชอบ อ่องสว่าง ส่วนค่าใช้จ่ายต่างๆ ใน เชียงใหม่นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเอง เนื่องจากเทศบาลไม่มีงบประมาณให้

ภาพยนตร์เรื่องนี้ออกฉายใน พ.ศ.2483 เป็นภาพยนตร์สีธรรมชาติเรื่องแรกของไทย เนื้อหาเป็นเรื่องราวของหนุ่มนักเรียนนอกที่เป็นชาวกรุงเทพฯ ไปเที่ยวเชียงใหม่และพบรักกับ นางเอกสาวชาวเชียงใหม่ ภาพยนตร์เรื่องนี้ถ่ายทำที่เชียงใหม่ตลอดเรื่อง และภาพในภาพยนตร์ก็ มุ่งนำเสนอภาพความงามของธรรมชาติของเชียงใหม่ นอกจากนั้นยังใช้ผู้หญิงเป็นจุดขายด้วย เช่น มีฉากนางเอกเปลือยกายเล่นน้ำที่น้ำตกแม่สา¹¹ เมื่อออกฉายภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับความนิยม มาก โดยสามารถทำรายได้มากกว่าภาพยนตร์ฮอลลีวูดเรื่องทาร์ซานที่ออกฉายช่วงเดียวกัน แต่ เนื่องจากเกิดความขัดแย้งกันระหว่างผู้ออกทุน เทศบาลนครเชียงใหม่ และกรมรถไฟ ตลอดเวลาที่ ภาพยนตร์เรื่องนี้ออกฉายจึงมีข่าวลือในทางไม่ดีมากมาย และฉายอยู่ไม่นานนัก รวมทั้งไม่มีการ

¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

ฉายซ้ำแม้จะมีเสียงเรียกร้องในภายหลังก็ตาม อย่างไรก็ตามภาพยนตร์เรื่องนี้ก็ยังได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพ และได้รับการสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. 2516¹²

จากการตอบรับของผู้ชมแม้จะเข้าฉายอยู่ไม่นาน จนกระทั่งนำไปสู่การสร้างภาพยนตร์เรื่อง “สามปอยหลวง” ซ้ำอีกในภายหลัง แสดงให้เห็นว่าภาพยนตร์เรื่องนี้ น่าจะผลต่อผู้คนในวงกว้างให้รับรู้ภาพความงามของทัศนียภาพตามธรรมชาติของเชียงใหม่ที่ได้รับการนำเสนอเป็นองค์ประกอบหลักของภาพยนตร์ ซึ่งอาจมีส่วนคล้ายคลึงภาพเชียงใหม่ในภาพยนตร์เรื่อง “นางสาวสุวรรณ” ทั้งนี้ภาพเชียงใหม่ที่ปรากฏในภาพยนตร์ทั้งสองเรื่องนี้ เมื่อพิจารณาจากผู้มีส่วนในการสร้างจะพบว่ากรมรถไฟหลวงซึ่งมีส่วนในการสร้างภาพยนตร์ทั้งสองเรื่องนี้ น่าจะมีส่วนสำคัญในการกำหนดภาพเชียงใหม่ในภาพยนตร์ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการนำเสนอภาพเชียงใหม่ของกรมรถไฟนี้จะให้ความสำคัญกับทัศนียภาพทางธรรมชาติของเชียงใหม่ในสิ่งอื่นๆ ด้วย ดังจะเห็นได้ต่อไปในการกล่าวถึงประเด็นเรื่องสิ่งพิมพ์

นอกจากภาพความงามของผู้หญิงและธรรมชาติที่ได้รับการนำเสนอผ่านการแสดงแล้ว ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเชียงใหม่ก็ได้รับการนำเสนอผ่านการแสดงละครเช่นกัน โดยการแสดงละครประวัติศาสตร์นี้เป็นผลงานของหลวงวิจิตรวาทการ ที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสแนวคิดชาตินิยมในสมัยรัฐหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา โดยละครประวัติศาสตร์เรื่องแรกของหลวงวิจิตรวาทการที่จัดแสดงคือ เรื่อง เลือดสุพรรณ เมื่อ พ.ศ. 2479 หลังจากนั้นมาละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการเรื่องต่างๆ ก็จัดแสดงต่อมาจนกระทั่งยุติไปช่วงที่ไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 และกลับมาแสดงอีกครั้งเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีช่วงที่ 2 พ.ศ. 2491-2500¹³ ละครของหลวงวิจิตรวาทการนั้นมีเนื้อหาปลุกใจให้รักชาติบ้านเมือง โดยเน้นความเสียสละเพื่อชาติ การต่อสู้เพื่อเอกราชและอิสรภาพของชาติ การรวมตัวกันของชนชาติไทยเพื่อต่อสู้กับศัตรู และให้เห็นถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยอันยิ่งใหญ่ และได้สอดแทรกแนวคิดชาตินิยมไว้อยู่เสมอ¹⁴ โดยหลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวถึงความคิดในการสร้างละครว่า

การแสดงละครผิดกับแสดงตำนาน การแสดงตำนานต้องไม่ทำอะไรให้เกินจริง

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.

¹³ ประจักษ์ อนุกรมมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528), หน้า 78-79.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

แต่การแสดงละครมีความจำเป็นต้องแถมต่อเติมสี ให้มีเรื่องรักโศกเป็น ส่วนประกอบมิฉะนั้นก็ไม่สามารถจะเป็นละครได้¹⁵

ด้วยเหตุนี้ละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการจึงแต่งเติมเรื่องให้มีความน่าสนใจ โยให้มีความรักของพระนางในเรื่องเป็นปมเรื่องในละครร่วมกับปมเรื่องความรักชาติ แต่ใน ท้ายที่สุดตัวละครก็มักเสียสละความรักของตนเองเพื่อชาติบ้านเมือง ซึ่งโครงเรื่องเช่นนี้ปรากฏใน งานเขียนประเภทนวนิยายของหลวงวิจิตรวาทการด้วย

จากการศึกษาของประอรรัตน์ บุรณมาตร์ พบว่าการปลุกใจให้คนไทยรักชาติในละครของ หลวงวิจิตรวาทการนั้นดำเนินการโดยใช้กลวิธี 3 รูปแบบ ประกอบด้วย การกล่าวถึงถิ่นกำเนิดของ ชนเผ่าไทย การกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีตและการสอดแทรกแนวคิด “การรวมเผ่า ไทย” เพื่อนำไปสู่ความเป็นมหาอำนาจของชาติไทย¹⁶ ดังจะพบว่ามีละครหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชน ชาติไทยนอกประเทศ เช่น ราชนมู (2479) เจ้าหญิงแสนหวี (2481) เป็นต้น และกล่าวถึงความ เสียสละและความต้องการของชนชาติไทยเผ่าต่างๆ ที่ปรารถนาจะรวมเข้ากับประเทศไทย

ละครของหลวงวิจิตรวาทการที่เป็นเรื่องของเชียงใหม่คือ มหาเทวี ซึ่งแสดงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2481 โดยหลวงวิจิตรวาทการระบุว่าละครเรื่องนี้ “ใกล้ความจริงในประวัติศาสตร์ที่สุด” โดย เป็นเหตุการณ์ในช่วงที่เชียงใหม่กำลังวุ่นวาย พระเมืองเกษเกล้าซึ่งเป็นกษัตริย์เชียงใหม่ถูกโอรสซึ่ง ราชสมบัติและต้องหนีออกจากเมือง โดยมีพระนางจิริประภาซึ่งเป็นราชธิดาตามไปด้วย ภายหลัง เมื่อพระนางจิริประภากลับเข้าเมืองแล้ว ได้นำเชียงใหม่มาอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา ซึ่งหลวง วิจิตรวาทการชี้ว่าเป็นการฝังรากความรู้สึกอันมั่นคงว่าเชียงใหม่จะต้องรวมอยู่ในครอบครัวไทย ด้วยกัน¹⁷ เหตุผลของการแต่งละครเรื่องนี้เพื่อเชิดชูเกียรติพระนางจิริประภาในฐานะวีรสตรี และ เพื่อเฉลิมฉลองปีที่ระลึกที่ล้านนา รวมกับสยามครบ 400 ปี นับจาก พ.ศ.2081 ที่พระนางจิริประภา นำเชียงใหม่มาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา ละครเรื่องนี้จึงยืนยันยืนยันความเป็นไทยที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ร่วมกันมาของภาคเหนือและอีสาน ดังการอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการว่า

แต่ก่อนมาเรามักเข้าใจกันว่าพี่น้องของเราทางภาคเหนือและภาคอีสานนั้นเป็น

¹⁵ สี่หราชเดโช อ่างโน เรื่องเดียวกัน, หน้า 79-80.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80-85.

¹⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, “มหาเทวี,” ใน วิจิตรวรรณคดี (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2536), หน้า 228.

ลาว ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด และความเข้าใจผิดอันนี้ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดต่อไปอีกว่า เชียงใหม่และเมืองสำคัญต่างๆ ทางภาคเหนือนั้นเป็นเมืองขึ้นหรือเป็นประเทศราชของไทย ความเข้าใจเช่นนี้เป็นการผิดอย่างมาก พี่น้องของเราทางภาคเหนือก็ดี ภาคอีสานก็ดี ล้วนเป็นไทยที่มีเลือดเนื้อเชื้อสายอันเดียวกันกับพวกเราโดยแท้ ... เป็นไทยที่ร่วมชาติร่วมประเทศร่วมสายโลหิต¹⁸

ในบทละครเรื่องนี้ มีแก่นเรื่องที่ว่าความเป็นชาติเดียวกันของไทยทั้งหลาย โดยมีเชียงใหม่เป็นตัวแทน โยพระมหาเทวีผู้ปกครองของเชียงใหม่ก็ตระหนักถึงเรื่องนี้ จึงตั้งใจนำเชียงใหม่เข้ามารวมกับกรุงศรีอยุธยา โดยไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นพม่า ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพระมหาเทวีที่เลือกบ้านเมืองเป็นอันดับแรก ส่วนความรักและความสุขสบายส่วนตัวนั้นเป็นเงื่อนไขรองลงมา โดยในละครเรื่องนี้ มีหลายตอนที่แสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของเชียงใหม่ทั้งทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ดังเพลง "นครเชียงใหม่" ที่ใช้ประกอบละครเรื่องนี้

ฟิงคะนคร	สมนามกร	นครเชียงใหม่
รุ่งเรืองช้านาน	เป็นเมืองโบราณ	แต่ยังสดใส
มีดอยสูงเด่น	เสมือนจะเป็น	เครื่องเทอดเกียรติไทย
ดอกไม้ก็สวย	บ้านเมืองก็งาม สมศักดิ์สมนาม	ของลานนาไทย
ฟิงคะนคร	สมนามกร	นครเชียงใหม่
เขตต์ไทยขยาย	พ่อขุนเม็งราย	มาสร้างขึ้นไว้
พ่อขุนรามคำแหง	ช่วยตัดช่วยแปลง	รูปเมืองให้ใหม่
พะม่าเข้าครอง	ตั้งสองสามครั้ง เชียงใหม่ก็ยัง	เป็นเลือดเนื้อไทย
ฟิงคะนคร	สมนามกร	นครเชียงใหม่
เป็นเมืองศีลธรรม	คนดียิ่งล้ำ	ไม่แพ้เมืองใด
แหล่งวัฒนธรรม	มีศิลปกรรม	สมเป็นเมืองใหญ่
อันเมืองเชียงใหม่ หัวใจสยาม	เรื่องชื่อลือนาม	มีขวัญของไทย ¹⁹

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 228.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 232-233.

เมื่อพิจารณาจากเพลงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหลวงวิจิตรวาทการต้องการสื่อสารให้ผู้ชมเห็นว่าเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีความเป็นมายาวนาน ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นมาอันยาวนานของชนชาติไทย เชียงใหม่ยังมีความเกี่ยวพันพอขุนรามคำแหงมีส่วนสร้างเมืองนี้ เพื่อช่วยให้ผู้ฟังยอมรับความเป็นไทยของเชียงใหม่ได้ง่ายขึ้น เนื่องจากเชียงใหม่ใกล้ชิดกับอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งได้รับการอ้างอิงให้เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ชาติไทย และทั้งสองดินแดนมีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันชั้นที่มิตร ดังที่หลวงวิจิตรวาทการเคยแสดงปาฐกถาว่าพอขุนรามคำแหงกับพอขุนเม็งรายก็เป็นเป็นมหามิตรกัน วัฒนธรรมของดินแดนทั้งสองจึงอยู่ในระดับเดียวกัน และวัฒนธรรมล้านนายังเคราะห์ดีกว่าสุโขทัยที่ไม่ถูกอิทธิพลขอมทำลายลง²⁰ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

นอกจากนั้นยังสอดแทรกเรื่องวัฒนธรรมภาคเหนือ หรือวัฒนธรรมล้านนาซึ่งครอบคลุมถึงวัฒนธรรมเชียงใหม่ด้วยนั้น ว่าเป็นเมืองแห่งคนดี มีศีลธรรมและวัฒนธรรม ซึ่งเนื้อหาของบทเพลงท่อนนี้ น่าจะมีผลกระทบให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม “เสก” ภาคเหนือให้เป็น “ถิ่นไทยงาม”

นอกจากเพลงแล้ว บทละครเรื่องนี้ยังมีอยู่หลายตอนที่แสดงความตั้งใจของผู้แต่งที่จะให้เชียงใหม่เป็นดินแดนแห่งความมีวัฒนธรรม ผู้คนมีจิตใจดีงาม ผู้คนแต่งกายดี บ้านเรือนสะอาด สะอาด ผู้คนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตามที่หลวงวิจิตรวาทการได้แสดงปาฐกถาเปรียบเทียบวัฒนธรรมล้านนาว่ายิ่งใหญ่และสูงส่งทัดเทียมวัฒนธรรมสุโขทัย ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 เชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนามาก่อน จึงเป็นตัวแทนความมีวัฒนธรรมนี้ของล้านนา ดังที่ปรากฏในบทละครเมื่อพระยาพิษณุโลกพบพระมหาเทวีได้ถามว่าเป็นใครเพราะดูการแต่งกายไม่น่าใช่ชาวบ้านธรรมดา พระมหาเทวีตอบว่า “ชาวเชียงใหม่แต่งกายเรียบร้อยเสมอค่ะ ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรืออยู่ในป่า”²¹

เมื่อพระยาพิษณุโลกต้องการพิสูจน์ว่าพระมหาเทวีและพรรคพวกเป็นใครจึงต้องการไปดูที่บ้านของพระมหาเทวี ทหารจึงออกอุบายให้ขอข้าวชาวมเชียงใหม่กิน โดยบอกว่าอดข้าวมาหลายวันแล้ว “ชาวเชียงใหม่เขาใจบุญใจดี โอบอ้อมอารี เราบอกคำเดียวว่าเราอดข้าวมา เขาต้องพาเราไปถึงบ้านหาข้าวให้เรากินเสร็จ”²² ซึ่งในที่สุดพระมหาเทวีก็นำข้าวปลาอาหารมาให้พระยาพิษณุโลกและทหารกิน

ละครเรื่องมหาเทวีนี้ น่าจะมีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเชียงใหม่มาก โดยเฉพาะเพลงนครเชียงใหม่ ซึ่งถูกนำไปใช้อ้างอิงอยู่เสมอ เช่น ในแผ่นพับนำเที่ยวเชียงใหม่ของกรมรถไฟ

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 228.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 238.

พ.ศ.2494 ก็ขึ้นต้นด้วยเนื้อหาท่อนหนึ่งของเพลงว่า “ดอกไม้ก็สวย ผู้คนก็งาม สมศักดิ์สมนาม ของลานนาไทย”²³ เพลงนี้ยังถูกใช้เป็นเพลงประจำสถานีวิทยุ วปถ.ค่ายกาวิละ เชียงใหม่ จึงคาดว่าเพลงนี้คงแพร่หลายในท้องถิ่นเชียงใหม่ และละครเรื่องนี้ยังถูกนำมาแสดงซ้ำอีกหลายครั้งเมื่อจังหวัดเชียงใหม่สร้างพุทธสถาน ยุวพุทธิกสมาคมเชียงใหม่ ก็จัดแสดงละครเรื่องมหาเทวีเพื่อหารายได้สมทบทุนการก่อสร้าง²⁴

อาจกล่าวได้ว่าการนำเสนอภาพเชียงใหม่ในการแสดงทั้งละครร้อง และภาพยนตร์มีความใกล้เคียงกัน คือ นำเสนอภาพเชียงใหม่โดยผ่านตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มีความงามทางกายภาพ ทั้งเรื่องสาวเครือฟ้าและสามปอยหลวง ซึ่งสอดคล้องกับการนำเสนอภาพเชียงใหม่ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในขุนช้างขุนแผนที่ให้ตัวละครผู้หญิงเชียงใหม่มีบทบาท อย่างไรก็ตามความแตกต่างระหว่างการนำเสนอภาพผู้หญิงเชียงใหม่ในช่วงก่อนรัชกาลที่ 5 และตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาก็คือ แม้เรื่องความสวยงามของผู้หญิงยังคงอยู่ ตั้งแต่ละครเรื่องสาวเครือฟ้าเป็นต้นมาจะมีบรรยากาศของการมองเชียงใหม่ทั้งดินแดนและวัฒนธรรมว่าเป็นดินแดนที่มีเสน่ห์แบบชวนฝันและแปลกแตกต่างจากกรุงเทพฯ โดยให้ตัวละครผู้ชายกรุงเทพฯ เป็นผู้ไปค้นพบบรรยากาศนี้ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากอารมณ์และบรรยากาศในการแสดงก็ได้ แตกต่างไปจากช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พบว่าบรรยากาศป่าเขาและวัฒนธรรมของเชียงใหม่เน้นเป็นความแปลกประหลาดในเชิงดูแคลน ในขณะที่ในการแสดงสมัยใหม่ บรรยากาศความเป็นป่าเขาของเชียงใหม่กลับถูกนำเสนอให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่เสริมความมีเสน่ห์ด้วยผู้หญิงและประเด็นทางเพศ ดังการเปลือยกายเล่นน้ำตกตัวละครเอกหญิง ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นป่าเขาและมีตัวละครชายลอบมองชื่นชมอยู่ในภาพยนตร์เรื่องสามปอยหลวง ทั้งนี้เป็นอิทธิพลจากเทคโนโลยีภาพยนตร์ ที่ทำให้เห็นบรรยากาศและสถานที่จริง ดังนั้นภาพความงามของทัศนียภาพทางธรรมชาติและสถานที่ของเชียงใหม่จึงถูกนำเสนอผ่านภาพยนตร์ เกิดเป็นอีกหนึ่งภาพของเชียงใหม่ที่ถูกนำเสนอ

ส่วนละครอิงประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการนั้น มีผลต่อการสร้างความรู้ความเข้าใจอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสยามกับเชียงใหม่ สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล เช่น การออกกฎหมายกำหนดให้เรียกชื่อไทยโดยไม่มี การแบ่งแยกภูมิภาค เพื่อสร้างความสามัคคีและป้องกันการแบ่งแยกของคนในชาติ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 เนื่องจากละครส่วนมากเน้นความเป็นชนชาติไทยด้วยกัน และเชียงใหม่ยังได้รับการนำเสนอว่าเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมและบ้านเมืองสวยงามในละครเรื่องมหาเทวี

²³ แผ่นพับ “รศพิเศษท้องเที่ยงงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494”, หน้า 1.

²⁴ พุทธสถานเชียงใหม่ (เชียงใหม่: ศิวพร, 2501), หน้า 203.

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ผ่านสื่อการ
แสดงนี้ก่อให้เกิดภาพลักษณ์เชียงใหม่ครบทั้ง 3 ประเด็น ได้แก่ ผู้หญิงสวยแบบชนวนฝั้น ซึ่งเกิดจาก
บทบาทของตัวละครในเรื่อง ดังนั้นจึงพบว่าความงามแบบชนวนฝั้นของผู้หญิงเชียงใหม่เกิดขึ้นจาก
ภาพการแสดง ไม่ใช่การดำเนินชีวิตประจำวัน ภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่เกิดจากการแสดงจึงมีแต่
ภาพลักษณ์ทางกายภาพและการแสดงออกด้านกิริยาท่าทางเป็นสำคัญตามที่ได้เห็นจากการแสดง
ในขณะที่คุณสมบัติอื่น เช่น การมีจิตใจดี ไม่ได้รวมอยู่ในกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงาม
ของผู้หญิงเชียงใหม่ผ่านการแสดง แม้ว่าชนวนการสร้างตัวละครเอกของไทยจะต้องเป็นคนดีก็ตาม
แต่เนื่องจากบรรยากาศในการแสดงให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพ ภาพลักษณ์ที่เกิด
จากการแสดงเหล่านี้จึงเป็นเรื่องความงามทางกายภาพและกิริยาท่าทางที่แสดง

ลักษณะประการที่สองคือ ความงามทางธรรมชาติ ซึ่งแสดงผ่านภาพยนตร์ซึ่งเป็นสื่อที่
สามารถนำเสนอภาพจริงของบรรยากาศและสถานที่ และเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็น
ขุนเขาของเชียงใหม่แตกต่างจากกรุงเทพฯ และภาคกลางที่เป็นที่ราบ ภาพเหล่านี้จึงดึงดูดสายตา
และความสนใจต่อเชียงใหม่ได้ดี มีบรรยากาศของความแปลกตาน่าค้นหา อย่างไรก็ตาม
ทัศนียภาพทางธรรมชาติของเชียงใหม่มีความสัมพันธ์กับภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิง
เชียงใหม่อย่างใกล้ชิด พบว่ามีการกล่าวเชื่อมโยงผู้หญิงเชียงใหม่กับธรรมชาติ โยให้ความรู้สึก
และความบริสุทธิ์ของภูเขาป่าดงของเชียงใหม่ สร้างบรรยากาศให้เกิดความน่าค้นหาซึ่งจะ
เชื่อมโยงกับภาพความงามอันบริสุทธิ์ของหญิงสาวเชียงใหม่ ซึ่งจะพบมากในเพลงที่จะกล่าวต่อไป

ส่วนละครของหลวงวิจิตรวาทการนั้น เป็นการตอบสนองนโยบายรัฐ ที่ต้องการสร้างความ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ แต่ขณะเดียวกันก็เน้นเรื่องความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทยทั้ง
ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ดังนั้นภาพลักษณ์ของ
เชียงใหม่ในละครหลวงวิจิตรวาทการจึงเป็นภาพของความมีวัฒนธรรม ผู้คนจิตใจดีรักชาติและ
บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุป กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยการแสดงนี้
เกิดขึ้นโดยความริเริ่มของชนชั้นชาวยุโรป ทั้งจากบทบาทของรัฐและการเสพความบันเทิงของชน
ชั้นนำสยาม ก่อนที่ความบันเทิงเหล่านั้นจะแพร่หลายมาสู่ชนชั้นกลางในสังคม และส่งผลไปถึง
กลุ่มคนในเชียงใหม่ด้วย โดยเป็นผู้จัดลำดับความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ผ่านการ
แสดงละคร เชียงใหม่จึงมีสถานภาพเป็นผู้อ่อนแอกว่า ซึ่งก็นำเสนอได้อย่างชัดเจนโดยผ่านตัว
ละครผู้หญิง ที่ในสังคมเป็นผู้ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของชาย ซึ่งความสัมพันธ์รูปแบบนี้ก็ได้รับ
การยอมรับด้วยดีจากเชียงใหม่ส่วนมาก ด้วยการตอบรับความบันเทิงจากการแสดงด้วยดี แม้เมื่อ

การสร้างภาพยนตร์เรื่องสามปอยหลวงที่ฝ่ายเชียงใหม่มีส่วนร่วมในการสร้าง รูปแบบของเรื่องก็ยังคงเป็นเช่นเดิม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเชียงใหม่ก็ยอมรับภาพลักษณ์ของผู้หญิงเชียงใหม่และธรรมชาติตามที่กรุงเทพฯ จัดสร้างขึ้น

4.1.2 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยเพลง

พัฒนาการของเพลงรูปแบบใหม่ในสังคมไทยจึงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการแสดงละครรูปแบบใหม่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดนตรีตะวันตกประเภทแรกที่แพร่หลายในไทยคือแตรวงถูกนำมาใช้ในการฝึกทหารและชาวตะวันตกในไทยขณะนั้นนำเข้ามา ซึ่งได้รับความสนใจจากชนชั้นสูงบางกลุ่มถึงกับมีวงแตรวงไว้ประจำบ้านควบคู่ไปกับวงดนตรีไทย เมื่อแตรวงได้รับความนิยมจึงมีการปรับปรุงเพลงไทยให้เหมาะสมกับการบรรเลงโดยแตรวงและนำไปบรรเลงในงานต่างๆ เช่น ในกระบวนแห่บวชนาค เป็นต้น และพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ที่มีความสามารถด้านดนตรีริเริ่มแต่งเพลงแบบตะวันตกซึ่งส่วนใหญ่ดัดแปลงจากเพลงไทยเดิม เกิดเป็นเพลงไทยสากลที่นำไปใช้ในพิธีการต่างๆ เช่น เพลงสรรเสริญพระบารมี เป็นต้น จนกระทั่งปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เพลงไทยสากลจึงมีพัฒนาการสัมพันธ์กับการแสดงและความบันเทิงแบบใหม่ในสังคมไทย ในระยะแรกเป็นการแต่งเพลงตามแบบสากลเพื่อนำไปใช้ในการแสดงละครร้อง ละครร้องในระยะแรกเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูง ต่อมาได้รับความนิยมมากขึ้นและขยายตัวไปสู่สามัญชน เกิดคณะละครร้องหลายคณะขึ้น จนกระทั่งทศวรรษ 2470 คณะละครหลาย ๆ คณะได้นำรูปแบบทางดนตรีใหม่ๆ มาปรับปรุงการแต่งเพลง²⁵ บุคคลที่โดดเด่นคือ “พรานบุรุษ” หรือจันทร์จวง จันทร์คณา ที่ดัดแปลงเพลงไทยเดิมจากที่มีลูกคู่ร้องรับ มาเป็นการใส่เนื้อเพลงให้เต็มและใช้ดนตรีคลอ แทนการใช้ลูกคู่ร้องรับ ทำให้เป็นที่นิยมของประชาชนเนื่องจากกระชับ ทันใจผู้ชม อาจกล่าวได้ว่าละครร้องในยุคแรกๆ มีเพลงประกอบในแต่ละเรื่องจำนวนมาก เมื่อเริ่มแสดงครั้งแรกเรื่อง “จันทร์เจ้าขา” เมื่อ พ.ศ. 2474 มีเพลงประกอบถึง 39 เพลง²⁶ จากการใช้เพลงประกอบการแสดงเช่นนี้ เพลงจึงได้รับความนิยมควบคู่กับการแสดง แม้เมื่อมีการสร้าง

²⁵ศิริพร กรอบทอง, *วิวัฒนาการเพลงลูกทุ่งในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: พันทิจ, 2547), หน้า 46-64.

²⁶ใหญ่ ภาณุ, “เพลงยุคละครร้องคณะจันทร์โรภาส ปี พ.ศ.2474-2488,” ใน *มหรสพดนตรีและวิพิธทัศนาพิเศษ 5 รัชกาลเพลงไทยสากล* (กรุงเทพฯ: กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538), หน้า 29.

ภาพยนตร์ไทยแล้ว เพลงก็ถูกใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในภาพยนตร์ ดังที่วงดนตรีสุนทราภรณ์ก็มีจุดเริ่มต้นมาจากการเป็นวงดนตรีของบริษัทภาพยนตร์²⁷

ในยุคที่มีเพลงสุนทราภรณ์ เพลงเกี่ยวกับเมืองเหนือและเชียงใหม่หลายเพลงถูกแต่งขึ้น คาดว่าเพื่อประชาสัมพันธ์แนวคิดของรัฐบาลในการสร้างเชียงใหม่ให้เป็นถิ่นไทยงาม มีทั้งเพลงที่ได้ทำนองมาจากเพลงพื้นเมือง ทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยว การประกวดของดีต่างๆ ทำให้ต้องแต่งเพลงให้เข้ากับบรรยากาศพื้นเมือง²⁸ และรัฐยังส่งเสริมให้มีเพลงที่บรรยายความงามตามธรรมชาติของแผ่นดินไทย เพื่อให้คนไทยรักและหวงแหนแผ่นดิน²⁹ นอกจากนี้ยังมีเพลงของวงดนตรีและนักร้องคนอื่น ซึ่งหากเป็นเพลง “ลูกทุ่ง” มักเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2490 และมีเนื้อหากล่าวถึงสาวเชียงใหม่และสาวเหนือ³⁰ เมื่อจัดแบ่งประเภทเพลงที่เกี่ยวกับเชียงใหม่ตามเนื้อหา สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. เพลงที่มีเนื้อหาสงวนตอบนโยบายรัฐ ได้แก่ เพลงถิ่นไทยงาม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อร้องน่าจะแต่งขึ้นในช่วงจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อเผยแพร่การเสกถิ่นไทยงามในช่วง พ.ศ.2486 ดังกล่าวไว้ในบทที่ 3 และพบบทความเรื่อง “ถิ่นไทยงาม” และเรื่อง “งามของถิ่นไทยงาม” ในข่าวโฆษณาการ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 กุมภาพันธ์ 2486³¹

เห็นแดนแผ่นดินทองถิ่นไทยงาม

ดูอยู่ด้วยความเพลินใจนิยม

อากาศก็ดีน่าสบายพระพายรื่นรมย์

ใครได้มาชมคงชื่นใจ

²⁷ อนุสรณ์พรานบุรุษ (กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์, 2519), หน้า 2.

²⁸ พูนพิศ อมาตยกุล, “อิทธิพลเพลงไทยแท้ต่อสุนทราภรณ์,” ใน การสัมมนาเรื่อง “สุนทราภรณ์วิชาการ” เอกสารประกอบการสัมมนาในวาระครบรอบ 50 ปี คณะดนตรีสุนทราภรณ์ วันที่ 12-17 มิถุนายน พ.ศ. 2532 ณ หอสมุดแห่งชาติ, หน้า 46-47.

²⁹ สุวัฒน์ วรดิลก, เรียบเรียง, “ชีวิตและงานของคุณเอื้อ สุนทรสนาน,” ใน สุนทราภรณ์ครึ่งศตวรรษ : รัลึกการก่อตั้งวงดนตรีสุนทราภรณ์ครบรอบ 50 ปี, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินการจัดงานเนื่องในโอกาสครบรอบ 49 ปี และ 50 ปี วงดนตรีสุนทราภรณ์, 2532), หน้า 60.

³⁰ เพลงที่กล่าวถึงเชียงใหม่มีหลาย ๆ มีทั้งเพลงที่ระบุชื่อและสถานที่ในเพลงว่าเป็นเชียงใหม่ ส่วนอีกประเภทหนึ่งนั้นไม่ได้ระบุชื่อเชียงใหม่โดยตรง แต่มักกล่าวถึงสมัญญาที่หมายถึงภาคเหนือโดยรวม และบางเพลงก็จะมีสถานที่ที่บ่งบอกว่าเป็นเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันเมื่อกล่าวถึงสมญานามหลายคำ แม้จะเป็นการกล่าวถึงภาคเหนือโดยรวม แต่โดยทั่วไปเชียงใหม่จะเป็นที่รู้จักดีที่สุด เพลงหลายเพลงที่แม้ไม่ได้ระบุไว้ว่าเป็นเชียงใหม่จึงถูกนำมาศึกษาด้วย

³¹ สุวิมล พลจันทร์, “กรมโฆษณาการกับการโฆษณาการทางการเมือง(พ.ศ.2476-2487),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 227.

สวยงามขึ้นจริงทุกสิ่งสะคราญ

น้ำตกกระเซ็นเป็นฟองละอองพราวไป

เขาสูงเงื้อมง้ำคำฟ้าอยู่

สายน้ำซับซ้อนแลดูลาน

ไม่งามปกคลุมช่อมธุเขียว

พันธุ์ปุปชาติดาดาล้วนงามวิไล

หมายถึงแผ่นดินทองถิ่นทางเหนือ

ทิวบ้านทิวเรือนครอบครัวสวนครัวเกลืออนตา

วัฒนธรรมล้ำเลิศงามครัน

สวมหมวกงามๆ ทิวกันผิวพรรณขำคม

สาว ๆ จ้มลิ้มยิ้มชื่นฉ่ำ**สวยนักสวยล้ำสาวชาวไทย**

ขอเชิญพวกเราผองเผ่าชาวไทย

มีที่งามๆ ทำกินพื้นดินมากมาย

มีห้วยละหารลำธารแนวไพร

โปรยฉ่ำฤดูทัย ชวนให้ชื่นบาน

ชวนชื่นชูแขนดูอยู่นาน

เป็นวิมานสำราญแห่งไทย

ได้แต่แลเหลียวตะลึงลานใจ

ดมกลิ่นชื่นใจในเมื่อลมพา

ประเสริฐเลิศเหลือจะพรรณนา

มีผักมีปลานาไร่นาชม

มีอยู่ทั่วกันตามความนิยม

ใครได้มาชมคงชื่นทรวงใน

งามด้วยธรรมชาติสร้างให้**งามวิไลทั้งใจและกาย**

ไปอยู่ยังในที่สุขสบาย

น่าอยู่สบายยังถิ่นไทยงาม

เมื่อพิจารณาจากเนื้อร้องพบว่าเพลงนี้มีการกล่าวถึงนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งสิ้น ทั้งการรณรงค์ทางวัฒนธรรม เช่น การสวมหมวกตามรัฐนิยมและการยกย่องผู้หญิง การส่งเสริมทางเศรษฐกิจให้ชาวไทยพึ่งพาตนเอง และบรรเทาความขาดแคลนอาหารในช่วงสงคราม โดยการเชิญชวนให้ทำผักสวนครัว การเชิญชวนให้ประชาชนไปตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือ นอกจากนั้นยังกล่าวถึงความงามด้านต่างๆ ของเชียงใหม่ ได้แก่ อากาศดี ทัศนียภาพสวย พืชพันธุ์ ธรรมชาติเขียวขจี ผู้หญิงสวย และวัฒนธรรมดี ซึ่งภาพเชียงใหม่เช่นนี้สอดคล้องกับการนำเสนอของละครและการแสดงที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม แม้เพลงนี้เมื่อพิจารณาจากเนื้อร้องแล้ว จะมีจุดประสงค์ทางการเมืองเป็นจุดประสงค์หลัก แต่ก็มีภาพของผู้หญิงเชียงใหม่ผ่านคำกล่าวที่กำกวมว่า "ใครได้มาชมคงชื่นทรวงใน" ซึ่งสื่อความหมายให้ผู้หญิงเชียงใหม่เป็นสิ่งดึงดูดทางเพศสำหรับผู้ชาย ซึ่งการกล่าวถึงผู้หญิงเชียงใหม่เช่นนี้จะพบอีกมากในเพลงที่เกี่ยวกับธรรมชาติและหญิงสาวโดยตรง

2. เพลงที่กล่าวถึงสถานที่และชมธรรมชาติของเชียงใหม่ เพลงที่เกี่ยวกับสถานที่ในเชียงใหม่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักของเชียงใหม่ เช่น เพลงผางอบ ที่มีเนื้อร้องว่า

งามผางอบสวยงาม	ได้ชมยิ่งงามเมื่อน้ำไหลหลัง
แผ่นหินเป็นเชิงชั้น	ผางอบเงอบงามไหลหลัง
เงอบงามน้ำรินคล้ายกันทั่วไป	เพลินน้ำตกไหลมา
จากดอยสู่ผาจากผามาแอ่งใหญ่	เยือกเย็นเมื่อรินไหล

นอกจากเพลงที่ชมสถานที่แล้ว จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงและสถานที่ทางธรรมชาติของ เชียงใหม่ มักถูกกล่าวถึงด้วยกัน โดยให้ธรรมชาติที่ถูกกล่าวถึงมากคือน้ำตกและป่าเขา เพลงสาว ห้วยแก้ว ซึ่งเนื้อเพลงกล่าวถึงน้ำตกห้วยแก้ว ซึ่งเป็นสถานที่ที่ท่องเที่ยวได้รับความนิยม เนื่องจาก ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ การเดินทางจึงสะดวก เป็นสถานที่ที่ชาวเมืองเองก็ไปใช้ประโยชน์ทั้งพักผ่อน และใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ซักผ้า และเมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองเยือนเชียงใหม่ก็จะไปที่น้ำตกแห่งนี้ ทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จฯ ประพาสน้ำตกแห่งนี้ อย่างเป็นทางการ เพลงนี้ สอดแทรกภาพผู้หญิงเล่นน้ำ มีเนื้อร้องว่า

บุญซึกพามาเห็นห้วยแก้ว	งามเพริศแพรวดังแก้วเลื่อมฉาย
ธารละลายไหลผ่านเป็นสาย	เย็นน้ำใสนั้นไม่เหือดหาย
ห้วยงามคล้ายสวรรค์สร้างมา	โชดหินเรียงอยู่เคียงคู่กัน
งามเด็ดฉ้นด้วยชั้นศิลา	แลเง้อมง่าสูงต่ำชะง่อนผา...
มีสาวงามอาบน้ำในห้วย	นางช่างสวยดุจเทพเทวัญ
อ่อนเอวนางสำอางร่างนั้น	ร่างสวรรค์ไหวสั่นในน้ำ
ไฉ่เลิศล้ำงามแท้แม่เอย	เพลินหลงมองแลจ้องไม่วาย
งามทั่วกายใจหายหมดเลย	ภาพสวรรค์หรือทันแม่เอย
งามสาวเหนือเหลือจะเอ่ยใจหวังเซยชื่นฤทัย ...	

นอกจากนั้นยังมีเพลงที่เกี่ยวกับสถานที่ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับผู้หญิง ดังเพลงวังบัวบาน ซึ่งเนื้อหากล่าวถึงหญิงที่ผิดหวังในความรักกับหนุ่มชาวใต้ จึงมากระโดดน้ำตายที่วังน้ำ จนวังน้ำ นั้นได้ชื่อว่า “วังบัวบาน” ตามชื่อหญิงสาว

วังน้ำนี้หนอ	เป็นที่ก่อเหตุการณ์
ที่บัวบานฝังกาย	ยี่ดเอาเป็นหอเรือนตายรองกายไว้ด้วยแผ่นน้ำ

จากหุบเขาแนวไพรสูในเวียงฟ้า ผากไว้เพียงชื่อเลื่องลือเนิ่นซ้ำฝังจำ
 ผากคำสัจย์น่านึกตรอง หลงทางสุดหวังคืนครองหลงตัวจึงต้องลาระทม

เป็นที่น่าสังเกตว่าเพลงวังบัวบานนี้ แม้เนื้อหาไม่กล่าวถึงความงามใดๆ ของเชียงใหม่ แต่ก็หยิบยกเรื่องความสัมพันธ์ของสาวเชียงใหม่กับหนุ่มชาวใต้มากล่าว ซึ่งมีโครงเรื่องเหมือนสาวเครือฟ้า ดังนั้นภาพความเด็ดเดี่ยวของสาวเชียงใหม่จึงถูกนำเสนอ แต่ขณะเดียวกันก็ตอกย้ำความซื่อของสาวเชียงใหม่ที่ถูกหลอกโดยหนุ่มกรุงเทพฯ ซึ่งจะทำให้เกิดภาพความใจง่ายของสาวเชียงใหม่ได้

นอกจากนั้นยังมีเพลงที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยทั่วไป เช่น เพลงดอกไม้ถิ่นไทยงาม ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

หอมกลิ่นดอกไม้	หอมกลิ่นดอกไม้ ในสวนศรี
ลมพัดพากลิ่นมาลีมาแต่ไหน	จากทิศทางข้างเหนือๆ หรืออย่างไร
กลิ่นจึงได้หอมรื่นหอมรื่นชื่นอุรา	หรือเป็นกลิ่นดอกไม้ถิ่นไทยงาม
ลอยมาตามความกระสันตีไผ่ผันหา	ถิ่นไทยงามยามนี้ยามนี้มีผกา
ทั่วแนวป่าแนวไพรไม่น้อยเลย	

3. เพลงที่กล่าวถึงผู้หญิงเชียงใหม่โดยเฉพาะ เมื่อกล่าวถึงผู้หญิงเชียงใหม่ในเพลง มักกล่าวโดยอิงกับธรรมชาติ เช่น สอดแทรกภาพผู้หญิงเล่นน้ำตก หรือเปรียบเทียบผู้หญิงกับดอกไม้ ซึ่งดอกไม้ที่นิยมเปรียบเทียบที่สุดคือดอกกล้วยไม้ เนื่องจากกล้วยไม้พบได้ง่ายในป่าภาคเหนือ และยังเป็นสิ่งที่ผู้หญิงใช้เสียบผมประดับ ดังนั้นดอกกล้วยไม้จึงถูกนำมาเปรียบเป็นหญิงสาวชาวเหนือและชาวเชียงใหม่ โดยคำเรียกว่า “เอื้อง” หรือ “เอื้องเหนือ” ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นที่เรียกกล้วยไม้ อย่างไรก็ตามการเปรียบเทียบผู้หญิงเหนือและผู้หญิงเชียงใหม่เป็นดอกกล้วยไม้นี้ จะเป็นเฉพาะดอกกล้วยไม้พื้นเมืองที่พบในท้องถิ่น ซึ่งบ่งบอกว่าผู้หญิงเชียงใหม่ถูกมองว่าแม้จะมีความงาม แต่ก็เป็นความงามที่ผูกพันกับความเป็นท้องถิ่นที่ยังเป็นธรรมชาติ ป่าเขา ความเจริญต่างๆ ยังไม่เข้าถึงนัก ดังเพลงสามปอย ซึ่งเป็นชื่อกล้วยไม้พันธุ์หนึ่ง ความว่า

ดินแดนแคว้นดอกไม้งาม	สาวนิยมสมนามเขตคามนครพิงค์
สาวสวยร่างสาววยเพริศพิริ้ง	ดอกไม้กับหญิงสองสิ่งคู่กัน

เอื้องงามที่นี่ยามนิยม	สามปอยลอยลมสมชื่อสมชั้น
เจ้าบานทนถึงสามงานนานครัน	สดชื่นคืนวันสารพันงามตา
เหลืออร่ามงามช่ออรชร	กลิ่นขกายชจรวอลตลบอบป่า
สาวหนุ่มชื่นชุ่มปรารภนา	เสาะแสวงเจ้ามาจากป่าแดนดอย
สาวปอยย้อยระย้าน่าชม	ฝูงชนนิยมชื่นชมเจ้าไม่น้อย
ประดับผมสาวนิยมสามปอย	จากแคว้นแดนดอยนำมาห้อยกระเช้าไซวี

ดอกไม้ชุกชนิดหนึ่งที่นิยมนำมาเปรียบกับความงามของผู้หญิงคือดอกกุหลาบ ดังเพลง
กุหลาบเชียงใหม่ ความว่า

ไฉ่เชียงใหม่เอ๋ย	ก่อนเคยได้เห็นเพียงครั้งเดียว
แต่ใจหลงจริงเพราะสิ่งโน้มเหนี่ยว	สุดจะแลเหลือวไฝหา
กุหลาบซาบซึ้งตรึงใจ	หญิงแม่แซมไว้เหนือไบหน้า
ดอกไม้หอมชื่นระรื่นร่าตา	ยิ่งพากลิ่นเกล้าให้สาวเจ้าหอมชื่นใจ
สำอางสุรางค์นางเอย	เข้ายวนชวนเซยอาลัย
ผิวเนื้อ่องใสเพลนพิศติดใจ	ฝากคำจำไว้จะไม่หลงลืมเลื่อน
หวนนึกถึงคำมั่น	สาวหนึ่งนั้นได้ฝากรักติดเตือน

เพลงที่กล่าวถึงผู้หญิงเหล่านี้เมื่อพิจารณา เปรียบลักษณะของสาวเชียงใหม่เหมือนดอกไม้
ที่งดงาม บอบบางเหมือนดอกไม้ และมีลักษณะความเป็นธรรมชาติ เช่น เปรียบกับดอกกล้วยไม้
เป็นต้น นอกจากนี้ผู้หญิงเชียงใหม่ยังถูกนำเสนอให้มีความดึงดูดทางเพศ เช่น การเล่นน้ำ เป็น
ต้น

เมื่อพิจารณาเพลงที่เกี่ยวกับเชียงใหม่ จะพบว่ามีการมณเฑาะพื่อฝันเกี่ยวกับผู้หญิงเข้าไป
เกี่ยวข้องด้วย ดังจะพบว่าเพลงทุกเพลงดังกล่าวข้างต้นมีการกล่าวถึงผู้หญิง เพลง “มนต์เมือง
เหนือ” ให้ภาพบรรยากาศความงดงามของทัศนียภาพป่าเขาทางภาคเหนือ ที่ได้รับการบันทึก
แผ่นเสียงเมื่อ พ.ศ.2492³² และได้รับความนิยมจากผู้ฟังแม้กระทั่งในยุคหลัง ก็กล่าวถึงผู้หญิง
เช่นกัน

³²วิวัฒน์ วรรณยางกูร, คีตกวีลูกทุ่ง : ไพบูลย์ บุตรขัน (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2541), หน้า 42.

ป่าเหนือเมื่อหน้าดอกไม้บาน ลมฝนบนฟ้าผ่านฟ้ามองดั่งม่านน้ำตา น้ำฝน
 หล่นจากฟากฟ้า ช้างแก่งเหมือนแองน้ำตา ไหลตกจากผาแว้วพัง ป่าเหนือเมื่อ
 ไปได้พบมา เมืองเหนือเมื่อน้ำป่า เลาะธารซานชาเคล้ำดั่ง น้ำไหลไปหลาก
 มากทั้ง หมุนวนสายชลเหมือนดั่ง ไหลหลังเป็นวังน้ำวน ริมฝั่งวังน้ำค้ำลงคงมี
 แสงจันทร์ คืบหนึ่งคืบนั้นพบกันน้องเอย...สองคน เมืองเหนืออนงค์นี้คง
 มีมนต์ เป่าหัวใจเสียจนกันให้ไผ่ผืน แอ้วเจ้าวอนอ่อนน้ำคำ จน
 สุรย์ลอยคล้อยต่ำ สายัณห์เย็นย่ำทุกวัน แล้วไฉนจะให้ลืมนั้น แม้นใครได้ไป
 เทียวพลันหลงมันในเมืองเหนือเอย

ไพบุลย์ บุตรขัน กล่าวถึงการแต่งเพลงนี้ว่าตนเอง “ไผ่ผืนอยากจะไปพบความงามของ
 เมืองเหนืออย่างที่เล่าลือกัน” แต่ก็ไม่เคยไปเมืองเหนือจริงๆ “ไปถึงแค่ลำปาง เชียงใหม่ผมบุญไม่
 ถึง” แต่ได้รับแรงบันดาลใจจากทัศนียภาพที่ลำปาง

ผมเป็นคนภาคกลาง การเห็นภูเขาเมฆหมอกห้วยละหานธารน้ำ ตอนเช้าหมอก
 ลงแลดูสลัวไปหมด มันแรงความรู้สึก เป็นความตื่นตาตื่นใจ ประทับอยู่ในใจ สาม
 สี่วันที่ผมอยู่ลำปางความประทับใจมากเหลือเกิน เพราะผมมีความไผ่ผืนจะได้
 เห็นเมืองเหนือ จุดสำคัญที่สุดคืออยากจะเห็นเชียงใหม่แล้วไม่ได้ไป ผมยืนอยู่ที่
 สถานีรถไฟลำปาง มองไปตามทางรถไฟคิดว่าเชียงใหม่จะมีรูปร่างเป็นอย่างไร
 คิดอยู่ตลอดเวลา... ได้เห็นสภาพของผู้หญิงชาวเมืองแต่งตัวสวยๆ งามๆ นึกไป
 ถึงว่าทางเหนือมีแม่น้ำปิงได้ยินเขาเล่ากัน

33

จากการบอกเล่าเบื้องหลังการแต่งเพลงมนต์เมืองเหนือของไพบุลย์ บุตรขัน จะพบว่า การ
 รับรู้เรื่องเมืองเหนือและเรื่องเชียงใหม่มีความทับซ้อนกันอยู่ เชียงใหม่เป็นเมืองที่ผู้คนรู้จักกันมาก
 ที่สุดในบรรดาเมืองเหนือทั้งหมด เชียงใหม่จึงมีสถานะเป็นภาพตัวแทนของเมืองเหนือในการรับรู้
 ของสังคม และเมื่อพิจารณาจากการกล่าวข้างต้นหากเอ่ยถึง “เมืองเหนือ” มีความหมายถึง
 เชียงใหม่เป็นสำคัญ การรับรู้เรื่องความงามของเมืองเหนือตามที่ถูกแต่งอ้างจึงหมายถึงการรับรู้เรื่อง
 ความงามของเชียงใหม่ เช่นเดียวกับในช่วงหลังที่เชียงใหม่ยังเป็นภาพตัวแทนของเมืองเหนือ ใน

³³ เทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ไพบุลย์ บุตรขัน โดยกุลชาติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ในรายการเพื่อน
 รัตติกาล พ.ศ.2512 อ้างใน วัฒน วรรณฉายกูร, *คีตกวีลูกทุ่ง : ไพบุลย์ บุตรขัน*, หน้า 40-41.

ประเพณีและวัฒนธรรมของเมืองเหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ การยกตัวอย่างต่างๆ เชียงใหม่ก็มีสัดส่วนมากกว่าเมืองอื่นๆ ใน เชียงใหม่และภาคเหนือ ของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ก็กล่าวว่าคนจะนึกถึงเชียงใหม่เมื่อเอ่ยถึงเมืองเหนือ และให้ข้อมูลว่าแท้จริงแล้วเมืองเหนือหมายถึง 7 จังหวัดภาคเหนือ แต่ในเนื้อหาเมื่อกล่าวถึงเมืองเหนือโดยรวม ก็กล่าวถึงเชียงใหม่มากกว่าเมืองอื่นๆ

จากตัวอย่างข้างต้นจะพบว่าภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ที่เกิดขึ้นจากเพลง เกิดเพราะการท่องเที่ยวและอารมณ์ประทับใจ รวมทั้งบางเพลงเกิดขึ้นเพราะการแสดงละครและภาพยนตร์ ซึ่งเพลงเหล่านั้นก็จะถูกถ่ายทอดออกมาจากความประทับใจในบรรยากาศของการแสดง จึงกล่าวได้ว่า เพลงมีเนื้อหากล่าวถึงธรรมชาติและผู้หญิงสวย ซึ่งเป็นสิ่งที่พบเมื่อไปเที่ยวให้ภาพของเชียงใหม่เฉพาะด้านสวยงาม เนื่องจากเพลงจะเกิดขึ้นจากความประทับใจ ประกอบกับขนบการแต่งเพลงยุคนั้นเกี่ยวกับความสวยงามเป็นส่วนใหญ่ เพลงที่เกิดขึ้นจึงล้วนแต่ให้ภาพเชียงใหม่ด้านความงาม

4.2 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยสิ่งพิมพ์ต่างๆ

สื่อสิ่งพิมพ์มาพร้อมกับความทันสมัย เนื่องจากเป็นวิธีการสื่อสารที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีทั้งการพิมพ์ การขนส่ง ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และพื้นฐานสังคมที่ต้องมีการศึกษา พื้นฐานเหล่านี้ก่อให้เกิดชนชั้นกลางในสังคม สื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบของหนังสือพิมพ์ วารสาร และหนังสืออื่นๆ ตอบสนองแนวคิดแบบชนชั้นกลาง เช่น ความต้องการข่าวสารความรู้ ความต้องการพื้นที่สาธารณะในการแสดงออกต่างๆ

4.2.1 สิ่งพิมพ์ส่วนกลาง

ในส่วนกลางมีสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับเชียงใหม่เผยแพร่พอสมควร โดยเป็นเอกสารและหนังสือนำเที่ยว หนังสือประวัติศาสตร์ สิ่งพิมพ์เผยแพร่ของกรมโฆษณาการ เช่น ปาฐกถาผู้แทนราษฎร เป็นต้น นวนิยายที่เกี่ยวกับเชียงใหม่และภาคเหนือที่เป็นที่รู้จัก โดยมากเป็นผลงานของ อ.ไชยวรรศิลป์ สร้างตัวละครจากสถานการณ์ที่เป็นที่รู้จักของเชียงใหม่ เช่น เรื่องริมฝั่งแม่ระมิงค์ มีตัวละครที่เป็นเจ้าของโรงงานผ้าไหมสันกำแพง รongนางงามประจำจังหวัด เป็นต้น ซึ่งมักสร้างตัวละครให้มีความงามทางกายภาพและจิตใจร่วมกัน และยังสอดแทรกทัศนคติที่ต้องการให้สังคมมองเชียงใหม่และภาคเหนือในด้านดี เช่น

ฉันเกรงว่าเธอจะเข้าใจผิดและดูหมิ่นประเพณีของพวกเขาฉัน ขนบธรรมเนียมของปู่ย่าตายายของฉันว่าคร่ำครึล้าหลัง หรือน่าหัวเราะเยาะ เพราะเคยได้ยินได้ฟังมามากเรื่องความเข้าใจผิดระหว่างพวกของคุณกับพวกของฉัน แม้ในยุคที่เรียกกันว่าเจริญแล้ว ก็ยังมีอยู่บ่อยๆ ที่พวกเราถูกเหยียดหยามหรือถูกมองผิด เรียกชาวจังหวัดแพร่ น่าน ลำปาง เชียงรายและเชียงใหม่ว่าลาว³⁴

นอกจากนั้นแม่ อ. ไชยวรศิลป์ จะเน้นคุณสมบัติทางกายภาพของคนเหนือ โดยเฉพาะผู้หญิง ซึ่งก็ส่งผลให้ช่วยตอกย้ำเรื่องรูปลักษณ์ความงามและกิริยามารยาทของผู้หญิงเหนือและผู้หญิงเชียงใหม่

ผู้หญิงพื้นเมืองหลายคนแบกถาดไถ่อย่างเร็วขายตามหน้าต่างรถไฟ บางคนยังสาวหน้าตาหมดจด ผิวขาว ขยับและคล่อง ดูสีหน้ายิ้มแย้มแสดงความเป็นมิตรต่อทุกๆ คนอย่างบริสุทธิ์ เอย่ถามด้วยภาษาพื้นเมืองอย่างอ่อนหวาน...แม่คำที่นี้ไม่มีลักษณะ “คม” “เค็ม” หรือ “ปากจัด” อย่างที่เคยมีผู้ให้สมญาว่า “ปากตลาด” เสียเลย ดูทุกคนสุภาพอ่อนน้อมและยิ้มแย้มอยู่เสมอ³⁵

หนังสือนำเที่ยว

หนังสือนำเที่ยวเชียงใหม่ในยุคแรกเป็นการแนะนำสถานที่สำคัญๆ หนังสือนำเที่ยวของกรมรถไฟหลวงที่แนะนำเส้นทางท่องเที่ยวตามเส้นทางรถไฟตลอดทั้งสายเหนือและสายใต้ การแนะนำการท่องเที่ยวเมืองต่างๆ ในสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เป็นผู้บังคับการกรมรถไฟหลวง ประกอบด้วยการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ หรือหากเป็นเมืองสำคัญที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวพันกับส่วนกลางก็จะกล่าวถึงโดยละเอียด สถานที่ที่กล่าวถึงได้แก่ศาสนสถานเก่าแก่ เป็นต้น เช่นเดียวกับหนังสือที่ทางราชการจังหวัดเชียงใหม่จัดทำขึ้นเพื่อการประชุมเวชกรรมเมืองร้อน พ.ศ.2474 ซึ่งเชียงใหม่ถูกกำหนดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวหนึ่งในสามแห่งของผู้เข้าร่วมประชุม ทางราชการจังหวัดเชียงใหม่ได้จัดทำหนังสือแนะนำสถานที่สำคัญทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เนื้อหาประกอบด้วยการกล่าวถึงภูมิประเทศของเชียงใหม่อย่างย่อ ประวัติการสร้าง

³⁴ อ.ไชยวรศิลป์, ริมฝั่งแม่ระมิงค์ เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนครฯ: รวมสาส์น, 2511), หน้า 306. พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2498

³⁵ เรืองเดียวกัน, หน้า 235.

เมืองเชียงใหม่อย่างย่อ แนะนำประวัติสถานที่สำคัญๆ พร้อมทั้งลงรูปประกอบ ได้แก่ วัดพระสิงห์ พระธาตุดอยสุเทพ ประตู่ช้างเผือก ข่วงสิงห์และวัดเจ็ดยอด³⁶

การนำเที่ยวที่จะให้ข้อมูลเชียงใหม่หลากหลายขึ้นเกิดขึ้นมากหลัง พ.ศ.2475 ตามการริเริ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวในหมู่คนไทยของกรมรถไฟ โดยจะมีการกล่าวถึงทั้งสภาพเมืองสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามแนวโน้มนโยบายรัฐ ในปี พ.ศ.2483 เมื่อรถไฟจัดขบวนรถนำเที่ยวฤดูลำไยเชียงใหม่ หนังสือพิมพ์กล่าวถึงบรรยากาศเมื่อไปถึงเชียงใหม่ว่า

นครเชียงใหม่ กุหลาบแห่งภาคเหนือ เป็นนครใหญ่และงดงามเป็นที่สองของกรุงเทพฯ ตั้งอยู่แทบเนินราบสูงแห่งพระราชอาณาจักรฝ่ายเหนือ เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่แวดล้อมด้วยความงามอย่างน่าพิศวงแห่งธรรมชาติ ยากที่จะหาจังหวัดใดเสมอเหมือน นับแต่วินาทีแรกที่รถไฟได้นำเข้าสู่เขตจังหวัดอันเคยเป็นราชธานีนามอุโฆษแห่งลานนาไทยนี้ ชาวกรุงจะรู้สึกตื่นตาตื่นใจในการประสพทัศนียภาพที่สามารถบันดาลให้ดวงใจทุกคนที่ได้เห็นเบิกบาน จากเขาสูงชะง่อนผา อาจเห็นพฤษชาติเขียวชอุ่มน่าพิศยามอาทิตย์อุทัยทอดแสงไปกระทบยอดเขาเหล่านี้ บรรดารุกขชาติอันมีสีเขียวงามโดยธรรมชาติจะกลับเปลี่ยนแปลงเป็นสีม่วงเหลืองแดงงามวิจิตรเกินกว่านายศิลปินผู้มีความสามารถจะทำ³⁷

นอกจากจัดขบวนรถพิเศษเที่ยวสงกรานต์เชียงใหม่แล้ว กรมรถไฟร่วมมือกับเทศบาลนครเชียงใหม่ จัดขบวนรถพิเศษฤดูลำไยในเดือนสิงหาคม จุดประสงค์ของการจัดขบวนรถพิเศษฤดูลำไยนี้คาดว่ากรมรถไฟต้องการหารายได้เพิ่ม เนื่องจากระหว่างเดือนสิงหาคมและกันยายนเป็นเดือนที่รถไฟมีรายได้จากผู้โดยสารน้อยที่สุดในรอบปี โดยใน พ.ศ.2477 มีรายได้จากผู้โดยสารในเดือนสิงหาคม 294,439 บาท ส่วนเดือนมีนาคมมีรายได้จากผู้โดยสารสูงสุดในรอบปีที่ 528,310 บาท³⁸

³⁶พระยาอนุกูลบาลพ่ายพิกิจ, ตำนานโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่และลำพูน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2506), หน้า 1-17.

³⁷ประชาชาติ (25 เมษายน 2479): 13

³⁸³⁸th Annual report... B.E.2477. (Bangkok: The Siam State Railways Printing Office,2481), p.13.

การจัดรถไฟขบวนพิเศษฤดูลำไยยังสะท้อนการตอบสนองต่อนโยบายรัฐ ที่เน้นการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนและเผยแพร่ความรู้เรื่องการประกอบอาชีพ ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ เห็นได้จากข้อความในแผ่นพับของกรมรถไฟว่า

ก่อนกระบวนรถจะถึงสถานีเชียงใหม่เล็กน้อย ผู้โดยสารจะแลเห็นทุ่งนาเว้งว้าง มีทิวเขาใหญ่ ทิวเดียวกับที่ประดิษฐานพระธาตุดอยสุเทพ ตระหง่าน้ำอยู่ทางด้านซ้ายมือ ตอนใกล้เป็นทุ่งของอำเภอสารภี ซึ่งนับว่าเป็นทุ่งที่งามที่สุดที่ธรรมชาติจะอำนวยได้ และน่าจะเป็นนาตัวอย่างอันดีของชาวนาทั่วประเทศ คือปีหนึ่งในอำเภอนี้เขาทำนาและได้ผลอย่างสมบูรณ์ถึงสองครั้ง³⁹

เป็นที่น่าสังเกตว่าแผ่นพับการท่องเที่ยวของกรมรถไฟมีหน้าปกเป็นรูปหญิงสาว โดยในแผ่นพับท่องเที่ยวฤดูลำไย พ.ศ.2483 เป็นรูปหญิงสาวแต่งกายตามสมัยนิยม นุ่งกระโปรง สวมเสื้อแขนสั้นเข้ารูป ยืนยิ้มชูพวงลำไยอยู่ที่สถานีรถไฟ มีกระบวนรถไฟเป็นฉากหลัง ในแผ่นพับมีภาพประกอบหลายภาพ ได้แก่ภาพการเก็บเกี่ยวลำไย ที่มีหญิงสาวที่ชวนชมลำไย ความคึกคักของการซื้อขายและขนส่งลำไย การขายลำไยของพ่อค้าให้แก่ผู้โดยสารรถไฟ ภาพทิวทัศน์ตามเส้นทางรถไฟซึ่งล้อมรอบด้วยป่าเขา บางตอนขนานไปกับธารน้ำ บางภาพเห็นเส้นโค้งของทางรถไฟทอดตัวเป็นแนวยาวมองเห็นได้จากระยะไกล ภาพรถไฟกำลังวิ่งอยู่บนสะพานที่ทอดตัวข้ามหุบเขา ในส่วนของภาพเมืองเชียงใหม่ นั้น จะพบว่าเป็นภาพที่บ่งบอกสัญลักษณ์ของเชียงใหม่ที่เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง ได้แก่ ภาพการซื้อขายสินค้าในตลาดวโรรสที่เต็มไปด้วยแม่ค้าทั้งสาวและแก่ แต่งกายด้วยผ้าจีน เสื้อแขนกระบอก เก้าอี้มมววย ภาพดอยสุเทพที่เห็นถนนทางขึ้นเป็นเส้นคดเคี้ยว ภาพพระธาตุดอยสุเทพ น้ำตก ภาพหญิงสาวนุ่งซิ่นห่มสไบกำลังพ้อนเล็บ

ในแผ่นพับรถไฟพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494 หน้าปกเป็นรูปหญิงสาวในชุดนางรำแบบพม่ากำลังพ้อนม่านมุยเชียงตา ซึ่งเป็นหนึ่งในการพ้อนที่พระราชชายา ประดิษฐ์ขึ้น ส่วนภาพประกอบในแผ่นพับนี้เป็นภาพชุดเดียวกับภาพที่ใช้ในแผ่นพับท่องเที่ยวฤดูลำไย พ.ศ.2483 ทั้งภาพหญิงสาวสาวนุ่งซิ่น ห่มสไบกำลังพ้อนเล็บ ภาพพระธาตุดอยสุเทพ ภาพถนนขึ้นดอยสุเทพ บรรยากาศการซื้อขายของในตลาดวโรรส และภาพน้ำตก ที่เปลี่ยนการบรรยายภาพ

³⁹ แผ่นพับ “เชียงใหม่ ฤดูลำไย” 17 สิงหาคม 2483, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

จากน้ำตกแม่กลาง มาเป็นน้ำตกห้วยแก้ว⁴⁰ ชาติเพียงภาพเกี่ยวกับลำไยและทิวทัศน์ตามเส้นทางรถไฟเท่านั้นที่ไม่ได้นำมาลงประกอบในแผ่นพับนี้

เนื้อหาในแผ่นพับทั้งสองนี้คล้ายคลึงกัน โดยกล่าวถึงความงามของทิวทัศน์เมืองเชียงใหม่ที่มีจุดเด่นอยู่ที่ทิวเขาน้อยใหญ่และพืชพันธุ์อันแปลกตา สถานที่อันควรเที่ยวชมได้แก่ ดอยสุเทพ น้ำตกห้วยแก้ว วัดต่างๆ เช่น วัดสวนดอก วัดเจดีย์หลวง วัดกู่เต้า เป็นต้น นอกจากนั้นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามอำเภอรอบนอกที่น่าสนใจ ได้แก่ อำเภอสันกำแพง เน้นว่าเป็นแหล่งหัตถกรรมทอผ้าไหม ซึ่งมี “การต้อนรับของชาวชนบทก็เป็นสิ่งอันน่าชมอยู่แล้ว” เป็นต้น ส่วนในแผ่นพับท่องเที่ยวฤดูลำไย พ.ศ.2483 พบว่ามีเนื้อหากล่าวถึงการประกอบอาชีพของประชาชนอยู่ค่อนข้างมาก และการกล่าวถึงสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ก็จะไม่กล่าวถึงเรื่องการประกอบอาชีพอยู่ ทั้งทางการค้า การเกษตร และอุตสาหกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นนโยบายรัฐบาลขณะนั้นที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน และใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ดังเช่นการกล่าวถึงการขายหมูในตลาดว่า “เวลาเช้าควรจะไปชมตลาด เพราะจะได้ชมแต่คนไทยเป็นส่วนมากทำการค้า โดยเฉพาะการขายหมูของเทศบาลมีแต่คนไทยล้วน”⁴¹ ที่เที่ยวชมในเมืองนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีแหล่งหัตถกรรมประกอบด้วย ที่ท่าผาชนะดินเผา บ้านช่างเผือก การทำเครื่องเงินที่บ้านประดู่เชียงใหม่ การทำเครื่องเงินที่บ้านวัวลาย และโรงทอผ้าด้วยกี่กระตุกของเทศบาลนคร การไปเยี่ยมชมสถานที่ในอำเภอรอบนอกก็กล่าวถึงอาชีพการเกษตรที่เป็นที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น เช่น เส้นทางสายเหนือ เชียงใหม่-เชียงใหม่-ฝาง กล่าวถึงสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ โดยสรุป แต่ให้ความสำคัญกับการบรรยายถึงสินค้าและการประกอบอาชีพที่สำคัญๆ ในพื้นที่ กล่าวคือ กล่าวถึงการทำไร่ยาสูบของอำเภอแมริม ที่อำเภอแม่แตง มีฟาร์มแม่มาลัยของนายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี นักธุรกิจการเกษตรคนสำคัญ โดยเฉพาะกิจการไร่ชาและโรงบ่มใบยาสูบที่หนองออน และมีประตูระบายน้ำของกรมชลประทาน และกล่าวถึงบ่อน้ำมันที่อำเภอฝาง ที่อำเภอสันทรายกล่าวถึงการทำนา ทำสวนมะพร้าวสวนหมากและโรงเรียนเกษตรกรรมแม่ใจ และแนะนำว่า “ไม่ควรละโอกาส(ไปชม) เพราะเป็นโรงเรียนตัวอย่างในการเกษตร ซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติ”⁴² ที่อำเภอสันกำแพง กล่าวถึงอุตสาหกรรมทอผ้า

จากข้อมูลที่น่าเสนอในแผ่นพับการท่องเที่ยวของกรมรถไฟซึ่งมีระยะเวลาต่างกัน 11 ปี โดยเป็นช่วงก่อนสงครามโลกและหลังสงครามโลก สะท้อนการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ต่อเชียงใหม่

⁴⁰แผ่นพับ “รถพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494.”

⁴¹แผ่นพับ “เชียงใหม่ ฤดูลำไย...” ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴²เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ในขณะที่ใน พ.ศ.2483 นโยบายของรัฐบาลที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและเริ่มใช้นโยบายทางเศรษฐกิจชาตินิยม เนื้อหาในแผนฉบับนี้จึงเน้นกล่าวถึงความรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์ของภาคกิจในเชียงใหม่ ทั้งจากการกล่าวถึงการประกอบอาชีพต่างๆ การกล่าวถึงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและทางสังคมของเชียงใหม่ เช่น

เชียงใหม่กำลังก้าวหน้าแม้จะมีแห่งความเจริญรุ่งเรืองสูงขึ้นอีกวาระหนึ่ง ซึ่งไม่ผิดเมืองหลวงเท่าไรนัก จะเห็นได้ว่าเชียงใหม่เป็นจุดศูนย์กลางของการค้า และการคมนาคม มีถนนมากมายหลายสาย... มีตึกร้านเรือนโรงตั้งเรียงราย สลับซับซ้อน แลดูแน่นขยายไปทั่วนคร อีกทั้งการศึกษา การอุตสาหกรรม กสิกรรม การบันเทิง การเทศบาล ชลประทาน การพยาบาลรักษาที่ทันสมัย นับว่าเชียงใหม่ก็มีอยู่แล้วอย่างสมบูรณ์ ล้วนแล้วกำลังเป็นเมืองที่ติดอกติดใจ น่าอยู่น่าอาศัยน่าเพลิดเพลินด้วยสิ่งธรรมชาติที่จัดสรรให้ **นครเชียงใหม่ กำลังศิวิไลซ์ด้วยประการทั้งปวง**⁴³

นอกจากนั้นจากนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่สร้าง “วัฒนธรรม” อันดีให้แก่ประเทศ ด้วยการออกโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านการปาฐกถา การแสดงละคร การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ เป็นต้น โดยเชียงใหม่มีฐานะเป็นดินแดน “ไทยแท้” ที่ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ได้มาก มีประวัติศาสตร์ยาวนาน รักในความเป็นไทย ปรากฏในแผนฉบับนี้ว่า

เดิมนครนี้เรียกว่า “ลานนาไทย” หรือ “โยนกประเทศ” จึงได้ทิ้งร่องรอยวัฒนธรรมไว้ให้คนชั้นหลังชมเป็นอันมาก จนมีคำกล่าวเป็นพังเพยไว้ว่า ผู้ที่ไปเชียงใหม่ ถ้าไม่ได้ไปเที่ยวชม หรือสักการะบูชาในที่นั้นๆ แล้ว หาได้ชื่อว่าถึงเชียงใหม่ไม่ นอกจากนั้นประชาชนชาวเชียงใหม่เป็นผู้มีอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยน ยินดีต้อนรับผู้เป็นอาคันตุกะด้วยอัธยาศัยไมตรีเสมอ⁴⁴

เมื่อถึง พ.ศ.2494 การนำเสนอภาพของเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไป ส่วนหนึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายรัฐบาล ในขณะที่เดียวกันก็สะท้อนผลสำเร็จของนโยบายวัฒนธรรมของ

⁴³ เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

4.2.2. สิ่งพิมพ์ท้องถิ่น

สื่อสิ่งพิมพ์ถูกนำมาเผยแพร่ในเชียงใหม่ครั้งแรกโดยรัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นประกาศทางราชการหรือกฎหมายต่างๆ แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการเผยแพร่สื่อสิ่งพิมพ์ในเชียงใหม่คือ มิชชันนารี นำแท่นพิมพ์เข้ามาและหล่อแบบพิมพ์อักษรตัวเมืองขึ้น ใน พ.ศ.2435 ได้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเพื่อพิมพ์สิ่งพิมพ์เกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และรับพิมพ์งานอื่นๆ ที่มีเนื้อหาไม่ขัดกับหลักการของศาสนาคริสต์ ซึ่งส่วนมากเป็นกฎหมายและประกาศของทางราชการ หากเป็นงานที่เกี่ยวข้องเนื่องกับศาสนาพุทธจะไม่รับพิมพ์ รวมทั้งเรื่องอ่านเล่นที่มีเนื้อหาขัดกับหลักการของศาสนาคริสต์ก็ไม่รับพิมพ์ เช่น เนื้อหาที่มิชชันนารีมองว่างมงาย เป็นอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่เชื่อถือไม่ได้ ดังนั้นจึงรวมถึงวรรณกรรมพื้นเมืองก็จะไม่รับพิมพ์เนื่องจากเต็มไปด้วยเนื้อหาเหล่านี้ นอกจากนี้ข้าราชการและกลุ่มที่คนใกล้ชิดกับแวดวงราชการแล้ว ประชาชนทั่วไปที่คุ้นเคยกับสิ่งพิมพ์ในเชียงใหม่ได้แก่กลุ่มชาวคริสต์ ในรูปแบบของเอกสารเผยแพร่ศาสนา หนังสือเรียนของโรงเรียนมิชชันนารี คัมภีร์ทางศาสนาและวารสารรายเดือนที่รายงานกิจการเผยแผ่ศาสนา ในระยะแรกสิ่งพิมพ์เหล่านี้พิมพ์ด้วยอักษรตัวเมือง เพราะมิชชันนารีมุ่งจะใช้เอกสารเหล่านี้เผยแพร่ศาสนาในหมู่ชนพื้นเมืองที่ขณะนั้นใช้ตัวเมืองเป็นหลัก และยังสามารถใช้ได้กับชนพื้นเมืองในเขตวัฒนธรรมไทนอกประเทศสยามที่ใช้ภาษาใกล้เคียงกับเชียงใหม่ด้วย เมื่อการศึกษาตามแบบส่วนกลางขยายตัวขึ้นมาก มิชชันนารีจึงหันมาใช้ภาษาไทยตามนโยบายของรัฐบาล การดำเนินกิจการของโรงพิมพ์วังสิงห์คำของมิชชันนารียังใช้ชาวคริสเตียนพื้นเมืองเป็นแรงงาน ดังนั้นชาวคริสต์จึงมีความคุ้นเคยกับสิ่งพิมพ์และกิจการการพิมพ์มาตั้งแต่แรกมีโรงพิมพ์ในเชียงใหม่โดยเฉพาะชาวคริสต์ที่ได้รับการศึกษา เมื่อมิชชันนารีเลิกกิจการโรงพิมพ์เนื่องจากขาดบุคลากรที่จะดำเนินงาน ชาวคริสต์พื้นเมืองที่เคยทำงานในโรงพิมพ์ของมิชชันนารีได้รับซื้อกิจการมาดำเนินงานต่อ รับพิมพ์เอกสารต่างๆ อย่างหลากหลายขึ้นโดยไม่เคร่งครัดต่อหลักการเดิมของมิชชันนารีที่ไม่รับพิมพ์เอกสารที่ขัดต่อหลักศาสนา จึงปรากฏว่ามีการพิมพ์คำขอและวรรณกรรมพื้นเมืองออกจำหน่ายออกจำหน่าย⁴⁷

การจัดทำสิ่งพิมพ์ออกเป็นวารสารในเชียงใหม่ครั้งแรกก็ดำเนินการโดยกลุ่มชาวคริสต์ที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนบรินส์รอยแยลวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนของมิชชันนารีขนาดใหญ่ที่สุดใน

⁴⁷Herbert S. Swanson, "THIS SEED: Missionary printing and literature as agents of change in Northern Siam, 1892-1926" in Changes in Northern Thailand and the Shan States 1886-1940,(Singapore : Southeast Asian Studies Program Institute of Southeast Asian Studies, 1988.)

ภาคเหนือ และพิมพ์ที่โรงพิมพ์อเมริกันที่มิชชันนารีริเริ่มไว้ โดยออกหนังสือพิมพ์ "ข่าวเสด็จ" เป็นหนังสือพิมพ์เฉพาะกิจที่ออกมาเพื่อรายงานข่าวการเสด็จ ประพาสเชียงใหม่และมณฑลพายัพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในเดือนมกราคม พ.ศ.2470 เมื่อสิ้นสุดการเสด็จหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็ยุติลง⁴⁸ การออกหนังสือพิมพ์ข่าวเสด็จนั้นนอกจากเพื่อรายงานข่าวการเสด็จเชียงใหม่แล้ว ยังเป็นการทดลองก่อนที่จะออกหนังสือพิมพ์ "ศรีเชียงใหม่" โดยกลุ่มผู้จัดทำกลุ่มเดิม เนื่องจากเป็นหนังสือพิมพ์เฉพาะกิจ เนื้อหาในหนังสือพิมพ์นี้จึงเป็นการรายงานการเสด็จทั้งสิ้นโดยไม่มีข่าวหรือบทความอื่นๆ จะมีก็เพียงโฆษณาของห้างร้านต่างๆ เมื่อหนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่เกิดขึ้น เนื้อหาในหนังสือพิมพ์จึงหลากหลายขึ้น

การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยรัฐได้รับการตอบสนองด้วยดีจากภาคเอกชนที่เป็นกลุ่มนายทุนนักธุรกิจของท้องถิ่น ดังจะพบว่าในสื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นหลายฉบับที่ผลิตในช่วงนี้ เช่น หนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่ (2470) หนังสือพิมพ์แสงอรุณ (2489) หนังสือพิมพ์ชาวเหนือ (2490) หนังสือพิมพ์เชียงใหม่รายวัน (2493) หนังสือพิมพ์คนเมือง (2496) วารสารคนเมือง (2497) เป็นต้น⁴⁹ สิ่งพิมพ์เหล่านี้เต็มไปด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวกับความงามของเชียงใหม่และภาคเหนือ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์และวารสารคนเมือง ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ครบทั้ง 3 ด้าน คือ ภาพธรรมชาติ หญิงสาว และวัฒนธรรมประเพณี เช่น

บรรยากาศแห่งเชียงใหม่ที่อบอุ่นไปด้วยความงามธรรมชาติ หอมหวานด้วยศีลธรรมและวัฒนธรรม ประชาชนมีจิตร์โอบอ้อมอารีไม่ผิดกับคนไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหง อันเป็นยุคทองของไทยเรา คนเชียงใหม่ต้อนรับคนแปลกถิ่นด้วยความเห็นอกเห็นใจและสนใจ...มีผู้กล่าวกันว่าแม้แต่คนต่างด้าวที่อยู่เชียงใหม่ ก็ยังอดรับวัฒนธรรม ศีลธรรมและมนุษยธรรมของเชียงใหม่ไม่ได้ ก็มีเมืองไหนได้ฟ้าไทยอีกเล่า ที่จะเหมือนกับเมืองเชียงใหม่ของเรา

หรือ

⁴⁹ดูรายชื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ที่ สดศรี เผ่าอินจันทร์, หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นแห่งล้านนา ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 14 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 7311-7321.

แต่ไหนแต่ไรมา ผืนแผ่นดินภาคเหนือของประเทศไทยหรือลานนาไทยนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผืนแผ่นดินแห่งไมตรีจิตและภราดรภาพ ลานนาไทยเป็นท้องถิ่นที่มีความงามอยู่พร้อม ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ดอกไม้ ชุนเขา น้ำตกและหญิงสาว จนกระทั่งเลื่องลือในหมู่มหาชนชาวไทยทั่วไป แม้กระทั่งชาวต่างประเทศที่ได้มาประสบพบเห็น

และ

นิสัยงามของคนเชียงใหม่ก็คือความรู้จักรักสวยรักงาม ไม่ว่าจะไปที่ไหน จำเป็นต้องปลูกไม้ร่มไม้ดอกเสมอไป ดอกไม้พื้นเมืองก็ดี ดอกไม้ต่างประเทศก็ดี ผักพื้นเมืองก็ดี ผักพื้นถิ่นนอกก็ดี ชาวเชียงใหม่รู้จักปลูก รู้จักฝัง สิ่งใดเหมาะกับอากาศเชียงใหม่แล้วก็เป็นที่พอใจได้ว่าชาวเชียงใหม่นิยมปลูก⁵⁰

หนังสือพิมพ์คนเมืองยังริเริ่มนำหญิงสาวที่มีตำแหน่งจากเวทีประกวดความงามมาลงทั้งรูป ประวัติ แม้กระทั่งช่องทางการติดต่อ และเมื่อวารสารคนเมืองออกจำหน่ายใน พ.ศ.2497 ก็นำสาวงามมาขึ้นปกเพื่อดึงดูดลูกค้า และมีคอลัมน์ “ทราชมวยบนแผ่นดินปก” แนะนำสาวงามผู้นั้น ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความรับรู้ที่สาวเหนือสวย จากคอลัมน์ “จากผู้อ่าน” ของวารสารคนเมืองพบว่าจดหมายที่เขียนเข้ามามากกว่าครึ่งเป็นผู้อ่านภายนอกเชียงใหม่ และให้ความเห็นไปในทำนอง “ชอบหน้าปก” หรือ “นางงามสวย”⁵¹

นอกจากนั้นวารสารคนเมืองจะนำเสนอภาพผู้หญิงสวยและความเป็นเมืองที่น่าอยู่และอุดมสมบูรณ์ของเชียงใหม่ คนเมืองยังเป็นพื้นที่ในการนำเสนอประวัติศาสตร์เชียงใหม่โดยกลุ่มคนในท้องถิ่น เช่น แสดงความคิดเห็นต่อประวัติศาสตร์ของชาติไทยว่า

ประวัติศาสตร์ของชาติเท่าที่มีอยู่และเปนนตำรับตำราศึกษาอยู่ในปัจจุบันยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ เพราะบรรจุแต่เรื่องราวหรือวีรกรรมของพระมหากษัตริย์

⁵⁰ คนเมือง 1,1 (มกราคม 2496): 3.

⁵¹ คนเมือง 1,12 (มิถุนายน 2498) อ้างใน ภัคดีกุล รัตนา, “ภาพลักษณ์ “ผู้หญิงเหนือ”...”, หน้า 122.

และชนชั้นปกครอง มิได้กล่าวถึงชนบทรรมนิยม ประเพณี วัฒนธรรม ชีวิต
ความเป็นอยู่ ตลอดจนสภาพสังคมของยุคสมัยของประชาชนไว้ด้วยเลย⁵²

เมื่อกรมศิลปากรตั้งคณะกรรมการเพื่อชำระประวัติศาสตร์ใหม่ หนังสือพิมพ์คนเมืองแสดง
ความเห็นว่าจะมีเรื่องราวของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่างๆ อยู่ด้วย

อันเรื่องราวของชาติไทยนั้น มิใช่ว่าจะเริ่มต้นตั้งแต่ยุคที่อยู่ตอนใต้ของประเทศ
จีน แล้วอพยพมาตั้งมั่นอยู่ ณ กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี หรือกรุงเทพฯ
ดังที่ประวัติศาสตร์หละหลวมบันทึกไว้ เป็นที่ชี้มทราบกันดีในหมู่ประชาชนทั่ว
ประเทศว่าเรื่องราวอันเป็นประวัติศาสตร์นั้น มีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในทุก
ท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็ภาคเหนือ ภาคอีสาน หรือภาคใต้ ก็ล้วนมีประวัติศาสตร์
ของท้องถิ่นอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น และจะปฏิเสธเสียมิได้ว่า เรื่องราวของท้องถิ่นต่างๆ
นั้น มิใช่ประวัติศาสตร์ของชาติไทย ถ้าหากจะพินิจกันอย่างผู้รู้ จึงขอให้
ประชาชนชาวไทยทั้งมวลได้หวังไว้ว่าการชำระประวัติศาสตร์ของชาติไทย โดย
คณะกรรมการผู้ทรงวิทยาคุณ ในกาลต่อไปอนุชนรุ่นหลังจักได้ศึกษา
ประวัติศาสตร์อย่างสมบูรณ์ทั่วทุกท้องถิ่น มิใช่จำกัดวงแคบอยู่เฉพาะแต่
เรื่องราวของกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี หรือกรุงเทพฯ⁵³

เมื่อมีการเรียกร้องให้เปิดมหาวิทยาลัยสอนระดับอุดมศึกษาในภูมิภาค หนังสือพิมพ์คน
เมืองสนับสนุนให้เปิดมหาวิทยาลัยที่เชียงใหม่ และได้ใช้หนังสือพิมพ์ของตนเป็นเครื่องมือในการ
เผยแพร่ความคิดนี้ และเป็นพื้นที่ให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นกรณีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยใน
ภาคเหนือ ซึ่งมีประชาชนจำนวนมากแสดงความคิดเห็นทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ในฝ่ายที่เห็น
ด้วยนั้นให้เหตุผลเรื่องความเท่าเทียมโอกาสทางทางการศึกษาของประชาชนในประเทศ และการได้รับ
การศึกษาระดับสูงขึ้นจะช่วยให้ประเทศพัฒนาได้ ดังจดหมายแสดงความคิดเห็นจากผู้อ่านว่า

การขยายมหาวิทยาลัยเฉพาะที่พระนครแห่งเดียว... อาจจะเป็นประโยชน์แก่
กุลบุตร กุลธิดา ของผู้ที่มีฐานะดีๆ เท่านั้น รัฐบาลกระทำเช่นนี้ก็เท่ากับว่าเป็น

⁵²“การชำระประวัติศาสตร์ใหม่,” คนเมือง (12 มิถุนายน 2496): 3.

⁵³เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

การรอนสิทธิแก่นักศึกษาที่ยากจนอยู่เป็นจำนวนมากในส่วนภูมิภาค... นักศึกษาที่สำเร็จในปีหนึ่งๆ เฉพาะในจังหวัดภาคเหนือที่ต้องเดินทางไปเรียนต่อที่พระนครเป็นจำนวนตั้งหลายร้อยคน ท่านคงจะรู้แล้วว่า เขาชนเหล่านี้มุ่งหวังนำความเจริญเพื่อประเทศชาติ เพื่อปิตุภูมิ ตลอดจนกระทั่งตัวของเขาเอง แต่บิดามารดาและผู้ปกครองก็ต้องกระเสือกกระสนทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำหาเงินหาทองที่จะให้ลูกของเขาได้รับการศึกษาดี... ประเทศใดที่ได้รับการศึกษาน้อย (หมายถึงส่วนภูมิภาคด้วย) ไม่เพียงพอแล้ว ประเทศนั้นจะต้องมีความเจริญล่าหลังประเทศอื่นๆ ราษฎรก็จะมีความรู้ความเป็นอย่างโง่เขลาเบาปัญญาและป่าเถื่อน เพราะการศึกษาไม่อาจจะแทรกซึมเข้าไปถึงจิตใจของเขาได้ อนาคตของชาติจะรุ่งเรืองตามอารยะประเทศได้ก็ด้วยการศึกษา และจะช่วยสมานสามัคคี ส่งเสริมความเจริญให้ก้าวหน้าตามระบอบประชาธิปไตย ไปสู่ความเจริญของท้องถิ่นในลานนาไทย และชาติไทยในอนาคตกาล⁵⁴

นอกจากเหตุผลเรื่องความเท่าเทียมกันของโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาบุคคลากรของชาติซึ่งจะเป็นกำลังในการพัฒนาบ้านเมืองแล้ว มีผู้อ่านให้เหตุผลว่าการตั้งมหาวิทยาลัยในเชียงใหม่จะช่วยให้วัฒนธรรมไทยแพร่กระจายไปสู่ชนชาติไทยนอกประเทศ ความว่า

จำนวนพี่น้องคนไทยที่อยู่นอกประเทศไทยนี้มีมากกว่าคนไทยในประเทศไทยเสียอีก และทุกๆ เผ่าไทยที่อยู่นอกประเทศไทย มีภาษาสำนวนใกล้เคียงกับกับภาษาไทยยวน (ไทยโยนกหรือไทยลานนา) คือไทยในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งภาษานี้เราเรียกกันง่ายๆ ว่า “คำเมือง” เราสามารถ “ู้คำเมือง” ในถิ่นต่างๆ นอกประเทศไทยตั้งแต่เชียงใหม่ขึ้นไปจนถึงเชียงรุ่ง และเราสามารถอ่าน “หนังสือเมือง” ได้จนถึงเชียงรุ่งเช่นเดียวกัน... แต่ถ้าหากเราจะใช้ภาษาไทยกลางพูดแล้ว ผู้ฟังจะไม่เข้าใจเลย ฉะนั้นจึงรู้สึกว่ “คำเมือง” เกือบจะใช้เป็นภาษากลางของเผ่าไทยทั้งหลายที่อยู่นอกประเทศไทยได้อย่างสนิท โดยที่เชียงใหม่เคยเป็นนครหลวงของประเทศลานนาไทยมาแต่ก่อน และถึงแม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงถือว่าเป็นเมืองใหญ่เมืองสำคัญของภาคเหนือ และเป็นจุดศูนย์กลางของลานนาไทยอยู่ ฉะนั้นเชียงใหม่จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นที่ตั้ง

⁵⁴เชิดศักดิ์ ปัญญาณะ, “ความหวังที่จะมีมหาวิทยาลัยครั้งสุดท้าย,” คนเมือง (6 มิถุนายน 2496): 11.

ของมหาวิทยาลัย... เมื่อได้มีการตั้งมหาวิทยาลัยในเชียงใหม่แล้ว บรรดาพี่น้อง
 เฝ้าไทยนอกประเทศไทยก็คงจะส่งบุตรหลานเข้ามาศึกษาวิชา... การที่ได้รับ
 การศึกษาและอบรมให้เป็นผู้บ้านเมืองต่อไปภายหน้า และการที่มาเห็นความ
 เปนปึกแผ่น ตลอดจนการมีวัฒนธรรมอันสูงของพี่น้องชาวไทยในประเทศไทย พี่
 น้องเฝ้าไทยก็จะเกิดความสนใจในความเปนปึกแผ่นและความมีวัฒนธรรมอัน
 นี้... ในบรรดาเฝ้าไทยทั้งหลาย ประเทศไทยก็นับว่าเจริญเปนปึกแผ่นแน่นหนา
 ที่สุด ทั้งทางกำลังทหาร กำลังเศรษฐกิจ ตลอดจนการศึกษา ฉะนั้นเราน่าจะเป็น
 หัวหน้าผู้นำของประเทศเฝ้าไทยที่อยู่ใกล้เคียง และพยายามชักนำให้เขาเข้า
 มาร่วมในกลุ่มไทยด้วยกัน ความแข็งแรงวัฒนาถาวรของประเทศไทยก็จะเพิ่มทวี
 ขึ้น⁵⁵

เนื่องจากผู้เขียนคาดว่าจะมีคนเฝ้าไทยนอกประเทศมาเรียนที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่จะ
 ตั้งขึ้นนี้ ผู้เขียนจึงเสนอให้ใช้ “คำเมือง” และ “หนังสือเมือง” ในการเรียนการสอนขั้นต้น เมื่อ
 ชำนาญการอ่านเขียนหนังสือเมืองแล้วจึงเรียนภาษาไทยกลางต่อไป ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้วัฒนธรรม
 ของชาติไทยไปด้วย กระแสการให้ความสนใจเรียกร้องพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในหนังสือพิมพ์ของ
 เชียงใหม่และการเรียกร้องมหาวิทยาลัยในเชียงใหม่ แฝงไว้ด้วยทัศนคติของคนท้องถิ่นที่ต้องการ
 ให้ท้องถิ่นเจริญก้าวหน้าและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

4.3 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเพื่อการค้า

พ่อค้าในเชียงใหม่เข้าร่วมในธุรกิจการโฆษณาประชาสัมพันธ์การค้าตั้งแต่เมื่อมี
 หนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น โดยหนังสือพิมพ์ข่าวเสด็จ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์เฉพาะกิจออกเพื่อรายงาน
 ข่าวการเสด็จ เชียงใหม่ของรัชกาลที่ 7⁵⁶ ต่อมาหนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่
 พิมพ์ออกมาใน พ.ศ.2470 และได้ลงประกาศโฆษณาไว้ในข่าวเสด็จล่วงหน้าแล้ว เนื่องจากเป็น
 ผู้จัดทำกลุ่มเดียวกัน ปรากฏว่ามีการลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้จำนวนมากโดยห้างร้านใน

⁵⁵“มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จะรวมเฝ้าไทย,” คนเมือง (12 มิถุนายน 2496): 11, 25.

⁵⁶วัชรระ สินธุประมา, “พัฒนาการสู่กระแสบริโภคนิยมในเชียงใหม่ : ภาพสะท้อนจากโฆษณาใน
 หนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่ (พ.ศ.2470),” ศิลปศาสตร์ 1,1 (มกราคม-มิถุนายน, 2544): 123.

เชียงใหม่ โดยมากเป็นร้านที่จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค⁵⁷ การลงโฆษณาของห้างร้านในเชียงใหม่ลงในเอกสารเผยแพร่ของรถไฟก็สะท้อนภาวะเศรษฐกิจและการตอบรับการท่องเที่ยวของพ่อค้าในเชียงใหม่ ดังพบว่ามีการโฆษณาหลากหลายประเภทขึ้น ได้แก่⁵⁸

ห้างร้านด้านการบริการและการท่องเที่ยว ประกอบด้วย นายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี เจ้าของกิจการด้านการเกษตร เช่น ไร่และโรงบ่มไบยาสูบ ไร่ชา เป็นต้น ลงโฆษณาเชิญชวนให้ไปเยี่ยมชม “ฟาร์มแม่มาลัย สถานียาสูบหนองออน สถานีเพาะต้นชา ซึ่งอยู่ในเส้นทางสายเหนือ(หมายถึงสายแม่แตง) และโรงงานทำวุ้นเส้น ที่ถนนสายลำพูน”

สหಾಯนต์ไทย ให้บริการเช่ารถยนต์ขนาด 20 และ 30 ที่นั่ง เป็นการลงโฆษณาเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ โดยเขียนข้อความว่า “โปรดติดต่อได้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะกลางวันหรือกลางคืน **เชิญพี่น้องชาวพระนครติดต่อได้ที่...**”

นอกจากนี้ยังมีร้านเสริมสวย ร้านถ่ายรูป และร้านขายของฝากพื้นเมือง รวมถึงการลงข้อความต้อนรับนักท่องเที่ยว “ยินดีที่ทราบว่าคณะนักท่องเที่ยวขึ้นมาเยี่ยมนครเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง” ของนายกี นิมมานเหมินท์ ห้างหุ้นส่วนอนุสาร เชียงใหม่ และยังมีโฆษณาผ้าพันคอคลินิก เชียงใหม่ ที่ “รักษาโรคบุรุษเท่านั้น” และต่อท้ายว่า “ส่วนโรคอื่นๆ ก็รักษาตามแต่ได้”

จากความหลากหลายของประเภทธุรกิจที่โฆษณาในแผ่นพับขบวนรถไฟเที่ยวฤดูลำไย เชียงใหม่นี้ พบว่ามีทั้งธุรกิจที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการการท่องเที่ยว ได้แก่ร้านจำหน่ายสินค้าและบริการต่างๆ ส่วนการโฆษณากิจการของนายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี เจ้าของกิจการโรงบ่มไบยา ไร่ชาและธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเกษตรอื่นๆ ซึ่งมีโรงงานและพื้นที่เพาะปลูกอยู่ในอำเภอต่างๆ ที่การคมนาคมไม่สะดวกนัก อีกทั้งยังไม่ใช้สินค้าที่ผลิตเพื่อมุ่งจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว จึงคาดว่าคนที่ไปเยี่ยมชมกิจการของนายประสิทธิ์ในช่วง พ.ศ.2483 คงมีไม่มาก แต่การลงโฆษณาของนายประสิทธิ์สะท้อนการตอบสนองต่อนโยบายของรัฐที่มีนโยบายส่งเสริมและเผยแพร่ข่าวสารการประกอบอาชีพต่างๆ ให้แก่ประชาชน โดยช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นายประสิทธิ์มีความสัมพันธ์กับรัฐบาล เป็นตัวแทนการค้าบริษัทค้าพืชผลไทย ประจำภาคเหนือ ทำหน้าที่รวบรวมสินค้าเกษตรต่างๆ ส่งต่อให้ทางราชการ⁵⁹ การลงโฆษณาธุรกิจของนายประสิทธิ์จึงน่าจะเป็นการแสดงออกถึงการตอบสนองนโยบายรัฐบาลด้วย นอกเหนือจากการประชาสัมพันธ์ธุรกิจให้เป็นที่รู้จัก

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 125-128.

⁵⁸ แผ่นพับ “เชียงใหม่ฤดูลำไย” วันที่ 17 สิงหาคม 2483, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁵⁹ ประสิทธิ์รำลึก (กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2512), หน้า 36. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี ณ เมรุสุสานหายยา จังหวัดเชียงใหม่)

การปรับเปลี่ยนการโฆษณาของห้างร้านในเชียงใหม่ นอกจากจะบ่งบอกการขยายตัวของการค้า ที่แสดงว่าการท่องเที่ยวและการบริการมีการขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ยังบ่งบอกการปรับตัวแข่งขันกันของพ่อค้าในท้องถิ่น ที่พร้อมจะรับเอากลวิธีใหม่ๆ มาใช้ด้วยซึ่งจะเห็นชัดจากการใช้ผู้หญิงดึงดูดการค้า ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการส่งเสริมการค้ามากที่สุด

การโฆษณาเรื่องผู้หญิงสวยของเชียงใหม่ได้รับการสานต่อโดยกลุ่มพ่อค้านักธุรกิจเชียงใหม่ โดยปรากฏชัดในกิจการสองประเภทได้แก่ กิจการขายสินค้าพื้นเมือง และสิ่งพิมพ์ท้องถิ่น โดยการโฆษณาการขายสินค้าพื้นเมืองนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากการท่องเที่ยว ตั้งแต่การท่องเที่ยวเชียงใหม่โดยกรมรถไฟก็พบว่าใช้ผู้หญิงเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแล้ว โดยในแผ่นพับท่องเที่ยวฤดูลำไย พ.ศ.2483 มีภาพหน้าปกเป็นหญิงสาวแต่งกายตามสมัยนิยม นุ่งกระโปรงสวมเสื้อแขนสั้นเข้ารูป ยืนยิ้มชูพวงลำไยอยู่ที่สถานีรถไฟ มีกระบวนรถไฟเป็นฉากหลัง ในแผ่นพับมีภาพประกอบหลายภาพ ได้แก่ภาพการเก็บเกี่ยวลำไย ที่มีหญิงสาวที่ชวนชมลำไย ภาพการซื้อขายสินค้าในตลาดวโรรสที่เต็มไปด้วยแม่ค้าทั้งสาวและสูงวัย แต่งกายด้วยผ้าชิ้น เสื้อแขนกระบอกเกล้าผมมวย และภาพหญิงสาวนุ่งซิ่นห่มสไบกำลังฟ้อนเล็บ⁶⁰

ในแผ่นพับรถพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494 หน้าปกเป็นรูปหญิงสาวในชุดนางรำแบบพม่ากำลังฟ้อนม่านม่วยเชียงตา ซึ่งเป็นหนึ่งในการฟ้อนที่พระราชชายาฯ ให้ประดิษฐ์ขึ้น ส่วนภาพประกอบในแผ่นพับนี้เป็นภาพชุดเดียวกับภาพที่ใช้ในแผ่นพับท่องเที่ยวฤดูลำไย พ.ศ.2483 ทั้งภาพหญิงสาวนุ่งซิ่นห่มสไบกำลังฟ้อนเล็บ และบรรยากาศการซื้อขายของในตลาดวโรรส⁶¹

การใช้หญิงสาวเป็นจุดขายของพ่อค้าอย่างจริงจังมีความเกี่ยวพันประกวดนางงามในงานฉลองรัฐธรรมนูญ เนื่องมาจากนางสาวบัวเที่ยง พรหมชนะ นางงามงานฉลองรัฐธรรมนูญจังหวัดเชียงใหม่คนแรกเมื่อ พ.ศ.2480 เป็นลูกสาวของร้านพรหมชนะ ร้านผ้าไหมชื่อดังแห่งหนึ่งของสันกำแพง เมื่อได้ตำแหน่งนางงามคนเริ่มรู้จักร้านพรหมชนะกันมากขึ้น เนื่องจากมีคนแวะมาชมนางงามกันอยู่เรื่อยๆ⁶² เช่นเดียวกับที่สุมิตรา กัญชนะ นางสาวเชียงใหม่ พ.ศ.2492 ซึ่งครอบครัวทำกิจการทอผ้าส่งขายอยู่ที่อำเภอสันกำแพง เมื่อได้ตำแหน่งนางสาวเชียงใหม่แล้วก็เป็นที่สนใจของผู้คนทั่วไป ไปไหนมาไหนก็จะมีคนมามุงดู กระทั่งเมื่อไปส่งผ้าในเมืองเชียงใหม่ตามที่เคยทำ

⁶⁰ แผ่นพับ “เชียงใหม่ ฤดูลำไย” 17 สิงหาคม 2483, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁶¹ แผ่นพับ “รถพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494”, หน้า 1-10.

⁶² อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่สุมิตรา พรหมชนะ ณ สุสานสันติวัน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ วันเสาร์ที่ 20 กันยายน 2546, หน้า 32.

มา ก็ยังถูกพ่อค้าแม่ค้าและคนในตลาดมุงดู จึงได้รับคำแนะนำให้เปิดร้านขายผ้าอยู่ที่บ้าน เพราะ
อย่างไรก็มีคนอยากมาเยี่ยมเยียนดูตัวอยู่แล้ว สุมิตราจึงเปิดร้านขายผ้าใหม่ที่บ้าน และกล่าวถึง
บรรยากาศที่บ้านว่า

สมัยนั้นเวลาแขกไปใครมาก็จะมาเที่ยวแต่บ้านนางสาวเชียงใหม่ บางทีเขาเหมา
รถมาจากต่างจังหวัดเพื่อมาลโฉมนางสาวเชียงใหม่โดยเฉพาะก็มี วันๆ นี้
รถก็ปรอดแก๊งจอดเต็มไปหมด ยิ่งช่วงสงกรานต์ลอยกระทงยิ่งเยอะ⁶³

จากประสบการณ์ของคนที่เกี่ยวข้องกับนางงามและการค้าผ้าไหมโดยตรงเช่นนี้ เป็น
จุดเริ่มต้นให้ร้านขายสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองโดยเฉพาะร้านผ้าไหมส่งนางงามเข้าประกวด เพื่อ
การประชาสัมพันธ์ร้านของตน เมื่อได้ตำแหน่งก็จะมาขายของที่ร้าน โดย “นางงามที่เป็นพนักงาน
ขายจะแต่งตัวด้วยผ้าชิ้น เสื้อแขนกระบอก เก้าอี้มมวยดอกเอื้อง พุดคุยกับลูกค้าด้วยคำเมือง
เจ้า...เจ้า ตลอดเวลา”⁶⁴

ซึ่งในสมัยต่อมาร้านสินค้าพื้นเมืองจะส่งหญิงสาวเข้าประกวดนางงามทุกปีและหลายๆ
เวที หญิงสาวที่ได้รับตำแหน่งจากการประกวดก็จะมาทำงานขายของที่ร้าน หรือแม่หญิงสาวที่ไม่มี
ตำแหน่งใดๆ แต่หากขึ้นชื่อว่าผ่านการประกวดจากเวทีใดมาก่อนก็จะได้รับความสนใจจากลูกค้า
ดังคำบอกเล่าเกี่ยวกับกลยุทธ์นี้ว่า

ขณะนั้นมีร้านข้างๆ 3 คูหาเปิดขายของพื้นเมือง มีเสื้อผ้า ผ้าไหม ผ้าฝ้าย
ผ้าชิ้นเสื้อพื้นเมือง ร่ม ของที่ระลึก เครื่องไม้สักแกะสลัก เช่น ชันน้ำ พานรอง พวง
กุญแจ ช้างไม้ทั้งใหญ่และเล็ก ฯลฯ โดยร้านนี้จะส่งนางงามเข้าประกวดทุกปี
โดยเจ้าของร้านไปคัดตัวเด็กมาจากต่างอำเภอ หรือพูดกันว่า บ้านนอก แต่ (เด็ก
ที่) ทางร้านข้างบ้านเขาไปคัดมาประกวดนั้นมีผิวพรรณสะอาดสะอาด หน้าขาวผ่อง
กว่าพวกเราชาวเมืองเป็นไหนๆ ทั้งๆ ที่บางคนทำนา ทำสวน ตากแดดตากลม...
เจ้าของร้านข้างๆ บ้านจะนำเด็กเหล่านี้มาขัดสีผิวพรรณ อาบน้ำแร่แช่น้ำนม บ่ม
ผิว เก็บตัว หัดเดิน หัดพูด หัดมารยาทสังคม หัดยิ้มกว้างเข้าไว้เพื่อส่งเข้า
ประกวดนางสาวเชียงใหม่ หรือนางสาวถิ่นไทยงาม และส่วนมากที่ร้านนี้ส่งจะได้

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 85-87.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

ตำแหน่งทุกปีไม่เคยพลาดหรืออย่างน้อยก็รองอันดับหนึ่ง... และเมื่อประกวดได้ ก็จะต้องมาเป็นนางงามประจำร้านอยู่ 1 ปี จนกว่าจะมีเด็กใหม่มาแทนในปีต่อไป เป็นการเรียกลูกค้า ซึ่งได้ผลดี เพราะใครๆ ก็ชอบนางงาม อยากเห็นคนสวย คนต่างถิ่นเมื่อมาเที่ยวเชียงใหม่ก็จะแห่ไปเบียดเสียดยัดเยียดที่หน้าร้านดูนางงาม บางคนก็เข้าไปซื้อของกะซึ่อกะนางงามก็มี โดยเฉพาะหนุ่มๆ ชอบมาก ทำให้ร้านนี้ขายของดีเป็นพิเศษ⁶⁵

วาระของการสร้างนางงามรูปแบบนี้ยังสืบทอดมาจนถึงสมัยหลัง ซึ่งก็พบว่าขั้นตอนการคัดเลือกหญิงสาวมาประกวดนางงาม การให้นางงามประจำร้านชายของที่ระลึกพื้นเมือง ยังคงเป็นกลยุทธ์หลักในการขายของของพ่อค้านักธุรกิจ และทำให้นักท่องเที่ยวที่มาเชียงใหม่พบเห็นภาพหญิงสาวสวยได้ตามร้านเหล่านี้ทั่วไป จนมีส่วนให้เกิดภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเชียงใหม่ ดังที่ปรากฏในข้อเขียนของอนุสร อ.ส.ท. ว่า

เรื่องของคนงามประจำร้านชายของพื้นเมืองนี้ ส่วนมากมักจะเป็นนางงามมีตำแหน่งที่ได้รับจากการประกวดในวาระต่างๆ อยู่ด้วย เป็นประกาศนียบัตรความงามที่ต้องโฆษณาแก่นิตนอยด้วยการติดภาพในวันประกวด ถ้ามีถ้วยรางวัลหรือมงกุฎก็วางโชว์ไว้ให้สะดุดตาในตู้กระจกหน้าร้าน คล้ายกับเป็นเครื่องหมายเชิญชวนให้คุณเข้าไปสังสรรค์กับอีนายภายในร้าน ถ้าคุณเดินซื้อของตามร้านต่างๆ ทั่วเมืองเชียงใหม่แถบถนนสายนี้จะพบว่า ทุกร้านใช้เด็กสาวๆ เป็นคนขายทั้งสิ้น ผิวพรรณน่าตาสะอาดน่ารัก... เจ้าของร้านชายสินค้าพื้นเมืองส่วนมากส่งแมวมองไปตามชนบทในอำเภอต่างๆ ของเชียงใหม่ เมื่อพบว่าบ้านใดมีลูกสาวงดงามก็มักไปหาพ่อแม่ของเธอ แล้วเจรจาขอตัวมาอุปการะในเมืองที่ยังไม่สำเร็จการศึกษาก็ให้เรียนต่อ ให้มีโอกาสเข้าสังคม ฝึกกิริยามารยาทให้สมกับเป็นกุลสตรี เมื่อมีการประกวดนางงามก็ส่งเข้าประกวดในนามของร้านเป็นการช่วยโฆษณาไปในตัว ถ้าหากเด็กที่อุปการะมาได้ตำแหน่งได้ตำแหน่ง

⁶⁵ พงษ์รัตน์ ธนตระกูล, “ชีวิตวัยเด็กที่ตลาด,” ใน เรื่องเล่าจาวภาค เล่ม 1 (เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง, 2547), หน้า 129-130.

นางงามด้วยแล้ว ก็เท่ากับเป็นตัวแทนตัวทองที่จะเรียกนักท่องเที่ยวให้ไปเยี่ยม และซื้อของที่ร้านมากขึ้น⁶⁶

กลยุทธ์การใช้นางงามเป็นจุดขายนี้โด่งดังและทำให้เกิดคำรำลือถึงความงามของหญิงสาวในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งโดยมากก็เป็นท้องถิ่นที่มีธุรกิจประเภทนี้ดำเนินการอยู่ เช่น อำเภอสันกำแพงและอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่พ่อค้าคนจีนเข้าไปส่งเสริมให้การทอผ้าที่ชาวบ้านทอให้อยู่แล้วเกิดเป็นอุตสาหกรรมขึ้น โดยเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบในการทอและรับซื้อผ้าที่ทอเสร็จเหล่านั้นไปขายต่อ และเนื่องจากการทอผ้าเป็นหัตถกรรมของผู้หญิงอยู่แล้ว การกล่าวถึงหัตถกรรม การทอผ้าจึงถูกเชื่อมโยงกับหญิงสาวมาตั้งแต่ต้น ดังพบว่าการนำเที่ยวของกรมรถไฟเมื่อเอ่ยถึงกิจการการทอผ้าที่อำเภอป่าซาง และอำเภอเมือง ลำพูน ก็แนะนำว่า “ผู้รักสนุกเพลิดเพลินจะไปดูสาว(คุยกับสาว)ก็ได้ เขาจะรับรองท่านฉันคนที่รู้จักและสนิทสนม”⁶⁷ อย่างไรก็ตาม แม้จะพบว่าหญิงสาวถูกกล่าวถึงควบคู่มากับกิจการการทอผ้าแล้วตั้งแต่ทศวรรษ 2480 แต่กลยุทธ์การขายโดยใช้ผู้หญิงเป็นพนักงานขาย จึงเกิดการเล่าลือเรื่องผู้หญิงเชียงใหม่สวย ทำให้ผู้คนอยากมาเที่ยวเชียงใหม่ ดังตัวอย่างการศึกษาของ ภักดีกุล รัตนา ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ระบุว่า

ตอนเป็นหนุ่มเคยได้ยินเสียงเล่าลือถึงความงามของผู้หญิงเชียงใหม่จากเพื่อนๆ ผู้ชายที่เดินทางมาเที่ยว จนทำให้อยากเดินทางมาเห็นด้วยตนเอง โดยระบุสถานที่ที่มีสาวงามว่าอยู่ที่อำเภอสันกำแพงและอำเภอป่าซาง เมื่อเดินทางมาถึงเชียงใหม่ครั้งแรกเมื่อประมาณปี 2497 ก็ยอมรับว่าผู้หญิงเหนือสวยสมคำเล่าลือจริง ๆ⁶⁸

นอกจากหญิงสาวสวยและนางงามจากเวทีประกวดต่างๆ จะเป็นพนักงานขายในร้านสินค้าพื้นเมืองแล้ว นางงามต่างๆ เหล่านี้ยังปรากฏตัวในงานต่างๆ ที่จัดโดยท้องถิ่น เช่น งานเลี้ยงขันโตกก็มีนางงามไปร่วมนั่งคุยกับแขกหรือ ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองคนสำคัญก็จะใช้นางงามเป็นผู้มอบช่อดอกไม้และพ่อนต้อนรับ ในงานสังสรรค์ของสมาคมชาวเหนือก็จะมีนางงามของจังหวัดในภาคเหนือมาร่วมงานด้วย

⁶⁶ อ.ส.ท. 8,2 (กันยายน 2510): 73-74.

⁶⁷ แผ่นพับ “เชียงใหม่ ถูกล้ำไย” ..., ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁶⁸ ภักดีกุล รัตนา, “ภาพลักษณ์ “ผู้หญิงเหนือ”...”, หน้า 124.

การสร้างภาพลักษณ์ของเมืองแห่งสาวงามของเชียงใหม่ยังได้รับการต่อยอดโดยนักธุรกิจสิ่งพิมพ์ในท้องถิ่น นับตั้งแต่การให้ความสำคัญกับการนำเสนอขาวนางงาม มีการสัมภาษณ์และนำประวัติมานำเสนอ หนังสือพิมพ์และวารสาร*คนเมือง* ซึ่งมีพ่อค้าตระกูลนิมมานเหมินท์และชุติมา เป็นผู้ก่อตั้ง นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการสร้างภาพลักษณ์นี้ ในหนังสือพิมพ์*คนเมือง* ฉบับที่ 1 วันที่ 1 มกราคม 2496 ลงประกาศจัดประกวด “เอื้องฟ้าเวียงเหนือ” เพื่อคัดเลือกหญิงสาวสวยเป็นตัวแทนหนังสือพิมพ์เข้าประกวดนางสาวไทยหรือนางสาวถิ่นไทยงาม โดย*คนเมือง* ระบุวัตถุประสงค์ของการจัดประกวดว่า

แต่ไหนแต่ไรมาผืนแผ่นดินภาคเหนือของประเทศไทยหรือลานนาไทยนั้นได้ชื่อว่าเป็นผืนแผ่นดินแห่งไมตรีจิตและภราดรภาพ ลานนาไทยเป็นท้องถิ่นที่มีความงดงามอยู่พร้อม ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ดอกไม้ ชุนเขา น้ำตกและหญิงสาว จนกระทั่งเลื่องลือในหมู่มหาชนชาวไทยทั่วไป แม้กระทั่งชาวต่างประเทศที่ได้มาประสบพบเห็น จากความเป็นจริงข้อนี้ “คนเมือง” รายส์ปดาห์ ซึ่งมีกำเนิดและจุดมุ่งมั่นเพื่อโดยและของชาวลานนาไทย จึงจัดให้มีการประกวด “เอื้องฟ้าเวียงเหนือ” ขึ้นเพื่อยืนยันว่าลานนาไทยไม่สิ้นคนงาม⁶⁹

ในวารสาร*คนเมือง* ของกลุ่มนักธุรกิจตระกูลนี้เช่นเดียวกันที่ออกจำหน่ายหลังหนังสือพิมพ์*คนเมือง* รายส์ปดาห์ ได้นำหญิงสาวมาเป็นจุดขายโดยเฉพาะ โดยใช้หญิงสาวที่ส่วนมากได้รับตำแหน่งจากการประกวดเวทีต่างๆ ในภาคเหนือมาถ่ายภาพปกในแต่ละฉบับ และในวารสารเองก็ระบุถึงการให้ความสำคัญกับการถ่ายปกมากกว่า

เน้นในเรื่องการแต่งกายที่สวยงาม การเสริมความงามด้วยเครื่องสำอาง และพิธีพิธีกันในการคัดสรรรูปขึ้นปก ภาพปกบางคนถูกถ่ายไม่น้อยกว่า 200 ภาพ เพื่อแสดงความงามของผู้หญิงเหนือให้ชัดเจน⁷⁰

⁶⁹ *คนเมือง* (1 มกราคม 2496): 15.

⁷⁰ *คนเมือง* 1 (มีนาคม 2498): 5.

จากการที่หญิงสาวสวยเชียงใหม่จึงปรากฏสู่สายตาสาธารณชนอย่างสม่ำเสมอโดยกลุ่มคนที่มีครอบครัวเชียงใหม่เช่นนี้ จึงทำให้ทั้งชาวเชียงใหม่และคนที่มาเยือนคุ้นเคยต่อภาพการนำเสนอเช่นนี้ จนก่อให้เกิดภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเชียงใหม่

4.4 กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่โดยการฟื้นฟูศาสนาของชนชั้นกลางในเชียงใหม่

เชียงใหม่เป็นสังคมที่มีเงื่อนไขให้เกิดกลุ่มชนชั้นกลางจำนวนมากพอสมควร กล่าวคือเชียงใหม่มีสถานศึกษาระดับมัธยมหลายแห่งซึ่งตั้งมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ โรงเรียนของมิชชันนารี 2 แห่ง โรงเรียนของรัฐบาล 2 แห่ง และมีโรงเรียนเครือคาทอลิกที่ขยายตัวเข้าสู่เชียงใหม่ในช่วง พ.ศ.2475 อีก 2 แห่ง โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยซึ่งเป็นโรงเรียนประจำมณฑลพายัพเปิดสอนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473⁷¹ และโรงเรียนเกษตรกรรมแม่ใจ ซึ่งในระยะแรกเปิดสอนระดับเตรียมอุดมศึกษาและสอนครูเกษตรวิทยาลัยฝึกหัดครูช่างเผือก นอกจากนั้นยังมีการสอนพยาบาลและแพทย์ของกลุ่มมิชชันนารี⁷² นักเรียนในเชียงใหม่ที่จบการศึกษาสูงสุดในเชียงใหม่ส่วนหนึ่งได้รับการศึกษาต่อทั้งในกรุงเทพฯ และต่างประเทศ รวมทั้งมิชชันนารีที่ส่งนักเรียนคริสต์ไปศึกษาต่อต่างประเทศแล้วกลับมาทำงานในองค์กรคริสเตียนในเชียงใหม่

การเป็นสังคมที่สมาชิกจำนวนหนึ่งได้รับการศึกษาเห็นได้จากการเกิดสิ่งพิมพ์ในท้องถิ่นที่ดำเนินการโดยกลุ่มคนท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษา สิ่งพิมพ์ฉบับแรกในเชียงใหม่คือหนังสือพิมพ์ข่าวเสด็จ ที่ออกเฉพาะกิจเพื่อนำเสนอข่าวการเสด็จ มณฑลพายัพของรัชกาลที่ 7 และเป็นารเปิดเผยตัวก่อนที่จะออกหนังสือพิมพ์ “ศรีเชียงใหม่” คณะผู้จัดทำเป็นกลุ่มคริสเตียนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนปริณัสรอยแยลวิทยาลัยซึ่งคุ้นเคยอยู่กับการสิ่งพิมพ์ เนื่องจากมิชชันนารีในเชียงใหม่ใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ผลิตสื่อการเผยแพร่ศาสนามาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20

⁷¹ สจข. ร.7 ศธ.51.10/125 เรื่องมณฑลพายัพขออนุญาตเปิดการสอน ม.8 ที่ยุพราชวิทยาลัย และขอครูประกาศนียบัตรต่างประเทศ 1 คน

⁷² ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “มิชชันนารีโปรเตสแตนท์กับการแพทย์ในล้านนาสมัยเริ่มแรกถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2,” ใน เอกสารประกอบการประชุมไทยศึกษา ครั้งที่ 6 พ.ศ.2539 ณ จังหวัดเชียงใหม่ เล่ม 2, หน้า 251-252.

ในกลุ่มชาวคริสต์จึงคุ้นเคยกับสื่อสิ่งพิมพ์อยู่บ้างแล้ว โดยเฉพาะคนที่ได้รับการศึกษาเชียงใหม่มีกลุ่มผู้บริโภคที่เป็นกลุ่มชนชั้นกลางจำนวนมากพอสมควร จนคณะผู้จัดทำต้องเล็งเห็นว่าสังคมสามารถตอบสนองการซื้อข้อมูลข่าวสารได้

สถิติอาชีพและระดับการศึกษาของกลุ่มสมาชิกสภาเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งใกล้เคียงกับสมาชิกเทศบาลนครธนบุรี ที่มีความเป็นเมืองกว่าและเป็นสังคมชนชั้นกลางขนาดใหญ่กว่า สะท้อนภาวะความเป็นเมืองของเชียงใหม่ได้ในระดับหนึ่ง โดยในสมาชิกจำนวน 48 คน ทุกคนได้รับการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา 17 คน สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา 16 คน ได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษา 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา 4 คน และระดับการศึกษาอื่นๆ 10 คน ส่วนการประกอบอาชีพนั้น การค้าขายมีสัดส่วนสูงที่สุดถึง 33 คน ข้าราชการบำนาญ 5 คน อีก 8 คนประกอบวิชาชีพที่ต้องผ่านการศึกษาระดับสูง คือวิชาชีพทางกฎหมาย 5 คน การแพทย์ 2 คน ครู 2 คน และอาชีพอื่นๆ 2 คน⁷³

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มสังคมชนชั้นกลางในเชียงใหม่มีความมั่นคงเพียงพอ ทั้งในด้านปริมาณและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบการศึกษาได้เกิดขึ้นในสังคมแห่งนี้มาชั่วยาวนานแล้ว และผลพวงจากการขยายตัวของระบบราชการและเศรษฐกิจทำให้ชนชั้นกลางมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าขายตัวในเชียงใหม่มาตั้งแต่สมัย

ชนชั้นกลางเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ ในเรื่องชาติ ทั้งผ่านการศึกษาในโรงเรียนและวัด โดยเฉพาะพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เป็นผู้นำไปเผยแพร่ที่เชียงใหม่ โดยท่านได้เดินทางไปเชียงใหม่ตั้งแต่ พ.ศ.2452 เมื่อครั้งยังเป็นพระราชกวี ได้รับการอาราธนาให้ไปเทศนาในคุ้มหลวงของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์และที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง ให้เจ้านาย ข้าราชการและประชาชนชาวเชียงใหม่ฟัง พระอุบาลีฯ มาเชียงใหม่ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2465 ได้พำนักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงและเดินธุดงค์ไปถึงเชียงตุง และเมื่อ พ.ศ.2471 เจ้าแก้วนรวิบูลย์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่คนสุดท้าย ได้อาราธนามาฟื้นฟูวัดเจดีย์หลวง มีพระภิกษุสามเณรติดตามมาด้วยประมาณ 70 รูป โดยจำพรรษาอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงอยู่ระหว่าง พ.ศ.2471-2475 พระอุบาลีฯ เป็นผู้พัฒนาวัดเจดีย์หลวงทั้งทางวัตถุและทางธรรม โดยท่านเป็นผู้นำในการบูรณะก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น ซ่อมแซมวิหารหลวงของวัดเจดีย์หลวง ทำให้วัดเจดีย์หลวงมีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาเพิ่มขึ้นประมาณ 5-6 และเปิดสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและนักธรรม จัดให้มีการ

⁷³ รายงานกิจการของเทศบาล ประจำปี พ.ศ.2491 (พระนคร: กรมมหาดไทย, 2492), หน้า 208-223.

แสดงพระธรรมเทศนาเป็นประจำทั้งที่วัดเจติยหลวงและตามสถานที่ต่างๆ⁷⁴ จึงเป็นที่เลื่อมใสของ
เจ้านายเมืองเชียงใหม่ และข้าราชการ ตลอดจนประชาชนทั่วไป

ในการเทศนาของพระอุบาลีนั้น สอดแทรกเรื่องราวทางโลกโดยเฉพาะเรื่องชาติ ศาสนา
และพระมหากษัตริย์ไว้ตลอดการเทศนา ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการอบรมสั่งสอนของ
ธรรมยุติกนิกายที่อาศัยการเทศนาเป็นเครื่องมือเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐขณะนั้น ที่มุ่งให้
ประชาชนเป็นพลเมืองดีและปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง ซึ่งจะทำให้ชาติ
เจริญรุ่งเรือง ในขณะที่เดียวกันก็ปลูกฝังความคิดเรื่องราษฎรต้องมีความจงรักภักดีต่อ
พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นองค์รัฐาธิปัตย์⁷⁵ ดังการเทศนาของพระอุบาลีฯ แก่คณะครูและนักเรียนที่
เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2471 ว่า

ด้วยพวกราชาสยามล้วนเป็นพุทธบริษัทสืบเนื่องกันมาแต่บรรพบุรุษกว่า 1000
ปีแล้ว... นักเรียนทั้งปวงพึงเข้าใจว่าเราเป็นชาวสยาม เป็นคนไทย จะเป็นผู้ชาย
หรือผู้หญิงก็ตามต่างกันแต่อวัยวะเล็กน้อยบางประการ ข้อสำคัญคือต้องการ
ความสุขด้วยกันทั้งสิ้น... เพราะเหตุนี้จึงต้องพากันมาเป็นนักเรียนธรรมดาฝึก
ตนได้รับความลำบากมีใช้น้อย ก็เพื่อจะกำจัดความโง่เขลาออกไปเสียจากตัว
และเพื่อได้รับความรู้ความฉลาดในวิชาศิลปศาสตร์สำหรับบำรุงความสุขแก่ตน
และสำหรับบำรุงชาติและตระกูลของตน... นักเรียนทุกคนทั้งชายทั้งหญิงจะต้อง
รู้จักที่ควรเคารพ 6 ประการเป็นหลักไว้ก่อน คือพระพุทธเจ้า 1 พระธรรม 1
พระสงฆ์ 1 มารดาบิดา 1 ครูบาอาจารย์ 1 **พระเจ้าแผ่นดิน 1... พระเจ้า
แผ่นดินซึ่งว่าเป็นที่ควรเคารพนั้น เพราะเป็นจอมของประเทศ เป็นที่พึ่ง
ของประเทศ ที่เรียกกันโดยคำสามัญว่าเจ้าชีวิต เพราะชีวิตไพร่บ้าน
พลเมืองทั้งหลายอยู่ในความปกครองของท่านเจ้าชีวิตมิใช่จะบริหารแต่
เพียงชีวิตอย่างเดียวก็หาไม่ บรรดาทรัพย์ครอบครัวสมบัติของประชาชนทั้งปวงก็
ตกอยู่ในความบริหารของพระเจ้าแผ่นดินด้วย เป็นต้นว่ามีผู้บังคับบัญชา**

⁷⁴ พระธรรมดิลก, "ประวัติพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)," ใน สมโภช 600 ปี พระธาตุเจติย
หลวง (ม.ป.ท., 2538), หน้า 74.

⁷⁵ ศรีสุพร ช่างสกุล, "ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์: ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (2368-2464),"
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530),
หน้า 112-114.

ชีวิตหรือบุตรภรรยาและทรัพย์สินสมบัติของฝ่ายหนึ่ง ท่านต้องให้ไตสวนจับกุมฝ่าย
 ที่ทำผิดมาลงพระราชอาญา อาศัยเหตุนี้จึงนิมิตตะกะพระนามว่าพระเจ้าอยู่หัว
 บ้าง เจ้าชีวิตบ้าง⁷⁶

จากธรรมเนียมข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระอุบาลีฯ พยายามเน้นย้ำความเป็นชาติไทยของ
 ชาวเชียงใหม่ที่อยู่ภายใต้พระมหากษัตริย์องค์เดียวกันกับกรุงเทพฯ และเนื่องจากชาวเชียงใหม่
 คู่กันเคยกับการเรียกผู้ปกครองตามจารีตเดิมของตนว่าเจ้าชีวิต ดังนั้นพระอุบาลีฯ จึงระบุว่า
 พระมหากษัตริย์และเจ้าชีวิตคือสิ่งเดียวกันเพื่อสร้างความเข้าใจว่าพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ คือ
 ผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ และเป็นการปกป้องด้วยว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองสูงสุดของ
 เชียงใหม่แทนที่เจ้าชีวิตเดิม ซึ่งหมายถึงการที่กรุงเทพฯ เป็นผู้ปกครองเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม
 ความเชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงใหม่ประการหนึ่งคือการนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่
 บรรพบุรุษ ซึ่งต้องนับว่าเป็นพุทธศาสนิกชนด้วยกัน

การฟื้นฟูทางศาสนา ประกอบด้วยนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ สามารถสร้างฐานะจาก
 กิจการในท้องถิ่น เช่น กิจการใบยาสูบ เป็นต้น และมีความสนใจพุทธศาสนา รวมกลุ่มกันให้การ
 อุปถัมภ์พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงให้มาเทศนาในเมืองเชียงใหม่ เช่น พระอาจารย์สิม พุทธาจาโร
 อาจารย์มั่น ภูริทัตโต จนกระทั่งเมื่อเจ้าขึ้น สีโรรส หนึ่งในผู้ริเริ่มการเผยแพร่พุทธศาสนาคนสำคัญ
 ได้รู้จักพุทธทาสภิกขุและสวนโมกขพลาราม ก็สนใจแนวทางการเผยแพร่ศาสนาแบบนี้และต้องการ
 ให้มีการดำเนินการรูปแบบนี้ที่เชียงใหม่ จึงรวมตัวกันตั้งเป็นพุทธนิคม⁷⁷

การดำเนินการของพุทธนิคมประกอบด้วยกรพิมพ์ข้อเขียนธรรมะของพระภิกษุชื่อดังออก
 เผยแพร่ทั้งจำหน่ายและแจกจ่าย การอาราธนาพระภิกษุมาแสดงธรรมเทศนาให้ประชาชนผู้สนใจ
 ฟัง ประมาณ พ.ศ.2490 ได้ฟื้นฟูวัดอุโมงค์ซึ่งเป็นวัดร้างในเขตป่าเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการ
 ดำเนินงาน โดยได้ขอคำแนะนำการดำเนินงานต่างๆ จากพุทธทาสภิกขุ รวมทั้งได้พระสายสวน
 โมกข์ที่เชียงใหม่ เช่น พระมหาเจี๋ยงแห่งวัดศรีโขงคอยแนะนำ จนเมื่อเจ้าขึ้นได้อ่านพบข้อเขียน

⁷⁶ ธรรมบรรยายของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(สิริจันทโร จันทร์) (ม.ป.ท., 2516), หน้า 1-2. (วัดเจติย
 หลวง เชียงใหม่ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจ้าราชบุตร(วงศ์ถวัน ณ เชียงใหม่)
 วันที่ 13 มกราคม 2516)

⁷⁷ พระมหาจรรยา สุทธิญาโน, ชีวิต ข้อคิดและงานของเจ้าขึ้น (เชียงใหม่: พุทธนิคมเชียงใหม่, 2535),
 หน้า 79-86.

ของพระมหากษัตริย์ประทับใจ และนิมนต์พระมหากษัตริย์ให้มาอยู่วัดอุโมงค์ที่เชียงใหม่⁷⁸ พระมหากษัตริย์เดินทางจากมาเลเซียมาถึงเชียงใหม่ในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2492 พร้อมกับชื่อใหม่ว่า “ปัญญาบัณฑิตศึกษา”⁷⁹ การแสดงธรรมของปัญญาบัณฑิตเป็นการจุดกระแสให้งานของพุทธนิคมได้รับความสนใจจากสังคมในวงกว้างขึ้น เนื่องจากการเทศน์รูปแบบใหม่ที่ไม่มีพิธีการมากมาย มีสาระ ตรงไปตรงมา เข้าใจง่าย และการนำเสนอรวดเร็ว จึงได้รับความนิยมนอกจากประชาชนชนชั้นกลางอย่างมาก จากการเทศน์สัปดาห์ละ 2 ครั้งที่ศาลากลางเวียงซึ่งเป็นศาลาชั่วคราวมุงใบตองตั้งบรรจุนักฟังได้ประมาณ 70 คน เมื่อเทศน์ไปได้ 5-6 ครั้งผู้สนใจฟังมากขึ้นเป็นหลายเท่าตัว จนสถานที่คับแคบ⁸⁰ ชื่อเสียงของท่านปัญญาบัณฑิตจึงขยายไปยังเหล่าพ่อค้าคหบดีและข้าราชการชั้นสูงในเชียงใหม่ในระยะเวลาอันรวดเร็ว กิจกรรมของพุทธนิคมจึงได้รับความสนใจและมีกลุ่มคนหลายกลุ่มเข้าร่วมในเวลาต่อมา

นอกเหนือจากการเทศนาของท่านปัญญาบัณฑิตและการพิมพ์ข้อเขียนธรรมะเผยแพร่แล้ว พุทธนิคมยังดำเนินการอีกหลายอย่าง ประกอบด้วย การเผยแพร่ธรรมในโรงเรียนและจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดคนหนุ่มสาววัยเรียนให้สนใจเข้าวัด เช่น การจัดสอนภาษาอังกฤษโดยพระที่มีความรู้ การแสดงธรรมโดยวิธีการอื่นๆ เช่น การเล่านิทานธรรมะ เป็นต้น การจัดงานวิสาขบูชาอย่างยิ่งใหญ่ โดยเริ่มจัดมาตั้งแต่ พ.ศ.2492 ในขณะนั้นนับได้ว่าเป็นหนึ่งในงานเทศกาลเด่นของเชียงใหม่ที่พอจะเทียบได้กับงานลอยกระทงและงานสงกรานต์ของเชียงใหม่ขณะนี้⁸¹ โดยมีรูปแบบเป็นพิธีกรรมเน้นความยิ่งใหญ่อลังการดังการบรรยายว่า

เริ่มตั้งแต่รุ่งอรุณ เหล่านักเรียนชายหญิงจากโรงเรียนต่างๆ ทั้งในและนอกเขตเทศบาลเชียงใหม่ ได้ทยอยกันเข้าวัดสวนดอกจนเต็มพระวิหารใหญ่... เวลา กลางคืน มีการเดินขบวนแห่โคม เริ่มต้นขบวนที่พุทธสถานเคลื่อนไปตามถนนท่าแพ ผ่านซุ้มประตูของยุวพุทธฯ ที่จัดทำอย่างใหญ่โตสวยงามที่สี่แยกท่าแพ ไปจนถึงวัดพระสิงห์และทำพิธีเวียนเทียนที่วัดนั้น ผู้ร่วมขบวนแห่มีข้าราชการทหาร ตำรวจ ตำรวจรักษาดินแดน สมาชิกยุวพุทธิกสมาคม นักเรียนและประชาชน

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80-95.

⁷⁹ พระมหาจรรยา สุทธิญาโน, ชีวิตและงานของท่านปัญญาบัณฑิต, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สถาบันสันติธรรม, 2548), หน้า 145.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

หลายพันคน เดินเป็นริ้วขบวนยาวเหยียด สว่างไสวด้วยดวงโคม ในสองข้างทาง
ที่ผ่านมีประชาชนยืนดูเนืองแน่น เสียงเพลงวิสาขบูชาดังก้องตลอดทาง⁸²

กระแสความสนใจการเผยแพร่ธรรมที่เชียงใหม่เป็นอิทธิพลความสนใจการเทศน์ของท่าน
ปัญญานันทะอย่างชัดเจน สะท้อนแนวคิดของชนชั้นกลางที่ต้องการรับฟังธรรมะแบบที่แตกต่าง
ออกไปจากจารีตเดิม ในระยะต่อมาเมื่อท่านปัญญานันทะมีชื่อเสียงได้รับการนิมนต์ให้ไปแสดง
ธรรมยังจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งเมื่อมีการดำริสร้างพุทธสถานในบริเวณที่เป็นวัดอุปัค
พม่าเดิม เพื่อใช้เป็นสถานที่ถาวรจัดกิจกรรมเผยแพร่ธรรมะ โครงการนี้ได้รับความสนับสนุนการหา
ทุนจากคนหลายกลุ่ม ทั้งจากพ่อค้าในท้องถิ่น ข้าราชการในท้องถิ่นและในกรุงเทพฯ เช่น ท่าน
ผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม บริจาคเงิน 600 บาทสร้างพุทธสถาน พล.อ.เผ่า ศรียานนท์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้จัดสร้างพระเครื่องเพื่อหาทุนสมทบ หม่อมหลวงสร้อยระย้า
ยุคล ประธานคณะกรรมการหาทุนหน่วยกรุงเทพฯ เพื่อพุทธสถานเชียงใหม่ ได้ขอความร่วมมือจาก
กระทรวงมหาดไทยให้ช่วยจำหน่ายธงพุทธสถานในทุกจังหวัดทั่วประเทศ⁸³

กระแสความสนใจพุทธศาสนาในเชียงใหม่ในช่วงนี้จะได้รับความสนใจจากหนังสือนำ
เที่ยวในยุคต้น 2500 และได้รับการกล่าวถึงว่าเชียงใหม่เป็นเมืองแห่งพุทธศาสนา ชาวเหนือมีจิตใจ
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ศาสนาพุทธทำให้ชาวเหนือมีศีลธรรมดี เป็นคนใจบุญสุนทาน
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่⁸⁴ แนวคิดเรื่องชาวเหนือเป็นคนไทยแท้ที่สืบมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ก็ได้รับการนำเสนอเช่นกัน ดังความว่า

ชาวเหนือเป็นไทยแท้ ไม่มีเลือดชาติอื่นปะปน เพราะชาวไทยใหญ่ จีน ลื้อ ที่
อพยพเข้ามาอยู่รวมกันนั้นก็คือคนไทยเราเอง คนไทยภาคกลางเสียอีกที่มีเลือด
ผสมของชนชาติอื่น ชาวเหนือทุกคนต่างคิดว่าตนเป็นคนไทยแท้ และไม่พอใจที่มี
ผู้เรียกเขาเป็น “ลาว” เรียกตัวเองว่าเป็น “คนเมือง” อันหมายถึงผู้ถึงแล้วซึ่งความ
เจริญไม่ใช่คนป่าเถื่อน “ลาว” ในทัศนะของชาวเหนือ หมายถึงคนไทยที่อยู่ในเขต
อินโดจีน หลวงพระบาง เวียงจันทน์ เช่นเดียวกับชาวอีสานก็มีความรู้สึกไม่พอใจ

⁸² หนังสือพิมพ์ชาวพุทธ (5 มิถุนายน 2498) อ้างใน พระมหาจรรยา สุทธิญาโน, ชีวิตและงานของท่าน
ปัญญานันทะ, หน้า 176.

⁸³ สจช. มท.0201.2.1/392 เรื่องจำหน่ายธงพุทธสถาน

⁸⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 30 ชาติในเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 3, (พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2495), หน้า 49.

ถ้ามีคนไทยเรียกเขาว่าเป็นลาว การเขียนประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารไทย ซึ่งกระทำโดยคนไทยภาคกลาง เป็นการไม่ให้ความยุติธรรมแก่ชนผู้เป็นต้นตระกูลของตน เพราะคนไทยในภาคกลางก็มีประวัติมาจากเหนือ⁸⁵

ในการแสดงธรรมเทศนาที่วัดสามพระยา เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2493 ท่านปัญญาวัณนัททะกล่าวสนับสนุนความมีวัฒนธรรมของคนเชียงใหม่เช่นกัน โดยกล่าวถึงถึงประเพณีการค้าโพธิ์เนื่องในเทศกาลสงกรานต์ และระบุถึงงานสงกรานต์เชียงใหม่ว่า “ใหญ่โตและสนุกจริงๆ” ประชาชนแต่งกายสวยงามออกมาสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานโดยไม่มีความโกรธเคืองกัน ชาวเชียงใหม่เป็นคนรักและชอบบำรุงพุทธศาสนา ประชาชนจึงถูกสอนให้มีความคิดโน้มเอียงไปทางศาสนา “คนเมืองเหนือเล่นน้ำมีวัฒนธรรมมากกว่าคนเมืองใต้ เพราะเขาได้รับการอบรมมาดีกว่า”⁸⁶

ในการปาฐกถาเนื่องในวันสงกรานต์ พ.ศ.2496 ที่พุทธสถานเชียงใหม่ ท่านปัญญาวัณนัททะยังกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของงานสงกรานต์เชียงใหม่ที่มีคนจากกรุงเทพฯ และที่อื่นๆ ทั่วประเทศไทยมาเที่ยวจำนวนมาก การเดินทางทุกรูปแบบทั้งรถไฟและเครื่องบินเต็มหมด เป็นเครื่องแสดงว่าเชียงใหม่มีความดีที่ทำให้คนต่างถิ่นสนใจ ซึ่งก็คือประเพณีอันดีงามที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา ที่ชาวเชียงใหม่ยังคงรักษาไว้ได้ ซึ่งท่านปัญญาวัณนัททะระบุว่าเมื่อไปเทศน์ในจังหวัดอื่นภาคอื่น มักได้ยินคำชมว่าชาวเชียงใหม่เป็นคนดี เป็นคนเรียบร้อย รักความสงบ ยึดมั่นในศีลธรรม เป็นคุณลักษณะที่ควรเป็นแบบอย่างให้แก่คนในจังหวัดอื่นได้ และเรียกร้องให้ชาวเชียงใหม่รักษาประเพณีอันดีงามซึ่งเป็นสมบัติที่บรรพบุรุษให้ไว้นี้ เนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองของชาติ⁸⁷ ดังคำอธิบายว่า

ชาติทุกชาตินั้นต้องมีอะไรเป็นของตัวเองบ้าง ถ้าชาติใดไม่มีอะไรเป็นของตัวเองเลย มีแต่สิ่งที่เป็นของผู้อื่นทั้งหมดแล้วเอามาใช้เป็นของตัวเองแล้ว ความเป็นชาติของเขานั้นจักสมบูรณณ์แท้ไม่ได้ เขามีความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ เขาจึงพยายาม

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

⁸⁶ พระปัญญาวัณนัททะ, “ค้าโพธิ์,” ใน ชุมนุมปาฐกถาของภิกขุปัญญาวัณนัททะ เล่ม 2 (พระนคร: คลังวิทยา, 2498), หน้า 157-158.

⁸⁷ พระปัญญาวัณนัททะ, “ก่อนวันสงกรานต์,” ใน ชุมนุมปาฐกถาของภิกขุปัญญาวัณนัททะ เล่ม 2, หน้า 208-215.

รักษาสิ่งที่เป็นสมบัติของชาติไว้... ถ้าหากว่าเราอยากเป็นชาติอารยะ เป็นชาติที่เจริญเติบโตทุกด้านทุกมุมแล้ว เราต้องพยายามเป็นของตัวเอง รักษาทุกสิ่งทุกอย่างที่เรามีไว้ และต้องพยายามรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้คงอยู่ในสภาพที่เรียบร้อยดีงาม⁸⁸

การฟื้นฟูพุทธศาสนาในเชียงใหม่ครั้งนี้ ทำให้สัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาของเชียงใหม่ได้รับการนำเสนอ นับตั้งแต่ปราศรัยทางพุทธศาสนาในสมัยราชวงศ์มังรายที่แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี การยกย่องครูบาศรีวิชัย ซึ่งก่อนหน้านั้นได้รับการยอมรับและยกย่องจากคนในสังคมท้องถิ่นในภาคเหนือเป็นหลัก ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากครูบาศรีวิชัย ดังเจ้าขึ้น สีโรรส ผู้ริเริ่มคนสำคัญได้กล่าวถึงการสร้างความประทับใจในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในเชียงใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ มีประชาชนมาช่วยสร้างถนนด้วยแรงศรัทธาต่อครูบาศรีวิชัยอย่างล้นหลาม⁸⁹

การฟื้นฟูวัฒนธรรมของเชียงใหม่ไม่ใช่เฉพาะประเด็นทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นใหม่ ดังที่นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ริเริ่มจัดงานเลี้ยงขันโตกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2496 โดยระบุเหตุผลว่าเพราะภาคเหนือไม่มีประเพณีการเลี้ยงอาหารเพื่อการสังสรรค์เพียงอย่างเดียว การรับประทานอาหารอยู่ในรูปแบบการพบปะกันตามงานทำบุญและพิธีกรรมต่างๆ จึงคิดรูปแบบการรับประทานอาหารนี้ขึ้น⁹⁰ เมื่อพิจารณาจากแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการก่อรูปของการเลี้ยงขันโตกนี้จะพบว่าเป็นอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ในประเด็นต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ การแต่งกายของผู้หญิงในงานเลี้ยงขันโตก “หญิงสวมเสื้อแนบตัวแขนกระบอก นุ่งผ้าขึ้น เก้าฝั่มมวยทัดดอกไม้”⁹¹ ซึ่งเป็นการแต่งกายตามรูปแบบของช่างฟ้อพระราชชายา ส่วนการแต่งกายของฝ่ายชายนั้น สะท้อนการรับแนวคิดเรื่องคนไทยดั้งเดิมมาใช้กับเชียงใหม่และภาคเหนือ

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 214-215.

⁸⁹ พระมหาจรรยา สุทธิญาโน, ชีวิต ข้อคิดและงานของเจ้าขึ้น, หน้า 81-82.

⁹⁰ ลายคราม (เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527), หน้า 121. (หนังสือที่ระลึกเพื่อเฉลิมฉลองอายุครบ 6 รอบ นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ วันที่ 24 ธันวาคม 2527).

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

อาจารย์ไกรศรีจึงได้ปรึกษากับ มร.ฮาโรลด์ เมสัน ยัง ชาวอเมริกันที่อาศัยอยู่ใน เชียงใหม่ขณะนั้น เดิม มร.ยังถือกำเนิดในรัฐเซียงตุงและได้คุ้นเคยกับเผ่าไทย ทั้งหลายตั้งแต่แคว้นสิบสองพันนาลงมาจนกระทั่งถึงภาคเหนือของประเทศไทย จึงได้รับคำแนะนำว่า เมื่อเกิดปัญหาเช่นนี้ขึ้น จึงควรนุ่งกางเกงขายาวแบบจีนซึ่ง ชาวไทยลื้อ ไทยเขิน ในแคว้นสิบสองพันนา และในแคว้นเซียงตุงสวมกันอยู่ ขณะนั้นเป็นปกติอยู่แล้ว เป็นกางเกงสีขาว หรือสีน้ำเงินเข้มที่เรียกว่า "สีหม้อ ห้อม"⁹²

นอกจากนั้นนายไกรศรียังนำนางงามมานั่งต้อนรับแขกผู้มาร่วมงาน ซึ่งช่วย “เสริมสร้าง บรรยากาศให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น”⁹³ จากองค์ประกอบทั้งหมดเหล่านี้ของการเกิดงานเลี้ยง ชันโตก ได้รับอิทธิพลจากพระราชชายา จอมพล ป. พิบูลสงคราม และการประกวดนางงาม เช่นกัน

แนวคิดเรื่องการปรับปรุงวัฒนธรรมของตนเองโดยชนชั้นกลางของเชียงใหม่นี้ ประกอบด้วย การฟื้นฟูศาสนา การประดิษฐ์สร้างกิจกรรมบางอย่าง เช่น งานเลี้ยงชันโตกดังกล่าว ข้างต้น การฟื้นฟูวัฒนธรรมในอดีตที่ผ่านการยอมรับ เช่น การยอมรับว่าเชียงใหม่เป็นดินแดนที่ พุทธศาสนาเคยเฟื่องฟูผ่านเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ฟื้นฟูขึ้น รวมทั้งการยอมรับแบบแผนของ เรื่องนาฏศิลป์ของพระราชชายา มาปฏิบัติ สิ่งเหล่านี้ได้รับการยอมรับและยึดถือเป็นแนวทาง ปฏิบัติโดยผ่านชนชั้นกลาง ที่มีบทบาทเป็นผู้นำทางสังคมทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง และยังสามารถเชื่อมโยงได้กับระบบข้าราชการ จึงส่งผลให้ชนชั้นกลางเชียงใหม่เป็นผู้สืบทอดการสร้าง ภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ต่อจากรัฐได้เป็นอย่างดี และการดำเนินการของชนชั้นกลางยัง สอดคล้องกับรัฐ

จากกระบวนการฟื้นฟูศาสนาของชนชั้นกลางในเชียงใหม่ ส่วนหนึ่งเป็นการยอมรับว่า ศาสนาในเชียงใหม่เสื่อมลง จึงต้องนิมนต์พระจากที่อื่นมาเป็นแกนนำ อีกทั้งเมื่ออ้างถึงพุทธ ศาสนาและพระสงฆ์ของเชียงใหม่ก็เป็นการกล่าวถึงความเฟื่องฟูสมัยราชวงศ์มังราย แต่ชนชั้น กลางในเชียงใหม่หยิบยกประเด็นเรื่องความมีวัฒนธรรมและใจบุญสุนทานของชาวเชียงใหม่ที่รัฐ เผยแพร่ นำมาสานต่อโดยการจัดพิธีการต่างๆ และระดมสรรพกำลัง ทั้งผู้คนและทรัพย์สินเพื่อ

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

สร้างศาสนาขึ้นใหม่ และพยายามตอกย้ำว่ากลุ่มคนเชียงใหม่ใจบุญ เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา ซึ่งส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ความงามทางวัฒนธรรมของเชียงใหม่

4.5 ภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่

เมื่อพิจารณาความหมายของ “ถิ่นไทยงาม” ตามที่จอมพล ป. เสกซัน พบว่าเป็นอิทธิพลการสร้างภาพเชียงใหม่ผ่านละครเรื่องมหาเทวีที่หลวงวิจิตรวาทการแต่งขึ้นและแสดงเมื่อ พ.ศ. 2481⁹⁴ โดยเฉพาะเพลงนครเชียงใหม่ ซึ่งมีเนื้อหา ซึ่งปรากฏต่อมาว่าได้รับความนิยมแพร่หลาย ถูกใช้เป็นเพลงประจำรายการวิทยุของภาคการศึกษา 8 ซึ่งออกอากาศทางสถานีวิทยุ วปท.2 ค่ายกาวิละ จังหวัดเชียงใหม่⁹⁵ ในแผ่นพับนำเที่ยวเชียงใหม่ของกรมรถไฟ เกริ่นนำถึงเชียงใหม่โดยยกส่วนหนึ่งของเพลงนี้มาใช้ ขึ้นต้นว่า “เชียงใหม่ดินแดนแห่งถิ่นไทยงาม” และยกบางส่วนของเนื้อเพลงนครเชียงใหม่มาแสดง

ดอกไม้ก็สวย ผู้คนก็งาม
สมศักดิ์สมนาม ของลานนาไทย⁹⁶

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของเพลงพบว่ากล่าวถึงเชียงใหม่ใน 2 ประเด็น คือ 1. เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน มีวัฒนธรรมอันดีงาม 2. เป็นเมืองที่ความงามทางกายภาพคือ มีทัศนียภาพงดงาม และเมืองมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนมีความเจริญทั้งทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคต่างๆ ซึ่งลักษณะสองประการของเชียงใหม่กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายของรัฐ ส่วนความงามที่ได้รับการกล่าวถึงอีกประการหนึ่งคือความสวยของผู้หญิงนั้นเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว และความงามของผู้หญิงเชียงใหม่ถูกส่งผ่านไปยังสิ่งของอีกหลายอย่างและเกิดเป็นภาพลักษณ์ที่อยู่คู่กับผู้หญิง ที่เด่นชัดคือผ้าซิ่น ดอกกล้วยไม้และร่ม การบรรยายภาพผู้หญิงเชียงใหม่รุ่นชิวกรอมเท้า ไข่มมมวยทัดดอกกล้วยไม้หรือที่มักเรียกว่าดอกเอื้อง ถือร่มบังแดดแบบพื้นเมือง ได้รับการกล่าวถึงเสมอ โดยเฉพาะในงานเขียนของชาวต่างชาติและในหนังสือนำเที่ยว ในกรณีของผ้าซิ่นยังเชื่อมโยงถึงขั้นตอนการผลิตที่เป็นงานหัตถกรรมของผู้หญิง ใน

⁹⁴ ประจักษ์ อนุกรมมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์, หน้า 301.

⁹⁵ สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีและวัฒนธรรมของเมืองเหนือ (พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2505), หน้า 11.

⁹⁶ แผ่นพับ “รูปพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494”, หน้า 1.

หนังสือนำเที่ยวเมื่อแนะนำอำเภอสันกำแพงจะเล่าถึงการทอดผ้าของผู้หญิง และแนะนำให้ไปเที่ยวชมและพูดคุยกับสาวทอดผ้าเหล่านั้น ซึ่งจะได้รับการต้อนรับด้วยรอยยิ้มและคำพูดที่เสนาะหู

อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ความมีวัฒนธรรมไทยที่ดีของเชียงใหม่ในบางครั้งไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ดังที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อขึ้นมาตรวจราชการในภาคเหนือ พ.ศ. 2486 ได้มีคำสั่งให้กระทรวงศึกษาธิการและกรมศาสนาร่วมมือกันแก้ไขปรับปรุงการพระพุทธศาสนาในภาคเหนือให้ดีขึ้น เนื่องจากเห็นว่า “พุทธศาสนาหายไปแล้วจากประเทศไทยทางเหนือ” ที่มีอยู่ก็ “กลายเป็นอีกศาสนาหนึ่ง” เนื่องจากธรรมเนียมปฏิบัติแตกต่างจากกรุงเทพฯ หลายอย่าง ทั้งการสวดมนต์ การเรียกชื่อพระเณร จำนวนพระมีน้อย ส่วนมากมีแต่เณร พระสงฆ์ก็นำเคารพเลื่อมใส วัตถุประสงค์ต่างๆ ก็ผิดๆ เนื่องจากไม่มีการบูรณะซ่อมแซม และที่สำคัญคือมีชาวคริสต์จำนวนมากในภาคเหนือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีคำสั่งให้แก้ไขศาสนาพุทธในภาคเหนือให้เป็น “หย่างกรุงเทพฯ” โดยให้ตั้งกองอนุศาสนาจารย์ร่วมกับพระดีๆ มาปรับปรุงศาสนาทางภาคเหนือ “แต่ไม่ให้พระทำอิทธิพลหย่างพระศรีพิชัยหรือพระฝาง”⁹⁷ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามกล่าวถึงครุบาศรีวิชัยลักษณะของการเป็นพระที่มุ่งเน้นเรื่องการสร้างอิทธิพลทางโลก และไม่กล่าวถึงความสำคัญอื่นๆ ของครุบาศรีวิชัย แต่ในเอกสารการนำเที่ยวของกรมรถไฟให้ความสำคัญกับครุบาศรีวิชัยในฐานะผู้สร้างวิหารหลวงวัดสวนดอก⁹⁸ ซึ่งใน พ.ศ. 2483 ที่เอกสารฉบับนี้ออกเผยแพร่เป็นเวลาครุบาศรีวิชัยเพิ่งมรณภาพได้เพียง 2 ปี

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของรัฐในการถ่ายทอดความรับรู้ต่อเชียงใหม่และภาคเหนือ นั้น เลือกรับยกประเด็นที่จะเป็นผลดีต่อการดำเนินนโยบายของรัฐ ในกรณีเชียงใหม่และภาคเหนือที่ต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนอื่นๆ ของประเทศจึงได้รับการเน้นย้ำเรื่องความมีประวัติศาสตร์ร่วมกับสยามมายาวนาน และความมีวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญ โดยเลือกหยิบยกวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับจากกรุงเทพฯ หากวัฒนธรรมใดแตกต่าง เช่น การมองว่าพระพุทธศาสนาในภาคเหนือเลื่อมโทรมอย่างมาก ก็จะต้องมีการปรับปรุงให้เป็นที่ยอมรับและเป็นแบบแผนเดียวกับกรุงเทพฯ ซึ่งความขัดแย้งเหล่านี้แม้จะมีอยู่ แต่จะไม่ได้รับการเผยแพร่มากนัก

ภาพลักษณ์ของเชียงใหม่นี้ได้รับอิทธิพลของกรุงเทพฯ อย่างมาก ดังพบว่าคนภาคเหนือที่รวมตัวกันเป็นสมาคมชาวเหนือใช้คำว่า “โยนก” แสดงอัตลักษณ์ของตนเอง แทนที่จะเป็นคน “ยวน” หรือ “คนเมือง” การจัดงานประจำปีของสมาคมชาวเหนือในกรุงเทพฯ ก็ใช้ชื่อว่า “งาน

⁹⁷ สจข. สร.0201.10/150 เรื่องคำสั่งท่านนายกรัฐมนตรี วันที่ 28 ม.ค.86.

⁹⁸ แผ่นพับ “เชียงใหม่ ฤดูแล้ง” วันที่ 17 สิงหาคม 2483, ไม่มีเลขหน้า.

โยนก” อันเป็นผลมาจากหนังสือเรื่องพงศาวดารโยนก ของพระยาประจักษ์จักรจักร(แช่ม บุนนาค) โดยกลุ่มคนท้องถิ่นเหล่านี้อธิบายความหมายของคำนี้ว่า

คำว่า“โยนก” นั้นมีความหมายโดยสรุปคือ ประชาชนคนไทยที่เริ่มอพยพมาจากมณฑลยูนนานตอนใต้ ที่เคลื่อนย้ายมาตั้งเมืองเป็นปึกแผ่นอยู่ในแหลมทองจนทุกวันนี้ คนไทยเผ่าใหญ่ที่ว่ำนั้นมีรูปงาม รักสงบ ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจชาติอื่นใดและมีวัฒนธรรมสูงทำนุทั้งหลายที่อยู่รวมกัน ณ ที่นี้และคนไทยทั้งหมด มีสิทธิที่จะได้รับขนานชื่อว่า“ชาวโยนก” โดยสมบูรณ์ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันแต่อย่างใด⁹⁹

การอธิบายข้างต้นแสดงการคนท้องถิ่นตอบสนองต่อภาพลักษณ์ของคนเหนือที่มีอิทธิพลใจคือ โอบอ้อมอารี ซึ่งแตกต่างจากชาวกรุงเทพฯ ที่ไม่ค่อยมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

คนกรุงเทพฯ ไม่ค่อยเอื้อเฟื้อกัน เพราะต่างก็มีรายได้จำกัดจำเขี่ย ถ้าใครออกไปจากขอบอะไรจากผู้อื่น มักได้รับการดูถูกดูแคลน คนกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ บ้านอยู่ติดกัน ไม่รู้จักกันก็มี ถ้าไม่มีเงิน ไม่ควรจะอยู่ในพระนคร ทุกสิ่งทุกอย่างต้องใช้เงินทั้งสิ้นถ้าชาวเหนือจะมาเที่ยวพระนคร ขอให้เตรียมเงินมาไว้ให้พอ หยอดเงินแล้วก็รับกลับ ความเจริญของบ้านเมืองมีแต่ตีกรามบ้านช่อง เป็นแต่ความเจริญในทางวัตถุเท่านั้น คนในกรุงเทพฯ ซื่อสัตย์และหวังดีต่อกันน้อยกว่าคนในชนบท “กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่เหมาะสมสำหรับเที่ยวเท่านั้น”¹⁰⁰

การเน้นภาพความไม่มีน้ำใจไม่ตรีของชาวกรุงเทพฯ นี้มาพร้อมกับความเจริญทางกายภาพของเมือง ในขณะที่ชาวเหนือแม้จะไม่มีมีความเจริญทางวัตถุเท่ากรุงเทพฯ แต่ก็มีมีความเจริญทางจิตใจ ซึ่งการนำเสนอภาพลักษณ์ดินแดนของความยิ้มแย้ม ประชาชนชาวเชียงใหม่ พุดจาอ่อนหวาน ใจบุญ ยึดถือวัฒนธรรมเดิมอย่างเคร่งครัดแต่ก็สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรม

⁹⁹“คำปราศรัยของนายมงคล ศรียานนท์ ประธานกรรมการจัดงานโยนก ปี พ.ศ.2498” ใน งานโยนก (พระนคร: สมาคมชาวเหนือ, 2503), หน้า 174.

¹⁰⁰“รายการสนทนาทางวิทยุกระจายเสียง ว.ป.ถ.1 วันที่ 21 สิงหาคม 2503” ใน งานโยนก, หน้า 103-104.

สมัยใหม่ได้อย่างดี¹⁰¹ ลักษณะของชาวเหนือที่ได้รับการเน้นย้ำคือความมีอัธยาศัยของชาวเหนือ ซึ่งผู้พบปะจะสัมผัสได้ ดังบรรยากาศการจัดงานเลี้ยงของสมาคมชาวเหนือ ก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยความประทับใจ ก็เนื่องจากคุณสมบัติข้อนี้ของชาวเหนือ

เมื่อบุคคลทั่วไปได้เข้าไปอยู่ร่วมกับชาวเหนือ ผู้มีกิจกรรมยามทละมุนละไม มีหน้าตาแจ่มใส และมีจิตตวิจิตรกันฉันท์พี่น้องอยู่กันแล้ว ก็ทำให้บรรยากาศของงานเต็มไปด้วยความอบอุ่นในไมตรีจิตต์ทั่วหน้ากันนั้นทีเดียว¹⁰²

ในการนำเสนอภาพลักษณ์ของกลุ่มตนเองนั้น ปรากฏว่ามีกรกล่าวถึงเรื่องความงามของผู้หญิงแทรกอยู่ตลอดเช่นกัน ดังการแทรกเคล็ดลับที่ชาวเหนือมีรูปร่างงามและผิวพรรณดี ว่าเป็นเพราะชาวเหนือออกกำลังด้วยการทำงานบ้านอยู่เสมอ และรับประทานอาหารที่มีประโยชน์¹⁰³ การให้ความสำคัญกับการบรรยายความงามของช่างพ่อน

हनนางร่างซ้อนอยู่ในเครื่องแต่งกายแบบชาวเหนือที่ใช้ผ้าแพรสีแดงเหลือง สลับกันตลอด ผ้าซิ่นยาวกรอมเท้า ผ้านาคอกมีสไบเฉียง ที่ผมเกล้าสูงแบบชาวเหนือ ประดับด้วยพวงดอกมะลิ ตอนยกแขนชู้นิ้วเสริมเล็บทองเหลืองรำยรำไป ซ้ำๆ ตามจังหวะดนตรีชาวเหนือ แลดูศรวาญต่ายนั๊ก¹⁰⁴

อย่างไรก็ตาม แม้กลุ่มคนท้องถิ่นเหล่านี้จะนำเสนอภาพความสวยของผู้หญิงเหนือ แต่ก็ยอมรับต่อการรับรู้ภาพลักษณ์ความใจง่ายของผู้หญิงเหนือและปัญหาที่ผู้หญิงเหนือถูกล่อลวงไปเป็นโสเภณี ซึ่งเกิดขึ้นส่วนหนึ่งเนื่องจากความเชื่อในสังคมที่ยอมรับว่าผู้หญิงเหนือหน้าตาผิวพรรณดี ในขณะที่อีกสาเหตุหนึ่งเกิดขึ้นเพราะความเชื่อคนง่ายของผู้หญิงเหนือ

¹⁰¹ สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีและวัฒนธรรมของเมืองเหนือ, หน้า 13-20.

¹⁰² “บทบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย โดยคณะบรรณาธิการนิตยสารโยนก ปี 2494” ใน งานโยนก, หน้า 161

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

เจ้าสำนักโศภณีในกรุงเทพฯ นั้น เลี้ยงหนุ่มรูปหล่อไว้ับสิบคน แล้วใช้ให้ขึ้นไปตามต่างจังหวัด ... ถ้าอยากได้ผิวดีๆ ก็ใช้พวกหนุ่มรูปหล่อให้ขึ้นไปทางเหนือให้ยืมสร้อยคอเส้นโตๆ มีนาฬิกาเรือนทอง ปากกาด้ามทองให้ใช้ ทำตัวเป็นอาเสี้ย ไปเที่ยวต่างอำเภอ แล้วก็หลอกเด็กสาวชาวเหนือสวยๆ ให้หนีตามไป ... พ่อแม่ต้องสั่งสอนเด็กสาวแต่ยังรุ่นๆ ว่าอย่างเชื่อในคำป้อยของคนที่ต่างถิ่น จะรักจะชอบใครก็ให้ดูใจกันนานๆ และให้รู้จักหวนอนปลายตีนกันก่อน เขาจะชักชวนไปไหนก็ไม่ควรเห็นดีเห็นงามตามไปด้วยง่ายๆ เขาจะว่าผู้หญิงชาวเหนือใจง่าย¹⁰⁵

ภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ที่สะท้อนผ่านคนท้องถิ่นที่อยู่ในกรุงเทพฯ บ่งบอกว่าภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่เกิดขึ้นครบทั้ง 3 ด้าน คือ ภาพธรรมชาติ หญิงสาว และวัฒนธรรมประเพณี ดังที่กล่าวมาแล้ว

การนำเสนอภาพลักษณ์ของเชียงใหม่และภาคเหนือโดยกลุ่มคนท้องถิ่นนั้น สอดคล้องกับนโยบายรัฐ ซึ่งเน้นเรื่องวัฒนธรรม และยังได้รับอิทธิพลจากการท่องเที่ยวที่มีต่อการรับรู้เรื่องผู้หญิงสวย ประกอบกับความภูมิใจในท้องถิ่นของตน ซึ่งเห็นได้จากบทกลอนดังนี้

สมที่เกิดอยู่ถิ่นถิ่นลานนา	ช่างแสนผาสุกรื่นทุกคืนวัน
วัฒนธรรมประเพณีมีสูงส่ง	เทอดธำรงพุทธศาสน์ชาติสืบสันต์
เมืองเราสวยคนเรารวมอร่ามครัน	เทพสร้างสรรค์เป็นแดนทองของไทยเคย ¹⁰⁶

จากการอ้างอิงข้างต้นจะพบว่ามีการยอมรับภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ทั้ง 3 ประเด็น คือ ความงามตามธรรมชาติ เป็นถิ่นที่น่าอยู่อาศัย อุดมสมบูรณ์ มีความงามของวัฒนธรรมประเพณีอันสูงส่ง ผู้คนยึดมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนา และประเด็นสุดท้ายคือเป็นเมืองแห่งสาวงาม ซึ่งภาพลักษณ์ความงามทั้ง 3 ประเด็นนี้ เกิดขึ้นโดยกระบวนการสร้างจากหลายๆ กลุ่มคนทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนท้องถิ่น โดยใช้สื่อต่างๆ ผลิตซ้ำภาพความงามของเชียงใหม่ จนเกิดภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่อยู่ในการรับรู้ของสังคม

¹⁰⁵รายการสนทนาทางวิทยุกระจายเสียง ว.ป.ถ.1 วันที่ 4 กันยายน 2503 ใน งานโยนก, หน้า 108-110.

¹⁰⁶“บทบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย โดยคณะบรรณาธิการนิตยสารโยนก ปี 2494 “ ใน งานโยนก, หน้า 162-163.

บทที่ 5

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่าก่อนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การรับรู้เชียงใหม่ในหมู่ชาวสยามจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มชนชั้นปกครอง โดยชนชั้นปกครองสยามมีทัศนคติถูกชนชั้นปกครองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่เชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นสยาม มีสถานภาพทางการเมืองต่ำกว่าสยาม เนื่องจากเชียงใหม่มีฐานะเป็นประเทศราช กลุ่มคนที่จะได้ติดต่อกับเชียงใหม่จึงมีเฉพาะคนที่เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง เช่น ทหารที่ไปทำสงครามในล้านนา จึงมีการรับรู้ที่เชียงใหม่เป็นเมืองต่างชาติต่างภาษา อีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้สยามรับรู้เชียงใหม่คือในวรรณกรรม เป็นที่น่าสังเกตว่าในวรรณกรรมเชียงใหม่ได้รับการนำเสนอผ่านผู้หญิงเป็นตัวละครสำคัญ ซึ่งตัวละครหญิงในวรรณกรรมเหล่านี้ล้วนแต่มีนัยของความอ่อนแอ พ่ายแพ้ ยินยอมและเป็นผู้รับใช้ต่อสยาม ดังขุนช้างขุนแผนจึงเห็นได้ว่านางสร้อยฟ้า ในขุนช้างขุนแผน เป็นธิดาของเจ้าเชียงใหม่ที่พ่ายแพ้ต่อกรุงศรีอยุธยา และถูกจำเป็นเชลยศึก พระไวยจึงได้รับพระราชทานให้เป็นรางวัลในการทำศึกชนะ นางสร้อยฟ้าถูกนำเสนอว่าเต็มไปด้วยกลอุบาย ซึ่งสะท้อนว่าคนกรุงเทพฯ มองผู้หญิงเชียงใหม่ว่ามากด้วยเล่ห์กล และมาตรฐานทางสังคมและศีลธรรมต่ำกว่า ในวรรณกรรมต่างๆ ยังสะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมของเชียงใหม่ถูกมองจากคนกรุงเทพฯ ในเชิงดูแคลน ซึ่งการรับรู้เช่นนี้จะเป็นพื้นฐานให้เกิดการรับรู้ต่อเรื่องในสมัยต่อไป

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาเชียงใหม่เข้ามาเป็นมณฑลหนึ่งของสยาม การรับรู้เชียงใหม่มีหลายช่องทางและผ่านคนหลายกลุ่มมากขึ้น โดยมีทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสยามที่รับราชการในเชียงใหม่ และชาวต่างชาติที่อยู่ในเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ทางการเมืองว่าเชียงใหม่เป็นส่วนหนึ่งของสยาม แต่การรับรู้ทางวัฒนธรรมและผู้คนของเชียงใหม่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก วัฒนธรรมของเชียงใหม่ยังถูกมองว่าเป็นสิ่งแปลกประหลาด ผิดจากค่านิยมของสยาม ซึ่งเป็นการใช้มาตรฐานของสยามที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากเชียงใหม่ รวมทั้งมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจมากกว่าไปตัดสินเชียงใหม่ และมีนัยการดูถูกแฝงอยู่ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเป็นประเทศราชสยามมายาวนาน วัฒนธรรมเชียงใหม่ยังถูกมองว่าแปลกประหลาดและต่ำต้อยกว่าสยาม งานวรรณกรรมก็ยังคงนิยมนำเสนอภาพเชียงใหม่ผ่านตัวละครผู้หญิง ดังเรื่องสาวเครือฟ้า แต่ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม คือสร้างให้ร้อยตรีพร้อมเป็นข้าราชการกรุงเทพฯ ที่ไปปกครองเชียงใหม่ แต่เครือฟ้าก็ถูกหลอกหลวง จนต้องฆ่าตัวตายใน

ที่สุด ซึ่งบ่งบอกว่าภาพผู้หญิงเชียงใหม่ยังคงเป็นตัวแทนความฟ่ายแพ้ อ่อนแอและยินยอมของเชียงใหม่ที่มีต่อกรุงเทพฯ เมื่อผนวกกับสถานภาพทางการเมืองของเชียงใหม่ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจสยามมายาวนาน การรับรู้เชียงใหม่จึงด้อยกว่ากรุงเทพฯ ด้วยเหตุที่เชียงใหม่ปรากฏตัวเช่นนี้ การรับรู้เชียงใหม่จึงเป็นประเด็นความด้อยกว่ากรุงเทพฯ โดยมีผู้หญิงเชียงใหม่เป็นตัวแสดงแทนที่คนทั่วไปคุ้นเคยมากกว่า ซึ่งการรับรู้ต่อผู้หญิงเชียงใหม่จะเป็นพื้นฐานให้กลุ่มพ่อค้านำไปใช้ประโยชน์จนเกิดภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเชียงใหม่

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ที่นั่นเกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐที่ต้องการสร้างเอกภาพของชาติ เนื่องจากเชียงใหม่เคยเป็นเมืองประเทศราชของสยามมาก่อน รัฐจึงต้องมีนโยบายสร้างให้คนเข้าใจว่าเชียงใหม่เป็นไทย เป็นส่วนหนึ่งของสยาม การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นนี้จะนำมาสู่การรับรู้และสร้างความเข้าใจต่อผู้คน ดินแดนและวัฒนธรรมของเชียงใหม่มากขึ้น ผู้ปกครองสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงดำเนินนโยบายสร้างชาติมาตลอด เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพทั้งทางดินแดน ประชากรและความรู้สึกร่วมกันของคนในชาติ อันจะทำให้สยามมีความมั่นคงปลอดภัยจากการคุกคามของประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตกที่กำลังขยายอำนาจเหนือดินแดนที่อยู่รายล้อมสยาม

ใน พ.ศ.2464 เกิดการเดินรถไฟกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะเชื่อมโยงให้เชียงใหม่ให้ใกล้ชิดกรุงเทพฯ ทั้งการการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยรถไฟเป็นสะพานเชื่อมให้การติดต่อระหว่างกันสะดวกง่ายดายขึ้น การค้า วัฒนธรรมและค่านิยมต่างๆ จากกรุงเทพฯ จึงหลั่งไหลเข้าสู่เชียงใหม่ เมื่อผนวกกับการดำเนินการทางการเมืองและกล่อมเกล้าจากการศึกษาตามแบบกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 กลุ่มคนชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในเชียงใหม่จึงมีรูปแบบชีวิต ค่านิยมและทัศนคติใกล้เคียงกรุงเทพฯ ดังจะเห็นได้ในกรณีของพระราชชายา ที่ปรับปรุงนาฏศิลป์ของเชียงใหม่โดยยึดรูปแบบจากราชสำนักสยามเป็นแม่แบบ ซึ่งก็ได้รับการยอมรับทั้งจากเชียงใหม่และกรุงเทพฯ สะท้อนว่าวัฒนธรรมตลอดจนค่านิยมของคนเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ใกล้เคียงกันมากขึ้น ซึ่งต่อมารูปแบบนาฏศิลป์นี้จะเป็นพื้นฐานประการหนึ่งในการสร้างภาพลักษณ์ความงามทางวัฒนธรรมและผู้หญิงเชียงใหม่

เมื่อสยามเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย พ.ศ.2475 ความเป็นเอกภาพทางประชากรและความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันของคนชาติยังไม่ประสบผลสำเร็จนัก เมื่อประกอบกับหลักการปกครองของรัฐบาลใหม่ที่เน้นสร้างสิทธิและความเท่าเทียมกันของประชากร ส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความมั่นคงของชาติ การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติและการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักประเทศของตนเองจึงได้รับการส่งเสริม

อย่างจริงจัง โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินนโยบาย "ชาตินิยม" ซึ่งเน้น "ความเป็นไทย" ทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและความมั่นคง รวมทั้งการสร้างความยิ่งใหญ่ให้ "ชนเผ่าไทย" รัฐจึงส่งเสริมให้เชียงใหม่เป็นตัวแทนวัฒนธรรมล้านนาที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดในบรรดาจังหวัดในภาคเหนือด้วยกัน

กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่เป็นผลมาจากการส่งเสริมเชียงใหม่ให้เป็นที่รู้จักโดยรัฐ ภายใต้กรอบที่ว่าเชียงใหม่เป็นเมืองแห่งวัฒนธรรม เมืองที่มีทัศนียภาพสวยงาม และผู้หญิงสวย เป็นเหตุให้กลุ่มคนต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นที่ได้รับผลประโยชน์จากภาพลักษณ์เช่นนี้หนีบยกไปใช้ ทั้งการแสดงละครเกี่ยวกับเชียงใหม่ของหลวงวิจิตรวาทการ และเอกชนอื่นๆ ละครร้องและภาพยนตร์ที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเชียงใหม่และใช้เชียงใหม่เป็นฉากตลอดจนการผลิตเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความงามของเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผลให้เชียงใหม่ที่ถ่ายทอดผ่านความบันเทิงล้วนแต่ถูกนำเสนอแต่ภาพด้านความงาม ซึ่งในกระบวนการการนำเสนอเชียงใหม่ผ่านสื่อต่างๆ ด้วยการผลิตซ้ำเนื้อหาที่ว่าด้วย "ความงาม" ของเชียงใหม่ จนเกิดการขนานนามเชียงใหม่และภาคเหนือว่า "ถิ่นไทยงาม"

นอกจากกระบวนการที่เกิดขึ้นในส่วนกลางแล้ว กลุ่มพ่อค้านักธุรกิจและชนชั้นกลางในเชียงใหม่ ก็นำเสนอภาพเชียงใหม่ที่ว่าด้วยความงาม ทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและผู้หญิง โดยกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ของกลุ่มพ่อค้านักธุรกิจเน้นที่การใช้ผู้หญิงสวยเป็นกลยุทธ์ประชาสัมพันธ์ธุรกิจการค้าและการท่องเที่ยวของตน ทั้งการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวร่วมกับกรมรถไฟ การสนับสนุนการประกวดนางงามในเชียงใหม่ และให้นางงามเข้าร่วมงานในกิจกรรมระดับจังหวัดและระดับประเทศ การนำหญิงสาวมาเป็นพนักงานขายสินค้าให้แก่ภัตตาคาร การนำศิลปะการฟ้อนรำของเชียงใหม่ที่ปรับปรุงขึ้นโดยพระราชชายา เจ้าดารารัศมี มาแสดงให้นักท่องเที่ยวชมเพื่อความเพลิดเพลิน โดยคัดเลือกช่างฟ้อนสาวหน้าตาดีมาเป็นผู้แสดงการดำเนินการเหล่านี้ทำให้สังคมทั่วไปเห็นภาพสาวเชียงใหม่แสนสวยอยู่ตลอด จนก่อให้เกิดภาพลักษณ์ความงามของผู้หญิงเชียงใหม่ในที่สุด อีกช่องทางหนึ่งที่พ่อค้านักธุรกิจท้องถิ่นใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่คือการใช้สิ่งพิมพ์ โดยในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจะมีเนื้อหาที่ว่าด้วยสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าค้นหา ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเชียงใหม่ รวมทั้งภาพนางงามก็ได้รับการนำเสนออย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ผ่านสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นจึงสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ทั้ง ความงามทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและผู้หญิง

กลุ่มชนชั้นกลางก็ดำเนินกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นเมืองวัฒนธรรมของ เชียงใหม่ด้วยการฟื้นฟูศาสนา ซึ่งมีสาเหตุมาจากการตระหนักถึงประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ที่เคย ยิ่งใหญ่รุ่งเรือง โดยเฉพาะด้านศาสนาที่เคยเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในภาคเหนือ และดินแดนใกล้เคียง และอีกส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากครูบาศรีวิชัย ที่คนในท้องถิ่นให้ความสำคัญ ศรัทธาว่าเป็นตนบุญ มีบุญญาธิการเป็นผู้นำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเก่าแก่คู่บ้านคูเมืองทั่ว ภาคเหนือและสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ ซึ่งการดำเนินการฟื้นฟูศาสนาของชนชั้นกลางมีทั้งการเผยแพร่ธรรมสู่ประชาชน อาทิการจัดแสดงธรรมเทศนาให้ประชาชนทั่วไปฟัง การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา เช่น ประเพณีวันวิสาขบูชา ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้จะได้รับการตอบรับอย่างดีจากประชาชนในเชียงใหม่ จนเกิดภาพกระแสความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวเชียงใหม่ ตลอดจนการสร้างสรรค์พิธีการต่างๆ ให้เข้ากับยุคสมัย เช่น การจัดดินเนอร์ชานโดกเพื่อปรับปรุง วัฒนธรรมเชียงใหม่ในเรื่องการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง กระบวนการปรับปรุงและฟื้นฟูศาสนา และวัฒนธรรมของเชียงใหม่โดยชนชั้นกลางเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดภาพลักษณ์เมืองแห่งวัฒนธรรมของ เชียงใหม่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบทบาทของคนท้องถิ่นจึงสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ทั้ง 3 ประเด็น คือความงามทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและผู้หญิง

จากกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ของทุกกลุ่มคนซึ่งครอบคลุม ส่วนต่างๆ ของสังคม ทั้งจากส่วนกลางและในท้องถิ่นเชียงใหม่ ที่ต่างร่วมผลิตซ้ำความงามของ เชียงใหม่อยู่ตลอด เป็นเหตุให้เชียงใหม่เกิดภาพลักษณ์ความงาม 3 ประการขึ้น และเมื่อรัฐส่งเสริม การท่องเที่ยวอย่างจริงจังโดยตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อ.ส.ท.) ขึ้นใน พ.ศ.2503 เชียงใหม่ ได้รับการส่งเสริมให้เป็นเมืองท่องเที่ยวโดยอาศัยพื้นฐานของภาพลักษณ์ความงามที่มีอยู่แล้ว ซึ่ง เป็นการต่อยอดและสร้างความแข็งแกร่งให้กับภาพลักษณ์นี้ จนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน จนถึงทุกวันนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- สจข. ร.6 คค.5.3/2 เรื่องสร้างทางรถไฟตั้งแต่แม่พอกไปถึงแดนไชย แต่แดนไชยถึงนครเชียงใหม่
ลงวันที่ 20 มกราคม ร.ศ.130.
- สจข.ร.6 คค.5.3/8 เรื่องบันทึกข้อความในการต่อทางรถไฟจากนครลำปางไปนครเชียงใหม่ ลงวันที่
13 กรกฎาคม พ.ศ.2461.
- สจข.ร.6 ม.1/81 เรื่องรายงานการตรวจราชการของกระทรวงมหาดไทย เดือนธันวาคม พ.ศ.2467.
- สจข. ร.6 ม.27/10 เรื่องสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเสด็จมณฑลพายัพ พ.ศ 2463.
- สจข. ร.7 ศธ.51.10/125 เรื่องมณฑลพายัพขออนุญาตเปิดการสอน ม.8 ที่ยุพราชวิทยาลัย และขอ
ครูประกาศนียบัตรต่างประเทศ 1 คน
- สจข. ร.7 ม.26.4/154 เรื่องปาฐกถาเรื่องเที่ยวประเทศสยาม วันที่ 29 มีนาคม 2472.
- สจข. ร.7 ม.26.5/15 เรื่องเสด็จเยี่ยมมณฑลฝ่ายเหนือ.
- สจข. มท.0201.2.1/392 เรื่องจำหน่ายธงพุทธสถาน
- สจข. มท.2.2.13/8 เรื่องจังหวัดต่างๆ รายงานการฉลองรัฐธรรมนูญ ประจำปี พ.ศ.2479 จังหวัด
ลำพูน
- สจข. มท.2.2.13/10 เรื่องจังหวัดต่างๆ รายงานการฉลองรัฐธรรมนูญ ประจำปี พ.ศ.2480 จังหวัด
เชียงใหม่
- สจข. รพท.1/3 The Guide Book of Siam.
- สจข.ศธ.0701.42.2/1 เรื่องตราประจำจังหวัด.
- สจข. สบ.2.28/13 เรื่องประธานความเห็นในรายงานตรวจราชการมณฑลปัตตานีของเจ้าพระยา
พิชัยญาติ.
- สจข. สบ.2.46/1 หัวเมืองฝ่ายเหนือ.
- สจข. สร.0201.5/14 การประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด.
- สจข. สร.0201.1/2 กรรมการควบคุมโครงการบำรุงท้องที่.
- สจข. สร.0201.10/150 เรื่องคำสั่งท่านนายกรัฐมนตรี วันที่ 28 ม.ค.86.
- สจข. สร.0201.24/22 การประชุมเกี่ยวกับการท่องเที่ยว.

สจข. สร.0201.24.3/1 การประชุมเวชชกรรมเมืองร้อน ของสมาคมเวชชกรรมเมืองร้อนแห่งบูรพ
เทศ ครั้งที่ 8 ณ กรุงเทพ.

F.O.371/16261 Attitude of local officials and population towards new regime in Siam, 6th
August, 1932.

หนังสือ

การสัมมนาเรื่อง “สุนทรภรณ์วิชาการ” เอกสารประกอบการสัมมนาในวาระครบรอบ 50 ปี คณะ
ดนตรีสุนทรภรณ์ วันที่ 12-17 มิถุนายน พ.ศ.2532 ณ หอสมุดแห่งชาติ.

ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1-3. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2538.

คำปราศรัยของพระท่าน จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ ในอภิถันคดีสมัย
แห่งวันชาติ 24 มิถุนายน 2486. พระนคร: กรมโศสนาการ, 2486.

เคอร์ติส, ลิลเลียน จอห์นสัน. ชาวลาวทางตอนเหนือของประเทศสยาม ตอน 1. แปลโดย ชรัตน์
สิงห์เดชากุล. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2543.

_____ . ชาวลาวทางตอนเหนือของประเทศสยาม ตอน 2. แปลโดย ชรัตน์
สิงห์เดชากุล. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2546.

งานฉลองฉลองรถไฟหลวงครบ 50 ปี. พระนคร: กรมรถไฟ, 2490.

งานโยนก. พระนคร: สมาคมชาวเหนือ, 2503.

จรรยา, พระมหา, เรียบเรียง. ชีวิต ข้อคิด และงานของเจ้าชิน. เชียงใหม่: พุทธนิคมเชียงใหม่, 2535.

_____ . ชีวิตและงานของท่านปัญญานันทะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สถาบันบันลือธรรม, 2548.

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ
กระทรวงมหาดไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย. ประวัติศาสตร์ภาพยนตร์ไทยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

- จิรพร วิทยศักดิ์พันธ์. นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม. ใน บันทึกการสัมมนา "จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่", หน้า 229-349. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หทัยปากเกร็ด, 2510.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, บรรณาธิการ. เบิกฟ้า มณฑลนา โมรากุล. กรุงเทพฯ: ชมนาด, 2547.
- เจ้านายฝ่ายเหนือกับงานวัฒนธรรม. เชียงใหม่: สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2544.
- ชวลีย์ ณ ถลาง. ประเทศราชของสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, รวบรวม. เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ.2471-2477. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา ร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532
- ชุมนุมปาฐกถาของอภิขุปัญญาบัณฑิต เล่ม 2. พระนคร: คลังวิทยา, 2498.
- ชุ่ม ณ บางช้าง. นำชมจังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2515.
- ดอดด์, วิลเลียม คลิฟตัน. ไทย. แปลโดย หลวงนิเพทย์นิติธรรม. พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา, 2505.
- ดาราวิเศษ สายใยรักสองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. สภาพเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, 2519.
- _____ และนิศรานุกุลดิวงค์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้า. พระนคร: คลังวิทยา, 2505.
- ทวน วิทยาภรณ์, รวบรวม. พระราชดำรัสและพระบรมราชโองการพระจอมเกล้า พระพุทธเจ้าหลวง พระมหาธีรราชเจ้า พระปกเกล้า พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. พระนครฯ: ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2507.
- ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2435-2508. พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2508.
- เทศบาลนครเชียงใหม่. เชียงใหม่ (Chiangmai). เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, 2503.
- ธรรมบรรยายของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโร จันทร์). ม.ป.ท., 2516. (วัดเจติยทัฬหเสวย เชียงใหม่ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจ้าราชบุตร (วงศ์ ตวัน ณ เชียงใหม่) วันที่ 13 มกราคม 2516).
- ธีรยุทธ ยวงศรี. การดนตรี การขับ การพ้องล้านนา. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, 2540.

- นงเยาว์ กาญจนจारी. ดารารัศมี. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, 2539.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546.
- นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. สาวเครือฟ้า. พระนคร: แพร์การช่าง, 2506.
- นโยบายของรัฐบาล พ.ศ.2475-ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนมหาดไทย, 2521.
- นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548.
- บ็อด,คาร์ล. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง. แปลโดย เสถียร พันธรังสี และอัมพร ทีชะระ.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มติชน, 2543.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. เชียงใหม่และภาคเหนือ. พระนคร: คลังวิทยา, 2505.
- _____. 30 ชาติในเชียงราย. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์อุทัย, 2495.
- บุรฉัตรรำลึก ครบรอบ 80 ปีการรถไฟแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2529.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2517.
- ประมวลพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม 2. พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2513.
- ประมวลเรื่องของชนชาติไทย. พระนคร: กรุงเทพพัฒนภูมิ, 2513.
- ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. มิชชันนารีโปรเตสแตนต์กับการแพทย์ในล้านนาสมัยเริ่มแรกถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2. ใน เอกสารประกอบการประชุมไทยศึกษา ครั้งที่ 6 พ.ศ.2539 ณ จังหวัดเชียงใหม่ เล่ม 2.
- ประอรรัตน์ บุรณมาตร์. หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528.
- ประชากรจักรจักร,พระยา. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2504.
- ประสิทธิ์รำลึก. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2512. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี ณ เมรุสุสานห้วยยา จังหวัดเชียงใหม่)
- ประเสริฐ เจิมจตุธรรม. สาวงาม สาวมงกุฎ. กรุงเทพฯ: โอโซน, 2545.
- ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. เพชรล้านนา เล่ม 1. ม.ป.ท., 2507.
- ปริญสร้อยแยลส์ 80 ปี. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ข้างเผือก, 2529.

- ปลาย่อ ชนะนนท์. นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือ พ.ศ.2464-2523. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือเล่ม สภานักวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่างๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2539.
- พวงรัตน์ ธนตระกูล. ชีวิตวัยเด็กที่ตลาด. ใน เรื่องเล่าจากภาค เล่ม 1, หน้า 116-133. เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง, 2547.
- พุทธสถาน เชียงใหม่. พระนคร: ศิวพร, 2501.(พิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกและสมนาคุณในพิธีเปิดป้ายพุทธสถาน เชียงใหม่ วันที่ 29 มกราคม 2501)
- พูนพิศมัย ดิศกุล,หม่อมเจ้า. ประชุมพระนิพนธ์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บำรุงบัณฑิต, 2529.
- ภัทรวดี ภูฎาภิรมย์. วัฒนธรรมบันเทิงในชาติไทย การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมความบันเทิงในสังคมกรุงเทพฯ พ.ศ.2491-2500. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.
- ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. การศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน : รายงานขั้นสุดท้าย. เชียงใหม่: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ. ลิลิตพายัพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2510.
- มหกรรมดนตรีและวิพิธทัศนาพิเศษ 5 รัชกาลเพลงไทยสากล. กรุงเทพฯ: กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.
- มหาวิทยาลัย,สมเด็จพระ. นิพนธ์ต่างเรื่อง. ม.ป.ท., 2499.
- แมคกิลวารี, เดเนียล. กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว. แปลโดย จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.
- ยุทธ เดชคำรณ. ล่องแก่งแม่ปิง. พระนคร: คลังวิทยา, 2510.
- รถไฟแห่งประเทศไทย,การ. ที่ระลึกในวันคล้ายวันสถาปนากิจการรถไฟครบรอบ 72 ปี. พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2513.
- รายงานกิจการของเทศบาล ประจำปี พ.ศ.2491. พระนคร: กรมมหาดไทย, 2492.
- รัตนาวร เศรษฐกุล. หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: โครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย, 2546.
- ละออง ศรีสุคนธ์. เที่ยวเมืองไทย 71 จังหวัด. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: คลังวิทยา, 2508.

ลายคราม. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527. (หนังสือที่ระลึกเพื่อเฉลิมฉลองอายุครบ 6 รอบ นายไกรศรี นิรมานเหมินท์ วันที่ 24 ธันวาคม 2527).

วิจิตรมาตรา,ขุน. หนังสือไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิขุนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์), 2541.

_____ . หลักไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: กรุงเทพฯบรรณาการ, 2478.

วิจิตรวาทการ,หลวง. นิพนธ์บางเรื่องของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ สมัยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร. พระนคร: กรมศิลปากร, 2505.

_____ . บัลลังก์เชียงรุ่ง. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2518.

_____ . ฟากฟ้าสาละวิน. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2510.

_____ . วิจิตรวรรณคดี, กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2536.

_____ . วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1-2. พระนคร: คณะรัฐมนตรี, 2505.

วิภาควรรณ,พระ. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2533.

วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์. ไทย. แปลโดย หลวงนิเทศนิติสารค์. พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา, 2505.

วัฒน์ วรรณยางกูร. ศึกวีลูกทุ่ง : ไพบูลย์ บุตรขัน. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์, 2541.

ศมกมล ลิ้มปิจัย. กว่าจะเป็นธุรกิจเทพเพลง. กรุงเทพฯ: บัณฑิตศึกษา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ศิริพร กรอบทอง. วิวัฒนาการเพลงลูกทุ่งในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2547.

ศิลปากร,กรม. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมมณฑลฝ่ายเหนือและนครเชียงใหม่ พ.ศ.2469. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474.

_____ . รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 2. แปลโดย สุชาดาทองซ้อนกลีบ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2535.

ส. สุภาภา. ชีวิตและงานของครูบาศรีวิชัย. พระนคร: คลังวิทยา, 2499.

สงวน โชติสุขรัตน์. คนดีเมืองเหนือ. พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2515.

_____ . ตำนานเมืองเหนือ. พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2508.

_____ . ประเพณีและวัฒนธรรมเมืองเหนือ. พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2505.

_____ . สารคดีจากลานทอง. พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2503.

สดศรี เผ่าอินจันทร์. หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นแห่งล้านนา. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ

สมโภช 600 ปี พระธาตุเจดีย์หลวง. ม.ป.ท., 2538

สวาท รัตนวราห. ด้วยความรักและคิดถึงวัฒนธรรมในทศวรรษ. ใน 80 ปี วัฒนธรรมในทศวรรษ. ม.ป.ท.,
ม.ป.ป.

สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

สายชล สัตยานุรักษ์. ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตร
วาทการ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

_____ . สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กับการสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย”
และ “ชั้น” ของชนชาวสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

สุนทรพจน์นายกรัฐมนตรี เลขาธิการคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม 20 มกราคม 2478. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพานิช,
2478.

สุนทรพจน์จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี แสดงนโยบายของชาติในโอกาสขึ้นปีใหม่
ใหม่ พ.ศ.2496. พระนคร: หนังสือพิมพ์ธรรมาธิปไตย และ Bangkok Tribune, 2496.

สุนทรภรณ์ศรีศตวรรษ : ที่ระลึกการก่อตั้งวงดนตรีสุนทรภรณ์ครบรอบ 50 ปี. กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการดำเนินการจัดงานเนื่องในโอกาสครบรอบ 49 ปี และ 50 ปี วงดนตรีสุนทรา
ภรณ์, 2532.

เสฐียรโกเศศ. เรื่องของชาติไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ผลิตศึกษา, 2502.

_____ . อดีตชีวิตพระยาอนุমানราชชน. พระนคร: ศิวพร, 2512. (พิมพ์เนื่องในการเสด็จ
พระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอนุমানราชชน ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2512).

เสถียร ลายลักษณ์. กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตก
เฉียงเหนือ ร.ศ.119. ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17 ร.ศ.118-119.

แสงดาว ณ เชียงใหม่. พระราชประวัติ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี. เชียงใหม่: โรงพิมพ์กลาง
เวียง, 2517. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการทำบุญ 100 วัน เจ้าแสงดาว ณ เชียงใหม่).

หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร ณ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วันที่
13 มกราคม 2516.

องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ผลงานในรอบ 5 ปี องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย 2503-2507. กรุงเทพฯ: องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,
2508.

อนุบาลพ่ายพิกิจ,พระยา. ตำนานโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่และลำพูน. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2512.

อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ๒๗๐๙ จอมพล ป. พิบูลสงคราม. กรุงเทพฯ: ศูนย์การทหารปืนใหญ่, 2540.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่สุมิตรา พรหมชนะ ณ สุสานสันติวัน อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 20 กันยายน 2546.

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายเรือง นิมมานเหมินท์ ณ เมรุวัดป่าแพ่ง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 11 กรกฎาคม 2535.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันเอก(พิเศษ)พูนพล อาสนะจินดา. ม.ป.ท., 2535.

อนุสรณ์พรานบุรุษ. กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์, 2512.

อนุสรณ์ศรีประกาศ. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, 2512.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการในภาคเหนือของ ไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2.(เอกสารเย็บเล่ม)

อานันท์ กาญจนพันธุ์. พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่: โครงการตำรา มหาวิทยาลัย ห้างจำหน่ายหนังสือ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

อ. พิบูลสงคราม. จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม 1-2. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ตระกูลพิบูลสงคราม, 2540.

อ.ไชยวรรศิลป์. ริมฝั่งแม่ระมิงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: บำรุงสาส์น, 2511.

เอนก นาวิกมูล. ภาพถ่ายและสิ่งพิมพ์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

กฤษณาทิพย์ พานิชภักดิ์และคณะ. การรับเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2. (เอกสารเย็บเล่ม).

เต๋อใจ ไชยศิลป์. ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ.2437-2476. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

- เทียมจันทร์ อ้าแหว. บทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม(พ.ศ.2475-2487).
 วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2521.
- ปรีศนีย์ เกตะบุตร. การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ผู้ใหญ่นโยบายสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม ในช่วงปี พ.ศ.2481-2487. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขา
 ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ปิ่นเพชร จำปา. วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขา
 ประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- พงษ์ชัย ไทยวรรณศรี. วรรณกรรมจากบทเพลงสุนทราภรณ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา
 มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2529.
- ผาณิต รวมศิลป์. นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ.2481 ถึง พ.ศ
 2487. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- พูนพร พูลทาจกร. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสาย
 เหนือ พ.ศ.2464-2484. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์เอเชีย
 ตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- ภักดีกุล รัตนา. ภาพลักษณ์ “ผู้หญิงเหนือ” ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- ราม วัชรประดิษฐ์. พัฒนาการประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย พ.ศ.2411-2487. วิทยานิพนธ์
 ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2539.
- วศิน ปัญญาจรตระกูล. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตัวของสำนักทองถิ่น
 พ.ศ.2459-2480. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษร
 ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- วิบูลย์ ทานุชิต. การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลพายัพ (พ.ศ.2442-2476). วิทยานิพนธ์ปริญญา
 การศึกษามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528.

- ศรีสุพร ช่วงสกุล. ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (2368-2464). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- สันทัต เสริมศรีและคณะ. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529.
- สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล. การประกวดนางสาวไทย (พ.ศ.2477-2530). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- สุรเชษฐ์ เนียมทัง. ลักษณะและพัฒนาการของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นเทศบาลนครเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.
- สุวิมล พลจันทร์. กรมโฆษณาการกับการโฆษณาการทางการเมือง(พ.ศ.2476-2487). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- โสภา ชานะมูล. ครุศาสตร์วิรัช “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ.2421-2481). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- อรรวรรณ ศรีอุดม. การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.

บทความในวารสาร

- ธงชัย วินิจจะกุล. ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าความศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ทั้งในและนอกประเทศ. รัฐศาสตร์สาร 24 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2546): 1-66.
- วัชรระ สีนุประมา. พัฒนาการสู่กระแสบริโภคนิยมในเชียงใหม่ : ภาพสะท้อนจากโฆษณาในหนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่(พ.ศ.2470). ศิลปศาสตร์ 1 (มกราคม-มิถุนายน, 2544): 117-142.

ชุ่ม ณ บางช้าง. ชาวเชียงใหม่และชาวภาคเหนือเป็นลาวจริงหรือไม่ และเหตุใดจึงถูกเรียกว่าเป็น

ลาว. เชียงใหม่ (มิถุนายน 2513): 3-9, 56-62.

คนเมือง 1 (มีนาคม 2498): 5.

อ.ส.ท. 8 (กันยายน 2510): 72-74.

อ.ส.ท. 8,3 (ตุลาคม 2510): 10.

บทความในหนังสือพิมพ์

การชำระประวัติศาสตร์ใหม่” คนเมือง (12 มิถุนายน 2496): 3.

ข่าวเสด็จ (2 กุมภาพันธ์ 2469): 2-3.

คนเมือง (1 มกราคม 2496): 3, 15.

จดหมายสตรีเชียงใหม่. ศรีเชียงใหม่ (21 พฤษภาคม 2470): 176-177.

เชิดศักดิ์ ปัญญาณะ. ความหวังที่จะมีมหาวิทยาลัยครั้งสุดท้าย. คนเมือง (6 มิถุนายน 2496): 11.

ดาราเหนือ. สตรีเชียงใหม่. ศรีเชียงใหม่ (11 พฤษภาคม 2470): 160-161.

ประชาชาติ (29 ธันวาคม 2476): 3.

ประชาชาติ (11 เมษายน 2479): 6.

ประชาชาติ (25 เมษายน 2479): 13.

ประชาชาติ (9 พฤษภาคม 2479): 6.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จะรวมเผ่าไทย. คนเมือง (12 มิถุนายน 2496): 11, 25.

ศรีเชียงใหม่ (11 เมษายน 2470): 45-46.

สตรีไทย (14 มีนาคม 2469): 1, 8.

เอกสารอื่นๆ

แผ่นพับ “เชียงใหม่ ฤดูกล้วย” วันที่ 17 สิงหาคม 2483.

แผ่นพับ “รทพิเศษท่องเที่ยวงานสงกรานต์เชียงใหม่ พ.ศ.2494”.

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ โครงการประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ปคธ.63/79 เทป

บันทึกเสียงสัมภาษณ์นายชุ่ม ณ บางช้าง วันที่ 4 มีนาคม 2523.

เอกสารภาษาอังกฤษ

25th Annual report on the administration of the Royal State Railways for the year B.E.2464. Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2465.

28th Annual report on the administration of the Royal State Railways for the year B.E.2467. Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2468.

36th Annual report on the administration of the Royal State Railways for the year B.E.2475. Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2477.

37th Annual report on the administration of the Royal State Railways for the year B.E.2476. Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2478.

38th Annual report on the administration of the Royal State Railways for the year B.E.2477. Bangkok: the Siam State Railways Printing Office, 2481.

Dodd, William Clifton. The Tai race : Elder brother of the Chinese. 2nd ed. Bangkok: White Lotus, 1996.

Master plan tourism development of Chiang Mai. Bangkok: Tourism Authority of Thailand, 1981.

McFarland, Bertha Blount. McFarland of Siam. New York: Vantage, 1958.

Herbert S. Swanson. THIS SEED: Missionary printing and literature as agents of change in Northern Siam, 1892-1926. in Changes in Northern Thailand and the Shan States 1886-1940. Singapore: Southeast Asian Studies Program Institute of Southeast Asian Studies, 1988.

Holt, Hallet s. A thousand miles on an elephant in the Shan State. 2nd ed. Bangkok: White Lotus, 2000.

Le May, Reginal. An Asian Arcady. 2nd ed. Bangkok: White Lotus, 1986.

Renard, Ronald D. The image of Chiang Mai : the making of a beautiful city. The Journal of The Siam Society 87, 1 & 2 (1999): 94.

ประวัติผู้เขียน

นางสาวดารุณี สมศรี เกิดวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2523 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาประวัติศาสตร์ (เกียรตินิยมอันดับ 2) จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ เมื่อปีการศึกษา 2544 เข้าศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษา สาขาประวัติศาสตร์ไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2546

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย